

રૂઠિપ્રયોગો

અકડા-અકડીનો વખત
અક્કડ ને અક્કડ રહેવું

અક્કલ ગીરો મૂકવી
અક્કલ ગુમ થઈ જવી
અક્કલ ચરવા જવી
અક્કલ દોડાવવી-ચલાવવી
અક્કલ મારી જવી
અક્કલ વેચવી

અક્કલના કાંકરા થવા
અક્કલની ખાણ
અક્કલનું આંધળું
અક્કલનો ઓથમીર
અક્કલનો દુશ્મન
અક્કલનો બારદાન
અક્કરવાસી થવું

અખત્યાર લઈ લેવો
અખરાઈ જવું

કટોકટીનો વખત
(૧) રોફમાં ને ટાપટીપમાં રહેવું
(૨) મગરૂબીમાં રહેવું
બીજાની બુદ્ધિએ ચાલવું
બુદ્ધિ ખોઈ બેસવી
ભાન ભૂલવું
વિચારીને શાણપણથી કામ કરવું
બુદ્ધિ કે સમજ જતી રહેવી
અઘટિત રીતે સમજ વાપરી પોતાની
બુદ્ધિને નુકસાન પહોંચે તેમ વર્તવું
બુદ્ધિનો ભંશ થવો તે; મૂર્ખ
બહુ અક્કલવાળી વ્યક્તિ
દોઢડાહું; મૂર્ખ
અણસમજુ; બેવકૂફ
મૂર્ખ; અણસમજુ; બેવકૂફ
મૂર્ખ; અણસમજુ; બેવકૂફ
મરણ પામીને બ્રહ્મગતિ મેળવવી; મૃત્યુ
પામવું
સત્તા લઈ લેવી
ખાટું થઈ જવું; બગડી જવું; ખરાબ
થઈ જવું

અખાડા કરવા

બેદરકારી બતાવવી

અગસ્ત્યના વાયદા

જૂઠું વચન; ખોટો વાયદો; લાંબા અને નહીં પાળવાના ખોટા વાયદા

અગિયારા ગણવા

નાસી જવું

અગ્નિ ઊઠવો

(૧) બળતરા થવી

(૨) રીસ ચડવી

અઘોર રહેવું-પડવું

મરણ પહેલાંની હોય એવી બેભાન સ્થિતિમાં આવી પડવું

અછો અછો વાનાં કરવાં

આદર સત્કાર કરવો; લાડ કરવાં; ખૂબ રાજી રાખવું

અજમો આપવો

(ચૂંકાતું હોય કે વાંધો હોય તે દૂર કરવા) લાંચ આપવી

અજવાળામાં આવવું

જાહેર થવું; બહાર પડવું

અજવાળામાં મૂકવું

ઉઘાડું કરવું; પ્રસિદ્ધ કરવું; જાહેર કરવું

અજવાળું જોવું

(૧) જન્મ થવો

(૨) બહાર આવવું; જાહેરમાં પડવું

અટકળ પંચા દોઢસો

માત્ર ગપ; અડસટ્ટે ઠોકવું તે

અટકી રહેવું

અમુક વગર ન ચાલવું

અઠે દ્વારકા

લાંબા વખત સુધી ધામા નાખવા

અડદ છાંટવા

(૧) જાદુઈ મંત્રથી બાંધી લેવું; મંતરવું

(૨) તાબે કરવું; આજ્ઞામાં રહે એવું બનાવવું

અડદાળો કાઢવો

શક્તિ ઉપરાંત કામ કરાવીને છોક જ થકાવી દેવું; મરણતોલ માર મારવો

અડધું થઈ જવું

(૧) અંગ સુકાઈ જવું

(૨) અધમૂઠું થવું

અડધો રોટલો

ખાધા પૂરતું; ખાવાને જોઈએ તેટલું;
પેટ પૂરતું

અડધો પાયો ઓછો

કમ અક્કલ; ઢંગધડા વગરનું

અડસઠ તીર્થ કરવાં

બધાં તીર્થોની જાત્રા કરવી

અડંગો ઘાલવો-

ધારેલું કામ નહીં થતાં સુધી કોઈને બારણે

નાખવો-લગાવવો

બેસી રહેવું; ધામો નાખવો

અડિયલ ટટ્ટુ

હઠીલું

અડૂક દડૂકિયો

બંને પક્ષથી ન્યારો રહી પોતાની મરજી
મુજબ પક્ષમાંના કોઈને મદદ કરનાર

અડો જમાવવો

એક જગ્યાએ બેસી રહી હક સ્થાપિત
કરવો

અઢાર વાંકાં હોવાં

ઢંગધડા વગરનો માણસ; દુર્ગુણોની
ખાણ જેવો માણસ

અણવીંધ્યો કે વણનાથ્યો

બેફિકરો માણસ

આખલો

અણસારે સમજવું

સંકેતથી જાણી જવું

અણીનો વખત

ખરી કટોકટી કે લાગનો વખત

અણી પર રાખવું

કનડવું; હેરાન કરવું

અથાણું કરવું

નિરર્થક રાખી મૂકવું; વ્યર્થ સંગ્રહ કરવો

અદક પાંસળી

અટકચાણું; મૂર્ખ; જેમ ફાવે તેમ
અવિચારીપણે બોલ્યા કરનારું

અદા કરવું

અમલ કરવો

અધખોખરું કરવું

અડધું થઈ જાય એટલો માર મારવો

અધર ચાલવું

ડોળદમામથી ચાલવું

અધર રાખવું

(૧) જંપીને બેસવા ન દેવું

(૨) ફૂલ પેઠે ઊંચકી રાખીને સંભાળવું

(માથું)

(૩) રકમ ચોપડે ન નાખવી

અધર લટકવું

(૧) આધાર વિના રહેવું; ધંધા રોજગાર

વિનાના રહેવું

(૨) બારીક સ્થિતિમાં આવી પડવું

અન્ન અને દાંતને વેર થવાં

માણસની ગરીબ સ્થિતિ થવી

અન્ન જળ ઊઠવું-ખૂટવું

(૧) લેણા દેણી પૂરી થવી

(૨) નસીબ રૂઠવું

અન્ન જળ છોડવું

ઉપવાસ કરવો

અન્ન પાણી ઝેર થઈ જવાં

દુઃખમાં ખાવું-પીવું અકારું લાગવું;

માણસની ગરીબ સ્થિતિ

અભરાઈ પર મૂકવું

કોરે મૂકવું; છુપાવવું

અવસર ચૂકવો

તકનો લાભ ન લેવો

અવસર તાકવો

લાગ માટે રાહ જોવી

અવસરે મોતી ભરડવાં

પ્રસંગે બરોબર ખર્ચ કરવું

અવળા ગણેશ બેસવા

શરૂઆતથી જ વિઘ્નો નડવા

અવળા પાટા દેવા

આડું-અવળું સમજાવી પોતાના મનનું કરવું

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૫

અવળા પાસાં પડવા

- (૧) ધાર્યા પ્રમાણે ન થવું; ઊલટું થવું
- (૨) કરેલી યુક્તિ પાર ન પડવી
- (૩) ગણતરી ઊંધી પડવી

અંક ભરવો

ખોળો ભરવો

અંકે કરવું

- (૧) કસોટી વટાવી હાથ કરવું
- (૨) સંપૂર્ણ કરવું; નક્કી કરવું; સાબિત કરવું
- (૩) ભેટવું

અંકે સો કરવા

કરાર પૂરો કરવો

અંગ ઉપર આવી પડવું

- (૧) કામ માથે પડવું; જાતે કરવાનું થવું
- (૨) માથે જવાબદારી આવવી

અંગ ચોરવું-સાયવવું

દિલદગડાઈ કરવી; કામની ચોરી કરવી; આળસ કરવી; કામમાં ઢીલ કરવી

અંગાર પર લોટવું

- (૧) ક્રોધ કે ઈર્ષ્યાથી બળવું
- (૨) દાહથી બળવું

અંગારા ઊઠવા

કાળજામાં ચીરો પડવો

અંગારા ઝરવા

ખૂબ ક્રોધથી આંખ અંગારા જેવી લાલચોળ થવી

અંગારો પાકવો

કુળને કલંક લાગે એવા કુપુત્ર સાબિત થવું

અંગૂઠે કમાડ ઠેલવું

માલૂમ ન પડે તેમ છૂપી રીતે વર્તવું / છાની રીતે કામ કરવું;

૬

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

અંગૂઠા કરી આપવા

- (૧) મદદ કરવી
- (૨) પોતાનું કામ બીજા પાસે સેરવવું

અંગૂઠો દેખાડવો-બતાવવો

- (૧) ડિયો બતાવવો; નાસીપાસ થયેલાને ચીડવવું
- (૨) કબૂલ ન કર્યાની નિશાની કરવી; નાપસંદગી દેખાડવી
- (૩) વિરોધ દર્શાવવો
- (૪) હાંસી કરવી

અંતર આપવું-દેવું

મનની છાની વાત કહેવી; પોતાનો વિચાર સામાને જણાવવો

અંતરપટ ખોલવું

- (૧) મન ઉપરનો અજ્ઞાનતાનો પડદો કાઢી નાખવો
- (૨) મનનો મેલ દૂર કરી વાત કરવી
- (૩) વચ્ચેનો પડદો દૂર કરવો; ખુલ્લું કરવું

અંતર પડવું

- (૧) છેટું પડવું; દૂર હોવું
- (૨) જુદા પડવું
- (૩) તફાવત રહેવો
- (૪) મળતું ન આવવું
- (૫) વિશ્વાસ જતો રહેવો
- (૬) સંમત ન થવું

અંતર રાખવું

- (૧) ખંત વગર કામ કરવું
- (૨) જુદાઈ માનવી; તફાવત રાખવો

અંધાર પછેડી ઓઢવી-પહેરવી
અંધારામાં કુટાવું

- (૩) દૂર રાખવું; સાથે ભળવા ન દેવું
(૪) વિશ્વાસ ન રાખવો
(૫) પરાયું-પારકું માનવું; મન મૂકીને
ન વર્તવું

અંધારામાં રહેવું

- ગુપ્ત કે અજ્ઞાત રહેવું તે
(૧) મિથ્યા બાથોડિયાં મારવાં
(૨) કાંઈ જાણ્યા વિના મિથ્યા પ્રયાસ
કરવો

અંધારામાં રાખવું

- (૧) જાહેરમાં ન આવવું
(૨) હકીકતથી અજાણ હોવું
ખરી હકીકત જાણવા ન દેવી

અંધારાં આવવાં

પિત્ત થવાથી એકાએક આંખે ન દેખાવું
અયોગ્યને મોટું સ્થાન આપવું

અંધારે અક્કલ વહેંચવી

- (૧) અંધારામાં ફાંફાં મારવાં
(૨) હેતુ વગર કામ કરવું; તાક્યા
વિના મારવું

અંધારે ડાંગ મારવી

અંધેર મચાવવું-જમાવવું

જુલમ ગુજારવો

આકડા વાવવા

ઠેકઠેકાણે વેર કરવું; લડાઈના મૂળ રોપવા
ઓચિંતી આપત્તિ આવવી

આકાશ તૂટી પડવું

મોટી ઊથલપાથલ કરવી; મહાપ્રયત્ન
કરવો; અસંભવિત કાર્ય સિદ્ધ કરવું

આકાશ-પાતાળ એક કરવું

પ્રલય થવો; ઘણી મુશ્કેલી પડવી

આકાશ પાતાળ એક થઈ જવું

મહાઉત્પાત કરવો; ઉલ્કાપાત કરવો

આકાશના તારા ઉતારવા-ઉખાડવા

અસંભવ કાર્ય માટે ચેષ્ટા કરવી

આકાશની સાથે વાત કરવી

આકાશમાં ઊડવું

આકાશમાં ચડાવવું

આકાશમાં ચંદરવો બાંધવો

આકાશે ચડવું

આખા ગામનો ઉતાર

આખા હાડકાનું

આખું કોળું શાકમાં જવું

આગ ઊઠવી

આગ ફાટવી

આગ લાગવી

ખૂબ ઊંચું હોવું;

મોટી મોટી આશાઓ રાખવી

વખાણથી મગરૂર થવું; ફુલાવું

વખાણ કરીને ફુલાવવું

બેહદ પરાક્રમ કરી વાહવાહ ફેલાવવી;

દેશદેશમાં નામના કરવી

વધારીને વાતો કરવી

ગામનો ખરાબમાં ખરાબ માણસ

મહેનત કરવામાં કાયર; આળસુ

નજરે દેખાય એવું હોવા છતાં શરતચૂક

થવી; ગફલત થવી

પાણી ફરવું; વ્યર્થ જવું; નષ્ટ થવું

(૧) ખૂબ ક્રોધે ભરાવું;

સામાને ક્રોધ કરાવવો

(૨) તોફાને ચડવું

(૩) દ્વેષ કરવો; અદેખાઈથી આવેશમાં

આવવું

(૪) હડહડતું જૂઠું બોલવું

(૧) ઈશ્કમાં પડવું

(૨) ઉશ્કેરાવું; ક્રોધ ચડવો

(૩) એકદમ ભાવનું ચડી જવું કે ઊતરી

જવું

(૪) ભૂખ લાગવી

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૯

આગ વરસવી

- (૧) અસહ્ય દુઃખ થવું
- (૨) કોઈનું સારું દેખી બળવું
- (૩) ક્રોધ વ્યાપવો

આગપાણી થવું

મતભેદને વખતે બંને પક્ષે ઉશ્કેરાઈ જઈ ગુસ્સો ન કરતાં એકે શાંત રહેવું; નરમગરમ થવું

આગલીપાછલી ભૂલી જવી

ગઈ ગુજરી વીસરી જવી; માફ કરવું

આગવું ડહાપણ ડોળવું

જરૂર કરતાં વધારાનું ડહાપણ બતાવવું

આઘું પાછું કરવું

- (૧) દૂર કરવું; સંતાડવું
- (૨) આડુંઅવળું સમજાવી ઉશ્કેરવું

આઘું જઈને પાછું પડવું

પોતાની જ ભૂલથી સહન કરવું

આયમન મૂકવું

- (૧) છોડી દેવું; તજી દેવું
- (૨) દાનમાં આપવું
- (૩) પાણી મૂકવું; નિયમ કરવો

આજની ઘડી ને કાલનો દહાડો

કદિ નહિ; કાયમને માટે અલોપ થઈ જવું

આટો કાઢવો

- (૧) કામ કરાવીને થકવી નાખવું
- (૨) ખૂબ માર મારવો
- (૩) નુકસાનીમાં ઉતારવું

આઠમનો ઉપવાસ

કંઈ રાંધવું નહિ

આઠે અંગે

- (૧) ખરા અંતઃકરણથી
- (૨) તદ્દન; સંપૂર્ણ: પૂરેપૂરું
- (૩) સાંગોપાંગ; સાષ્ટાંગ

આઠે પહોર ને બત્રીસે ઘડી

સતત; નિરંતર

આઠે સિદ્ધિ ને નવે નિધિ

સંપૂર્ણ સુખ

આડ આવવી

અડચણ આવવી; પ્રતિબંધ હોવો

આડી વાટની ધૂળ

શૂન્ય બરાબર; નકામાં ફાંફાં

આડું ઊતરવું

(૧) અપશુકન થવાં

(૨) વયમાં હરકત નાખવી

(૩) સામું થવું

આડો આંક વાળવો

છેવટની હદે જઈને વર્તવું; તોબા કરવી

આણ વર્તાવવી

(૧) અમલ ચલાવવો; સત્તા ચલાવવી

(૨) ઢંઢેરો પિટાવવો; દુવાઈ ફેરવવી;
જાહેર કરવું

આદુ ખાઈને મંડવું

ખંત અને જહેમતથી મંડ્યા રહેવું

આબરૂ ઉપર આવવું

ચારિત્ર્ય કે આબરૂ અંગે આક્ષેપ કરવો

આબરૂના કાંકરા કરવા

માન-પ્રતિષ્ઠાની ફજેતી કરવી

આભ ફાટવું

મહા વિકટ આપત્તિ આવવી

આભના તારા ઉખાડવા-

(૧) મહા વિકટ કામ કરી બતાવવું

ઉતારવા

(૨) ભારે ઉધમાત કે ઉથલપાથલ કરવી

આભના તારા ખરવા

ઉલ્કાપાત થવો; ખળભળાટ મચવો

આભના તારા જોવા

(૧) શક્તિ ઉપરાંત હામ ભીડવી

(૨) પાર ન પડે એવા મનસૂબા કરવા

આભના તારા દેખાડવા

અસંભવ આશાઓ આપવી

આરિયાં થઈ જવું

ઢીલું ઢફ થઈ જવું

આરે આવેલું વહાણ ડૂબવું

કર્ચુ કારવ્યું છેલ્લે નિષ્ફળ જવું

આસમાન જમીનનો ફેર હોવો

ઘણો મોટો તફાવત હોવો

આસમાન તૂટી પડવું

મોટી આફત આવી પડવી

આસમાન દેખાડવું

કુસ્તીમાં હરીફને પછાડી ચત્તો કરવો

આસમાન પર ચડવું

અભિમાની બનવું; ફુલાઈ જવું

આસમાનના તારા ઉતારવા

(૧) અતિ કઠણ કામ કરી બતાવવું

(૨) ભારે ઊથલપાથલ કરવી

આસમાનના તારા દેખાડવા

વ્યર્થ આશાઓ આપવી

આસમાનમાં ઊડવું

(૧) ઊંચા ઊંચા સંકલ્પ બાંધવા

(૨) બહુ મોટી વાતો કરવી

આસમાનમાં ચડાવવું

બહુ વખાણ કરવાં; ઉશ્કેરવું

આસમાની આફત

દુકાળ કે ધરતીકંપ જેવી કુદરતી મુશ્કેલી

આળસુનો પીર

ઘણો જ આળસુ

આંકડો અધર ને અધર રાખવો

બહુ ગર્વ રાખવો;

ટેક ઊંચી ને ઊંચી રાખવી

આંકડો નમવો-નરમ પડવો

(૧) ગર્વ ઊતરવો

(૨) નરમ પડવું; શાંત થવું

આંકડો મૂકવો

ગર્વ છોડી દેવો; નરમ થવું

આંખ આડા કાન કરવા

જોયું કે સાંભળ્યું નથી એમ ગણી લક્ષ્યમાં
ન લેવું

આંખ ઉઘાડીને જોવું

બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરવો

આંખ ઊઘડવી

ભાન આવવું; સમજ આવવી

આંખ ઊંચી કરવી

સામે થવા હિંમત કરવી

આંખ એકઠી થવી

બે જણની સામસામી મીટ મંડાવી

આંખ કાઢવી-ફેરવવી	ધમકાવવું; બિવડાવવું
આંખ ખસેડવી	કામ પરથી ચિત્ત ખસેડવું
આંખ ચગાવવી	કટાક્ષ ફેંકવા; ઈશારત કરવી
આંખ ચોરવી	જવાબદારીમાંથી છટકવું; છેતરવું
આંખ ચોળીને રહેવું	પસ્તાઈને હારી થાકી બેસવું
આંખ ટાઢી થવી	સંતોષ થવો; નિરાંત વળવી
આંખ ઠરવી	સંતોષ થવો
આંખ ઠરી જવી	મરી જવું
આંખ તળે આવવું	નજરે ચઢવું; પસંદ પડવું
આંખ દેખાડવી	ધમકી કે બીક બતાવવી
આંખ ફરી જવી	ક્રોધાયમાન થવું
આંખ ફૂટવી	આંધળા થવું; ન દેખાવું
આંખ ફોડવી	આંખને શ્રમ આપવો
આંખ બતાવવી	ધમકી આપવી કે બીક બતાવવી
આંખ મળવી	ઊંઘવું
આંખ મારવી	ઈશારત કરવી
આંખ મીંચવી	(૧) જોયું ન જોયું કરવું; ઉપેક્ષા કરવી
આંખ મીંચીને અંધારું કરવું	(૨) મૃત્યુ થવું
આંખ વઢવી	વગર વિચાર્યું સાહસ કરવું
આંખની કીકી	અરસપરસ અણગમો થવો
આંખનું આંજણ	ઘણું જ ખ્યારું
	ખરી ખોટનું

આંખનો પાટો

આંખમાં આવવું

આંખમાં આંગળીઓ ઘાલવી

આંખમાં આંજવું

આંખમાં કમળો હોવો

આંખમાં કસ્તર આવવી

આંખમાં ખુન્નસ આવવું

આંખમાં ગમવું

આંખમાં ઝેર આવવું-ભરાવું

આંખમાં ધૂળ નાખવી

આંખમાં પાણી આવવું

આંખમાંથી ભાલા કાઢવા

આંખે અંધારી બાંધવી

અણગમતું કે અળખામણું

કંઈક અદેખાઈ સાથે બીજાનું લઈ
લેવાની દાનત થવી; ઈર્ષા થવી; કોઈનું
સારું દેખી ન ખમાવું

ભોળવીને છેતરવું-ઠગવું

(૧) છેતરવું; ફસાવવું; ભોળવી
નાંખવું; સામાની અક્કલ છેતરાઈ
જાય એમ કરવું

(૨) શરમિંદું પાડવું; ઝાંખું કરવું

અદેખાઈ હોવી; ઈર્ષા હોવી

ઈર્ષા થવી; અદેખાઈ થવી

ઝેર આવવું; ગુસ્સે થવું; ક્રોધ ચઢવો;
વેર લેવાના જુસ્સા પર આવી જવું

માયા કે હેતની લાગણી થવી

અદેખાઈની સાથે બીજાનું કંઈ લેવાની
દાનત થવી; ઈર્ષા થવી

પ્રપંચ કરી ઠગવું

(૧) રડવું; આંસુ આણવાં

(૨) અંતઃકરણમાં દયાની લાગણી થઈ
આવવી

કરડી નજરે જોવું; કાતરિયાં કાઢવાં;
વક્કદષ્ટિ કરવી

(૧) માયાના કે સ્વાર્થના લેપમાં કાંઈ
સૂઝે નહિ એવી દશાને પ્રાપ્ત થવું;

ભાન જવું

આંખે આવવું

આંખે ઊડીને વળગે એવું

આંખે ચઢવું

આંખેથી પાટા છોડવા

આંખે પાટા બાંધવા

આંખો ઓડે જવી

આંખો બોચીએ આવવી

આંખો બોચીએ જવી

આંગણું ઘસી નાખવું

આંગણાં કરડવાં

આંગળી આપવી

(૨) આડુંઅવળું સમજાવી ફસાવવું

(૩) છેતરવું; ઠગવું

અદેખાઈ આવવી

મન હરી લે એવું

અદેખાઈ થાય એવી રીતે કોઈ બીજાને

દેખાવું

ગયેલી શુદ્ધિ પાછી આણવી;

બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરવો

(૧) કાંઈ ન સૂઝે એવી દશાને પ્રાપ્ત થવું; અક્કલ-શુદ્ધિ દૂર જવી

(૨) ભમાવવું; ભોળવી નાખવું

(૧) ભારે દુઃખવાળી સ્થિતિ વેઠવી

(૨) રાહ જોઈ જોઈ થાકવું

છોક જ અશક્ત થઈ જવું; મરણતોલ થવું

(૧) કોઈની તરફ નરમ નજરે ન જોતાં પોતાના તોરમાં-મગરૂરીમાં રહેવું

(૨) વિસ્મિત થવું; અજાયબી પામવું

(૩) મરણતોલ દશાને પ્રાપ્ત થવું

સામી વ્યક્તિ કંટાળી જાય એટલો બધો વખત ઘરમાં આવજા કરવી

ભોંઠાપણું કે પસ્તાવો દર્શાવવો

ઉશ્કેરવું; ઉત્તેજન આપવું; પ્રેરણા કરી જગાડવું

આંગળી ઊંચી કરવી

- (૧) કબૂલ થવું; હા પાડવી
- (૨) નાદાર થવું
- (૩) પરમેશ્વર સિવાય બીજાનો આધાર નથી એમ જણાવવું
- (૪) રમત ચાલુ રાખવાની પોતાની અશક્તિ દર્શાવવી

આંગળી કરવી

- (૧) ફજેતી કરવી
- (૨) ચાળા કરવા; અટકચાળા કરી ચીડવવું
- (૩) ઉશ્કેરવું

આંગળી ખૂંપવી

પોલું દેખી ફાવી જવું

આંગળીના ટેરવે હોવું

તરત ગણતરી થઈ શકે એવું

આંગળીના વેઢા પર

એક પછી એક ગણી શકાય એવું;
ગણતરીપૂર્વક

આંગળી પર રાખવું

લાડમાં રાખવું; વશ કરવું

આંચ આવવી

ઈજા થવી; નુકસાન થવું

આંચકો ખાવો

- (૧) આનાકાની કરવી
- (૨) કામ કરતાં અચકાવું; ખમચાવું;
અટકી જવું

આંજી નાખવું

(૧) છક કરી નાખવું; છેતરવું

(૨) સંતોષ પમાડવો

આંટી ઊકેલવી

(૧) કોકડું ઉખેળવું

(૨) ગૂંચ કાઢવી

(૩) મુશ્કેલી દૂર કરવી; મૂઝવણ દૂર કરવી

આંટી પડવી

(૧) ગુંચવાઈ જવું

(૨) વેર બાંધવું; અણબનાવ થવો

(૩) ગંઠાઈ જવું

આંટી પાડવી

(૧) ગાંઠ બાંધવી

(૨) વેર કરાવવું; દુશ્મનાવટ ઊભી કરાવવી

આંતરડાની ગાંઠો વળી જવી ને

(વિધવા કે માબાપે) છોકરાંને મોટાં કરવા

પાંસળીઓની કાંસકી થઈ જવી

પાછળ પોતાની જાત ધસી નાખવી

આંતરડી કકળવી

અંતઃકરણના દુઃખથી હૃદયમાં ભારે વેદના થવી

આંતરડી કકળાવવી

દુઃખ આપવું; પીડા કરવી

આંતરડી ઠરવી

સંતોષ થવો; સુખ થવું

આંધળા પાટા બાંધવા

કાંઈ સૂઝવા ન દેવું

આંધળાની આંખ

ઘણું અગત્યનું

આંધળાને સૂઝે એવું

બહુ ઉપયોગી; સ્પષ્ટ; ચોખ્ખું

આંધળિયાં કરવાં

સારા માઠાનો વિચાર કર્યા વિના કૂદી પડવું; બેભાન; દિગ્મૂઢ

આંધળી ભેંસે મોઢું ભાળવું

જોઈતું હોય તે મળે એટલે એને છોડવા તૈયાર ન થવું

આંધળે બહેરું કુટાવું

ગેરસમજ થવી

ઈજાત આપવી-કરવી

માન આપવું; આબરુ વધારવી

ઈજજતના કાંકરા કરવા

માન-પ્રતિષ્ઠાને નુકસાન પહોંચાડવું

ઈડરિયો ગઢ જીતવો

(૧) ન થઈ શકે એવું પરાક્રમ કરવું

(૨) (કટાક્ષમાં) મોટું પરાક્રમ કરવું

ઈન મીન ને સાડેતીન

ત્રણ ચારથી વધારે નહિ તેટલા માણસ

ઈશ્વરના ઘરની ચિટ્ટી

(૧) ઈશ્વરનો હુકમ; દૈવયોગે થતો બનાવ

(૨) મોત આવવું

ઈશ્વરના ઘરની દોરી તૂટવી

આવરદા પૂરી થવી

ઈશ્વરના ઘરનું તેડું આવવું

મોત આવવું

ઈશ્વરે સામું જોવું

ઈશ્વરની કૃપાદષ્ટિ થવી;

સારાં કામોના બદલારૂપ સુખ મળવું

ઈડું ચડાવવું

મોટું પરાક્રમ કે નામના કરવી

ઈડું રાખવું

ઉચ્ચતા સાબિત કરવી

ઉકેલ પડવો

ઉકેલ સમજાવો

ઉચાળા ભરવા

સામાનની ફેરબદલી કરવી; જગા છોડવી

ઉછી-ઉધાર કરવું

દેવું કરી જેમ તેમ કામ કાઢવું

ઉત્તર-દક્ષિણ જેટલું અંતર

ઘણું જ અંતર; સાવ મતભેદ

ઉપરનીચે થવું

ઉતાવળા થવું; આતુર બનવું; અધીરા થઈ જવું

ઉપર હાથ રહેવો

(૧) પદવી કે સત્તામાં ચડિયાતા હોવું

(૨) રક્ષણ નીચે હોવું

ઉપર હાથ રાખવો

- (૧) કૃપા બતાવવી
- (૨) ચડિયાતા રહેવું; સત્તા ચલાવવી;
ઉપરીપણું ભોગવવું
- (૩) ધારેલું કે બોલેલું ખરું પાડવાની
ટેક રાખવી

ઉપાડો લેવો

ઊગતાને પૂજવું

ઊગતું જ ડામવું

ઊગવું તેવું આથમવું

- (૪) સંભાળવું
માથાભારે થઈને બીજાને વિતાડવું
ચડતીમાં આવનારનાં વખાણ કરવાં
વધવા દીધા પહેલાં નાશ કરવો

ઊછળી પગ ભાંગવો

ઊજળે લૂગડે રહેવું

ઊજળો દહાડો જોવો

ઊઠાં ગણાવવાં-ભણાવવાં

- (૧) અતિશય ગરીબાઈમાં જન્મવું અને
એમ જ મરી જવું
- (૨) ચડતી પડતી થવી
મૂર્ખાઈને લીધે દુઃખ વહોરવું
નિર્મળ રહેવું; કલંકરહિત રહેવું
સુખ અને આનંદનો વખત આવવો
ખોટી વાત સમજાવવી; આડુંઅવળું
સમજાવવું; છેતરવું

ઊઠાં કાગ-ઊડતું પક્ષી પાડે તેવું

- (૧) ખૂબ ચંચળ કે અટક્યાળું
- (૨) તેજ આંખવાળું
- (૩) દાવપેચવાળું કે યુક્તિબાજ
- (૪) બહુ સમજાળું

ઊડતાં પક્ષી ઝાલવાં-પાડવાં

- (૧) કળી ન શકાય એવાં કામ કરવાં
- (૨) ગમે તેવું મુશ્કેલ કામ પાર પાડવું;
પહોંચી વળવું

ઊડીને આંખે બાઝે-વળગે એવું

આકર્ષક, મનોહર, જોઈને આંખ ઠરે એવું

ઊડી પડવું

(લડવા) સામસામે આવી જવું

ઊતરતા દિવસો આવવા

પડતીનો વખત આવવો

ઊતરતાં પાણી થવાં

ઘડપણ આવવું

ઊતરતી વેળા આવવી

પડતીનો વખત આવવો

ઊની વરાળે ન કાઢવી

(૧) જરાય સામું ન બોલવું
(૨) મનની બળતરા કે વાત બહાર ન કાઢવી

ઊભી આબરૂએ મરવું

કલંકરહિત મરણ પામવું

ઊભી પૂંછડીએ નાસવું

ભયનું માર્યું જેટલી ઉતાવળથી નસાય તેટલું નાસવું

ઊભે પગે રહેવું

હાજર ને હાજર રહેવું

ઊભે રસ્તે

શરૂથી છેવટ સુધીના લાંબા રસ્તે

ઊમરા વચ્ચે બેસવું

માગનારે તકાદો કરવો

ઊમરો ખોદી નાખવો

ઉઘરાણી માટે દરરોજ બારણે બેસવું; વારંવાર આવવું

ઊંઘ ઊડવી

ગયેલા ભાનસાન પાછાં આવવા;

અક્કલ કે સમજ આવવી

ઊંચી આંખ કરવી

સામે થવા હિંમત હરવી

ઊંચી મૂછ રાખવી

ગર્વ ધરવો; ટેક રાખવો

ઊંચું આવવું

જીવનમાં સુખની સ્થિતિમાં મૂકાવું

ઊંચું ઊંચું ચાલવું

(૧) અભિમાનથી ચાલવું

(૨) રોફભેર ચાલવું

ઊંચું નીચું થવું

તાલાવેલી થવી; આતુર થવું; જીવ તલ-પાપડ થવો; અધીરા થવું; તૈયાર થઈ રહેવું

ઊંચું મન થવું

સામસામી લાગણી ઘવાવી

ઊંચું મૂકવું-મેલવું

દૂર રાખી મૂકવું; કોરે મૂકવું; સંતાડવું; છૂપાવવું; રખડતું પડ્યું હોય તે ઠેકાણે મૂકવું

ઊંચો જીવ થવો

કાર્યમાં મન ન લાગવું

ઊંચો હાથ રહેવો

(૧) ચડિયાતા નીવડવું

(૨) ફતેહમંદ નીવડવું

ઊંટ ગાંગરતાં પલાણવું

વાંધો લેનારની દરકાર ન કરતાં ભારે હિંમતથી ધારેલું કામ પાર પાડવું

ઊંટનાં અઢારે વાંકાં

સ્વભાવમાં જ વાંકાપણું

ઊંટે ચઢી બકરાં હાંકવાં

પોતે ન કરતાં બીજા પાસે કામ કઢાવવું

ઊંડળમાં લેવું

સમાવી કે આવરી લેવું

ઊંડા ઊતરીને જોવું

ચોતરફ નજર પહોંચાડી બારીકાઈથી જોવું- વિચારવું- તપાસવું; એકાદ વિષયની અંદર પેસીને વિચાર કરવો

ઊંડા પાણીમાં ઊતરવું-પેસવું

કોઈ સાહસનું કામ માથે લેવું; નુકસાન થઈ બેસે એવી બાબતમાં વચ્ચે પડવું; જોખમ વહોરવું

ઊંડાં મૂળ નાખવાં

(૧) પાકું ચલાણ હોવું

(૨) મજબૂત થવું

ઊંધા આંકડા

અવળો પ્રયત્ન; ખોટી દૃષ્ટિ; ભ્રમ

ઊંધા પગ ઘાલીને

ઊંધા પાટા બાંધવા

ઊંધા પગલાંનું

ઊંધું ચત્તું કરવું

ઊંધું ચત્તું ભરાવવું-ભેરવવું-

સમજાવવું

ઊંધું વળી જવું

ઊંધું વાળવું

ઊંધું વેતરવું

ઊંબાડિયું કરવું

એ ભગવાન એના એ હોવા

એક અસ્ત્રે મૂંડવું

એક ઈંદ્રિયનું જ્ઞાન

જલદી ઊભા થવાની તૈયારી રાખીને

આડું અવળું સમજાવીને ભમાવવું; ઊલટું

ઊલટું બતાવીને ભોળવી નાખવું;

સમજ ફેર કરીને ઊંધે રસ્તે દોરવું

ભાગ્યહીન; ખરાબ પગલાંનું

સારાને ખોટું કરીને બગાડવું

(૧) અવળા રસ્તે દોરી જવું

(૨) ભમાવવું; ભેરવવું

(૧) છેક જ થાકી જવું

(૨) બગાડવું

(૧) ઊલટું કરી ખરાબ કરવું

(૨) ખાઈ પી જમી રહેવું

(૩) ખોટું કરવું

(૪) ફેરવી નાખવું; ઘટ વાળવો;

બગાડી દેવું

જે કરવું જોઈએ એથી બીજું જ કરવું;

ઊલટું કરવું

સળી કરીને ઉશ્કેરવું; ઝઘડો જગવવો

ફરીફરીને એનું એ જ બનવું

સારા ખરાબ બધાને માટે એકસરખો

વર્તાવ કરવો

(૧) એક જ દિશા કે હેતુનો વિચાર

(૨) એકતરફીપણું

(૩) ઘણા વિષયના જ્ઞાનની ખામી

એક એકના મોંમાં થૂંકે એવા

(૧) એક એકથી ચડિયાતું; મમત-મદ
સરસાઈ વગેરે બાબતમાં
બરાબરિયું; એક એકથી ગાંજયું
ન જાય એવા

એક કાનથી બીજા કાને જવું
એક કાને સાંભળી બીજે કાને
કાઠી નાખવું

(૨) બધાં એકસરખાં ખરાબ હોવાં
ફેલાવું; જાહેર થવું; બહાર પડવું
સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરવું

એક ગાંઠ

સંપ

એક ઘાએ બે કટકા થવા

તરત દાન ને મહાપુણ્ય;

તડ ને ફડ જવાબ કે નિકાલ થવો

એક ઘાણે પીલવું

બધું એકસાથે સરખું ગણવું

એક ચણાની બે ફાડ

(૧) બે સગા ભાઈ

(૨) બે સરખા

એક ચંદરવો ચડે એવું

ખરાબપણામાં ચડિયાતું હોવું

એક જીવ થવું

મન મળવું

એકતરફી ઢોલકી વગાડવી

એક જ પક્ષનાં ગીત ગાયા કરવાં

એકતાર થવું

લીન થવું

એક તંબે ઊભા રહેવું

સંપીને એક જ જથ્થામાં રહેવું

એક નજર થવી-આંખ થવી

રૂબરૂ મળવું

એક દિલ થવું

(૧) બે અથવા વધારે માણસોના જુદા
જુદા વિચાર એક જ થઈ રહેવા

(૨) સ્નેહથી બે દિલ એક થવાં

એક પગે થઈ રહેવું

તત્પર થવું; આતુર થઈ રહેવું; ઊતાવળું થવું; અધીરું બનવું

એક ભવમાં બે ભવ થવા

(૧) ધર્મભ્રષ્ટ થવું
(૨) જાત વણસવી
(૩) નાતરું થવું

એક મગની બે ફાડ હોવી

એક જ માબાપનાં છોકરાં હોવાં

એક મને

એકચિત્તે કાળજી રાખીને; ધ્યાન દઈને

એક માળાના મણકા

એક ગાડે જોડાય એવા; સાવ સરખા

એક મૂઠીનું

એક જ સત્તા કે હુકમને તાબે થનારું

એક લાકડીએ હાંકવું

બધાને એક સરખી રીતે ગણી તે પ્રમાણે વર્તવું; એક અસ્ત્રે મૂંડવું

એક વેંત સ્વર્ગ બાકી હોવું

બહુ અભિમાન હોવું

એક હાથે તાળી ન પડે

એક હોય તો કજિયો ન થાય

એકના એક થઈ જવું

મળી જવું; સંપ થવો; ઐક્ય થવું

એકના એકવીસ થાઓ

તમારો પરિવાર વધો; તમારો કુટુંબ વસ્તાર બહુ ચાલો

એકના બે ન થવું

હઠ કરવી; નિશ્ચય ન ફેરવવો; મક્કમ રહેવું

એકની દસ સુણાવવી

ગાળોનો વરસાદ વરસાવવો

એકની પાઘડી બીજાને પહેરાવવી

એકનું લઈ બીજાને આપવું

એકનું ઓસડ બે

એકલો માણસ દુઃખી હોય તો તેને પરણાવવો

એકડા વગરનાં મીંડાં

તદન વ્યર્થ

એકડા વગરનું

(૧) ગણતરી વગરનું; લેખામાં નહિ એવું

એકડામાં લગ્ન કરવું

(૨) પાયા વગરનું; આધાર વગરનું પોતાના જૂથમાં પરણવું

એકડે એકથી

પહેલેથી; શરૂઆતથી, નવેસરથી

એકડેએકથી ફરી ઘૂંટવું

કરેલા કાર્યમાં નિષ્ફળતા મળતાં ફરી વાર કાર્ય શરૂ કરવું

એકડો કરવો

સહી કરવી; કબૂલાત આપવી

એકડો કાપવો

(૧) રદ કરવું

(૨) સમૂહમાંથી દૂર કરવું; સંબંધ તજવો

એકડો નીકળી જવો

(૩) ગણતરીમાં ન હોવું

નિર્માલ્ય ઠરવું; કિંમત વિનાનું થવું;

ગણતરીમાં ન રહેવું; લેખામાં ન લેવાવું

એકાકાર થઈ જવું

(૧) એકધ્યાન થઈ જવું; તલ્લીન થઈ જવું

(૨) મળી જવું; એક થઈ જવું

એકે કોર કાચી ન રહેવી

સુખ દુઃખમાં જે આવવાનું હોય તે સઘળું આવી જવું

એકે પથ્થર ઉથામ્યા વગરનો ન રહેવો

કામ પાર પાડવા માટે બનતા બધા પ્રયત્નો કરી લેવા

એઠા થવું

પારકે ઘેર જમવું

એઠીનો અખાડો

ઘણો આળસુ

એના ટાંટિયા એના જ
ગળામાં હોવા

એબ ઉઘાડવી

એબ ઢાંકવી

એરણે ચઢાવવું

એરુ આભડવો

ઓઈયાં કરવા-કરવું

ઓકી કાઢવું-નાખવું

ઓક્યા ધાન જેવું

ઓકાત બગાડી દેવી

ઓછી પાંસળીનું

ઓછું આણવું-આવવું

ઓછું ઓછું થવું

ઓછું ન ઊતરવું

ઓછું લાગવું

એનું કર્યું એણે જ ભોગવવું

આબરૂ ઉઘાડવી; ફજેત થવું

આબરૂ સાચવવી

કસોટીએ ચઢાવવું; કસવું

સર્પદંશ થવો

ઉચાપત કરવું; પચાવી પાડવું; લઈ લેવું

ગુપ્ત વાત બોલી નાખવી

અળખામણું; જોતાં જ કંટાળો આપે તેવું

(૧) ખાટા દાંત કરાવવા; ખોડ
ભૂલાવવી

(૨) કોઈનું ખરાબ કરી મૂકવું

અર્ધ ગાંડું; જરાક ઘેલછાવાળું

માહું લાગવું; દુઃખી કે દિલગીર થવું;

લાગી આવવું; મન દુભાવું; ઓછું

લાગવું; ખોટું લાગવું; હીન ભાવ

અનુભવવો

(૧) ખુશામત કરવી

(૨) અછો અછો વાનાં કરવાં; પ્રાણ

પાથરવો; પ્રેમ કે હર્ષના ભાવથી

તરબોળ થઈ જવું

(તિરસ્કારમાં) બને તેટલું કરવું

અપમાન થવું; માહું લાગવું; દિલ દુભાવું

ઓછો પાટલો બેસવું

(૧) ઊતરી પડવું; હદ મૂકી બોલવું

(૨) ગુસ્સે થવું; મિજાજ ખોવો

(૩) જાત ઉપર જવું

(૪) લોકોની નજરમાં હલકું જણાવું

ઓટલો ભાંગવો

(૧) ઝઘડો કરાવવો

(૨) નિંદા કે ખોટી વાતો કરવી; ઘર વણસાડવું

ઓટલો ઊઠવો

(૧) નિઃસંતાન જવું; વંશની સમાપ્તિ થવી

(૨) ખૂબ નુકસાન થવું

ઓટલો ઘસી નાખવો

ખૂબ ખુશામત કરવી; વારંવાર ફેરા ખાવા

ઓટલો બાળવો

(૧) ઘણું નુકસાન કરવું; બગાડવું

(૨) હદથી વધારે કરવું; આડો આંક વાળવો

ઓઠ કરડવા

(૧) ક્રોધ કે આશ્ચર્ય દેખાડવું

(૨) પસ્તાવો કરવો; હતાશ થવું

ઓઠ પીસવા

ક્રોધ કરવો; ગુસ્સો દેખાડવો

ઓઠે ચડવું

કોઈ વ્યક્તિનું હરવખત નામ આપવું

ઓડનું ચોડ કરવું-વેતરવું

કાંઈનું કાંઈ કરવું; અવળું કરવું; ઊંધું કરવું

ઓઢણું ઉતારવું

આબરૂ લેવી

ઓઢવા આભ ને પાથરવા ધરતી

ખૂબ કંગાળ પરિસ્થિતિ

ઓરડાનું ધન ઓટલે આવવું

પૈસાનો દેખાડો કરવો

ઓરડા સામું જોવું

દ્રવ્ય સંબંધી હાલત વિચારવી

ઓરડાને પૂછવું

કાંઈ ખર્ચ કરતા પહેલાં ઘરની સ્થિતિ તપાસવી

ઓરડે અજવાળું

(૧) ઘર પૈસેટકે સમૃદ્ધ

(૨) સંતતિ હોવી તે

ઓરડો દેવાવો-વસાવો

(૧) ઘરમાં સંસાર ચલાવનાર કોઈ ન રહેવું

(૨) નિઃસંતાન થવું; નિર્વશ થવો

(૩) તાળાં દેવાવાં

ઓરીને આઘા રહેવું

આફતમાં નાખીને ખસી જવું

ઓરસિયા જેવું કપાળ

(૧) ચાંદલા વિનાનું કપાળ

(૨) જેના મોં ઉપર તેજ ન હોય એવું

(૩) દુર્ભાગ્ય; ભાગ્યરેખા વગરનું મોઢું કપાળ

ઓલમાંથી ચૂલામાં પડવું

ઓછી મુશ્કેલીમાંથી વધારે મુશ્કેલીમાં આવવું

ઓશલો કૂટવો

છાતી કૂટવી; ભૂંડું ઈચ્છવું

ઓસનું મોતી

ઝાકળના ટીપા જેવું નાશવંત; ક્ષણિક

કકળી ઊઠવું

(૧) મોટેથી રાડો પાડવી

(૨) લાગણીથી ફરિયાદ કરવી

(૩) બૂમરાણ કરી મૂકવી; દિલમાં દુઃખી થવું

કક્કો ખરો કરવો

પોતાના ખરા ખોટા મતને હઠથી વળગી રહેવું

કચરી મારવું

ફરીને ઊઠવા ન પામે એવી હાલતે પહોંચાડવું

કચાશ કરવી-કચાશ રાખવી

(૧) અપૂર્ણ છોડી દેવું

(૨) પૂરતી મહેનત ન કરવી

કચુંબર કરી નાખવો

સખત માર મારવો

કચ્ચરઘાણ કાઢવો

પાયમાલ કરવું

કજિયો વેચાતો લેવો

તકરાર વહોરી લેવી; જાણી જોઈને તકરારમાં પડવું

કજિયાનું મોં કાળું કરવું

કજિયો હંમેશા ખરાબ હોઈ તેનાથી દૂર રહેવું-થવું; કજિયામાંથી નઠારું પરિણામ જ આવે

કઠણ છાતી કરવી

(૧) દુઃખ સહન કરવું

(૨) મન દઢ કરવું

કઠણાઈ બેસવી

આફત આવવી

કઠેડે ચડવું

અનુકરણ કરવું; ખોટે કે જુદે રસ્તે ચડી જવું

કડક બંગાળી

(૧) પૈસે ટકે ખાલી પણ બહારથી ભપકો દેખાડે તે

(૨) ઘણું કંજૂસ

કડકા બાલૂસ હોવું

ખૂબ અકિંચન હોવું

કડકડાટી બોલાવવી

કડકાઈ બતાવવી

કડછો ઠોકવો-મારવો

ખોટું બોલવું; ધાપ મારવી

કડદો કરવો

રકઝક કરી ભાવ ઘટાડવો

કડવી આંખે જોવું

કંટાળો આણી જોવું; નાપસંદ કરવું

કડવી જીભ

કડવું વેણ બોલનારી જીભ

કડવું ઝેર જેવું

ઘણું જ અપ્રિય

કડવું લાગવું

માહું લાગવું

કડાકા થવા/પડવા

ખોરાક વગર રહેવું; ખાવા ન મળવું;
ઉપવાસ થવા

કડી દેવાવી

મિલકત જપ્ત થવાથી સીલ દેવાવું;
પહેરો મુકાવો

કઢીનો સ્વાદ ચાખવો

અનુભવ લેવો; પ્રયોગ અજમાવવો

કદમ ચૂમવા

પગે લાગવું; રજા લેવી

કતલની રાત

કટોકટીનો વખત

કપાળ કૂટવું

(૧) નકામી મહેનત કરવી

(૨) નિરાશાને લીધે હાથથી માથામાં
મારવું

(૩) સખત મગજમારી કરવી

(૪) નુકસાન થવાથી દિલગીર થવું

(૫) પશ્ચાતાપ કરવો

કપાળ ધોઈ આવવું

વિધાતાના લેખ ફેરવવા; લાયક થવું;

વિધાતાના લેખ દૂર કરવા

કપાળમાં ચાંલો કરવો

(૧) કંઈ ન આપવું (તિરસ્કારના
અર્થમાં)

(૨) નકામું આપી દેવું

કપાળમાં ચોડવું

આપી દેવું (તિરસકારના અર્થમાં)

કપાળે ચોટવું

(૧) કર્યા કે ભોગવ્યા વિના છૂટકો ન થવો

(૨) માથે પડવું

(૩) હંમેશ માટે જોડાયેલું હોવું

કપાળે લખાવી આવવું

(૧) નિર્માણ થવું

(૨) સુભાગ્ય લઈ જન્મવું

કપૂરે કોગળા કરવા

સુખી હોવું; સુખ વૈભવ માણવો

કબર ખોદવી

પોતાને નુકસાન થાય એમ કરવું

કબરનાં મડદાં ઉખેડવાં

જૂના કજિયા તાજા કરવા

કબાડું કરવું

(૧) ખરાબ કામ કરવું

(૨) વ્યભિચાર કરવો

કમર તોડવી

ઘણી સખત મહેનત કરવી

કમર ભાંગવી

નિરાશ કરી નાખવું

કમાલ દેખાડવી

અજબ શક્તિ દેખાડવી; હેરત પમાડે એવાં કામ કરવાં

કમ્મર કસવી-બાંધવી

તૈયાર થવું; જોરનું કે હિંમતનું કામ કરવા તૈયાર થવું

કરમ ઊઘડવું

નસીબ ખૂલવું; નસીબદાર થવું

કરમ કરવાં-બાંધવાં

ખરાબ કામ કરવાં; પાપ કરવાં

કરમ કૂટવું

કમનસીબ હોવું; કમનસીબી આવવી

કરવત મૂકવી-મેલવી-મૂકાવવી

બીજા જન્મમાં ઈચ્છિતની પ્રાપ્તિ માટે કરવતથી શરીર વહેરાવીને પ્રાણનો ત્યાગ કરવો

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૧

કર્મનું પાનું ફરવું

નસીબ ઊઘડવું; સારી દશા થવી

કલ્પનાના ઘોડા દોડાવવા

શેખચલ્લીની જેમ તરંગો કરવા

કસબ હોવો

(૧) પારંગત હોવું

(૨) શણગારરૂપ હોવું

કસર કાઢવી

(૧) ખોટ પૂરી પાડવી

(૨) બદલો લેવો

(૩) વેર લેવું

(૪) ખંગ વાળવો; ભૂલ કે ખોટ ભરપાઈ કરી લેવી

કસર રહેવી-રાખવી-હોવી

(૧) ન્યૂનતા રાખવી

(૨) બેદરકાર રહેવું

(૩) ભૂલ ખાવી

કસીને કામ લેવું

સખતાઈથી કામ લેવું; બને તેટલું વધારે કામ કરાવવું

કસૂબાપાણી કરાવવાં

સમજૂતી કરાવવી; સમાધાન કરાવવું; અફીણ ઘોળીને એકબીજાને પાવું (શુભપ્રસંગોએ)

કસોટીએ ચડાવવું

(૧) કસવું; તાવી જોવું

(૨) પરીક્ષા કરવી; અનુભવ કરી જોવો; ખાતરી કરવી

કહેણ મોકલવું

સંદેશો કહેવરાવવો

કળ આવવી-ચડવી

આકુળવ્યાકુળ થઈ જવું; એકદમ દુઃખ ઊપડવું

કળ વળવી-ઊતરવી

(૧) દુઃખમાંથી મુક્ત થવું; નિરાંત થવી

(૨) સંજ્ઞા આવવી; શાંત અને સ્વસ્થ થવું

કળજુગ આવવો

દોષ આવવા

કળશ ઢોળવો

પસંદ કરવું; પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવી

કળીએ કળીએ (જીવ) કપાવો

ખૂબ લાગી આવવું; અત્યંત દુઃખની લાગણી થવી

કળા પાડવી

દેહની સુંદરતા છુપાવવી

કળી ખીલવી

પ્રફુલ્લ થવું; ખીલવું

કંકુને પગલે-કંકુના કરવા

આદરમાન સહિત; શુભશુકનથી, શુભ કામ (વિવાહ;લગ્ન)ને આરંભે સારા શુકન કરવા

કંઠી બાંધવી

(૧) અમુક મત કે સંપ્રદાયના બનવું

(૨) ઉપદેશ કરવો

કંઠે પ્રાણ આવવો

(૧) અંત આવવો

(૨) ગભરાઈ જવું

(૩) ઘણી જ મુસીબત પડવી

(૪) મરણાંત ભય લાગવો

કંઠાઈ જવું

દુર્બળ થઈ જવું; ફિકર ચિંતાથી નબળા

પડી જવું; કોઈ રોગથી ધોવાઈ જવું

કંઠોતર ઊઠી જવા

દીકરા ગુજરી જવા

કંપારી આવવી-છૂટવી-

(૧) અણગમો થવો; તિરસ્કાર આવવો

વઘૂટવી

(૨) ધૂજવું; થરેરાટ થવો

કાકા મામા કરવા

(૧) ખુશામત કરવી

(૨) કાલાવાલા કરવા

કાખલી કૂટવી

(૧) અતિ હરખથી નાયવું - કૂદવું

(૨) આનંદમાં આવી જવું

કાગડા કકળવા

(૧) ખરાબી થશે એવા શુકન થવા

(૨) સત્યાનાશ જવું

કાગને ડોળે રાહ જોવી

ખૂબ આતુરતાથી રાહ જોવી

કાગડા ઊડવા

સભા-બેઠકમાં કોઈ ખાસ માણસો ન હોય તો બોલાય છે

કાગડાની ડોકે રતન

(૧) અપાત્રે દાન

(૨) સારી વસ્તુ નઠારી વ્યક્તિ પાસે હોવી

કાગળ કરવો

(૧) છૂટાછેડા કરવા

(૨) લખણું કરવું

(૩) વિધિસર કે કાયદેસર કોઈ બાબતનું લખાણ કરવું

કાગારોળ કરવી

(૧) કાગડાની જેમ શોરબકોર કરવો

(૨) દેખાવ કરવો

(૩) નકામો કજિયો કરવો

કાયા કાનનું

ભોળું; છેતરાઈ જાય એવું; બીજાની વાત તરત માની લે એવી વ્યક્તિ

કાયું કપાવું

(૧) અણઘટતું બોલાઈ જવું

(૨) ખરાબ થવું

(૩) ખાનગી વાત બહાર પડવી

(૪) દિલગીર થવું

કાયું સોનું

કાયે ઘડે પાણી ભરવું

કાયે તાંતણે તણાય તેવું

કાયે તાંતણે બંધાવું

કાછડી છૂટી જવી

કાટલું કાઢવું-કરી નાખવું

કાઠા વાજિયા કરવા

કાઠું કરવું

કાતર મૂકવી

કાતરિયાં કાઢવાં

કાતરિયું મૂકવું

કાતરિયું ગેપ થઈ જવું

કાઠવ ખૂંદવો

કાઠવ ફેંકવો

કાન આમળવા

ઘણી ફળદ્રુપ જમીન

(૧) મેળ વિનાની વાત કરવી; મિથ્યા પ્રયત્ન કરવો

(૨) લાકડાની તલવારે લડવું

ગમે તે દિશાએ દોરવ્યું દોરવાય એવું વચન પ્રમાણે વર્તે તેવું; પ્રેમથી કે વચનના જોરે મનથી બંધાવું

(૧) ભય લાગવો; બીવું; ડરી જવું

(૨) હોશકોશ ઊડી જવા

મારી નાખવું; આડખીલી દૂર કરવી

(૧) બની શકે તેટલી મહેનત કરવી

(૨) ભેળસેળ કરવી; ગડબડ સડબડ કરવી

વધવું; ઊંચું થવું

ધૂળધાણી કરી નાખવું; હાનિ કરવી

કરડી નજરે જોવું

ઘર ફોડવું; ચોરી કરવી

અક્કલ મૂંઝાઈ જવી

વગર લાભનો વેપાર કરવો; વ્યર્થ મહેનત કરવી

(૧) અપજશનું કામ કરવું

(૨) નિંદા કરવી

ઠપકો દેવો; શિક્ષા કરવી; સુધારવું

કાન કરડવા

છૂપી વાત કરવી

કાન કાપવા

(૧) જીતી જવું

(૨) ટક્કર મારવી

(૩) ઠગવું

(૪) ચડિયાતા થવું

કાન ઘરેણે મૂકવા

બેદરકારી અથવા ગફલત દાખવી ન સાંભળવું

કાન દેવા-માંડવા-ધરવા

ધ્યાનથી સાંભળવું; વાત કરનાર જાણે નહિ તેમ સાંભળી લેવું

કાન ફોડી નાખવા

બહેરું અથવા બહેરા જેવું કરવું

કાન ભરવા-ભંભેરવા

વાતો સાંભળાવી પોતાના તરફનું કરવું

કાનના કીડા ખરવા

રોમાંચ ખડા થવા; કમકમાટી ઉત્પન્ન થવી

કાનની બૂટ પકડવી

શિક્ષા બોધ લેવો; ભૂલ કબૂલ કરવી

કાનનું કાચું

(૧) ભોળું; છેતરાઈ જાય એવું

(૨) થોડું બહેરું

કાનપટ્ટી પકડાવવી

ભૂલ દેખાડવી; કબૂલાત કરાવવી

કાનમાં આંગળીઓ ઘાલવી

ન સાંભળવું અથવા સાંભળવા તરફ બેદરકાર રહેવું

કાન માંડવા

બરાબર સાંભળવું

કાનમાં ફૂંક મારવી

(૧) ઉશ્કેરવું; ભંભેરવું; ભમાવવું

(૨) ચેતવી દેવું

(૩) બોધ આપવો

(૪) છૂપી મસલત કરવી

કાનખજૂરાનો પગ ભાંગવો

નજીવું નુકસાન થવું

કાને લેવું

સાંભળવું; ધ્યાન પર લેવું

કામ સરાડે ચડવું

કામ સરળતાથી ચાલતું થવું

કાયા નિચોવી નાખવી

શરીરે કષ્ટ વેઠવું

કાલાં કાઢવાં

અણસમજી હોય તેમ બોલવું; બાળકની જેમ વર્તવું

કાશ કાઢવી

(૧) પીડા પતાવવી; કંટક કાઢી નાખવો

(૨) આડખીલી દૂર કરવી

કાશીએ સંઘ પહોંચવો

કાર્યની સફળતા થવી; ધારેલા અર્થની સિદ્ધિ થવી

કાસળ કાઢવું

(૧) મારી નાખવું

(૨) આડખીલી દૂર કરવી

કાળ ચડવો

ગુસ્સે થવું; કંટાળી ખીજવાઈ અમુક ખોટું કામ કરવા તત્પર થવું

કાળ ચકકર ફરવું

(૧) આખર આવવી

(૨) આફત આવી પડવી

(૩) દશા બદલવી

(૪) મોત ભમવું

કાળજાના કકડા થવા-કરવા

દુઃખ થવું

કાળજાની કોર

ઘણું જ વહાલું

કાળજાનો ડંખ

કારી ઘા; કાળજામાં થયેલી જબરી અસર

કાળજું કોરવું/કોરાવું

(૧) અંતઃકરણને શબ્દબાણથી ભેદવું

(૨) મનમાં દુઃખ થવું; હૃદય વીંધાઈ જવું

(૩) દિલને સંતાપ થવો

કાળજું કપાઈ જવું

પ્રાણ જવા જેવું થવું

કાળજું ખસી જવું

ફટકી જવું; ઘેલા થવું; મુગ્ધ થવું; ચમક થવી

કાળજું ફાટી જવું

ભય, ચિંતા વગેરેથી છેક ચોંકી ઊઠી અકળાવું

કાળજું બળી જવું

દુઃખ થવું; અકળાવું; ગભરાવું

કાળજે કોરાઈ રહેવું

યાદ રહેવું; ભૂલી ન જવાય એમ થવું

કાળા અક્ષર કૂટી મારવા

લખતાં ન આવડવું; કેવળ મૂર્ખ હોવું

કાળા તલ ચોરવા

ખરાબ કાર્ય કરવું

કાળાં ધોળાં કરવાં

(૧) ઊંઘા ચત્તાં કરવાં

(૨) સારાં નરસાં કર્મ કરવાં

કાળા પાણીએ જવું

દેશનિકાલ થવું; સમુદ્રપાર થવું

કાળાં મટી ધોળાં થવાં

જુવાની જઈ વૃદ્ધાવસ્થા આવવી; ઘડપણ આવવું

કાળા માથાનો માનવી

માણસ જાત

કાળી ટીલી

કલંક; બદનામી; અપજશ

કાળું કરવું - કાળું મોં કરવું

મોં ન દેખાડાય એમ કરવું; મોં સંતાડવું; શરમાવું

કાળો કેર વર્તાવવો

બહુ જુલમ કરવો

કાળો મેઘ હોવું

ખૂબ પરગજુ હોવું

(આબરૂનાં) કાંકરા થવા-કરવા

(૧) માનભંગ થવું; શાખ ગુમાવવી; ફજેત થવું;

(૨) વક્કર ઘટાડવો; ન છાજતું કામ કરવું

કાંકરી કાઢી નાખવી

કિંમત કાઢી નાખવી; ગણતરીમાંથી બાકાત રાખવું

કાંકરી ઘડો ફોડે

(૧) કાળનું માહાત્મ્ય મોટું ગણાય
(૨) વખતે નાના માણસથી પણ મોટું કામ થાય

કાંકરો કાઢવો

(૧) કોઈને વિશે ભૂંડું કહીને તેનો પગ કાઢવો
(૨) નડતર કાઢવું
(૩) પગ કાઢવો

કાંકરો ચાળો કરવો

મશ્કરીમાં કે ગુસ્સામાં એકબીજા પર કાંકરા મારવા

કાંટામાં આવવું

સતેજ થવું; સુસ્તી ઊડી શરીરમાં જોમ આવવું

કાંટા વાવવા-વેરવા

(૧) કુસંપનાં બીજ વાવવા
(૨) પોતાના માટે દુઃખની તૈયારી કરવી
(૩) વેર કરવું; દુશ્મનાવટ ઊભી કરવી

કાંટો કાઢવો

(૧) નડતર-પીડા ટાળવી
(૨) અડચણ કરતું જે કાંઈ હોય તે દૂર કરવું
(૩) સોબતમાંથી દુષ્ટને દૂર કરવો

કાંડા કાપી લેવા

સહી કરાવી લેવી; કબૂલાત કરાવી લેવી

કાંડું ઝાલવું-પકડવું

(૧) આજન્મ નિભાવી લેવાનું માથે લેવું
(૨) આધાર આપવો; આશ્રય આપવો

કાંત્યું પીંજ્યું કપાસ થવું

(૩) દાવમાં લેવું

(૪) પરણવું

(૧) કર્યું કારવ્યું ધૂળમાં મળી જવું

(૨) થયેલી મહેનત પર પાણી ફરી વળવું

કાંદા કાઢવા

ફાયદો મેળવવો; લાભ લેવો; સાર કાઢવો

કાંધ દેવી-લેવી

(૧) ઉપાડવામાં મદદ કરવી

(૨) શબને ઉપાડવું

કિસ્મત ખૂલવું-જાગવું

ભાગ્યોદય થવો; ભાગ્ય સારું થવું

કીડિયારું ઊભરાવું

બહુ કીડીઓ નીકળવી; લોક સમૂહ ભેગો થવો

કીડીઓ ચઢવી

અશક્તિ આવવી; કંટાળો આવવો

(પેટમાં) કુરકુરિયાં બોલવાં

(૧) છાની વાત છૂપાવવી

(૨) ભૂખ લાગવી

કુલડીમાં ગોળ ભાંગવો

છૂપી રીતે કરવું; માંહોમાંહ સમજી લેવું; અંદરોઅંદર પતાવી લેવું

કુશકા કૂટવા

ફોતરાં ખાંડવા ફોગટ પ્રયાસ કરવો

કુળ અજવાળવું

કુટુંબની નામના વધારવી-કાઢવી

કુંભકરણની ઊંઘ

ઘોર નિદ્રા

કૂચા કાઢવા

(૧) ઘાણ કાઢવો

(૨) હલકું કરવું

(૩) શક્તિ ઉપરાંત કામ કરાવવું

કૂતરાં બિલાડાં જેવું
કૂતરાની પૂંછડી જેવું
કૂતરાને મોત મરવું

કૂવામાં ઉતારવું

કૂવામાંનો દેડકો
કૂવો પૂરવો
કૂવો-હવાડો કરવો
કૂંડાળે પગ પડવો

કેડ નમાવવી

કેડ બાંધવી

કેડ ભાંગી જવી

કેડો લેવો

કેરીની ફાડ જેવી આંખો

કેસરિયાં કરવાં

કોટિ કરવી

સાથે રહે ન બને તેવું

હઠીલું

કોઈ સંભાળ લેનાર ન હોય એવી
સ્થિતિમાં મૃત્યુ પામવું

આડુંઅવળું સમજાવી કે ભોળવી
નુકસાનના ખાડામાં ઉતારવું; છેતરવું

બહારની દુનિયાની ખબર ન હોવી

આત્મહત્યા કરવા કૂવામાં પડવું

આત્મહત્યા કરવા કૂવામાં પડવું

(૧) જેને પરિણામે મુશ્કેલી સર્જાય
એવા કામમાં પડવું

(૨) અનૈતિક કામ કરવું

ખંત; ઉત્સાહ; મહેનતથી કામ કરવું

પૂરી તૈયારી કરવી

(૧) નબળા થઈ જવું; જીવનસત્વ જતું
રહેવું

(૨) નાસીપાસ થઈ જવું

કોઈની પાછળ પડી જવું

કાન સુધી પહોંચતી આંખો

મરણિયા થઈ યુદ્ધમાં જતાં પહેલાં છેલ્લો
કસુંબો પી લેવો (રજપૂત લોકોમાં)

(૧) ગળે ભેટવું

(૨) ગળે વળગીને રડવું

કોકડું ગૂંચાવું

કોઠું કરવું

કોડિયાં જેવું કપાળ હોવું

કોરે કાગળે મતું મારવું

કૌભાંડ કરવાં

ક્યામત આવવી

ક્ષીરનીર જુદાં કરવાં

ખજાને ખોટ ન આવવી

ખટકો રાખવો

ખડિયા પોટલાં બાંધવાં

ખડી જવું

ખણખોદ કરવી

ખતા ખાવી

કામ ગોટાળામાં પડવું

(૧) યુક્તિ કરવી; હિકમત કરવી

(૨) ભેગાં મળી વહેંચણી કરવી

કમનસીબ હોવું

કોરા કાગળ ઉપર સહી કરવી; મફત

કામ કરાવવું

કપટ કરવું; બનાવટી વાત ઊભી કરવી

(૧) છેલ્લો દિવસ આવવો

(૨) મોટી આફત આવી પડવી

માણસના ગુણદોષ શોધવા

કંઈ પણ વસ્તુ ન ખૂટવી; અઢળક હોવું

કામ કરાવવાની ચિંતા રાખવી;

વસવસો રાખવો; કોઈ વાત બરાબર

ધ્યાનમાં રાખવી; મનમાં અંદેશો કે કશું

ખટકે એવું રાખવું

(૧) ઊપડી જવું; ઉઠાંતરી કરવી; જતું રહેવું

(૨) ઘર ફેરવવું

(૩) ઉચાળા ભરવા

મોરચેથી હટી જવું

(૧) પાછળથી ભૂંડું બોલવું

(૨) ભૂલો શોધવી; નિંદા કરવી

(૧) ખાસડાં ખાવાં

(૨) ચૂક કે ગફલત કરવી

અપ્પરમાં આવવું

(૩) નુકસાની થવી

(૪) પસ્તાવો થવો

(૫) ઠોકર વાગવી

ભક્ષ્ય થવું; શિકાર થવો; ભોગ થઈ પડવું

અભા ઠોકવા

પોતે પોતાને શાબાશી આપવી; બડાશ હાંકવી

અભે અભો મેળવવો

જોડાજોડ ઊભા રહેવું; બરોબરી કરવી

અભે વળગવું

મદદ લેવી

અભો ચડાવવો

(૧) આનાકાની કરવી

(૨) નાપસંદગી બતાવવી

(૩) શરમાવું; લજ્જા બતાવવી

(૪) ના પાડવી

અમી ખાવું

(૧) ક્ષમા આપવી

(૨) સહી લેવું

(૩) અપરાધ સાંખી લઈ અપરાધીને માફ કરવો

(૪) થોભી જવું

અળભળી ઊઠવું-જવું

(૧) ઉશ્કેરાઈ જવું

(૨) હાલી ઊઠવું; ઊથલપાથલ થવી

(૩) ક્ષોભ થવો; કંપી જવું

અળું પાડવું

ઘણો ફાયદો થવો; ધનનો લાભ થવો

અંખેરી નાંખવું

ઊધડો લેવો; ખૂબ ધમકાવવું

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૪૩

ખંખોળિયું ખાવું-મારવું

ખંભાતી તાળાં દેવાવાં

ખાઈને ખોદવું

ખાક ડાલવી-ફેંકવી

ખાટા થવું

ખાડામાં પડવું

ખાતર પાડવું

ખાતરે પાણી પાવું

ખાતું માંડી વાળવું

ખાર રાખવો

ખારી દાઢ થવી

ખાલ પાડવી-બગાડવી

ખાવા દોડવું-ધાવું

ઉતાવળથી નાહી લેવું

વંશમાં કોઈ પાછળ ન રહેવું

જેનું અન્ન ખાધું હોય તેનો જ અપકાર કરવો

(૧) કોઈના પર ધૂળ નાખવી

(૨) કજિયો બંધ કરવો

(૩) શાપ આપવો

નારાજ થવું

(૧) આપઘાત કરવો

(૨) નુકસાની વહોરવી

(૩) ભૂલ કરવી

ચોરી કરવી; ઘર ફોડવું

ઊંધું નાખવું; સરસાઈ કરવી; હંફાવવું

(૧) નુકસાની ખાતે કોઈ રકમ માંડી વાળવી

(૨) લેવડ-દેવડ બંધ કરવી

કિન્નો રાખવો; દ્વેષ રાખવો; વેર રાખવું

(૧) કંઈપણ ખાવાની ઈચ્છા થવી

(૨) નફો મેળવવો

(૩) લાંચ લેવી

ખૂબ માર મારવો

(૧) અળખામણું લાગવું

(૨) ચીડિયાં કરવાં; બિવરાવવું;

ધૂરકવું; ગુસ્સે થવું; ધમકાવવું

ખાસડાને તોલે

હલકું; વિસાત વિનાનું

ખાસડાં ખાવાં

(૧) ઠપકો મેળવવો

(૨) નિષ્ફળ થવું

ખાંડ ખાવી

(૧) જૂઠું બોલવું

(૨) જે કહે તેવું ન હોવું

(૩) જખ મારવી

(૪) ભૂલ ખાવી

(૫) સગાઈ કરવી

ખાંડાની ધાર પર ચાલવું

(૧) મહામુશ્કેલ કામ કરવું

(૨) વચ્ચે પડી સમાધાન કરવું

(૩) અતિ વિકટ સાહસભર્યું કામ કરવું

ખાંધ દેવી

મડદાને લઈ જવાના સંબંધમાં વપરાય છે

ખિલ્લી કરવી

(૧) નખરાં કરવાં

(૨) મશ્કરી કરવી

ખીલાને જોરે કૂદવું

કોઈ સત્તાવાળા મોટા માણસને આધારે મહાલવું

ખીલે બાંધવું

ખાતરી કરવી; નક્કી કરવું

ખીલો થઈ જવું-થવું

(૧) આશ્ચર્ય પામવું

(૨) જીવ વગરનું થઈ જવું થંભી જવું; ઢિગમૂઠ થવું

ખીસું ભરવું

પારકું નાણું વગર કહો પોતાના ઉપયોગમાં લેવું

ખુડદો કરવો-કરી નાખવો

(૧) ખતમ કરવું; વાપરી નાખવું

(૨) ભાંગી નાખવું

(૩) વેચી નાખવું

ખૂણો બેસવું

ઘરમાં ભરાઈ રહેવું

ખૂણો પાળવો

વિધવાએ એકાંતમાં રહેવું

ખૂંટો ઢીલો થવો-પડવો

અશક્ત થવું; આધાર નબળો થવો;
વગ આધાર અથવા ટેકો જતો રહેવો

ખેલ ખેલાવવો

(૧) નચાવવું

(૨) રમાડવું

(૩) હેરાન કરવું

ખેલ બગડવો

કામ બગડી જવું

ખો ભુલાવી દેવી

ઠેકાણે લાવી દેવું; સુધારવું; પાઠ
ભણાવવો

ખો ભૂલી જવી

પાઠ મળવો

(બરડો) ખોખરો કરી નાખવો

હાડકાં ભાંગી નાખવાં; ખૂબ માર મારવો

ખોટ બેસાડવી

હીણું કામ કરવું; કલંક લગાડવું

ખોટો રૂપિયો

(૧) માંદગીમાંથી બેઠું ન થાય એવું

(૨) કોઈ ઘડો ન કરે તેવું

ખોડો નીકળવો

ભારે સંહાર થવો

ખોદણી કરવી

નિંદા કરવી

ખોપરી ખાઈ જવી

(૧) કોઈનું માથું ખાવું; કંટાળો

ઉપજાવવો; ભેજું પકાવવું

(૨) બીજાની મિલકત ઉડાવી દેવી

ખોપરીમાં પવન ભરાવો

- (૧) ગર્વિષ્ઠ થવું; છકી જવું; ફાટી જવું
- (૨) તબિયત આકરી થવી; મિજાજ ખોવો

ખોબલે ખોબલે રૂપ હોવું
ખોળિયામાં જીવ આવવો

અસાધારણ શરીરસૌંદર્ય મળવું

- (૧) ચેન વળવું
- (૨) જીવ હેઠે બેસવો

ખોળે માથું મૂકવું

તાબે થવું; શરણે જવું

ખોળો ખાલી હોવો

નિઃસંતાન હોવું

ખોંખારો કરવો-ખાવો-મારવો

- (૧) કોઈ પણ કાર્ય પરત્વે હિંમતપૂર્વક નિશ્ચય કરવો

- (૨) કોઈનું ધ્યાન ખેંચાય તેમ અવાજ કરવો

- (૩) પડકાર કરવો

- (૪) મગરૂર થવું

ગગન સાથે વાત કરવી

અસંભવિત વાતો કરવી; હવાઈકિલ્લા બાંધવા

ગગનમાં ઊડવું

હવાઈકિલ્લા બાંધવા; અસંભવિત વાતો કરવી

ગજ ગજ કૂદવું

મસ્તીમાં આવવું

ગજ વાગવો

યોગ્ય ઠેકાણે યોગ્ય રીતે શક્તિ કામે લાગવી

ગજવામાં ઘાલવું

તુચ્છ ગણી કાઢવું; માન ન આપવું

ગજવાં ભરવાં

- (૧) લાંચ આપવી

- (૨) બદદાનતથી પુષ્કળ પૈસા એકઠા કરવા

ગજવું જોઈને વાત કરવી

ગજા પ્રમાણે કામ કરવું; શક્તિને અનુસરીને વર્તવું

ગડબડગોટો વાળવો

ઊલટું સૂલટું કરવું

ગઢ જીતવો

પરાક્રમ કરવું

ગણેશ માંડવા

કોઈપણ શુભકામનો આરંભ કરવો; શરૂઆત કરવી

ગધાવૈતરું કરવું

પૂરો બદલો ન મળે એવી ખૂબ મહેનત કરવી

ગધેડી ઝાલવી-પકડવી

ગુનો કરવો

ગધેડે ચડવું

બેઆબરૂ થવી; વગોવાવું

ગરથ ખર્ચીને ગાંડા બનવું

પૈસા ખર્ચી મૂર્ખ બનવું

ગરથ વેચીને ઘેલા થવું

પોતાની મૂડી ખોઈને ગાંડા થવું

ગળચવાં ગળવાં

લૂલો ખુલાસો કરવા ફોગટ મથવું

ગળચિયું દેવું

(૧) ધમકાવવું

(૨) ઠપકો આપવો

ગળા સુધી આવી જવું

બહુ કંટાળી જવું; હદ થઈ જવી

ગળામાં જીભ ઘાલવી

બોલતાં બંધ રહેવું; બોલતું અટકવું

ગળામાં જોતરું આવવું

(૧) જંજાળના કામમાં પહેલાં વહેલું જોડાવું; પીડા વળગવી

(૨) પોતાના કામમાં નડે એવું કોઈ બીજાનું કામ માથે આવવું

ગળામાં (ગળે) ટાંટિયા આવવા

ગળે ટાંટિયા ભરાયા હોય એવી સાંકડમાં આવી પડવું; ઘણી જ મુસીબતમાં આવી પડવું; જીવ જોખમાય એવી સ્થિતિમાં આવી પડવું

ગળી જવું	ગમ ખાઈ જવી
ગળું કાપવું	વિશ્વાસઘાત કરવો
ગળું ભરાઈ આવવું-ભરાવું	(૧) દુઃખને લીધે બોલી ન શકાવું (૨) રોવું
ગળે ઊતરવું	મગજમાં ઠસવું; ખાતરી થવી
ગળે કાંચકી બાઝવી	ગળું સુકાઈને સંકડામણ થવી
ગળે પડવું	(૧) આળ મૂકવું (૨) વગર હક્કે જબરદસ્તીથી માંગવું (૩) અતિશય કાલાવાલા કરવા
ગળે ફાંસો આવવો	મુશ્કેલીમાં આવી પડવું; જીવના જોખમમાં આવી પડવું; સપડાવું; ફસાવું
ગંગા નાહવું	મુક્ત થવું; પાપ અને દુઃખમાંથી છૂટવું
ગંજીપાનો મહેલ હોવો	ટૂંકજીવી હોવું
ગાગર જેવું પેટ	ગમે તેટલી વાતો હોય પણ ગુપ્ત રાખી શકે
ગાડરિયો પ્રવાહ	વિચાર કર્યા વિના એકની પાછળ બીજાએ ઘસડાવું
ગાડું ગબડાવવું	કામ બંધ ન પડવા દેતાં આગળ ચલાવવું
ગાતર ગાળવાં	નાસીપાસ થવાથી ઢગલો થઈ જવું
ગાબચી મારવી	બહાનું કાઢી જતા રહેવું
ગાભા કાઢી નાખવા	માર મારીને કે અતિશય કામ કરાવીને ઘાણ કાઢી નાખવો
ગામ ગાંડું કરવું	મોહ પમાડી આજુબાજુના સમાજને ગાંડા જેવો કરી મૂકવો

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૪૯

ગામ ધમરોળવું/ભાંગવું

લૂંટ પાડવી; ધાડ પાડવી; ગામ લૂંટવું

ગામ માથે કરવું

કંઈ ખોવાયું હોય તેને માટે આખા ગામમાં શોધી વળવું

ગામનું ઉતાર

ગામનો ખરાબમાં ખરાબ માણસ

ગામે ગામનાં પાણી પીવાં

બહુ મુસાફરી કરી હોશિયાર થવું; ઠેર ઠેર અનુભવ મેળવી પાકા થવું

ગાયને દોહીને કૂતરાને પાવું

અપાત્રે ઉદારતા દાખવવી

ગારા થવું

કપાઈ કે હોમાઈ જવું

ગાળિયું કાઢી નાખવું

યુક્તિ કરી બંધનમાંથી છટકી જવું

ગાંજ્યા જવું

(૧) છેતરાવું

(૨) હારવું

(૩) સરખામણીમાં ઓછા ઊતરવું

ગાંઠ કરવી

સંગ્રહ કરવો

ગાંઠ પડવી

વેર બંધાવું; અંટસ પડવો

ગાંઠ બાંધવી

(૧) નિશ્ચય કરવો

(૨) કિન્નો રાખવો

ગાંઠનું ઉમેરવું

રજનું ગજ કરવું

ગાંઠનું ગોપીચંદન

પોતાનો જ ખર્ચ; ગેરફાયદો

ગાંઠે બાંધવું

પોતાનું કરી લઈ પાસે રાખવું

ગાંડાં કાઢવા

મૂર્ખાઈનાં વચન બોલવાં

ગાંડી માથે બેડું હોવું

ઠેકાણા વિનાની વ્યક્તિ હોવી

ગાંડુંઘેલું થવું

કુરબાન થવું; ચકિત થઈ જવું

ગુરુ મળવો

ઠગને પણ ઠગી જનારો મળવો;

હોશિયારને પણ ફસાવનારો મળવો

ગુરુમંત્ર ફૂંકવો

ગુલાંટ ખાવી-મારવી

ગુંદરિયું ચોંટવું

ગૂડી નાખવું

ગૂંચ કાઢવી

ગૂંદણાં ગૂંદવાં

ગેંગેફેફે કરવું

ગોઝારી ઝડપ કરવી

ગોટલી મારવી

ગોથું ખાવું

ગોળ ખાધા સાથે કામ

ગોળ ગોળ વાત કરવી

ગોળીનું પાણી સુકાવું

ગોળીને ગોફણ સાથે જવાં

ગોળો ગબડાવવો

ગ્રહ વાંકા હોવા

ઘડ બેસવી

ઘડાઈ ઘડાઈને ઠેકાણે આવવું

ચેતવવું; ઉશ્કેરવું

(૧) ફરી જવું

(૨) વિચાર ફેરવવા

લપ વળગવી; લફરું લાગવું

મારી નાખવું; હણી નાખવું

મુશ્કેલી દૂર કરવી

મસલત કરવી

બીકથી અસ્પષ્ટ રીતે ગોટા વાળવા

જીવલેણ ઉતાવળ કરવી

કામચોરી કરવી

છેતરવું; ભૂલ કરવી; ભ્રમમાં રહ્યા કરવું

બીજી લપ્પનછપ્પનમાં ન પડતાં અર્થની સિદ્ધિ સાથે કામ

મતલબ ન સમજાય તેવી વાત કરવી

(૧) કુટુંબનાં સાધનો ઓછાં થઈ જવાં

(૨) માણસ કે પૈસાનું મોટું નુકસાન થવું

તમામ નડતર દૂર થવાં

(૧) અડચણ નાખવી; વચમાં હરકત કરવી

(૨) ગપ હાંકવી

નસીબ અનુકૂળ ન હોવું

સમજ પડવી

અનુભવી બનવું

ઘડીના છટા ભાગમાં

ઘડો ગાગર થવો

ઘડો ફૂટવો

ઘર ઉઘાડું પડવું

ઘર ઉઘાડું રહેવું

ઘર ઊખડી જવું

ઘર કરી જવું-બેસવું-રહેવું

ઘર ફૂટવું

ઘર ભરવું

ઘર ભાંગવું

ઘર લઈ બેસવું

ઘરનું નાક

ઘરનો સ્તંભ

સહેજ વારમાં; જોતજોતામાં

સારોનરસો નિકાલ થવો; ફેંસલો થવો;
આખરનું પરિણામ આવવું; કોઈ
અનિશ્ચિત બાબતનો નિકાલ થવો

છૂપી વાત જાહેર થઈ જવી

ઘરની એબ ઉઘાડી થવી; જળવાઈ રહેતો
ભરમ ઉઘાડો પડી જવો; કુટુંબની
બેઆબરૂ થવી

વંશનું ચાલુ રહેવું; પુત્ર થવો

(૧) કુટુંબનો નાશ થવો; નખ્ખોદ જવું;
એકનું એક સંતાન ગુજરી જવું;
નિ:સંતાન થવું; વંશમાં પાછળ
કોઈ વસનાર ન હોવું

(૨) મોટું નુકસાન થવું

કાયમનું થઈ જવું; મજબૂત થઈ જવું

ઘરની ગુપ્ત વાત જાહેર થવી

ખોટા રસ્તે નાણાં, વગેરે લાવીને ઘર
સજજ કરવું

કુટુંબમાં કુસંપ થવો; ઘરની ખરાબી
થવી; લગ્ન તૂટવું; પત્ની ગુજરી જવી;
ઘરના આધારરૂપ માણસનું મોત થવું

સંસાર શરૂ કરવો

જેના વડે ઘરની આબરૂ જળવાઈ રહે તે

જેના આધારે ઘર ચાલતું હોય તે

પર

ઘરનો દીવો

ઘરમાં ભૂત ભૂસકા મારે

ઘરમાં હાંલ્લાં અથડાવાં

ઘરે બેસાડવું

ઘરડમાં પડવું

ઘસારો આપવો-દેવો

ઘસાતું બોલવું

ઘસીને કાપવું

ઘસીને ગૂમડે ચોપડવું

ઘંટડી વગાડવી

ઘા પડવા

ઘા લાગવો

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

જેના વડે ઘરની આબરૂ શોભી રહેતી
હોય તે; સપૂત

ખાવાપીવાનું કાંઈ ન હોવું

ઘરમાં ખાવાપીવાનું કાંઈ ન હોવું

નોકરીમાંથી કાઢી મૂકવું; રજા આપવી

ચાલતું થવું; શરૂ થવું; સરાણે ચડવું

(૧) ખરચ કરાવવું

(૨) નુકસાન કરવું; નુકસાન મજરે
આપવું

આબરૂને ઘક્કો પહોંચે એમ બદબોઈ
કરવી; હીણું બોલવું; નિંદા કરવી

પૂરેપૂરું માનભંગ કરવું

કોઈ સ્નેહી સગું હોય તે જરૂરને પ્રસંગે
પણ કામમાં ન આવે; ત્યારે તેના વિશે
બોલાય છે

(૧) ખાલી થવું; પૂરું થવું

(૨) ભોજન સમય થયાનું જણાવવું

(૩) હવે કંઈ વળે નહિ; નવરા નકામા
ફર્યા કરવું

કામ કરવાથી જે કંટાળતા હોય તેના
માટે વપરાય છે

(૧) અસર થવી; ઘણું લાગવું

(૨) પ્રિયજનના મરણથી ઘણું દુઃખ થવું

(૩) મોટું નુકસાન થવું; વાગવાથી
જખમ થવો

ઘાટ આવવો

(૧) લાગ આવવો

(૨) જોઈતો આકાર આવવો

ઘાટ ઘડવો

(૧) કોઈ વસ્તુ કે પદાર્થને આકાર આપવો

(૨) ઘણું નુકસાન કરવું

(૩) મનસૂબો કરવો; વિચાર કરવો

(૪) મારી નાખવું; નાશ કરવો

ઘાટ ઘાટનાં પાણી પીવાં

ફરી ફરીને બહુ જ હોંશિયાર બનવું

ઘાટ બેસવો

બરાબર ગોઠવાઈ જવું

ઘાટમાં ઘાલવું

ફસાવવું; દાવમાં લેવું

ઘાટડીએ જવું-સાથે જવું

પતિની પહેલાં સુહાગણને વેશે મરવું

ઘાણ કાઢવો

ઘાટ વાળવો; નખોદ વાળવું; સંહાર કરવો

ઘાણ વાળવો

ઘણું જ નુકસાન કરવું

ઘાણીએ ઘાલીને પીલવું

સખતમાં સખત કૂર શિક્ષા કરવી; ઘણું જ રિંબાવવું; અતિશય દુઃખ દેવું; કનડવું

ઘાત જવી

મરતાં મરતાં બચી જવું

ઘાલમેલ કરવી

(૧) ગોટાળો કરવો

(૨) ખટપટ કરવી; દાવપેચની બાજી રમવી

ઘાસ કાપવું

નહિ સાંભળવું; ઉપેક્ષા કરવી; નહિ ગણકારવું; તુચ્છ કામ કરવું; ફોગટ મહેનત કરવી

ધાંચીની ઘાણી જેવું

ધાંચીની ઘાણીએ જોડાવું

ધાંચીનો બળદ

ઘી કેળાં થવાં

ઘીને ઘડે ઘી થવું

ઘૂઘરા બાંધવા

ઘૂંટડો ઊતરવો

ઘૂંટડો ગળી જવો

ઘેરનું ઘેર

ઘેલાં કાઢવાં

ઘેંશના હાંડલાં ફોડવાં

ઘો કે સાપ

ઘોડા વાળતા થવું

ઘોડા ઘડવા

ઘાણીના જેવું ચીકણું; ઘણું જ મેલું

ઘાણીએ જોડાયેલ બળદની પેઠે એક જ ઘરેડમાં ભાર વહેવા માંડવો

એક જ રીતે ચાલી ભાર વહ્યા કરનારો પૈસા-ટકાની ઘણી પ્રાપ્તિ થવી

સારા વાનાં થવા; બધું સમુસૂતરું પાર પડવું

(૧) નાચ કરવો

(૨) નિર્લજજ થવું

(૩) શરમ મૂકીને કામ કરવું

વાત માનવામાં આવવી

સહન કરવું; ખમી ખાવું; સાંભળી રહેવું

એકનું એક; એકરૂપ

(૧) ગાંડું ગાંડું બોલવું

(૨) જૂઠું બોલવું

(૩) મશ્કરી ઠકા કરવા

(૪) લાડમાં ઘેલાઈ કરવી

(૧) ગરીબની રાબડી તોડવી; નિર્ધનને હાલાકીમાં મૂકવું

(૨) યુદ્ધમાં સામાન્ય સૈનિકને મારવો

અજાણ્યા સ્થળે હાથ નહિ ઘાલવાના ભાવમાં વપરાય છે

બીમારી પછી તરત સાજા સારા થઈ જવું

મનસૂબા કરવા; તરંગ ઉઠાવવા

ઘોડા જેવું

ઘોડાની ચાલે

ઘોડે ચડવું-બેસવું

ઘોડે ચડીને આવવું

ઘોડો ખૂંદવો

ઘોર ખોદવી

ઘોળાયા કરવું

ઘોળીને પી જવું

ચકચક કરવું

ચકચૂર થવું-બનવું

તંદુરસ્ત અને સશક્ત

ઉતાવળી ગતિથી

(૧) આગળ પડવું; અગ્રેસર બનવું

(૨) ઉત્તેજાવું; તૈયાર થઈ જવું

(૩) મૂર્ખ બનવું; ફજેત થવું

બેહદ ઉતાવળથી આવવું

(૧) કોઈ કામમાં વધારે પડતી ધમાલ કરવી

(૨) બહુચરાજી કે રાંદલ દેવીના ભૂવાનું ઊભાં ઊભાં ધૂણવું

(૩) વાતમાં આડે આવવું

(૧) અંતે વિનાશ થાય એવું કામ કરવું

(૨) નિંદા કરવી; બૂરું બોલવું

(૧) મનમાં એકને એક વાત આવ્યા કરવી

(૨) વખત ગાળવો; ખોટી થવું

કોઈના કહેવા તરફ આંખ આડા કાન કરવા; ન ગણકારવું

(૧) ઉતાવળે કલબલ કલબલ કરવું

(૨) વગર સમજયે બોલબોલ કરવું

(૧) કેફ કરીને મત્ત બનવું

(૨) તલ્લીન થઈ જવું

(૩) બહુ ખાવાથી ન ચાલી શકાય તેમ થવું

ચકડોળે ચઢવું

- (૧) ઉપર-નીચે જવું
- (૨) એક કાનેથી બીજે કાને અને પછી અનેકને ગુપ્ત બાબતો જાહેર થવી
- (૩) જીવ ભમતો હોવો; મન અસ્થિર હોવું

ચકમક ઝરવી

અણબનાવ થવો; લડાઈ સળગવી; ભુલાવું; ભમાવવું; છેતરવું

ચકરવકર થઈ જવું

- (૧) અસ્વસ્થપણું; બેચેન કે અસ્થિર મનથી આડુંઅવળું જોવું
- (૨) તમ્મરને લઈને બેચેન થઈ જવું

ચકલાં ચૂંથવાં

- (૧) હલકો ધંધો કરવો
- (૨) ગરીબ માણસને હેરાન કરવું
- (૩) નજીવી અને પ્રાપ્તિ વિનાની ઘણી બાબતમાં માથું મારવું

ચકર ફરવું

- (૧) અમુક ઘાટ કે વિચાર બદલવો; ઊથલપાથલ થવી; બદલાઈ જવું
- (૨) કામ થવું
- (૩) ફાવવું
- (૪) રૂપાંતર થવું

ચકરમાં નાખવું

- (૧) ખોટી રીતે દોરવું
- (૨) મુશ્કેલીમાં નાખવું

ચકરે ચડવું

વારંવાર મુલતવી રાખવું; ઢીલ થવી

ચકી ચલાવવી

- (૧) ખા ખા કરવું
- (૨) દળવા માટે ઘંટીને ગતિમાં મૂકવી

ચટ કરવું

- (૧) બધું ખલાસ કરી નાખવું
- (૨) હિસાબમાં ગોટાળો કરવો

ચટી જવું

ગુસ્સો ઊભરાવો

ચટકો ચડવો-લાગવો

(૧) રીસ ચડવી; ચિઢાવું

(૨) મનમાં દુઃખ લાગવું

(૩) મોહ પામવું

(૪) રંગ લાગવો

(૫) સ્વાદ લાગવો

ચટકો ભરવો-મારવો

(૧) ડામ દેવો

(૨) લાગણી થાય તેમ કહેવું

ચટણી કરવી

(૧) સંહાર કરવો; ઘાણ વાળવો

(૨) ખરચી ખાવું; ઉડાવી દેવું;
ખલાસ કરવું

ચડી વાગવું

બહેકી જવું; મર્યાદા ન માનવી

ચડ્યે ઘોડે આવવું

અતિશય ઉતાવળ કરતાં એકશ્વાસે
આવવું

ચડતી દેરડીમાં પાણો નાખવો

સારું થતું હોય તેમાં વિઘ્ન નાખવું

ચઢતો પાસો/દહાડો થવો

ભાગ્યોદય થવો

ચઢી બેસવું

શિરજોરી કરવી; બહેકી જવું

ચઢી વાગવું

બહેકી જવું; બેમર્યાદ થવું

ચણા ચવરાવવા

(૧) છેતરવું; ઠગવું

(૨) સંતાપવું; થકવવું; દુઃખ દેવું;
હેરાન કરવું

ચણા લઈ ખાવા

(૧) અવગણના કરવી; બેદરકાર રહેવું; જતું કરવું; જવા દેવું

(૨) છોડી દેવું

ચપટીમાં આવવું

(૧) ફસાવવું; દાવમાં આવવું

(૨) નુકસાન થાય એવી સંકડામણમાં આવવું; ન લેખવવું; ન ગણકારવું

ચપટીમાં ચોળી નાખવું

ઘડીકમાં સંહાર કરવો

ચપટીમાં લેવું

(૧) કબજે લેવું; વશ કરવું

(૨) દાવમાં આણવું; ફસાવવું

(૩) બે આંગળી વચ્ચે દબાવવું

ચપ્પટ થવું

(૧) ખૂબ દબાઈ ગયેલું હોય તેમ થવું

(૨) જુસ્સો નરમ પડી જવો

(૩) નુકસાન કે ખોટમાં આવી પડવું

ચમત્કાર બતાવવો

(૧) નવાઈનું કામ કરી બતાવવું

(૨) અશક્ય કામ કરી બતાવવું

ચરણ સેવા

તાબેદાર થઈ રહેવું; અધીન થઈ સેવા ઉઠાવવી

ચરબી ચઢવી/વધવી

(૧) ફૂલવું; શરીર ભારે થવું

(૨) મદ થવો; અભિમાન આવવું

(૩) ઉન્માદ થવો; જુસ્સો ચઢી જવો

ચરબી કરડવી

પોતાના બળના અભિમાનથી બીજાની છેડતી કરવાનો યત્ન કરવો

ચવાઈ જવું

જૂનું થઈ જવું; વપરાઈ જવું; ખરચાવું

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ
ચંડાળ ચોકડી ભેગી થવી
ચંદરવો ચઢે એવું
ચંદરવો બાંધવો

ચાટ પડવું
ચાટ પાડવો

ચાદરમાં પાંચશેરી ઘાલી મારવું

ચાનક ચડવી

ચાનક ચડાવવી

ચાબખા મારવા

ચામડાની જીભ હોવી

ચામડી ઉતરડી નાખવી

ચાર આંખો થવી

૫૯

કાળાં કૃત્યો કરનારની ટોળકી ભેગી થવી

અધિક્તર ચઢિયાતું

(૧) જાહેર કરવું; કીર્તિ ગજવી મૂકવી;
પ્રખ્યાત થવી

(૨) ફજેત થવું

(૩) જૂઠું નામ કે કીર્તિ મેળવવી

છોભીલું પડવું; પાછા પડવું

કોઈપણ માણસને લુચ્ચા તરીકે સાબિત
કરવો

(૧) ગુપ્ત માર મારવો

(૨) બહાર દેખાય નહીં તેમ
અંદરખાનેથી કોઈનું નુકસાન કરવાની
યુક્તિ કરવી

તોર ચઢવો; હોંશ આવવી; પડકારના
સામનાનો જોશ પેદા થવો

શિખામણ દેવી; ઉમંગ ચડાવવો;
પ્રોત્સાહિત કરવું

આકરાં મહેણાં મારવા; કટુ વચન કહેવાં

આડું-અવળું ગમે તેમ બોલવું

(૧) ચાબુકથી માર મારવો; ખૂબ મારવું

(૨) સખત સજા કરવી

(૧) ઈર્ષા થવી

(૨) કોધે ભરાવું; ગુસ્સે થવું

(૩) પ્રેમને લીધે ઘેલછા થવી

(૪) બે જણની અરસ પરસ નજર મળવી

ચાર હાથ કરવા

(૧) હદથી વધારે ઉતાવળ કરવી

(૨) એક માણસને મદદમાં લેવું

ચારે હાથ હેઠા પાડવા

આધાર નબળો પાડવો

ચારે હાથ હોવા

સંપૂર્ણ મહેરબાની હોવી

ચાલતા બળદને આર ઘોંચવી

કામ કરવા છતાં ટોક ટોક કરવું

ચાલતી ગાડીએ ચઢવું/બેસવું

(૧) મોટાનો પક્ષ પકડવો

(૨) ચાલતા વિચારમાં મળી જવું

ચાલ રમવી/ ચાલવી

(૧) છેતરવું

(૨) રિવાજ પ્રમાણે વર્તવું

ચાળા કરવા

(૧) અડપલા કે ચાંદવા કરવાં; નખરા કરવાં

(૨) ભાવ હોવા છતાં આનાકાની કરવી

(૩) લાડમાં હા-ના કર્યા કરવી

(૪) કામ ન કરવાના બહાનાં કરવાં

ચાળે વળગવું

શરણ સ્વીકારવું

ચાંચ મારવી

(૧) ઉપરછલ્લું જ્ઞાન મેળવવું

(૨) માથું મારવું; વચ્ચે પડવું

ચાંદનો ટુકડો હોવો

ખૂબસૂરત હોવું

ચાંદલો ચોડવો

(૧) દંડ કરવો

(૨) નુકસાન કરવું

ચાંદાં કરવાં

કોઈનો ગુનો છુપાવવો

ચિટ્ટી ફાટવી

મોત સાવ પાસે આવવું

ચિટ્ટીના ચાકર બનવું

- (૧) કઠ્ઠા મુજબ ચાલનાર થવું
- (૨) ચિટ્ટી પહોંચાડવા જેટલા જોખમદાર થવું

ચિત્ત ચોંટાડવું

ધ્યાન દેવું; મન આપવું; બરાબર લક્ષ આપવું

ચિત્ત ચોરવું

- (૧) કોઈનું ધ્યાન ખેંચવું કે દોરવું
- (૨) મન હરણ કરવું; મોહિત કરવું; ચિત્ત આકર્ષિત કરવું

ચિનગારી ચાંપવી

કુસંપનાં બી વાવવાં

ચીકણું જોઈને લપસી પડવું

રૂપ કે ધન જોઈને તેના તરફ વળી જવું

ચીકણું માણસ હોવું

- (૧) કંજૂસ હોવું
- (૨) ચાપચીપિયું હોવું

ચીતરી મૂકવું

- (૧) બગાડવું
- (૨) લખી કાઢવું; ઘસડી કાઢવું

ચીનના શાહુકાર થવું

લુચ્ચા કે કપટી થવું

ચીભડાના ચોર થવું

હલકી ચોરી કરવી

ચીરીને મરયાં ભરવાં

શરીરે બળતરા ઊઠે એવો માર મારવો

ચીરીને મીઠું ભરવું

ઘણી કડક અને ઘાતકી સજા કરવી

ચીલે ચીલે ચાલવું

પડેલા રિવાજ મુજબ ચાલવું; આગળનાં માણસો કરી ગયાં હોય તે પ્રમાણે કરવું

ચીલે પડવું

રસ્તે પડવું; રીતમાં આવવું; ઘરેડમાં પડવું

ચીલો કાપવો

- (૧) ગાડાવાટ છોડીને હાંકવું
- (૨) ચાલુ રિવાજથી જુદું પાડવું

ચીંથરાં ફાડવાં

ચીંથરેહાલ થવું

ચુપ કરવું

ચુપ થઈ જવું-થવું

ચુંગાલમાં આવવું

ચૂડેલ રાસડા લે તેવું

ચૂડેલના વાંસા જેવું થવું

ચૂડ ભરાવવી

ચૂડી પહેરવી

ચૂડીઓ પહેરવી

ચૂડી કર્મ કરવું

ચૂનો ચોપડવો

ચૂલે ચૂડી બેસવું

(૧) ખરી વાત મૂકી દઈ આડી અવળી નમાલી વાત કરવી; પોતાનો બચાવ કરવા વ્યર્થ પ્રયત્ન કરવો

(૨) જૂઠું બોલવું

(૩) વચનભંગ થવું

છેક જ ગરીબ સ્થિતિમાં મૂકાવું

બોલતાં બંધ કરી દેવું

(૧) જવાબ આપવા માટે અશક્ત હોવું

(૨) જવાબ ન આપી શકાય તેમ થવું

ભીડ કે બંધનમાં આવવું

ખેદાન મેદાન થયેલું

ભારે ભયાનક જણાવું

પકડમાં લેવું

ફરીથી પરણવું

નામદર્દઈ બતાવવી

પતિ મરી ગયા પછી પત્નીએ ચૂડી

ભાંગી નાખવી

(૧) ફરીથી અંકુર ન આવે એમ કરવું;

જડ કાઢી નાખવી

(૨) બદનામ કરવું

(૩) હરાવવું

જ્યારે રસોઈ થઈ ન હોય તે વખતે

ખાનારે ઘણી ઉતાવળ કરવી

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૬૩

ચૂલાનું સગપણ હોવું

સ્ત્રીનાં પિયરિયાં તરફનો સંબંધ હોવો

ચૂલામાં પડવું

(૧) ગમે તેમ થવું કે કરવું

(૨) ફાવે તેમ કરવું

(૩) વ્યર્થ જવું

(૪) ધિક્કાર પડવો

ચૂલામાં પેસવું

રાંધવા દાખલ થવું

ચૂલો સળગવો

અત્યંત ચિંતા થવી; કાળજું બળવું;
ગભરાવું

ચૂસી લેવું

(૧) ધન, માલ સત્ત્વ લઈ નકામું કરી
મૂકવું

(૨) લાભ લેવો; ઉપયોગ કરવો

ચૂં કે ચાં ન કરવું

અક્ષરે ન બોલવો; સાવ ચુપ રહેવું

ચૂંક આવવી

(૧) પેટમાં દુઃખવું; પેટમાં ખૂંચવું

(૨) અરૂચિ બતાવવી

(૩) માઠું લાગવું

(૪) લાભના હેતુથી અમુક કામ
કરવામાં આનાકાની કર્યા કરવી

(૫) વાંકું પડવું

ચૂંક મારવી

(૧) ફરીને ન ઊઘડે એમ સજજડ
કરવું; હંમેશ માટે બંધ કરવું

(૨) ફાંસ મારવી; વિઘ્ન નાખવું

ચૂંટી ખાવું

(૧) કરડવું; ડંખવો; ચટકો ભરવો

(૨) નિંદા કર્યા કરી હલકા પાડવું

ચૂંથણાં ચૂંથવાં

ચૂંદડી ઓઢીને જવું
ચેપ કાઢવો-મટાડવો

ચેપ લાગવો

ચેલો મૂંડવો

ચૈતર મહિને ચાંચ પાકવી
ચોક પૂરવા

ચોકઠું બેસવું

ચોકઠું બેસાડવું

(૩) એકસામટા ઘણાએ ઠપકો આપવો
કે ટીકા કરવી

(૪) ટૂંપી નાખવું

(૧) નકામી મહેનત કરવી

(૨) વલખાં મારવાં

પતિની હયાતીમાં મરી જવું

(૧) દુઃખ દેતા માણસનો નિકાલ
કરવો; પતાવવું

(૨) ભ્રાંતિ/શંકા દૂર કરવી

(૩) પીડા ટાળવી; સંકટ ટાળવું

(૧) રોગ ચડવો

(૨) સંગદોષ આપવો; સોબતની
અસર થવી

(૧) પોતાના ગુણદોષ બીજાને આપવા

(૨) છેતરવું; ધૂતવું

મોસમ વખતે માંદા પડવું

(૧) મંગલકાર્ય કરવું

(૨) બહારથી શોભા કે સ્નેહ બતાવવો

(૧) ધાર્યું કામ થવું; બંધ બેસતી વાત
થવી

(૨) વર કન્યાનો સંબંધ થવો

(૧) ઠેકાણે પાડવું

(૨) વિવાહ ગોઠવવો

(૩) મેળ મેળવવો

યોકે નંખાવું

(૧) ગળે આવવું

(૨) મરવાને તૈયાર થવું

યોકે નાખવું

મરનારને છાણ માટોડીથી તરત લીપેલી ભોંય પર સુવાડવું; મરણ પથારીએ સુવાડવું

યોકો નોખો હોવો

એક જ જ્ઞાતિ હોવા છતાં સાથે જમવાનો વહેવાર ન હોવો

યોખા ખાવા

બારમું ખાવું

યોખા ચડાવવા

(૧) આમંત્રવું

(૨) પ્રસન્ન કરવા યત્ન કરવો; ખુશામત કરવી

યોખા નાખવા

(૧) કપાળે અક્ષતકંકુ ચોડવાં; કલ્યાણ ઈચ્છવું

(૨) ખોળો ભરવો; સીમંતનો સંસ્કાર કરવો

(૩) નાતરું કરવું

યોખા મૂકવા

નોતરું માગી લેવું; પરાણે આમંત્રણ આપે એમ કરવું; પોતાની મેળે માગી લેવું; નિમંત્રણ આપવું; બોલાવવું

યોખા મગ ચઢી રહેવા

(૧) ખીચડી પાકી જવી

(૨) મિજાજ જવો

(૩) શક્તિ ન હોવી

(૪) સ્થિતિ બગડવી

યોખામગ ભળી જવા

કામ પૂરું થઈ રહેવું; કામ કરી લેવું

યોખા ભેગી ઈયળ બફાવી

સારા ભેગું કંઈક નરસું પણ થઈ જવું

યોખ્ખો હાથ રાખવો

(૧) પવિત્રતા રાખવી

(૨) પ્રામાણિકતા સાચવવી

યોખ્ખો હિસાબ કરવો

(૧) પાયમાલ કરવું

(૨) ભૂલચૂક વગરનો હિસાબ કરવો

(૩) સાધનરહિત કરવું

યોટ કરવી/ખાવી

(૧) ઈજા કરવી

(૨) નુકસાન કરવું

યોટ લાગવી

(૧) દાવ ફાવવો; લાગ મળી જવો

(૨) મંત્રજંત્રની અસર થવી

(૩) હેતુ પાર પડવો

યોટલી પકડવી

(૧) કબજામાં લેવું; ખસાય નહિ તેમ પકડવું; સામાનો દાવ કે યુક્તિ જે પ્રપંચરૂપે હોય તે સમજીને હાથ લેવું

(૨) કાન પકડવો; કબૂલ કરાવવું

યોટલી મંતરવી

(૧) છેતરવું; ઠગવું

(૨) દાવપેચમાં સામા કરતાં વધી જવું ને કામ કાઢવું

યોટલી હાથમાં હોવી

(૧) કબજામાં હોવું

(૨) જેમ કહે તેમ થવું

યોથો પાયો ન હોવો

ઢંગધડા વગરનું હોવું

યોર પેસવો

રોગે પ્રવેશ કરવો; તબિયત બગાડવી

યોરાસીનો ફોગટ ફેરો થવો

(૧) ખાલી ધક્કો થવો; કંઈ પણ અર્થ વિનાનું કામ થવું

(૨) મનુષ્યજીવન એળે જવું; જિંદગીનો ફેરો સાર્થક ન થવો

યોરી ઉપર શિરજોરી કરવી

ગુનો કરીને વળી સામે થવું

યોરીનું ચંડાળે જવું

ખરાબ રસ્તે મેળવેલ માલ ખરાબ રસ્તે જવો

યોરીમાંથી દાંત કચડવા

(૧) શુભ કામની શરૂઆતમાં જ વિઘ્ન આવવું

(૨) લગ્ન થતાંવેંત જ અણબનાવ થવો

યોરીમાંથી રંડાપો આવવો

(૧) લગ્ન પછી અથવા લગ્ન થતાં અનિષ્ટ થવું તે; શરૂઆતથી બગડવું તે

(૨) વેપાર માંડતાં જ દેવાળું આવવું

યોરે ચડવું

(૧) પ્રસિદ્ધ થવું

(૨) ફજેત થવું

યોરે ને ચોટે

બધી જગ્યાએ

ચોવટ કરવી/ડોળવી

પારકી પંચાત કરવી

ચોળીને ચીકણું કરવું

(૧) અમુક વસ્તુમાં વારે વારે હાથ ઘાલીને તેને બગાડવી

(૨) હાથે કરીને વાત લંબાવવી, સહેલા કામને અઘરું કરી મૂકવું; ગૂંચવણ કરવી

ચૌદ ભુવન એક થવાં

- (૧) એકાએક આફત આવી પડવી;
મહામુસીબત આવી પડવી;
અણધારી આફત આવી પડવી

ચૌદ વિદ્યાના જાણકાર

ચૌદમું રતન બતાવવું

છ પાંચ ગણી જવા

- (૨) ગજબ થવો; પ્રલય થવો; કેર
વર્તવો

સર્વગુણસંપન્ન હોવું

મારની બીક બતાવવી

પોબારા ગણી જવા; પલાયન થઈ જવું;
નાસી-છટકી જવું

છક કરી દેવું

છકી જવું

આશ્ચર્ય પામે એમ કરવું

- (૧) ઉન્મત થઈ જવું; બહેકી જવું;
ફાટી જવું

- (૨) નશાકારક પીણું પીને નશામાં
ચકચૂર થઈ જવું

છક્કડ ખવરાવવી

છક્કડ મારવી

છેતરવું

- (૧) ધોલ મારવી; નુકસાનમાં આણવું

- (૨) ભૂલ ખવડાવવી

- (૩) તાજુબ થાય તેમ કરવું

છક્કા છૂટી જવા

- (૧) બીક લાગવી

- (૨) નાસીપાસ થવું; નાઉમેદ થઈ જવું

છક્કાપંજા ઊડી જવા

હોશકોશ ઊડી જવા

છક્કે પંજે દોઢસો કરવા

પારકે ભાણે મોટા લાડુ જોવા; બીજાને
ખર્ચે છળભેદ રચવા

છછુંદર છોડવું

- (૧) કજિયો કરાવવો

- (૨) ધતિંગ હાંકવું; ગપાટો મારવો

છછુંદરનાં છયે સરખાં હોવાં

બધાંયે એક જ તરેહ-રૂપમાં; રંગમાં;
સ્વભાવમાં; સમજમાં કંઈ ફેરફાર જ ન
હોય એવાં મળવાં

છટ્ટીના લેખ હોવા

વિધાતાના લખેલા લેખ હોવા

છટ્ટીનું ઊખડેલું

(૧) નાનપણથી જ વંઠેલું; ઉદ્ધત;
જન્મથી જ તોફાની

છટ્ટીનું દૂધ-ધાવણ ઓકાવવું

(૨) લુચ્ચું

કે કાઢી નાખવું

(૧) મરણતોલ માર મારવો

છડ્યાનું છડામણ મળવું

(૨) પાયમાલ કરવું; નાશ કરવો

છડાઈ જવું

પાકી મહેનતનો બદલો મળવો; કરેલ
મજૂરીનો યથાર્થ બદલો મળવો

(૧) નુકસાની આવી પડવી

છડી નાખવું

(૨) માર ખાવો

છડી પોકારવી

માર મારી ઘાણ કાઢી નાખવો; ખૂબ
મારવું

છણકા ખાવા

નેકી પોકારવી; રાજા આચાર્ય કે
અમલદાર આગળ રાજચિહ્નવાળો દંડ
લઈ ચાલનારે તેના હોદ્દા સાથે તેનું
આગમન જાહેર કરવું

છણકો કરવો

ગુસ્સાથી ધુત્કારી કાઢે તે સહન કરવું

છત છાની ન રહે

(૧) તુચ્છકાર કરવો; તરછોડી નાખવું

(૨) મિજાજ કરીને રિસાવું

પૈસોટકો હોય તો તે છત છાની ન
રહેવી કેમકે તેની છૂટે હાથે થતી
વપરાશથી તે તરત જણાઈ આવે છે

છત બતાવવી

મોટાઈ દેખાડવી; મગરૂરી કરવી;
અહંકાર કરવો

છતના ચાળા કરવા

વધારે પૈસા હોવાથી નવું નવું ખરીદવાનું
વધારે મન થવું

છતું કરવું

જાહેર કરવું

છતું થવું

જાહેરમાં આવવું; ઉઘાડું પડવું

છતું રાખવું

(૧) વંશવેલો ચાલુ રાખવો

(૨) બધું ઠીક જાળવી રાખવું

છનાછની થઈ રહેવી

પૈસાની રેલંછેલ થવી

છપ્પન દેશનાં પાણી પીવાં

જાતજાતના અનુભવ થવા

છપ્પન વેપારી હોવું

ઘણા વ્યવસાયી હોવું

છપ્પન વેપારી ને ભારો કૂંચી

કરવું કંઈ નહીં ને દમામ મોટો

છપ્પન ઉપર ભૂંગળો વાગવી

(૧) ખૂબ પૈસો હોવો

(૨) બિલકુલ ધ્યાન ન જવું; નચિંતપણે
ઘોરવું

છપ્પનના મેળમાં હોવું

અધવચ લટકતું; હિસાબ વગરનું;
કશામાં ગણના જ નહીં એવું

છપ્પનના વિતાડવા

ખૂબ પજવવું

છપ્પનનો ફેરો પડવો

નિરર્થક રખડપટ્ટી કરવી

છપ્પનિયામાંથી આવેલું

અતિ ભૂખ્યું; દુકાળિયું

છપ્પર ફાડીને મળવું

અણધાર્યું ને અપાર મળવું

છપ્પર તૂટી પડવું

અણધારી આફત આવવી

છબરડો વાળવો

ગોટાળો કરવો; કંઈને બદલે કંઈ કરવું;
ઊંધું વેતરવું

છરી જેવી જીભ વાપરવી

લાગણી દુખાય એવી આકરી વાણી
બોલવી

છરી મૂકવી

(૧) કતલ કરવી

(૨) ખરાબ કરવું; પાયમાલ કરવું

છાજિયાં લેવાં

(૧) કોઈને નામે કૂટવું

(૨) પાછળથી પશ્ચાતાપ કરી રોવું ને કૂટવું

(૩) મરનારની પાછળ સ્ત્રીઓનું ગાવા
સાથે કૂટવું

છાણાં થાપવાં

(૧) મર્યાદા નહિ રાખવી

(૨) સંતાપવું; બહેકી જઈને દુઃખ દેવું

(૩) માથે ચડી વાગવું

છાણે વીંછી ચડાવવો

(૧) ઉશ્કેરણી કરવી; ખોટી બાબતમાં
ઉત્તેજન આપવું

(૨) એક ઉપાધિમાં બીજી અનેક
ઉપાધિઓ જાણીજોઈને વહોરવી

છાતી ઊછળવી/ફૂલવી

(૧) સંતોષ થવો; સારું દેખી આનંદ
થવો

(૨) હરખથી ફૂલાવું

છાતી કાઢીને ચાલવું

(૧) કોઈથી બીવું નહિ

(૨) મિજાજમાં ચાલવું

(૩) રોફમાં મદાનગી બતાવવી

છાતી કૂટવી

(૧) તાણીને રોવું

(૨) પશ્ચાતાપ કરવો

છાતી ચલાવવી

હિંમત ભીડવી

છાતી ચિરાઈ જવી

બહુ જ લાગી આવવું; જબરી અસર થવી

છાતી ઠોકીને કહેવું

(૧) ખાતરી અને ભરોસાથી કહેવું
(૨) નીડરપણે કહેવું
(૩) વિશ્વાસ અને હિંમતપૂર્વક કહેવું

છાતી પર બેસવું

(૧) કોઈની પાસે ચાંપીને કામ કરાવવું
(૨) સંતાપવું

છાતી ફાટવી-ફાટી જવી

(૧) અતિ ખેદ થવો
(૨) એકદમ ઓચિંતી આફતમાં આવી પડવું
(૩) દંગ થઈ જવું
(૪) હૃદય ચિરાઈ જવું

છાતીએ હાથ મૂકવો

ધીરજ આપવી; દિલાસો આપવો

છાતીનો ઘા લાગવો

(૧) મરમનો ઘા થવો
(૨) સ્વપરાક્રમ બતાવવું

છાતી પર પથ્થર મૂકવો

(૧) દિલગીરીના જુસ્સાને દબાવવો
(૨) મન શાંત રાખવું
(૩) ધીરજથી સહન કરવું

છાપ પાડવી-બેસાડવી

(૧) ધાક બેસાડવી; શેહ પહોંચાડવી
(૨) નામના કરવી; લોકોમાં સારો અથવા ખરાબ અભિપ્રાય બંધાવવો

છાપરે ચડવું

- (૧) ઊંચા જવું
- (૨) ભાવ પૂછાય ત્યારે મોંઘા થવું
- (૩) ફૂલવું
- (૪) ખીલવું
- (૫) મગરૂર બનવું
- (૬) મહત્ત્વ દેખાડવું

છાપરે ચડાવવું

- (૧) લડાવવું; માન આપવું
- (૨) વખાણીને ફૂલાવવું

છાપરે ચડીને

સૌ સાંભળે એમ; જાહેર રીતે

છાપે ચડાવવું

- (૧) ખૂબ વખાણ કે નિંદા કરવી
- (૨) જાહેર કરવું
- (૩) ફજેત થાય એમ કરવું

છાબડું બેસી જવું

- (૧) કંગાલ થઈ જવું
- (૨) હારી જવું

છાબડે બેસવું

- (૧) પક્ષમાં ભળવું
- (૨) સાનુકૂળ થવું; નસીબ તેજ થવું

છાબ મોકલવી

ભેટ મોકલવી

છાયા કરવી

- (૧) ઓથ આપવી
- (૨) છાંયડો કરવો

છાયા પડવી

- (૧) અંજાઈ જવું; ઝાંખા પડવું
- (૨) ઓળો પડવો

છાયામાં રહેવું

ઓથ-આશ્રયમાં રહેવું

છારી વળવી

- (૧) કીકીનું ઝીણા પડથી ઢંકાવું
- (૨) ફૂગ આવવી; બગડીને વિકારી રજથી ભરાઈ જવું

છાલ ઉતારવી

- (૧) ચામડી ઉતારવી
- (૨) છોલવું
- (૩) સખત ઈજા કરવી

છાલ ગોટલા જુદાં થવાં

ચૂંથાઈ જવું; વીંખાઈ જવું; છિન્નભિન્ન થઈ જવું

છાલ છોડવો

અમુક બાબતનો વિચાર અને ખ્યાલ કર્યા કરવાનું મૂકી દેવું; કેડો મૂકવો

છાલાં વીણવાં

ખાલી વલખાં મારવાં; આખર જેનો કંઈ ઉપયોગ ન હોય એવી વસ્તુ પાછળ ફાંફાં મારવાં

છાશમાં પાણી ઉમેરવું

વધારીને કહેવું; અતિશયોક્તિ કરવી

છાશમાં માખણ જવું

ગફલત થવી; કામ ન આવડવું

છાંટો ઊડવો-લાગવો

ડાઘ લાગવો; ખરાબ સોબતનો દોષ બેસવો; બદનામી આવવી

છાંટો-પાણી લેવાં

ચાર-પાંચ જણે એકઠા થઈ ખુશાલી ખાતર દારૂ પીવો; કેફ કરવો

છીણી મારવી

- (૧) થતા કાર્યને મૂળમાંથી છેદી નાખવું
- (૨) ફાંસ મારવી; ફાયર મારવી; કાપી નાખવું

છીણી મૂકવી

- (૧) તોડી પાડવું; કાપી નાખવું
- (૨) બરબાદ કરવું; બગાડી નાખવું; પાયમાલ કરી નાખવું

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૭૫

છીંકતાં છીંડું પડવું

છીંક આવે તો તેમાં પણ વાંધો લેવો;
સહેજ સહેજમાં દોષ કાઢવો; કારણ
વિના ખોટું લગાડવું

છીંડાં શોધવાં

દોષ જોવા; છિદ્ર શોધવા

છીંડું પાડવું

(૧) એબ જોવી; દોષ કાઢવો

(૨) માર્ગ ન હોય ત્યાં રસ્તો કાઢવો

છૂટ મૂકવી

(૧) નાણાં લેતાં અમુક રકમ છોડી
દેવી; ઓછું લેવું

(૨) મોકળાશ રાખવી

છૂટ રાખવી

(૧) અમુક હદ સુધી અમુક કામકાજ
કરવાની પરવાનગી રાખવી

(૨) ખુલ્લું રાખવું

છૂટાછેડા થવા

(૧) અરસપરસ સ્ત્રી અને પુરુષનો
લગ્નસંબંધ તૂટવો

(૨) સ્ત્રીએ પોતાના ગર્ભના ભારથી
છૂટા થવું; પ્રસવથી મુક્ત થવું

છૂટી પડવું

વ્યર્થ જવું; બરબાદ થવું

છૂટું મૂકવું

(૧) જીભે લગામ ન રાખવી

(૨) દાબ નહિ રાખવો

(૩) પોક મૂકીને રડવું

(૪) ઉદાર થવું

છૂટે મોઢે

શરમ કે અંકુશ રાખ્યા સિવાય

છૂટો હાથ

ઘણી ઉદારતા; ખૂબ ખર્ચાળપણું

છૂપી છૂપી ચલાવવી

દગો કરવો

છૂમંતર થઈ જવું

પલાયન થઈ જવું; નાસી જવું

છૂરી ચલાવવી

(૧) પીડવું

(૨) મારી નાખવું; જીવ લેવો

છૂંદણાં છૂંદવાં-પાડવાં

(૧) ચામડી ઉપર વારંવાર મનપસંદ રંગનાં ચિહ્ન ટિચાવવાં

(૨) વારંવાર વાંકાં પાડીને કનડવું; ટોણો માર્યા કરવો

છેટું પડવું

(૧) અપ્રીતિ થવી; મન જુદાં પડવાં

(૨) અંતર વધવું; એકબીજા વચ્ચેના અંતરમાં વધારો થવો

છેડે ગાંઠ વાળવી

(૧) કાળજી રાખવી; નિશ્ચય કરવો

(૨) સ્મરણમાં રાખવું

છેડે બાંધવું

(૧) વહોરી લેવું

(૨) ભેગું કરવું

(૩) ગ્રહણ કરવું

(૪) કબજામાં રાખવું

(૫) બોલ પાછો ખેંચી લેવો

છેડો પાથરવો

આજીજી કરવી; નમ્ર થઈ માગવું; કાલાવાલા કરવા

છેડો ફાડવો

(૧) અલગ થઈ જવું; જુદા પડવું

(૨) લગ્નનો હક છોડી દેવો; તલાક આપવો

છેલ્લા પ્રણામ-છેલ્લી સલામ કરવી

ફરીથી મળવાની આશા ન હોવી

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૭૭

છેલ્લી અવસ્થા આવવી

ઘડપણ આવવું; મરણ નજીક આવવું

છેલ્લી ઘડી આવવી

મરણની વેળા આવવી

છેલ્લે પાટલે બેસવું

(૧) કોઈ બાબતની વાટાઘાટમાં છેલ્લો અને નાખુશી ભરેલો રસ્તો લેવો

(૨) જાતિ સ્વભાવ ઉપર જવું; મરણિયા થવું

(૩) લાજ શરમ છોડી દેવી

છોકરમત કરવી

(૧) બાળબુદ્ધિએ વર્તવું; છોકરા જેવી અણસમજે કાર્ય કર્યા કરવું

(૨) હઠ કે આગ્રહ ધરી રાખવો; પોતાના અભિપ્રાયને જ વળગી રહેવું

છોડાં ઉતારવાં-કાઢવાં

(૧) ઉપરની છાલ ઉતારવી

(૨) ચામડી ચિરાઈ જાય એમ મારવું

(૩) છડવું

છોડાં પાડવાં

સખત ઠોક દઈ હલકું કરવું; માનભંગ કરવું

જખ મારવી

(૧) મિથ્યા મહેનત કરવી

(૨) પસ્તાવું

(૩) હારી કે થાકી જઈને પોતાની મરજી વિરુદ્ધ કામ કરવાની ફરજ પડવી

જખ મારીને

(૪) ફાંફાં મારવાં

નિરાશ થઈને

જગત જીતવું

સૌને રાજી રાખી લોકોમાં યશ મેળવવો

જગન કરવો

ભારે મોટું કામ કરી નાખવું

જડ ઉખેડવી-ખોદવી

નુકસાન પહોંચાડી અથવા બૂરાઈ કરીને સમૂળગો નાશ કરવો; પોતાની મૂળ સ્થિતિએ ન આવી શકે એવો નાશ કરવો

જડ કાઢવી

(૧) કાવતરું કરવું

(૨) જડમૂળથી નાશ કરવો

જડ ઘાલવી-જમાવવી

(૧) પાયો નાખવો; સ્થાપવું

(૨) મજબૂત કરવું

જડ જામવી-પકડવી-બાઝવી

દઢ અથવા સ્થાયી થવું; જામવું

જડબું ભાંગી નાખવું

(૧) બોલતાં દાબી દેવું

(૨) મરણતોલ મારવું

જડભરત જેવું

એક ને એક ઠેકાણે જડવૃત્તિ રાખીને રહેનારું; મૂઢ જેવું

જડમૂળથી ઉખાડી

નિર્મૂળ કરી નાખવું

કાઢવું-નાખવું

જડીબુટ્ટી સૂંઘાડવી

(૧) અસરકારક દવાનો પ્રયોગ કરવો

(૨) અમુક મતવાળું બનાવી દેવું

(૩) આડુંઅવળું સમજાવી ભ્રમાવવું

જતું કરવું

માફ કરવું

જપ્તિ બેસાડવી

કબજે લઈ કબજા માંહેનું ક્યાંય આધું પાછું ન થાય એવો બંદોબસ્ત રાખવો

જબાન બંધ કરવી-રોકવી

(૧) ચૂપ કરવું

(૨) વિવાદમાં હરાવવું

જબાન સંભાળવી

મોઢામાંથી અનુચિત શબ્દ ન નીકળવા દેવા; વિચારીને તથા સમજીને બોલવું

જમ જેવું

જાડું; લઠ જેવું; દુઃખ અને ત્રાસ આપે એવું

જમનાં દૂત જેવું

નિર્દય અને કઠોર હૈયાનું

જમણો હાથ હોવું

મુખ્ય મદદગાર હોવું

જમાનાના ખાધેલ હોવું

(૧) ખૂબ અનુભવી હોવું

(૨) ખેપાન હોવું

(૩) પહોંચેલ હોવું

જમાનો દેખવો

બહુ અનુભવ મેળવવો

જમીન આસમાનનો ફરક હોવો

ઘણો જ મોટો ફરક હોવો

જમીન ખોતરવી

લજવાવું; શરમાવું; પશ્ચાતાપની અસર થવી

જમીન પર પગ મૂકે નહિ એવું

ખૂબ ગર્વિષ્ઠ કે મગરૂર હોવું

જમીન માપવી

(૧) નાસી જવું; પલાયન કરી જવું

(૨) લપસી પડવું

(૩) ઠોકર ખાઈ ગબડી પડવું

જમીનમાં પેસવું

શરમિંદા પડી જવું

જમીનદોસ્ત કરવું

ભાંગી તોડીને પાયમાલ કરવું

જવાબ દેવો

(૧) ઉપયોગી થઈ પડવું

(૨) સામે થવું

(૩) ઉત્તર દેવો

જહાંગીરી ચલાવવી

જો હુકમી ચલાવવી; કડક અમલ ચલાવવો

જળ મૂકવું-લેવું

અમુક કામ નહિ કરવાનો સંકલ્પ કરવો; પ્રતિજ્ઞા લેવી; નિયમ લેવો

જળકમળવત્ હોવું

પાણીમાં રહેવા છતાં જેમ કમળ પાણીથી જુદું રહે છે તેમ સંસારની માયાથી લેપાયા વિના રહેવું

જળબંબાકાર થવું

બધું પાણી પાણી થઈ ગયું હોય એવું થવું

જળસમાધિ લેવી

પાણીમાં પ્રાણત્યાગ કરવો

જળોની પેઠે વળગવું

કોઈને પરાણે વળગવું

જંગલ જવું

હાજતે જવું

જંગલ થવું

વેરાન થવું

જંગલ સેવવું

વાનપ્રસ્થ થવું; વનવાસ કરવો

જંગલી રોઝ જેવું

સાવ જંગલી

જંજાળ વહોરવી

(૧) ખટપટમાં પડવું

(૨) સંસાર માંડવો

(૩) નવા નવા ધંધામાં માથું મારવું

જંજાળમાં પડવું-ફસાવું

મુશ્કેલીઓથી ઘેરાઈ જવું

જંપ વળવો

શાંતિ વળવી; સ્વસ્થ થવું

જાગતા સૂવું

ચોર, વગેરેની બીકથી સાવચેત રહેવું; સંભાળ રાખી ઊંઘ લેવી

જાગરણ કરવું

જાગીને ભજન-કીર્તન વગેરે ધાર્મિક ક્રિયા કરવી

જાત ચોરવી

- (૧) પોતાની નાત છુપાવવી
- (૨) શારીરિક શ્રમ કે કામ કરવામાં આળસ રાખવી

જાત તોડવી

બહુ ખંત અને મહેનત લઈને કામ કરવું;
છાતીતોડ મહેનત કરવી

જાત બોળવી

ભ્રષ્ટાચાર કરવો; વટલાવવું

જાતનું અડધું

કમ તાકાતવાળું; તકલાદી શરીરનું

જાતમાં લેવાવું

ખાનદાનની દૃષ્ટિએ આબરૂને હાનિ ન
પહોંચે માટે નુકસાન વેઠવું

જાદુ કરવું

ભોળવવું; વશ કરવું; બીજાને વિસ્મય
થાય એમ કરવું; માયા કરવી; કામણ
કરવું

જાન આપવો

- (૧) જીવ આપવો; કુરબાન થવું
- (૨) બહુ ચાહવું
- (૩) ઘણાં જ મહેરબાન થવું

જાન છોડાવવો

- (૧) પ્રાણ બચાવવા
- (૨) મુક્ત થવું

જાન પર ખેલવું

જિંદગીનું જોખમ ખેડવું

જાપતામાં રાખવો

કાબૂમાં રાખવું; સાચવવું

જાપતો મૂકવો

ચોકી-પહેરા જેવો બંદોબસ્ત કરવો

જાપતો રાખવો

કાબૂમાં રાખવું; બંદોબસ્ત કરી સંભાળવું

જાનીવાસો કાણો થવો

મળતિયાઓમાં ફાટફૂટ પડવી

જામગરી ચાંપવી

તોપ બંદૂકનો પલીતો ચાંપવો; ઉશ્કેરણી
કરવી

જામી જવી

ઝઘડો થઈ જવો

જામી જવું

(૧) ઘસઘસાટ ઊંઘી જવું

(૨) ચોંટી જવું

(૩) મંડી જવું

જામી પડવું

એકદમ સામસામે આથડાવું; ટપાટપી થવી; લડાઈ થવી

જાસક્રિયાં ઊડવાં

ખૂબ ખર્ચપાણી થવું

જાસ્તી ગુજારવી

અત્યાચાર કે બળાત્કાર કરવો

જાહેરમાં આવવું

(૧) લોકમાં જાણીતા અથવા પ્રખ્યાત થવું

(૨) સૌને ખબર પડે એમ કરવું

જાળ નાખવી-બિછાવવી

(૧) કાવતરું કરવું

(૨) માછલાં કે પશુપંખી પકડવા જાળ પાથરવી

જાળમાં ફસાવું

છેતરાવું; કપટમાં સપડાવું

જાંગી વગાડવી

જોરથી ચેતવાણી આપવી

જાંઘ ઉઘાડવી-ખોલવી

કલંક બહાર પાડવું; એબ બહાર પાડવી

જિગર હોવું

હિંમત હોવી કે ચાલવી

જિગરનો ટુકડો હોવો

ખૂબ વહાલું હોવું

જિંદગીમાંથી નીકળી જવું

ખરાબખસ્ત થઈ જવું

જીભ આડી વાળવી

ટેકો આપવાને બદલે વચ્ચે અડચણ ઊભી થાય એવું વાંકું બોલવું; અયોગ્ય બોલવું

જીભ ઊપડવી

બોલવું; છૂટથી બોલવું; વગર શરમે
બોલવું; વદવું, વગર સંકોચે બોલવું

જીભ કચરવી

વચન આપવું; નિર્ણય જાહેર કરવો

જીભ કરડીને મરી જવું

(૧) આપઘાત કરવો

(૨) શરમાવું

જીભ ઘાલવી-ટૂંકી કરવી

(૧) ગણીને બોલવું

(૨) ગમ ખાઈ જવી

(૩) બોલતાં બંધ થઈ જવું

જીભડી કરવી

બહુ બોલબોલ કરવું

જીભ છૂટી હોવી

ગાળો દેવાની ટેવ હોવી

જીભની છૂટ બતાવવી

વાચાળતા બતાવવી; વગર શરમે ગમે
તેમ બોલવાની ધૃષ્ટતા દાખવવી

જીભને ટેરવે હોવું

બરોબર યાદ હોવું; મોઢે તૈયાર કે પાઠે
હોવું

જીભનો કૂચો વાળવો

એકની એક વાત વારંવાર કરવાથી
જીભ થાકી જવી

જીભમાં ગોળ હોવો

બોલવામાં મીઠાશ હોવી

જીભે ચઢવું

(૧) અતિ પરિચયને લીધે પરિચયની
વસ્તુ કે વાતનું ભૂલથી બોલાઈ જવું

(૨) પાઠે થવું

(૩) બોલતાં ફાવવું

જીભે લોચા વળવા

(૧) ચોખ્ખો જવાબ ન આપવો;
ગલ્લાંતલ્લાં કરવાં

(૨) તોતડું બોલવું; સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર ન
કરવા

જીભ સરસ્વતી હોવી

બોલવાની બાહોશી અને ચતુરાઈ હોવી;
સરસ્વતીની કૃપા હોવી

જીવ અડધો થવો-થઈ જવો

(૧) ઉશ્કેરાયેલી કે ગભરાયેલી
હાલતમાં આવી પડવું; ગાભરું
બનવું

(૨) કુરબાન થવું

(૩) જીવ બાવરો થવો

જીવ અદ્ધર રહેવો

(૧) જીવ ઊંચો રહેવો; આતુર હોવું;
અધીરા બનવું

(૨) દિલ ન લાગવું

(૩) નિવૃત્તિ ન હોવી

જીવ આપવો-કાઢવો

(૧) દુઃખ કે જુલમથી આપઘાત કરવા
તત્પર થવું

(૨) મન લગાડીને કામ કરવું

(૩) વહાલાને માટે ભોગ આપવો

જીવ ઊડી જવો

(૧) કંઈ સૂઝ ન પડવી

(૨) બેહોશ થઈ જવું

(૩) ઘ્રાસકો પડવો

(૪) ચિત્ત સ્થિર ન હોવું

જીવ ઊંચો થવો

(૧) ચિંતાતુર બનવું

(૨) ધ્યાન જતું રહેવું

(૩) ઉચાટ થવો

(૪) નિરાંત ન હોવી

જીવ કપાઈ જવો

જીવ જવા જેવી અત્યંત દિલગીરી થવી;
હૃદય વીંધાઈ જવું

જીવ ખાઈ જવો

પાછળ લાગવું; સતાવવું; ઘણો કંટાળો
આપવો

જીવ ગતે જવો

મૂઆ પછી મોક્ષે જવું; જીવની સદ્ગતિ
થવી

જીવ જતો રહેવો-નીકળી જવો

- (૧) ઘણું દુઃખ થવું
- (૨) જીવ જવા જેવું દુઃખ થવું
- (૩) મરી જવું

જીવ ટૂંકો રાખવો

કરકસર કરવી; લોભ કરવો

જીવ તાળવે ટંગાવો

- (૧) ઘણી જ આતુરતાથી જીવ ઊંચો
રહેવો
- (૨) જીવ જવાની તૈયારીમાં હોવો
- (૩) મોટી ચિંતામાં આવવું

જીવ થવો

- (૧) ઈચ્છા થવી; ભાવ થવો
- (૨) પૈસો થવો

જીવ પડીકે બંધાવો

- (૧) એકાએક તાલાવેલી થવી; જીવ
તલપાપડ થવો; ચટપટી થવી
- (૨) બહુ જ સંતાપ થવો
- (૩) ગભરાઈ જવું

જીવ બગાડવો

- (૧) ખરાબ દાનત કરવી; થોડા માટે
અકર્તવ્ય કરવું
- (૨) જરા માટે કંજૂસાઈ કરવી
- (૩) લલચાવું

જીવ બળવો

- (૧) અદેખાઈ આવવી
- (૨) કોઈનું દુઃખ જોઈ દયાની લાગણી થવી
- (૩) ચિંતા થવી
- (૪) કાળજું બળવું

જીવ ભરાઈ રહેવો

અભિલાષ રહેવો; જીવ વળગી કે વીંટળાઈ રહેવો

જીવ મળવો

મન એક થઈ જવાં; મૈત્રી બંધાવી; અભેદ થવો

જીવ મોટો રાખવો

ઉદાર બનવું; સખાવતનો જુસ્સો વધારવો

જીવ લઈને નાસવું

ગભરાટનું માર્યું ઘણી જ ઉતાવળથી દોડવું

જીવ લેવો

- (૧) ખૂબ આગ્રહથી માગવું
- (૨) દુઃખ દીધા કરવું
- (૩) પ્રાણ લેવો; મારી નાખવું
- (૪) ચીડવવું; સતાવવું

જીવ લોભાવવો

ચિત્ત આકર્ષિત કરવું; મન મોહિત કરવું; હૃદયમાં પ્રીતિ ઉપજાવવી

જીવ સટોસટનું હોવું

જીવ જોખમાય તેવું હોવું; જોખમભરેલું હોવું

જીવથી જવું-મરવું

જીવ ખોવો; પોતે જાતે જ મરી જવાય એમ કરવું

જીવનું તરસ્યું હોવું

દુઃખ દેનાર હોવું; સંતાપ્યા કરે એવું હોવું

જીવને ટાઢક વળવી

નિરાંત થવી; સંતોષ થવો

જીવ પર આવવું

(૧) છતાં આવેશથી કોઈના પર તૂટી પડવું

(૨) જીવ જવા જેવું દુઃખ થવું

(૩) મરવા માટે તૈયાર થવું

જીવમાં જીવ આવવો

ભય જતો રહીને શાંતિ વળવી; મન ઠેકાણે બેસવું

જીવતી માખી ગળવી

જાણીબૂઝીને અન્યાય કે અનુચિત કર્મ કરવું; જાણીબૂઝીને આપત્તિ કે સંકટમાં પડવું

જીવતું મારવું

દુર્દશા કરવી; સંસારમાં સુખનો ઉપભોગ ન થાય એ રીતે રિબાવ્યા કરવું

જીવન બગાડવું

જિંદગીનો કાળ ખરાબ કરવો

જીવન સુધારવું

જિંદગી સારી રીતે કઢાય એમ કરવું

જીવી જાણવું

સાર્થક રીતે જીવવું

જીલાબ આપવો

(૧) ગભરાય એમ કરવું; લે-મેલ થાય તેમ કરવું

(૨) ઝાડો થાય તેમ કરવું

(૩) દમ દેવો

જીવાની આવવી

ફરીથી નવો ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થવો

જીવાનીનું જોર

જીવાનીનો ગર્વ; તોર; ઉદ્ધતાઈ

જીવાર બાજરો ખાવો

ગરીબ માણસ તરીકે રહેવું

જૂતા બરાબર ગણવું

ખાસડાની તોલે માનવું; કંઈ વિસાતમાં ન માનવું

જૂતિયાં ખાવાં

- (૧) અપજશ મળવો-મહેણાં ખાવાં
- (૨) અપમાન સહેવું
- (૩) જોડાનો માર ખાવો

જેર કરવું

- (૧) મારી નાખવું
- (૨) હરાવવું; પાયમાલ કરવું

જોખમ ખેડવું

સાહસ કરવું

જોખી નાખવું

- (૧) ધમકાવવું
- (૨) પાંસરું કરવું; ખૂબ માર મારવો

જોડા ખાવા-પડવા-મળવા

કોઈપણ કામ કરવા જતાં નિષ્ફળતા સાથે ઠપકો ખાવો

જોડા ઘસવા

- (૧) ખુશામત કરવી
- (૨) સ્વાર્થ માટે વારંવાર કોઈને ત્યાં જવું
- (૩) વારંવાર ઉઘરાણી કરવી

જોડી કાઢવું

કલ્પનાથી બનાવવું; નવું કરવું; રચવું; બનાવટી ઊભું કરવું

જોતરાં ઢસડવાં-તાણવાં

- (૧) બોજો વહેવો; વેઠ કરવી
- (૨) સંસારનો વ્યવહાર ચલાવવો
- (૩) સેવા કરવી

જોતરે જોડાવું

- (૧) અજાણ્યા કંટાળાભરેલા કામમાં ગૂંથાવું
- (૨) જોખમના કામમાં પડવું
- (૩) સંસારની ધૂંસરીમાં જોડાવું
- (૪) સંગતિ કરવી

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૮૯

જોર પકડવું

પ્રબળ થવું; તેજ થવું; મજબૂત બનવું

જોરુના ગુલામ હોવું

નમાલા સ્વામી હોવું

જોવા જેવું કરવું

ફજેતી કરવી

જોશ આવવો-ચડવો

ઉશ્કેરાવું

જોશમાં આવવું

(૧) આવેશમાં આવવું

(૨) ગુસ્સે થવું

(૩) પ્રેરાવવું

(૪) ઊકળવું

ઝટકા પડવા

(૧) ઘા પડવા

(૨) દુઃખી થવું; મહેનત પડવી

ઝટકા મારવા

સખત લાગે એવાં આકરાં ટોણાં મારવાં

ઝટકાના બોલ બોલવા

કાળજામાં ઘણી અસર કરે એવાં
હૃદયભેદક વચન કહેવાં

ઝડતી લઈ નાખવી

(૧) ધૂળ કાઢી નાખવી; સખત
ધમકાવવું

(૨) સોંપેલું કામ ચાંપીને તપાસવું

ઝડતી લેવી

(૧) ધમકાવવું; ઠપકો દઈ શરમિદું કરવું

(૨) સોંપેલું કામ સખ્તાઈથી જોવું

ઝડપાઈ જવું

નજરાઈ જવું; ઝડપમાં આવી જવું

ઝબે કરવું

(૧) કાપવું; મારી નાખવું; કતલ કરવી

(૨) વશ કરવું

ઝલાં ને ઝલાં રહેવું

સેવામાં તત્પર રહેવું

ઝળાંઝળાં થઈ રહેવું

તેજ તેજનો અંબાર થઈ રહેવો

અંખવાણા પડવું

અંડે ચડાવવું

આઝી વાતે ગાડાં ભરાય

આટકી નાખવું

આડ ઊગવાં

આડ ઊગવાં બાકી હોવાં

આડ થવું

આડનાં વાંદરાં ઉતારવાં

આપટી નાખવું

આવાં નાખવાં

આળ લાગવી

આંખી કરવી

આંખું પાડવું

આંપે નોતરાં દેવાં

ઝીણું કાંતવું

ઝેર આવવું

શરમાવું; ભોંઠા પડવું

નામોશી લગાડવી

લંબાણ છોડી ટૂંકમાં કહેવું

(૧) સારી પેઠે ઠપકો આપવો

(૨) માર મારીને હલકું કરવું

બહુ બહુ વીતવું

અતિશય દુઃખ પડેલું હોવું

(૧) ક્રોધથી ઊભા થઈ જવું; ખૂબ તપી જવું

(૨) ઘોડાનું બે પગે ઊભા થવું

અટક્યાળું હોવું

(૧) ધમકાવવું; ઠપકો દેવો

(૨) માર મારીને હલકું કરવું

ફાંફાં મારવાં; વલખાં મારવાં

(૧) ગરમી લાગવી

(૨) બહુ જ તીવ્ર લાગણી થઈ આવવી

ભાવથી જોવું; દર્શન કરવાં

શરમાવી નાખવું; ભોંટું પાડવું

(૧) જાહેર આમંત્રણ આપવું

(૨) માથા ઉતારનાં નોતરાં દેવાં

(૧) બારીકાઈથી તપાસ કરવી

(૨) સંભાળીને કરકસરથી કામ લેવું

ક્રોધ ચડવો

ઝેર થવું

(૧) ઝેર જેવું અળખામણું થવું

(૨) વેર બંધાવું

ઝેર વાવવું

જેનું પરિણામ સારું ન આવે તેવું કામ કરવું

ઝોડ વળગવું

(૧) કંટાળો આપે એવા માણસે બાઝી પડવું

(૨) ઝટ દઈને છોડી જાય નહિ એવું ભૂત કે પ્રેત બાઝવું

ઝોલાં ખાવાં

(૧) અધવચ ટોચાયા કરવું

(૨) ફાંફાં મારવાં

ઝોળી ફેરવવી

ભીખ માગવી; ચપટી ચપટી ઉઘરાવી ખાવું

ટકા કરવા

રોકડી કરવી

ટકાના તેર/ત્રણશેર બનવું

ગણતરીમાં ન લેવાય એમ બનવું

ટકોરા મારે એવું થવું

ગુણ-મમતમાં ચઢિયાતું હોવું

ટક્કર ઝીલવી-લેવી

(૧) આફત સહન કરવી

(૨) યોગ્ય રદિયો આપવો

(૩) સામા આઘાત સહન કરવા અને ટકી રહેવું

(૪) બચાવ કરવો

ટક્કર મારવી

(૧) જમીન ઉપર માથું પછાડી પ્રાર્થના કરવી

(૨) સામાના કરતાં સરસ નીવડવું; ઉત્તમ હોવું; આંટવું

ટક્કર લાગવી

ઠોકર લાગવી; ટકોર વાગવી; ધક્કો પહોંચાડવો

ટપલાં ખાઈખાઈને ઘડાવું

ઠપકો ખાઈ ખાઈને સુધરવું; ઠોકર ખાઈને રીતમાં આવવું

ટપી જવું

બીજાથી ચઢિયાતા થવું

ટલ્લે ચઢાવવું

વાયદા કરવા; રખડાવવું

ટહેલ નાખવી

(૧) એકનું એક વારંવાર કહેવું કે ધ્યાન પર લાવવું તે

(૨) નિશ્ચિત વસ્તુ કે રકમ મેળવવા સુભાષિત સંભળાવી ભીખ માગવી

ટળી જવું

(૧) દૂર થવું

(૨) નાશ થવો

(૩) જતું રહેવું

(૪) બગડવું; ખરાબ થવું

ટાઢા પાણીએ ખસ જવી

(૧) વગર પ્રયત્ને મુશ્કેલી દૂર થવી

(૨) વગર પ્રયાસે પીડા નાશ પામવી

ટાઢિયો તાવ આવવો

(૧) કામ કરતાં કંટાળો આવવો; નાખુશી બતાવવી

(૨) શીતજ્વર આવવો

ટાઢું પડવું

શાંત થવું; નરમ પડવું

ટાઢું પાણી રેડવું

(૧) ઉશ્કરણીની અસર ઉપજે નહિ એમ કરવું

(૨) શાંત પાડવું

(૩) જોર ધીમું પાડવું

ટાહું પેટ

નિશ્ચિત સ્થિતિ; નિરાંત; સંતોષ

ટાપશી પૂરવી

ટેકો; પૂર્તિ કે ઉમેરણ થાય એમ કરવું;
શાહેદી પૂરવી; ઉત્તેજન આપવું

ટાલ પડવી

(૧) માથાના અમુક ભાગમાંથી
વાળનાં મૂળ નાબૂદ થવાં

(૨) આર્થિક રીતે નુકસાન થવું

ટાળી દેવું-નાખવું-મૂકવું

(૧) બગાડવું

(૨) સ્વાર્થ ભૂંસી નાખવો

ટાળો દેવો

(૧) છૂપાઈને રસ્તે પડવું

(૨) વાયદો કરવો

(૩) સંતાપવું

ટાંટિયા કાપવા

મૂળથી ઉખેડી નાખવું

ટાંટિયા ભાંગવા

નાઉમેદ થઈ જવું; નિરાશ થવું

ટાંટિયો કાઢવો-ટાળવો

(૧) આવતું બંધ કરવું

(૨) લાગવગ અને અવરજવર તોડી
નાખવી

ટીખળ કરવું

ગમ્મત મળે અને હસવું આવે તેમ કરવું;
મશ્કરી કરવી

ટીખળમાંથી તોફાન થવું

હસવામાંથી ખસવું થવું

ટીપણું ઉકેલવું

ગઈ ગુજરી બાબતો કાઢી ઝઘડો વધારવો

ટીલું કરવું

(૧) કપાળે કંકુ વગેરે લગાડવું

(૨) માથે નાખવું; ઓઢાડી દેવું

ટુચકો કરવો

વહેમને કારણે મંત્ર-તંત્રનો નાનો પ્રયોગ
કરવો

ટુંબા ખાવા

(૧) માથામાં ટાપલી ખાવી; માર ખાવો

(૨) મહેણાં સહન કરવાં

ટૂંકા જીવનું હોવું

કંજૂસ સ્વભાવનું હોવું

ટુંકારો કરવો

તોછડાઈથી બોલવું; હલકી અસભ્ય વાણી વાપરવી

ટૂંપો દેવો

(૧) ગળચી પકડવી

(૨) ગળે ફાંસી દેવી

(૩) ગળે ફાંસો ખાવો

(૪) બીજાને ગેરલાભ અપાવવો

ટેક પકડવી

નિશ્ચય કરવો

ટેક રાખવી

નિશ્ચય ઉપર રહેવું; પણ રાખવું

ટેકો આપવો

(૧) મદદ આપવી

(૨) અનુમતિ આપવી

ટેકો કરવો

મદદ કરવી; આશ્રય આપવો

ટોપરા જેવું

મીઠું; સ્વાદિષ્ટ

ટોપી પહેરાવવી

(૧) દેવાળું કઢાવવું

(૨) પડાવી લેવું; ભીખ મગાવવી

(૩) મૂર્ખ બનાવવું

ટોપી ફેરવવી

દેવાળું કાઢવું

ટોલ્લે મૂકવું

(૧) દરકાર ન કરવી

(૨) ભૂલી જવું; ધ્યાન ન આપવું

ઠણઠણ ગોપાલ હોવું

ઘરમાં કંઈ ન હોવું; નિર્ધન હોવું

ઠરીઠામ થવું

- (૧) સ્થાયી થવું
- (૨) નિવૃત્ત થવું; ચંચળતા તજી દેવી
ગપ જેવું

ઠંડા પહોરનું

ઠંડું પાણી રેડવું

- (૧) અસર ઓછી કરવી
- (૨) દાબી દેવું
- (૩) શાંત પડવું

ઠાઠાં ભાગવાં કે રંગવાં

- (૧) ખૂબ માર મારવો;
- (૨) એકદમ ઉંચાઈએથી પડી જવાથી
કમરના હાડકાંમાં ઈજા થવી

ઠામ ઠેકાણા વગરનું હોવું

- (૧) ગોટાળા ભરેલું કે ડામાડોળ હોવું
- (૨) ઢંગધડા વગરનું

ઠેકાણું-કરવું-પાડવું

- (૧) કન્યાને સારે ઘેર પરણાવવી
- (૨) કાસળ કાઢવું
- (૩) યોગ્ય સ્થાને ગોઠવી દેવું

ઠેકાણું-કરવું-પાડવું

(૪) ઉપયોગમાં લેવું

(૫) ખલાસ કરવું

(૬) છેવટની ક્રિયા કરવી

(૭) મારીને દાટી દેવું; સંતાડી દેવું

ઠેકાણો લાવવું

સમજાવીને સુમાર્ગે વાળવું; મારી ઠોકીને
નીતિ ઉપર આણવું

ઠેબે ઉડાડવું-ચડાવવું

(૧) ખોટે રસ્તે ચડાવવું

(૨) ખોટા વાયદા કરવા

ઠેબે ચડાવવું કે મારવું

દરકાર ન કરવી

ઠોકર ખાવી

- (૧) અથડાઈ પડવું
- (૨) નસિયત મળે એવી ભૂલ ખાવી;
ખત્તા ખાવા; નુકસાન ખમવું
- (૩) પગે વાગવું
- (૪) ધડો લેવો

ઠોકર વાગવી-લાગવી

- (૧) અથડાવું
- (૨) ખત્તા ખાવા; નુકસાન સહન કરવું

ઠોકી બેસાડવું

- (૧) યુક્તિસર ગોઠવી દેવું
- (૨) બંધબેસતું કરવું

ડખો કરવો

નકામી વાત કે કજિયો કરવો

ડખો ઘાલવો

કોઈ કામ વ્યવસ્થાપૂર્વક ચાલે નહિ એમ તેની વચમાં ઝઘડો નાખવો કે વાંધો કાઢવો; કોઈ કામ વ્યવસ્થિત ન ચાલે તે માટે વિઘ્નો ઊભાં કરવાં

ડગલું ભરવું

- (૧) કામ કરવા તત્પર થવું
- (૨) પગ ઉપાડવો

ડફણાં મારવાં

ફટકા મારવા; કોરડા મારવા

ડબકાં મેલવાં

જાણ્યા વિના બોલવું

ડબડબ કરવું

- (૧) નકામી વાતો કરવી
- (૨) વચમાં ઘાલમેલ કરવી
- (૩) સામું બોલવું

ડહાપણ ડહોળવું

- (૧) કોઈ વાત કે વિચારમાં માથું મારવું
- (૨) વગર સમજયે વાત ઉમેરવી

ડહોળી મૂકવું

ડંકો વગાડવો

ડંફાસ મારવી

ડાગળી ખસવી-ચસકવી

ડાઘ ભૂંસાવો

ડાયું ફેરવી નાખવું

ડાટ વાળવો

ડાઢ ગળવી

ડાઢમાં ઘાલવું

ડાઢમાં રાખવું

ડાઢમાંથી બોલવું

ડાફરિયાં મારવાં

ડાફું મારવું

ડાખા જમણી કરવી

ગોટાળો કરવો; બગાડી મૂકવું

(૧) છાપ બેસાડવી; કીર્તિ ફેલાવવી

(૨) જાહેર કરવું

બડાઈ મારવી; ડોળ કરવો

(૧) બહાવરા બનવું

(૨) ગાંડા થઈ જવું; મગજ ભમી જવું

વેર ભૂલી જવું

મોઢા ઉપર માર મારવો

(૧) સંહાર કરવો

(૨) ઊંધું વાળી દેવું

(૩) ઉપવાસના અગાઉના દિવસે સારી પેઠે ખાઈ લેવું

ખાવાની ઈચ્છા થવી

(૧) વેર લેવાને ધ્યાનમાં રાખવું

(૨) મન પર લેવું

(૩) પૂરું કરવાનો દઢ નિશ્ચય કરવો

નજરમાં રાખવું

મર્મવચન કહેવાં

આમતેમ જોવું

માથું મારવું; બચકું ભરવું

(૧) પક્ષપાત કરવો

(૨) આંખ આડા કાન કરવા

(૩) વહાલું-આળખામણું કરવું

ડાબા હાથનો ખેલ હોવો

ડાબી આંખ ફરકવી

સહેલાઈથી થઈ શકે એવી બાબત હોવી
(પુરુષ માટે) અશુભ થવાની ઘડી
આવવી; (સ્ત્રીમાટે) શુભ થવાની ઘડી
આવવી

ડામ દેવા

મહેણાં મારીને કહીને સામા માણસના
દિલને દુભવવું

ડારો દેવો

ધમકી આપવી; બિવરાવવું

ડાળે વળગાડવું

બીજાને ધંધે કે રોજગારે લગાડવું;
કમાઈને ગુજરાન ચલાવે તેવો કોઈ
આધાર આપવો

ડાંઠાં દેવાં

(૧) કામમાં વેઠ ઉતારવી

(૨) કોરું અનાજ ખાવું

(૩) હરામનું ખાવું

ડાંડે પડવું

રસ્તે પડવું

ડાંગ મારવી-ઠોકવી

(૧) અધિકાર ન હોવા છતાં અધિકાર
છે એમ ખોટું જણાવી સત્તા
ચલાવવી તે;

(૨) ખોટી વાત ઉડાડવી

ડાંડવાણું ચલાવવું

ખોટે ખોટું ઉપરથી દેખાવ કરીને જૂઠાણું
ચલાવવું

ડોબાં ચારવાં

(૧) ખાલી વખત ગુમાવવો

(૨) બિનઆવડતનું રહેવું

ડોળા કાઢવા

ગુસ્સે થવું; આંખો કાઢવી

ડોળા ખેંચાવવા

(૧) વાટ જોવડાવવી

(૨) આતુર રાખવું

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૯૯

ઢગલો થઈ જવું-પડવું

થાકીને લોથ થઈ જવું

ઢસરડા કરવા

ન બની શકે તો પણ મરતાં મરતાં કામ કરવું

ઢળી જવું-પડવું

(૧) અમુક એક બાજુએ ફરી જવું; ડગી જવું

(૨) બહાર નીકળી જવું

(૩) મરી જવું

(૪) સૂઈ જવું

(૫) નમી પડવું

ઢંઢેરો પીટવો

(૧) છાની વાત જાહેર કરવી

(૨) લોક જાણે તેમ કરવું

(૩) ફજેતી કરવી

ઢાંકણીમાં પાણી ઘાલી બૂડી મરવું

લાજના માર્યા મોં ન બતાવવું

ઢાંકપિછોડો કરવો

(૧) કોઈ વસ્તુ કે વાત દાબી અથવા બંધ કરવી

(૨) વાંક-ગુનો ઢાંકવો

ઢાંક્યાં ઉઘાડાં કરવાં-જોવાં

(૧) ખરાબ બોલવું; છિદ્ર શોધવાં

(૨) સારાં નરસાં કર્મની ખણખોદ કરવી

ઢીલાં ઢોલ વાગવાં

મૃત્યુ આવવું

ઢીલું મૂકવું

(૧) કૃપાદષ્ટિ રાખવી; રહેમ-નજર રાખવી

(૨) જરા છૂટ આપવી

(૩) વાતની વધુ રકઝક ન કરવી

ઢોલ પિટાવવો

દાંડી વગાડી જાહેર કરાવવું; પ્રસિદ્ધ કરાવવું; પ્રગટ કરાવવું

ઢોલકી બે બાજુ વગાડવી

બે બાજુનું ગાવું; બંને પક્ષે હા હા કરવી

ઢોલે વાગતું જવું

(૧) જાહેર થવું

(૨) ફજેતી જાહેર થવી

(૩) વરઘોડે ચડવું

ઢોળી નાખવું

કોઈ ઉપર આરોપ નાખવો; માનભંગ કરવું

ઢોળી પાડવું

(૧) કોઈને માથે નાખી દેવું

(૨) નીચે નાખી દેવું

ઢોંગ માંડવો

ધુતારાપણું માંડવું; તોફાન કરવું

તડકો છાંયડો વેઠવો

(૧) અનુભવી બનવું

(૨) પાકા થવું

(૩) સુખ દુઃખ અનુભવવું

(૪) ચઢતી પડતી અનુભવવી

તડ ને ફડ કહી દેવું

(૧) જેમ આવ્યું તેમ કહી દેવું

(૨) શરમ રાખ્યા વગર કહી દેવું

તડાકા મારવા

(૧) વખત કાઢવા મનગમતી વાતો કયા કરવી

(૨) બડાશની વાતો કહેવી

તડાકો પડવો

ફાયદો થવો

તડાતડી બોલવી

સામસામા મારવા મંડવું

તડાતડી હોવી

ધમાચકડી હોવી

તડી પડવી

(૧) ગાળોનો વરસાદ વરસવો

(૨) સખત માર પડવો

તણખલાને તોલે ગણવું/

(૧) કંઈ પણ દરકાર કરવી નહીં

તૃણવત ગણવું

(૨) તરણા જેવું તુચ્છ ગણવું

તણખા-ઊઠવા-ખરવા-ઝરવા

(૧) કોયલાની ચિનગારી ઊડવી

(૨) તીખી બોલાચાલી થવી

તણાઈ જવું

(૧) માનસિક વૃત્તિના જોશમાં ઘસડાવું

(૨) ઘણું ખરચ કરી દુર્દશામાં આવવું;
અભિમાન કે મિજાજ બતાવવો

તણાઈ મરવું

ગજા ઉપરાંત ખર્ચ કરવું

તનમન અને ધન હોવું

બધી રીતે પ્રિય હોવું

તમાયો મારી મોં રાતું રાખવું

(૧) જૂઠા ભભકાથી પૈસાદાર દેખાવું

(૨) સુખી હોવાનો ડોળ કરવો

તમાશો જોવો

મશ્કરીનો આનંદ લેવો

તરકટ ઊભું કરવું-રચવું

(૧) કોઈને ફસાવનારી પ્રપંચજાળ
ઊભી કરવી

(૨) ખોટેખોટું તોફાન કે પોકળ રચવું

તરણાને તોલે કરવું

કોઈ ગણતરીમાં ન હોય એવું કરવું

તરણાં ચૂંથવાં

નજીવી ચૂંથાચૂંથ કે મહેનત કરવી

તરણું લેવું

નમી પડી શરણ યાચવું

તરફડિયાં ખાવાં-મારવાં

(૧) દુઃખને લીધે આમતેમ પછડાવું

(૨) બહાર નીકળવાનો પ્રયત્ન કરવો

તરતીમાં હોવું

ચડતીમાં હોવું

તરસ ખાવી

દયા બતાવવી

તલપ આવવી-લાગવી

(૧) નિયત સમય થવાથી કેફી વસ્તુની ઈચ્છા થવી

(૨) ખૂબ રસભેર ઉપભોગ કરવો

તલપાપડ થવું-થઈ રહેવું

(૧) તાલાવેલી થવી

(૨) તલસવું

(૩) અતિ આતુર હોવું

તલમાં તેલ ન હોવું

(૧) સામર્થ્ય જતું રહેવું

(૨) સત્વહીન થવું

તલવારની ધાર પર

(૧) ઘણાં જોખમમાં રહેવું

ચાલવું-રહેવું

(૨) સાવધાનીથી વર્તવું

(૩) સખત અમલ નીચે રહેવું

તળિયાઝાટક થવું

સમૂળો નાશ થવો

તાપ મેળવવો

તાપની યોગ્યતા નક્કી કરવી

તાકડો સાધવો

યોગ્ય વખત જોઈને કામ કરવું

તાક્યું તીર લાગવું

(૧) ધારેલો વિચાર પાર પાડવો

(૨) ધાર્યું કામ થવું

(૩) મહેનત બર આવવી

તાગ લેવો

(૧) મન ચકાસવું

(૨) તળિયું તપાસવું

તાગડધિન્ના કરવા

(૧) પારકે પૈસે આનંદ કરવો

(૨) મોજમજા ઉડાવવી

તાડનો ત્રીજો ભાગ હોવું

ઘણું ઊંચું હોવું

તાન ચડવું

ઉત્તેજનાના જુસ્સામાં આવવું

તાનમાં આવવું

(૧) લહેર કે મસ્તીમાં આવવું

તાબૂત જેવું હોવું

(૧) જડ

(૨) ચૈતન્યરહિત

(૩) દિડમૂઢ થઈ ગયેલું દેખાવું

તાર મળવો

મેળ ખાવો; તૈયાર દેખાવી

તારા ગણવા

(૧) ઉજાગરો કરવો

(૨) નિદ્રા ન આવવી

(૩) ચિંતાને લીધે બેચેનીમાં રાત કાઢવી

તારા દેખાડવા

(૧) મુશ્કેલીમાં મૂકી દેવું

(૨) હેરાન કરવું

તારાજ કરવું

(૧) લૂંટવું

(૨) ઉજાડ કરવું

(૩) હરાવવું

તાળી આપવી

(૧) ઉત્તેજન આપવું

(૨) મશ્કરી કે હાંસી કરવી

તાળી લાગવી

લગની લાગવી

તૂતે તૂત ચલાવવું

(૧) ખોટી બનાવટી વાત કહેવી; ગપ મારવી

(૨) છળ કરવું; દગલબાજી કરવી

(૩) ખોટેખોટું કરવું

તૂમડે તરવું

સંસારસાગરમાં આગળ ધપવું

તેલ કાઢવું

(૧) ખૂબ મહેનત કરાવીને થકવી
નાખવું

(૨) હંફાવવું

(૩) સત્ત્વ ખેંચી લેવું

તેલ જોવું તેલની ધાર જોવી

(૧) ચાલાકી વાપરવી

(૨) પૂરી ચોકસાઈ કરવી

(૩) ધીરજ રાખીને બધી બાબત
તપાસવી

તેલ નીકળવું

(૧) અતિશય કામ કરીને થાકી જવું

(૨) રગડામણ થવી

તેલ રેડાવું

(૧) અદેખાઈ થવી

(૨) ફાળ પડવી

તોડ આણવો-કાઢવો-લાવવો

(૧) નિકાલ કરવો કે કાઢવો

(૨) અમુક નિશ્ચય પર આવવું

(૩) સમાધાન કરવું

તોબા પોકરાવવી-બોલાવવી

(૧) પજવવું

(૨) હેરાન કરવું

(૩) ત્રાસી જાય એમ કરવું

તોરણે આવવું

(૧) છોક નજીકમાં આવી જવું

(૨) લગોલગ આવવું

ત્રણ ટકાનું ગણવું

હલકું ગણવું

ત્રાજવું નમવું

(૧) સુભાગી થવું; સારો દિવસ આવવો

(૨) પ્રતિષ્ઠા વધવી

ત્રાજવું ભારે થવું

- (૩) સુખ કે ચઢતીના દિવસ આવવા
- (૪) પાયરીમાં કે સ્થિતિમાં ચડતા થવું
- (૧) ગર્વિષ્ઠ થવું
- (૨) પૈસાદાર થવું
- (૩) માર ખાવાની નિશાની થવી
- (૪) અભિમાની થવું

ત્રાહિમામ્ કરાવવું

થન થન કરી રહેવું-નાથી રહેવું

- તોભા પોકરાવવા
- (૧) આનંદમાં ઉછળવું
 - (૨) હઠ કરી થકવવું
 - (૩) શિરજોરી કરવી
 - (૪) થપ્પડ ખાવી

થાપ ખાવી-લાગવી

- (૧) છેતરાવું
- (૨) ઠગાવું
- (૩) નુકસાન ખમવું

થાપ ખાવી-ખાઈ જવી

- (૧) છેતરવું
- (૨) નુકસાનમાં આવી પડવું
- (૩) ભૂલ કરવી
- (૪) ભોળવાવું

થાળે પડવું

- (૧) શાંત થવું
- (૨) સ્થિર થવું
- (૩) વ્યવસ્થામાં આવી જવું

થાંભલો રોપવો

મક્કમ નિર્ધાર કરવો

થૂ થૂ કરવું

- (૧) ઘૃણા પ્રગટ કરવી
- (૨) તિરસ્કારવું
- (૩) નિંદા ગણવું
- (૪) ફિટકાર કે ઘૃણા દર્શાવવી

થૂંક ઉડાડવું

વ્યર્થ બકવાટ કરવો

થૂંકેલું ગળવું

- (૧) વચન ભંગ કરવો
- (૨) આપીને પાછું લઈ લેવું

થોરિયા રોપવા

- (૧) વેર કરવું
- (૨) અણબનાવ કરવો
- (૩) લડાઈનાં મૂળ રોપવાં

દમ આપવો-દેવો

- (૧) ધમકી આપવી; સજાની બીક બતાવવી

- (૨) ધમકાવવું
- (૩) રોફ છાંટવો

દમ કાઢી નાખવો

- (૧) સંતાપવું
- (૨) કંટાળો આપવો
- (૩) ઉતાવળ કરાવવી

દમ ખાવો

- (૪) બહુ કામ કરી હંફાવવું
- (૧) જીવ ખાવો; હેરાન કરવું
- (૨) ધીરજ ધરવી; સબૂરી રાખવી
- (૩) વિસામો ખાવો; વિશ્રાંતિ લેવી
- (૪) શાંતિથી સહન કરવું; ડરી જવું

દમ નીકળી જવો

કંટાળી જવું

દમ ભિડાવવો

(૧) રુઆબ દેખાડવો

(૨) ધમકાવવું

દમ મારવો

(૧) બીક બતાવવી

(૨) ધીરજ ધારવી-રાખવી

(૩) ખૂબ સંતાપવું

દમ લેવો

(૧) થકવી નાખવું

(૨) ધીરજ રાખવી

(૩) શાંતિથી રહેવું

દરિયા જેવડું પેટ રાખવું

ઉદારતા બતાવવી

દરિયો ડોળવો-ડખોળવો

(૧) નકામી મહેનત કરવી

(૨) મહામહેનત કરવી

દવ લાગવો-ઊઠવો-બળવો

(૧) જંગલ બળવું

(૨) મહાદુઃખમાં આવી પડવું

(૩) મોટી પાયમાલી કરનારો બનાવ
બનવો

દશા બેસવી

પડતી આવવી

દહાડા ભરાઈ જવા

(૧) અંત નજીક આવવો

(૨) મોત આવવું

દહાડો ઊઠવો-રુઠવો

(૧) અવદશા શરૂ થવી

(૨) ખરાબ હાલતમાં આવવું

દહીંદૂધમાં પગ રાખવો

બંને પક્ષ સાચવવા મથવું

દાઈથી પેટ છૂપાવવું

છાનું ન રહી શકે તે છૂપાવવાનો પ્રયાસ
કરવો

દાઢ ગળવી-ડળકવી

મોંમાં પાણી આવવું; સ્વાદ લેવાની ઈચ્છા થવી; અનુરક્ત થવું

દાઢમાંથી બોલવું

- (૧) વાંકું બોલવું
- (૨) મહેણાં મારવા
- (૩) કરડાકીમાં વેણ કહેવાં

દાઢીમાં હાથ ઘાલવો-નાખવો

- (૧) લાચારી દર્શાવવી
- (૨) બહુ કાલાવાલા કરવા
- (૩) ખુશામત કરવી

દાણા ઉતારવા

ભૂત પ્રેતનો વહેમ કાઢવા દાણા ફેરવવા

દાણા જોવરાવવા-જોવા

જયોતિષ જોવું કે જોવરાવવું

દાણો ચાંપી જોવો

બીજાનું મન પારખવા માટે યત્ન કરવો

દાવ સાધવો

- (૧) અનુકૂળ વખતને લાભ લઈ લેવો
- (૨) લાગ મેળવવો

દાવે સોગઠી મારવી

- (૧) લાગ જોઈને કામ કરવું
- (૨) આવ્યો પ્રસંગ ન ચૂકવો

દાળ ગળવી

- (૧) ઈચ્છા પૂર્ણ થવી
- (૨) ધાર્યું કામ સિદ્ધ થવું
- (૩) એક સાથે મળી જવું

દાળ ચડે તે પાણીએ ચડવવી

જે રીતે કામ થતું હોય તે રીતે કરવું

દાળમાં કાળું હોવું

છૂપું પાપ; કલંક કે ગુનો બહાર આવવો

દાંડી પિટાવવી-પીટવી

જાહેર કરવું

દાંત કરડવા

- (૧) આશ્ચર્યચક્તિ થઈ જવું; હબક લાગવી

દાંત કાઢવા

(૨) શરમની લાગણી થવી

(૩) હાય ખાવી

(૧) કોઈનું કહેલું હસી કાઢવું; ન
ગણકારવું

(૨) ઉડાવવું

દાંત ખાટા કરવા

(૧) નાસીપાસ કરવું

(૨) હરાવવું

દાંત પેટમાં હોવા

(૧) મનમાં કપટ, કિન્નો કે વેર હોવું

(૨) શૌર્ય, જુસ્સો કે બળ હોવું

દાંતમાં જીભ હોવી

(૧) દુશ્મનો વચ્ચે સહીસલામત રહેવું

દાંતમાં તણખલું-તરણું લેવું

(૧) નમી પડવું; કાલાવાલા કરવા

(૨) દયા માટે વિનંતી કરવી

(૩) માફી માંગવી

દાંતે ચઢવું

(૧) વગોવાવા

(૨) સ્વાદ લાગવો

દાંતે દસ આંગળી લેવી

શરણાગત કબૂલવી

દિન ફરવો

(૧) બુદ્ધિ બગડવી

(૨) સારી અથવા ખરાબ સ્થિતિ
બદલાવી

દિલ આપવું

મન આપવું

દિલ ઊઠી જવું

(૧) અણગમો થવો

(૨) નારાજ થવું

દિલ ઊંચું થવું

મન ખાટું થવું

દિલ ઠરવું

દિલ ઠેકાણે હોવું

દિલ ભરાવું-ભારે થવું

દિલ સાફ હોવું

દિલમાં રાખવું

દિવસ ફરવો-વળવો

દિશા કાણી કરવી

દી વળવો

દીકરી દૂધ પીતી કરવી

દીકરીએ દીવો હોવો

દીઠે ડોળે ન બનવું

દીવા જેવું સાફ હોવું

દીવાસળી ચાંપવી

દીસતું કરવું

દુખડાં લેવાં

દુઃખનાં ઝાડ ઊગવાં

દુઃખનું વાદળ

દુનિયા પાર કરવું

મનને સંતોષ થવો

મનમાં શાંતિ અને ધીરજ હોવી

ડૂમો ભરાવો; ગળગળું થઈ જવું

કપટ વિનાનું હોવું

ધ્યાનમાં રાખવું; યાદ રાખવું

(૧) ભાગ્ય ઊઘડવું

(૨) નસીબ બદલાવું

મિત્ર ગુમાવવો

સારી સ્થિતિ થવી; લાભ થવો

દીકરીને દૂધમાં ઝેર આપી મારી નાખવી

દીકરીના સંતાન વડે વંશ રહેવો

એકબીજાના કટ્ટર દુશ્મન હોવું

(૧) ભૂલ વિનાનું; ચોખ્ખું

(૨) ઝટ સમજાય એવું

ઉશ્કેરી લડાઈ ઊભી કરવી

(૧) છોડી કે મૂકી દેવું

(૨) છૂપું રાખવું

ઓવારણાં લેવાં

પુષ્કળ દુઃખ આવી પડવું

ચોતરફથી આકસ્મિક આવી પડેલું દુઃખ

(૧) લોકગણનામાંથી બહાર કાઢી

નાખવું

(૨) મારી નાખવું

દુનિયાની હવા લાગવી

- (૧) સંસારનો અનુભવ થવો
- (૨) સંસારી વિષયોનો અનુભવ થવો

દુમ હલાવવી

ખુશામત કરવી

દૂઝતી ગાય બનવું

- (૧) ઉદાર થવું
- (૨) જેમાંથી લાભ થતો હોય એવી બાબત

દૂધ અને ડાંગ બંને રાખવાં

પ્રેમ અને કડકાઈ બંને રાખવાં

દૂધ અને દહીંમાં પગ રાખવા

- (૧) બંને બાજુ માથું મારવું
- (૨) બંને તરફ ઢોલકી વગાડવી

દૂધ ચડવું

પાનો ચડવો; હિંમત આવવી

દૂધ દોહી આપવું

લાભ કરી આપવો; કમાઈ આપવું

દૂધમાં એરિયો ભેળવવો

- (૧) સારામાં નરસું ભેળવી બગાડી નાખવું
- (૨) માઠા બોલ બોલી કજિયો કરવો

દૂધમાં કાળું હોવું

- (૧) છૂપો મર્મભેદ હોવો
- (૨) તરત જણાઈ આવે એવો નાનો દોષ હોવો

દૂધમાં સાકર ભળવી

સારું પરિણામ આવવું

દૂધમાંથી પોરા કાઢવા

- (૧) ખાલી ખોટો દોષ કાઢવો
- (૨) ભૂલ ન હોય તેમાંથી ભૂલ કાઢવાનો યત્ન કરવો

દૂધે ધોઈને આપવું

પ્રમાણિકપણે આદરપૂર્વક આપવું

દૂધે મેહ વરસવા

- (૧) ન્યાલ થવું; બધે આનંદ ફેલાવો
- (૨) બહુ લાભકારક; સારું કે આનંદજનક થવું

દેખાદેખી કરવી

(૧) એક-એકનું દેખી તેમ કર્યા કરવું

(૨) વાદ કરવો; નાદે ચડવું

દેહ છૂટવો

અંત આવવો

દોકડો નીકળી જવો

માન ઓછું થવું

દોણી-દેવી પકડાવવી

રજા આપવી; કાઢી મૂકવું

દોરડાં ખેંચવાં

(૧) કોઈના કામમાં મદદગાર થવું

(૨) કોઈનું કામ કરવું

દોરડાં તાણવાં

(૧) ઘણી મહેનતમાં પડવું

(૨) ઘણી વેઠ કરવી

દોરી ખેંચવી

(૧) આયુષ્ય ટૂંકાવવું

(૨) પ્રભુના ઘરનું તેડું આવવું

(૩) હીંચકો નાખવો

દોરી તાણી રાખવી

(૧) મજબૂતાઈથી સત્તા ચલાવવી

(૨) સત્તામાં ખેંચવું

(૩) અંકુશ રાખવો

દોરી તૂટવી

આયુષ્ય આવી રહેવું

દોરી લોટો ખેડવો

(૧) પરદેશ ખેડવો

(૨) ગુજરાન માટે પરદેશ વેઠવો

દોરીસંચાર કરવો

પડદા પાછળ રહીને સત્તા ચલાવવી

દારકાની છાપ પડાવવી

કીર્તિ કે એકાદ સારા કામની નિશાની મેળવવી

ધકેલ પાંચશેરી કરવી

(૧) ગમે તેમ ધકેલ્યે રાખવું

(૨) ખોટીખરી કલ્પનાથી ડીંગ મારવી

(૩) કશું આપ્યા વિના પાછું કાઢવું

ધક્કે ચડવું

ધક્કો ખવડાવવો

ધક્કો પહોંચવો

ધક્કો વાગવો-લાગવો

ધજા ઉડાડવી

ધજા ચડાવવી

ધજાગરો બાંધવો

ધડાકો મારવો

ધડે બેસવું

ધડે રહેવું

ધડો જોખવો-થવો

ધડો બેસાડવો

ધડો લેવો

વાયદે પડવું; આઘું ઠેલાવું

(૧) ખોટી આશા આપવી

(૨) ફોગટ આંટા મારે તેમ કરવું

(૩) વખતોવખત મુલતવી રાખવું

હડસેલો ખાવો

નુકસાન થવું

જેજેકાર કરાવવો; ડંકો વગડાવવો

(૧) ફજેતી કરવું; લોકમાં જાહેર કરવું

(૨) નઠારી વાતમાં જાહેરાત થવી

(૩) ધજાગરો બાંધવો

ફજેતી કરવી; લોકમાં જાહેર કરવું

(૧) જલ્દી કામ પતાવવું

(૨) શરમ કે બીક રાખ્યા વગર કહેવાનું

હોય તે સામે મોઢે કહી દેવું

(૧) પડી ભાંગવું

(૨) પાયમાલ થવું

(૧) અંદાજસર રહેવું

(૨) મર્યાદામાં રહેવું

(૧) ભાવ પૂછાવો; ગણના થવી

(૨) દરકાર થવી

(૧) બોધપાઠ આપવો

(૨) દાખલો બેસાડવો

શિખામણ લેવી; દાખલો કે બોધ લેવો

ધણી વિનાનું ઢોર હોવું
 ધણીરણી ન હોવું
 ધનોતપનોત કાઢવું
 ધન ઘડી ધન દહાડો હોવો
 ધબડકો વળવો

ધબાય નમઃ થવું
 ધબી જવું
 ધમાયકડી મચવી
 ધરતી ઉપર પગ ન ધરવો-મૂકવો

ધરતીનો છોડો આવવો
 ધરતીમાં પેસી જવું

ધરમધક્કો પડવો
 ધરમને કાંટે તોલવું
 ધરવ થવો
 ધરાબોળ જવું

ધરામાં નાખવું

ન ધણીયાતી અવ્યવસ્થિત દશામાં હોવું
 અંધેર હોવું
 નિકંદન કાઢવું; ખેદાનખેદાન કરી મૂકવું
 મંગળ અવસર આવવો
 (૧) બધું નકામું જવું; ગોટાળો થવો
 (૨) ખરાબ થવું
 અટકી પડવું; મરી જવું
 મરી જવું
 મારામારી થવી
 (૧) અભિમાનથી અધ્ધર ચાલવું
 (૨) ઉદ્ધત થઈ જવું
 આડો આંક થવો કે હદ થવી
 (૧) અદૃશ્ય થવું; દેખાતું બંધ થવું
 (૨) અત્યંત શરમિંદું થઈ જવું
 ફોગટ ફેરો થવો
 ખરો ન્યાય આપવો
 તૃપ્ત થવું; સંતુષ્ટ થવું
 (૧) પ્રલય થવો
 (૨) વંશ ડૂબી જવો
 (૧) ખાડામાં નાખવું; નાશ કરવું
 (૨) ઉશેટી દેવું
 (૩) દૂર કરવું; નુકસાન કરવું

ધરાશાયી થવું

(૧) પૃથ્વી ઉપર સૂઈ મરણ-પામવું

(૨) ભોં ભેગા થઈ જવું

ધરાશાયી કરવું

મારી નાખવું

ધર્મ કરતાં ધાડ આવવી

કોઈનું ભવું કરવા જતાં પોતે સંકટમાં
આવી પડવું

ધર્મની ગાયના દાંત ન જોવા

મફત મળતી વસ્તુમાં સારા-ખોટાપણું
જોવું નહિ

ધર્યું રહેવું

પડ્યું રહેવું

ધાડ પડવી

(૧) બહેરાપણું દૂર થવું

(૨) કાને ઓછું સાંભળવું

ધાડ મારવી

(૧) પરાક્રમ કરવું

(૨) એકાદ મોટું કામ કરવું

ધાડે લાગવું

પાછળ પડવું; ઉતાવળું થવું

ધાણી દાળિયા જુદાં થવાં

(૧) મેળવાળો સંબંધ તૂટવો

(૨) પ્રીતિ તૂટવી

(૩) અણબનાવ થવો

ધાણી ફૂટવી

મોંમાંથી એક પછી એક પટ પટ
અસરકારક શબ્દો બહાર નીકળવા

ધાન ધાન થવું

રોજી રોટી મેળવવાને માટે તલસવું

ધાનમાં ધૂળ નાખવી

ધણીધણિયાણી વચ્ચે કજિયો કરાવવો

ધાપ આપવી

છેતરવું

ધાપ ખાવી

છેતરાવું

ધાપ મારવી

(૧) આડોઅવળો હાથ મારવો

(૨) અયોગ્ય રીતે સારીપેઠે કમાવું

ધાપલાં કરવાં

- (૧) ગેલ કરવું; ગેલમાં અંગ પસારવાં
- (૨) રિસાયેલને મનાવવાનો કે પ્રસન્ન કરવાનો યત્ન કરવો

ધામા ઘાલવા-નાખવા

ધાર કે અણી અટકે નહિ એવું

લાંબા વખત માટે પડાવ નાખવો

- (૧) તલવાર કે ભાલો
- (૨) કોઈ અડાડી ન શકે એવું
- (૩) પ્રતાપશાળી ને પરાક્રમી
- (૪) અગમ; અગમ અગોચર

ધાર પર રહેવું

ધાર બાંધવી

જોખમ ભરેલી સ્થિતિમાં રહેવું

મંત્રાદિ વડે કોઈ ધારવાળા હથિયારને નકામું કરવું

ધાર્યું તીર વાગવું

(૧) ધારેલા અર્થની સિદ્ધ થવી

(૨) નસીબ અનુકૂળ થવું

ધાસ્તી કરવી-રાખવી-લાગવી

(૧) ચિંતા કરવી

(૨) ડરવું

ધિંગાણું કરવું-મચાવવું

(૧) કૂદાકૂદ અને દોડાદોડ કરી ખૂબ ગરબડ મચાવવી

(૨) તોફાન કરવું

(૩) મારામારી કરવી

ધિંગાણું ચલાવવું

(૧) ધમાલ કરી મૂકવી

(૨) વગર મૂડીએ મોટો વેપાર કરવો

(૩) રેતીમાં નાવ ચલાવવું

(૪) પોલંપોલ ચલાવવી

ધીકતી ધરા કરવી

દુશ્મન ચઢી આવે તે સામે બાળી કરીને
બધું ઉજાડી નાખવું

ધીકતો ધંધો ચાલવો

સારી પેઠે ધંધો ચાલવો

ધુમાડામાં મળી જવું

(૧) વ્યર્થ જવું

(૨) નિરુપયોગી થવું

ધુમાડો કરવો

(૧) ખોટી રીતે ખરચી નાખવું

(૨) ઉડાડવું

(૩) વેડફી નાખવું

ધુમાડો કાઢી નાખવો

(૧) ઊંચકીને ફેંકવું; ખરાબ કરવું

(૨) ખંખેરવું; મારવું; ઝાપટવું

(૩) ધમકાવીને નરમ પાડી નાખવું

ધૂણી તાપવી

અગ્નિ પાસે બેસીને પવિત્ર કાર્યો કરવાં

ધૂણી દેવી

(૧) ભૂત કાઢવું

(૨) અવળા વિચારમાંથી સવળા
વિચારમાં વાળવું

ધૂણી ધખાવવી

(૧) શરીર તપાવવું; તપ કરવું; સાધુ
થવું

(૨) યોગી થવું; હઠ કરીને બેસવું

ધૂણી લગાવવી

(૧) યોગી થવું

(૨) બાવાની રીતે ધૂણી પ્રકટાવવી

ધૂમ થવી-મચવી

એકતાન થવું

ધૂમ મચાવવી

(૧) આનંદ થવો

(૨) પડઘો પડવો

(૩) પ્રખ્યાત થવું

ધૂળ ઉડાડતા ફરવું

(૧) ગુજરાન માટે અહીંતહીં ફરવું

(૨) વ્યાકુલ થઈને ધૂમવું

ધૂળ ઉડાડવી

(૧) નકામું બોલવું

(૨) ફોગટ તોફાન મચાવવું; હાંસી કરવી

(૩) નાહક નિંદા કરવી

ધૂળ ઊડવી (અમુક સ્થળે)

ઉજ્જડ થઈ જવું

ધૂળ કાઢવી-કાઢી નાખવી

(૧) ખૂબ ધમકાવવું

(૨) સંબંધ કાપી નાખવો

(૩) માર મારી હલકું કરવું

(૪) માથેથી જોખમ ઉતારી નાખવું

ધૂળ ચાટતું કરવું

(૧) આનંદના ગીતથી ગર્જના કરવી

(૨) બરાડા પાડવા; હોહા કરવી

(૩) ઘોંઘાટ કરવો

ધૂળ નાખવી

હરાવી હેઠે પાડવું

ધૂળ નાખવી

(૧) તૈયાર થયેલું કામ બગાડવું

(૨) ઘડપણને લાંછન લગાડવું

(૩) નામ પર ઝાંખપ લગાડવી

ધૂળ પડવી

(૧) અપકીર્તિ થવી

(૨) ઝાંખ વળવી

(૩) વિકાર હોવો

(૪) વ્યર્થ જવું

ધૂળ પર ઢેફાં થવાં

નામોશી; અપકીર્તિ

ધૂળ પાણી ને વા પાણી

ધૂળ ફકાવવી

છેક બરબાદ

- (૧) ચાલવા ન દેવું; જખ મરાવવી
- (૨) ટેકો ઓછો કરવો; દરકાર ન રાખવી
- (૩) બેહાલ કરવું; પાછળથી પસ્તાય એમ કરવું
- (૪) હરાવવું

ધૂળ ફાકતા કરી દેવું

ધૂળ ફાકતું થઈ જવું

ધૂળ ફેરવવી-વાળવી

પાયમાલ કરવું

બેહાલ થવું

- (૧) ખરાબ દશામાં હોવું; ટેક છોડી દેવો
- (૨) દરકાર ન રાખવી; વલખાં મારવાં
- (૩) હારી જવું; ત્રાસ થવો; પડી જવું
- (૧) ઉપેક્ષા કરવી; અવગણના કરવી
- (૨) દાટવું; વ્યર્થ કરવું; પાણી ફેરવવું
- (૩) બરબાદ કરવું; ફોકટ જાય એમ કરવું

ધૂળ ભેગું કરવું

ધૂળમાં મળવું/ ધૂળમાં મળી જવું

(૧) જમીનદોસ્ત કરવું

(૨) સખત ઠપકો આપી ખૂબ માનભંગ કરવું

ધૂળ સમજવી

(૧) ઉપયોગમાં ન આવવું;

(૨) બગડવું; વ્યર્થ જવું; પાયમાલ થવું

(૩) ધાર્યું હોય તેમ ન થવું

(૪) મરણ પામવું

ધૂળથી ભૂંડું કરવું

(૧) ઘણું હલકું સમજવું

(૨) ગણતરીમાં ન લેવું

ધૂળધાણી કરવું

સાફ કરવું

ધૂળધાણી થવું-જવું

(૧) ધૂળમાં મેળવવું; નુકસાન કરવું

(૨) બગડી જવું; ખરાબ થવું

(૩) પાયમાલ થવું

(૪) નકામું થવું

ધોઈ કાઢવું

(૧) ખુશામત કરવી

(૨) મારવું; પીટવું

ધોઈ નાખવું

(૧) માર મારવો; મારીમારીને અશક્ત કરવું

(૨) પાણી ફેરવવું; વૃત્તિને મનમાંથી હાંકી કાઢવી

(૩) સત્ત્વ કે ધનથી રહિત થવું

ધોઈ પીવું

(૧) અખાડા કરવા

(૨) નકામું પડવું

(૩) ન લેખવવું

ધોઈ વાળવું

(૧) માંહોમાંહે માંડી વાળવું

(૨) વ્યર્થ જાય એમ કરવું

ધોકો કૂટવો-પછાડવો-ફેરવવો

(૧) માર મારવો

(૨) મિથ્યા વાદવિવાદ કરવો

(૩) હઠ કરવી

ધોકો પહોંચવો-લાગવો

ઝપાટો લાગવો; ઈજા થવી

ધોડા કરવા

(૧) ફોગટ ફેરા ખાવા

(૨) હેરાન થવું

ધોતિયાં છૂટી જવાં-
ઢીલા થઈ જવાં

(૧) ગભરાઈ જવું; ભયથી શિયાવિયાં
થઈ જવું

(૨) ભયભીત થવું; ડરી જવું

(૩) થરથરી જવું; કાળજું ધબકવું

ધોયલો કાઢવો

(૧) બીક બતાવવી; માર કે મહેણાંથી
ખૂબ જૂડી કાઢવું

(૨) અતિશય કામથી થકવી દેવું

ધોયેલા મૂળા જેવું

(૧) એકલું; સંગાથ વિનાનું

(૨) કિંમત વગરનું

(૩) ધનહીન

ધોળકું ધોળવું

(૧) અજવાળું કરવું

(૨) મહેનત બરબાદ કરવી

(૩) નાસીપાસ થવું; ફાયદો કરવો-
થવો

(૪) બહુ ભારે કામ કરવું

ધોળા દિવસે તારા દેખાવા

અસહ્ય પરિસ્થિતિ અનુભવવી

ધોળામાં ધૂળ ઘાલવી/ પડવી

(૧) વૃદ્ધાવસ્થામાં અપકીર્તિ આવે એવું
કામ કરવું

(૨) ઘડપણમાં અપકીર્તિ થવી

ધોળીને આવવું

બગાડીને આવવું; ખરાબ કરીને આવવું

ધોળ્યુંને ઊઘડ્યું હોય એમ થવું

કોઈ સારું કામ ન થવું

ધોવાઈ જવું

(૧) વ્યર્થ જવું; બરબાદ જવું

(૨) ઉપર પાણી ફરવું

ધ્યાન આપવું-દેવું

(૧) કાન દેવો; સાંભળવું; ચિત્ત એકાગ્ર કરવું

(૨) વિચાર કરવો; લક્ષ આપવું

નકટાની નાત હોવું

ખોટુંખોટું સમજાવી પોતાના જેવા બીજાને કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર હોવું

નકટીનું નાક કાપે એવું

ધાર વિનાનું હોવું

નખ જેટલું હોવું

વિસાત વિનાનું હોવું

નખથી તે શિખા સુધી

પગથી તે માથા સુધી

નખમાંયે રોગ ન હોવો

(૧) ખરેખર તંદુરસ્ત હોવું

(૨) કંઈ પણ રોગ વગરનું હોવું

નખોદ ઘાલવું-વાળવું

(૧) પાયમાલ કરવું; બૂરું કરવું

(૨) બગાડી નાખવું

નખોદ જવું-નીકળવું-વળી જવું

(૧) વંશમાં કોઈ ન રહેવું; નિર્વંશ જવું

(૨) વંશવેલો નાબૂદ થવો

નગદ ઘરાક હોવું

સધ્ધર કે ખમતી આસામી હોવું

નગદ થઈને બેસવું

પોતાની મિલકત ન દેખાડતાં રોકડો જવાબ આપવો

નગદનારાયણ હોવું

(૧) રોકડા રૂપિયાવાળા હોવું

(૨) કંગાલ હોવું (વ્યંગમાં)

(૩) રોકડ રૂપિયા ગાંઠે કરી નિરાંતે રહેવું

નજર કરવી

મહેરબાની કરવી

નજર કરડી કરવી

(૧) ઈતરાજી રાખવી; અપ્રસન્નતા બતાવવી

(૨) ગુસ્સે થવું

નજર ખેંચવી

ધ્યાન ખેંચવું

નજર ઘાલવી

(૧) ચિત્ત પરોવવું

(૨) દાનત બગાડવી

નજર ટૂંકી હોવી

(૧) બુદ્ધિ ન દોડવી; લાંબી પહોંચ ન હોવી

(૨) તર્કશક્તિ ન હોવી

(૩) ઉદારવૃત્તિ ન હોવી

(૪) કંજૂસાઈ-કૃપણતા હોવી

નજર ન પહોંચવી

(૧) દૃષ્ટિમર્યાદા બહાર હોવું

(૨) બુદ્ધિ ન ચલાવી; તર્ક ન પહોંચવો

નજર બગડવી

(૧) દાનત બગડવી

(૨) અપ્રામાણિકપણે કામ કરવા કોશિશ કરવી

નજરે આવવું-ચડવું

(૧) અભિપ્રાય બાંધવો

(૨) ધ્યાનમાં આવવું

(૩) વિચાર આવવો

(૪) જીવ પડવો; કુદૃષ્ટિની અસર થવી

નદી નાવ સંજોગ થવો

એકમેકને મળવાનો એકાએક યોગ થવો

નન્નો ભણવો

ના કહેવી

નમક-મરયું લગાવવું

- (૧) મીઠું મરયું ભભરાવવું
- (૨) અતિશયોક્તિ કરવી
- (૩) મીઠુંમરયું ભભરાવીને વર્ણન કરવું

નમતી બેસવી/ નમતો દિવસ

- (૧) પડતી આવવી
- (૨) પડતી દશા આવવી

નમતું આપવું

- (૧) કહેણને તાબે થવું; ઘસાઈને નરમ પડવું
- (૨) જીર્ણ થવું; ટેક છોડવી; નરમ થવું; ખમી ખાવું; નરમાશ દાખવવી
- (૩) પોતાનો આગ્રહ જતો કરવો

નમતું મૂકવું

- (૧) કૃપાદષ્ટિથી જોવું; રહેમનજર રાખવી
- (૨) ગમ ખાઈ જવી; સહન કરવું

નમાજ પઢતાં મસીદ કોટે વળગવી

- (૧) ધર્મનું કામ કરવા જતાં લફરું વળગવું
- (૨) ધર્મ કરતાં ધાડ પડવી
- (૩) ધર્મક્રિયા કરવા જતાં ઊલટું ખરાબ થવું

નરમઘેંશ જેવું થઈ જવું

ગુસ્સો શાંત થવો

નવ ગજના નમસ્કાર કરવા

(૧) દૂર રહેવું

(૨) દૂરથી ટાળવું

નવ ગજની જીભ હોવી

બહુ બોલ બોલ કરવું

નવ નેજાં પાણી ઊતરવું

મહામુશ્કેલી પડવી

નવરાધૂપ હોવું

સાવ નવરા હોવું

નવાઈ કરવી

કંઈ અપૂર્વ કરવું

નવાઈ ન હોવી

આશ્ચર્ય ન પામવું

નવાજૂની થવી

ઊથલપાથલ થવી

નવાણિયું કુટાવું

નિર્દોષ માર્યું જવું

નવાણુંનો ધક્કો પડવો

(૧) પૂરી પાયમાલી થવી

(૨) ભારે ખોટ આવવી

નવી ગેડી નવો દાવ લગાડવો

નવેસરથી ફરી શરૂ કરવું

નવે અવતારે (નવો જન્મ)

(૧) આફતમાંથી અણીને વખતે

આવવું

મોકળા થઈ જવું

(૨) ઘણા મોટા જોખમથી બચવું

(૩) મૃત્યુના મુખમાંથી બચી જવું

(૪) મોટી માંદગી પસાર થવી

નવે નામે આવવું

નવેસર દાખલ થવું

નશામાં ગરકાવ કે ચૂર થવું

(૧) કેફથી બેભાન થવું

(૨) બહુ દારૂ ઠાંસવો

નસ પકડવી

(૧) મૂળ કારણ શોધી કાઢવું

(૨) છટકી ન જાય એમ મૂળ સ્થળેથી

પકડવું

(૩) ભેદ કે મર્મ જાણવો

નસકોરાં ફૂલવાં

(૧) ગર્વ આવવો

(૨) અભિમાન ચડવું

નસિયત મળવી

(૧) શિખામણ મળવી

(૨) સજા થવી

(૩) ખો ભૂલી જાય તેમ કરવું

નસીબ ઊઘડવું-ખૂલવું-જાગવું

(૧) ભાગ્યોદય થવો

(૨) ભાગ્ય ઊઘડવું

(૩) ભાગ્ય ફળવું

નસીબ ફૂટવું

(૧) ભાગ્ય ફૂટવું

(૨) નસીબ નઠારું નીકળવું

(૩) માઠું થવું

નસીબનું પાંદડું ફરવું

(૧) ભાગ્યોદય થવો

(૨) નસીબ ખૂલવું

નહિ-સરખું કરવું

(૧) ખરાબખસ્ત કરી નાખવું

(૨) નાશ કરવો

(૩) નામનું બનાવવું

(૪) સત્તાહીન કરવું

નંખાઈ જવું

(૧) અશક્ત થઈ જવું

(૨) નબળું થવું

નાક ઉપર માખી ન બેસવા દેવી

(૧) કોઈનું જરાપણ અહેસાન માથે ન ચડાવવું

(૨) જરાપણ લાંછન જેવી વાત ન કરવી

(૩) બહુ આકરો સ્વભાવ હોવો

(૪) બહુ સાફ રહેવું

નાક ઊંચું રહેવું

(૧) આબરૂ રહેવી

(૨) માન પામવું

(૩) માન વધવું

નાક કાપવું

- (૧) ઈજજત બગાડવી
- (૨) પ્રતિષ્ઠા નષ્ટ કરવી

નાક કાપે એવું

- (૧) બુઢું
- (૨) ધાર વિનાનું

નાક ઘસવું-રગડવું

- (૧) ધૂળ ચાટવી; પૂર્ણ તાબે થવું
- (૨) નમી જવું; પસ્તાવો બતાવવો
- (૩) માફી માગવી

નાક ચડાવવું

- (૪) બહુ વિનંતી કરવી
- (૧) અણગમો બતાવવો
- (૨) ગુસ્સો દેખાડવો
- (૩) ધિક્કારવું

નાક જવું/કાપવું

- (૪) નાક ઊંચું કરવું
- (૧) આબરૂ જવી
- (૨) ટેક ઊતરવી
- (૩) કલંક લાગવું

નાક રાખવું

- (૧) આબરૂ રાખવી
- (૨) પ્રતિષ્ઠા સાચવવી

નાક કાન કાપવાં

- (૧) આકરી શિક્ષા કરવી
- (૨) કલંક લગાડવું
- (૩) બેઈજજત કરવું

નાકની દાંડી સામે આંખો રાખવી

પ્રામાણિક રહેવું

નાકની દાંડીએ

- (૧) સીધે રસ્તે
- (૨) સામે મોંએ

નાકલીટી ખેંચવી

- (૧) ક્ષમા માગવી
- (૨) પસ્તાવો કરવો

નાખ્યે રાખવું

ઉમેર્યા કરવું

નાચ સૂઝવા

જુદાજુદા નકામા ખેલ માંડવા

નાડ જોવી

માણસનું વલણ કે સ્વભાવ ઓળખવો

નાડી ખેંચાવી-તૂટવી

- (૧) કમાવાની શક્તિ ચાલી જવી
- (૨) ખરાબખસ્ત કે પાયમાલ થવું
- (૩) મરતી વખતે રગો સંકોચાવી

નાણી જોવું

(૧) અખતરો કરી જોવો

(૨) તપાસ કરી જોવી

નાના બાપનું થવું

હલકું કે ઊતરતું થવું

નામ કાઢવું

સારા કે ખરાબ કર્મથી ઓળખાવું

નામ ગાજવું

ભારે પ્રસિદ્ધિ મળવી

નામ ચમકવું

(૧) ચોતરફ સારી આબરૂ હોવી

(૨) કીર્તિ વધારવી

નામ જવા દેવું- પર પાણી રેડવું

(૧) ન સંભારવું; ટાળવું; અવગણવું

(૨) સંબંધ તોડી નાખવો

નામ ડુબાડવું/બોળવું

(૧) નામ કલંકિત કરવું

(૨) નામ બોળવું

(૩) નામને બદલો લગાડવો

નામ ન દેવું-પૂછવું-લેવું

(૧) ન બોલાવવું; ન કાંઈ પૂછવું કે લેવાદેવા રાખવી

(૨) યાદ ન કરવું

નામ મૂકવું

નામ રાખવું

નામ લેવું

નારદવેડા કરવા

નારિયેળ સ્વીકારવું

નારિયેળ (હોળીનું) થવું

નારિયેળ પકડાવવું-પરખાવવું

નારિયેળ મોકલવું

નાવમાં ધૂળ ઉડાડવી

નાહી નાખવું

નાહી પરવારવું

નાહી બેસવું

નિકંદન કાઢવું

(૩) છોડવું; દૂર કરવું; ત્યાગવું

(૪) દૂર કરવું

ત્યજ દેવું

કીર્તિ મેળવવી

યાદ કરવું

(૧) નારદની જેમ મમરો મૂકી આઘા ખસી જવું

(૨) બે જણને લડાવવાની કળા કરવી

વિવાહ કે સગપણની માગણી કરવી

ખરાબ કામમાં આગેવાન થવું

(૧) બરતરફ કરવું

(૨) નોકરીમાંથી રદ કરવું

સગાઈનું માગું કરવું

(૧) વ્યર્થ કલંક લગાડવું

(૨) તદ્દન જૂઠું બોલવું

(૧) ખોટ આવી હોય તે વિસારે મૂકવી

(૨) મનનું સાંત્વન કરી નિરાંતે બેસવું

(૧) આશા કે સંબંધ છોડી દેવા

(૨) સ્નાનાદિક કરીને તૈયાર થઈ જવું

(૧) નિરાંત વાળવી

(૨) પૈસેટકે ખાલીખમ થવું

(૩) ભારે ખોટમાં આવી પડવું

જડમૂળથી નાશ કરવો

નિવેદ થવાં

રુશ્વત આપવાની સગવડ થવી

નિશાન પાડવું-મારવું

(૧) ધારેલ સ્થળે ચોટ લગાવવી

(૨) ધાર્યું કામ પાર પાડવું

નિશાને ચડવું

વાવટો ફરકાવવો; વિજય મેળવવો

નિસરણી (વાંદરાને) આપવી

તોફાની કે ગાંડાને વધુ તોફાન કરવા

સાધન આપવું

નીચી મૂંડીએ

(૧) નરમાશથી

(૨) સભ્યતાથી

(૩) શરમાળપણે

નેપાળો આપવો

(૧) ખૂબ ધમકાવવું

(૨) ઠપકો દેવો

(૩) રેચક દવા આપવી; સખત રેચ આપવો

નેમ ચૂકવી

(૧) નિશાન ચૂકવું

(૨) હેતુ પાર પાડવામાં નિષ્ફળ થવું

(૩) કામ પાર ન પડવું

નેમ પાર પડવી

હેતુ સિદ્ધ થવો

નેવ નાયવું

કહે તેમ કરવું

નેવનાં પાણી મોભે ચઢવાં

(૧) અવળે રસ્તે જવું

(૨) ઊલટસૂલટ થઈ જવું

(૩) અસંભવિત હોય એવું બનવું

(૪) અશક્ય લાગતું શક્ય બનવું

નેવે મૂકવું

- (૧) ઊંચું મૂકવું; દૂર મૂકવું
- (૨) છોડી દેવું; ત્યજી દેવું
- (૩) પરવા ન કરવી; ઉપેક્ષા કરવી
- (૪) ભૂલી જવું; વિસારી મૂકવું

નેવેઘ ધરવું

- (૧) લાંચ આપવી
- (૨) દેવને નેવેઘ ધરાવવું

નોક રહેવી

- (૧) આબરુ રહેવી
- (૨) ટેક કે પ્રતિજ્ઞા પાળવી

નોર ભરાવવા

- (૧) નખ મારવા
- (૨) ગાંજયું ન જવું; માથાના થવું

પગ અડાડવા

વચમાં પડવું

પગ આડોઅવળો થવો

અનીતિનું કામ થવું

પગ આવવા-થવા

- (૧) અદૃશ્ય થવું; જતું રહેવું; ઊપડી જવું; સ્વાશ્રયે નભવાની શક્તિ આવવી
- (૨) બાળકે ચાલતાં શીખવું
- (૩) મહાવરો થવો; મર્યાદા બહાર જવું

પગ ઉપાડવો

- (૧) પગમાં ચાલવાની શક્તિ હોવી; હિંમત આવવી
- (૨) ત્વરાથી કે હોંશભેર જવાવું

પગ કપાઈ જવો

આવવું-જવું બંધ થઈ જવું

પગ કરવા

- (૧) અદૃશ્ય થવું
- (૨) જતાં રહેવું

પગ કાઢવો

- (૧) આગળ આવવું; ખસી જવું
- (૨) ત્યજી દેવું; દૂર કરવું; ખસેડવું; આવવું બંધ કરવું

પગ ઘસવા

- (૧) નકામી મહેનત કરવી
- (૨) નકામું મથી મરવું કે વારંવાર (કામકાજ સાધવા) જવું

પગ ઘસાઈ જવા

થાકી જવું

પગ ઘાલવો

- (૧) દાખલ થવું; વચ્ચે ઘૂસવું
- (૨) માથું મારવું
- (૩) હેતુપૂર્વક કામમાં વચ્ચે પડવું

પગ જમાવવો

- (૧) સ્થિર થવું
- (૨) ફાવવું

પગ જામવો-ટકવો

- (૧) મક્કમતા રહેવી
- (૨) મજબૂત થવું
- (૩) જામી જવું

પગ ટકાવી રાખવો

- (૧) જવું આવવું જારી રાખવું
- (૨) નભ્યા કરવું; સબૂરી રાખવી
- (૩) ધીરું પડવું

પગ ટાળવો

- (૧) અવરજવર કે ચલાણ બંધ કરાવી પગ કાઢવો
- (૨) જોર કે સત્તા જાય એમ કરવું
- (૩) દૂર કરવું

પગ ઠરવો

- (૧) સ્થિર કે દઢ રહેવું
- (૨) સ્વસ્થ થઈ રહેવું

પગ ઢીલા પડવા

નાહિંમત કે નિરુત્સાહ થઈ જવું

પગ તળે ઘાલવું

(૧) દાબમાં લેવું; તુચ્છ ગણવું

(૨) પોતાની સત્તા નીચે લાવવું

પગ તળે રેલો હોવો

પોતાનામાં જ દોષ હોવો

પગ તળે વાટી નાખવું

(૧) તુચ્છ ગણવું

(૨) સુપરિચિત કરી લેવું

પગ તોડવા

(૧) બહુ ચાલીને પગ થકવવા

(૨) બહુ પ્રયત્ન કરવો

પગ તોડાવવા

(૧) નકામા ફેરા ખવરાવવા

(૨) બહુ ચાલીને પગ થકવવા

(૩) બહુ પ્રયત્ન કરાવવા

પગ ધરતી પર ન રહેવા

(૧) ખૂબ પ્રસન્ન થવું

(૨) બહુ અભિમાન આવી જવું

પગ ધોઈને પીવા

ઊંચો આદરભાવ રાખવો

પગ પર પગ ચડાવવા

(૧) નિરુદ્ધમી થઈને બેસી રહેવું

(૨) કામ કરવાને નાખુશ થઈને બેસવું

(૩) કામકાજ વિનાનું રહેવું

પગ પર માથું મૂકવું

(૧) કોઈની સત્તામાં રહેવું

(૨) શરણે જવું

(૩) આશરો માગવો

પગ પર - પગમાં કુહાડો મારવો

(૧) હિત બગાડવું

(૨) ગેરલાભ થાય તેમ કરવું

પગ પાછા પડવા

- (૧) જવાને દિલ ન થવું; શરમાવું
- (૨) નાસીપાસ થવું; હારવું
- (૩) આંચકો ખાવો

પગ પાણી પાણી થઈ જવા

- (૧) નાઉમેદીથી ઢીલા થઈ જવું
- (૨) પગમાં ખૂબ અશક્તિ લાગવી
- (૩) ભયથી કે કોઈ કારણથી પગ ઢીલા થઈ હિંમત જતી રહેવી

પગ પાતાળમાં-પેટમાં હોવા

- (૧) પ્રપંચી હોવું
- (૨) બહાર ન દેખાય પણ કપટી કે પહોંચેલા હોવું

પગ ભારે થવો

પગ પાછો હઠવો; સંકોચાવું

પગ વધારવો

(૧) અધિકાર વધારવો; આગેવાની લેવી

(૨) લાગવગ વધારવી

(૩) ધીરેધીરે રોકાણ કરવા માંડવું

(૪) હિંમતભેર આગળ વધવું

પગથી તે માથા સુધી

નખથી તે શિખા સુધી; સર્વાંગ

પગની આગ માથે જવી

ઘણું જ ગુસ્સે થવું

પગને તળિયે ઘસી નાખવું

(૧) તુચ્છ ગણી કાઢવું

(૨) ખાસડાને તોલે ગણવું

પગમાં બેડી પડવી

કોઈ જાતના બંધન કે જંજાળમાં ફસાવું

પગરખાંમાં પગ ઘાલવો

(૧) બરોબરી કરવી

(૨) ચડસાચડસી કરવી

પગલાં પારખવાં

(૧) પરીક્ષા કરવી; કસોટીએ ચઢાવવું

(૨) વલણ જોવું

પગલે પગલે ચાલવું

અનુકરણ કરવું

પગે કીડીઓ ચઢવી

પગે અશક્તિ આવવી

પગે લાગવું

હારી જવું

પટ્ટી પાડવી

(૧) લાભ મેળવવા ફાવવું

(૨) સમજાવીને લાગમાં ઉતારવું

પટ્ટી લગાડવી-લગાવવી

(૧) ખુશામત કરવી

(૨) લાગ સાધવો; ફાવવું

પડખે ચડવું

(૧) અરુચિ કે અણગમો હોવો

(૨) ઉશ્કેરણી કરવી

(૩) કોઈ તરફ વલણ બતાવવું

(૪) મદદ કરવી

પડઘો પાડવો

(૧) ડંકો વગાડવો; દુનિયામાં નામ કરવું

(૨) ખુલાસાથી વાત કહેવી

(૩) મોકળે મને વાત કરવી

પડદો ખોલવો

ખુલાસાથી કે મોકળે મને વાત કરવી

પડદો પાડવો

ડંકો વગાડવો; દુનિયામાં નામ કરવું

પડદો રાખવો

(૧) છુપાવવું; સંતાડી રાખવું

(૨) બોલવામાં શરમાવું

(૩) ભેદભાવ રાખવો

પડી ન હોવી

પરવા ન હોવી

પડી ભાંગવું

નિરર્થક જવું; અંત આવવો

પડો વજડાવવો

ઢંઢેરો પિટાવવો; જાહેર કરવું

પત ખોવી-જવી

(૧) શાખ જતી રહેવી

(૨) આબરૂ જવી

પત રાખવી

(૧) ટેક રાખવી

(૨) આબરૂ બચાવવી

પતી જવું

(૧) અંત આવી જવો

(૨) પૂરું થઈ જવું

(૩) નિકાલ થવો; કુંસલો થવો

(૪) છૂટકો થવો; તોડ આવવો

પત્તર આણવી-ખાંડવી

(૧) કુંટાળો આપવો

(૨) હેરાન કરવું

(૩) નકામી મહેનત કરાવવી

(૪) છૂટકો થવો; તોડ આવવો

પથરો નાખવો-મારવો

વિઘ્ન કે વાંધોવચકો ઊભો કરવો

પથારી કરવી

(૧) સૂવા માટે બિછાનું પાથરવું

(૨) દયા વગરના થવું

(૩) મુકામ કરવો; ધામો નાખવો

પથારો કરવો

વિસ્તાર વધારવો

પથર થવું

(૧) કઠણ થવું; લાગણીહીન થવું

(૨) દયા વગરનું થવું

(૩) ઠરી જવું; જામી જવું; સ્થિર થવું

પથરની છાતી હોવી

કઠણ છાતી હોવી; લાગણીશૂન્ય હોવું

પનીર ચડાવવું

પરણે તેનાં ગીત ગાવાં

પરદો ઉઘાડવો-ખોલવો

પરસાદ આપવો

પરસેવો ઉતારવો

પલટો ખાવો-મારવો

પલીતો ચાંપવો

પલ્લું ભારે થવું

પવન કાઠી નાખવો

પવન ચાલવો

પવન ભરાવો

પુશામત કરવી

(૧) વખત પ્રમાણે વર્તવું

(૨) જેની ચડતી કળા હોય તેનાં
વખાણ કરવાં

(૧) ખુલ્લું કરવું; જાહેર કરવું

(૨) અંતરપટ હટાવી મનની વાત કરવી

માર મારવો

ઘણી સખત મહેનત કરાવવી

(૧) દશા કે સ્થિતિ બદલાઈ જવી

(૨) પલટાવું

(૩) ફરી બેસવું

(૪) વેર લેવું

આગ લગાડવી

(૧) ખૂબ વજન થવું

(૨) મોટું કુટુંબ થવું

(૩) વ્યવહારમાં મૂંઝાઈ જવું

મિજાજ ઉતારવો

ફેશન શરૂ થવી

(૧) ગાંડીઘેલી વાતોનો વિચાર કરવો

(૨) માથામાં મિજાજ વધી જવો

(૩) મગરૂરી કે ગર્વ થવો

(૪) શરીરમાં પવનની માઠી અસર
થવી

પવન લાગવો

(૧) ગુણદોષ લાગવા; સોબતની અસર થવી

(૨) શરીર ઉપર માઠી અસર થવી

(૩) સારીમાઠી વાત ફેલાવી

પશ્ચિમમાં સૂરજ ઊગવો

જે કદીપણ ન બનવાનું હોય તે બનવું

પહાડ ઉઠાવવો

(૧) ભારે કામ પૂરું કરવું

(૨) ભારે કામ માથે લેવું

પહેલ કરવી-કાઢવી

(૧) આગેવાની લેવી

(૨) શરૂઆત કરી દાખલો બેસાડવો

પહોંચા કરડવા

(૧) આગળ શું કરવું તે ન સમજવાથી મૂંઝાવું

(૨) ઘણો પસ્તાવો કરવો

(૩) પાછું પડવું

પહોળું થવું

(૧) રાજી થવું; પોરસાવું

(૨) વધુ પડતું ઉદાર કે નફકરું થવું

પાકા ઘડે કાંઠા ચઢાવવા

જે વખતે જે કરવાનું હોય તે વખતે તે ન કરતાં પાછળથી ફોગટ પ્રયત્ન કરવો

પાકું પાન હોવું

ઘડપણથી જર્જરિત થયેલું હોવું

પાકો ઘંટ જેવો

કોઈનાથી ગાંજ્યો ન જાય-છેતરાય નહિ તેવો

પાઘડી આપવી

લાંચ આપવી

પાઘડી ઉતારવી

કાલાવાલા કરવા; આજીજી કરવી

પાઘડી ઊલટી બાંધવી

- (૧) દેવાળું કાઢવું
- (૨) આબરૂ ગુમાવવી
- (૩) છેતરાવું; ઠગાવું

પાઘડી ફેરવવી

- (૧) દેવાળું કાઢવું; બોલેલું ફરી જવું
- (૨) પક્ષ બદલવો

પાઘડી મૂકવી

- (૧) દેવાળું કાઢવું
- (૨) પાઘડી પહેરવી; પાઘડી માથે મૂકવી
- (૩) બોલેલું ફેરવવું
- (૪) સામે થવું

પાઘડી રંગી નાખવી

- (૧) આબરૂ લઈ નાખવી
- (૨) પત્તર રંગડી નાખવી

પાઘડી સંભાળવી

- (૧) કીર્તિ જાળવવી
- (૨) સાવચેત-સાવધ રહેવું
- (૩) આબરૂ સંભાળવી

પાછળ પડી-રહી જવું

- (૧) મોડું પડવું
- (૨) સાથે ન રહી શકવું
- (૩) સ્થિતિ કે દરજ્જામાં ઊતરતું હોવું

પાછા થવું

નાશ પામવું; મૃત્યુ પામવું

પાછા પડવું

નિષ્ફળ થવું

પાછી પાની કરવી

- (૧) પાછા હઠવું; તકરારમાં નબળું પડવું
- (૨) હારવું

પાછું પડવું

- (૧) ખોટું પડવું
- (૨) નિષ્ફળ જવું
- (૩) હારી જવું; પૂંઠ બતાવવી

પાટલા ફાડવા

- (૧) નવરા બેસી નખખોદ વાળવું
- (૨) નુકસાન કરવું પણ ભણતાં ન આવડવું; અભ્યાસમાં બેકાળજી રાખવી

પાટલે બેસાડી પૂજા કરવી

- (૧) કાંઈ કામ ન સોંપવું
- (૨) સત્કારીને પછી માર મારવો
- (૩) હુલાવી-ફુલાવીને નવરું બેસાડી રાખવું

પાટિયાં દેવાવાં-બેસી જવાં

- (૧) છાતી બેસી જવી
- (૨) નાદાર થવું; દેવાળું નીકળવું
- (૩) બંધ થઈ જવું
- (૪) હબકી જવું; હારી કે ત્રાસી જવું

પાટેથી ઊતરવું

- (૧) આડે માર્ગે ચડી જવું
- (૨) ગુસ્સે થઈ જવું
- (૩) પાટા ઉપરથી સરકી જવું

પાઠ મળવો-શીખવો

- (૧) બોધ શીખવો
- (૨) ખો ભૂલી જવી
- (૩) સજા થવી

પાડ ચડવો

- ઉપકાર તળે આવવું

પાણી આવવું

- (૧) લાળ છૂટવી
- (૨) સ્વાદ થવો; તેજદાર થવું
- (૩) ખાવાની ભાવના થવી; આંખમાં આંસુ આવવાં

પાણી ઉતારવું

- (૧) ભરતી કે રેલ આવવી
- (૨) અપમાનિત કરવું
- (૩) છળકપટથી વશ કરવું
- (૪) લાંચરુશ્વત આપી મન ફેરવવું

પાણી ઉતરવું

- (૧) સખત મુશ્કેલીમાં મૂકવું
- (૨) જુસ્સો જતો રહેવો; તેજ કમી થવું
- (૩) ધાતુને પાણી પાચું હોય એની અસર જતી રહેવી

પાણી ચડવું

- (૧) જુવાળ ઓસરવો
- (૨) શાખ કે આબરૂ જતી રહેવી
- (૩) જુસ્સો આવવો; શૂર ચડવું; ઉશ્કેરાવું

પાણી ચઢાવવું

- (૧) રેલ આવવી
- (૨) ઉશ્કેરવું; ઉત્તેજન આપવું

પાણી જવું

- (૧) ટેક જવી; આબરૂ જવી; વટ જવો
- (૨) પાણી ભરવા જળાશયે જવું
- (૩) મંદ પડી જવું; ઠંડા થઈ જવું
- (૪) તેજ ન રહેવું; ગુસ્સો ઊતરી જવો

પાણી જોઈને પગ ભરવો

- (૧) પોતાની શક્તિની પરીક્ષા કરવી

પાણી જોવું-પારખવું

શક્તિ માપવી; શક્તિની પરીક્ષા કરવી

પાણી થઈ જવું

ધૂળધાણી થઈ જવું

પાણી પહેલાં પાળ બાંધવી

(૧) કોઈ સંકટની આશંકાથી તે આવ્યા પહેલાં તેની સામે ઉપાય કરવો

(૨) અગમચેતી લેવી

પાણી પાણી કરવું

(૧) થકવવું; નરમ પાડવું

(૨) પરસેવો આણવો

પાણી પાય એટલું પીવું

કોઈ કહે તેટલું અને તેમ કરવું

પાણી ફેરવવું

(૧) ધૂળમાં મેળવવું; રદ કરવું

(૨) નકામું કરવું

પાણી બચાવવું

કોઈની આબરૂની રક્ષા કરવી

પાણી બતાવવું

શક્તિ બતાવવી

પાણી માપવું

(૧) શક્તિ માપવી

(૨) સત્ત્વ તપાસવું

પાણી મૂકવું

પ્રતિજ્ઞા લેવી; સંકલ્પ કરવો

પાણી મેલવું

ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી

પાણી રાખવું

કીર્તિ જાળવવી

પાણી વલોવવું

મિથ્યા પ્રયાસ કરવો

પાણી (પેટમાં) ન હલવું

(૧) ગુપ્ત વાત બહાર ન જવી

(૨) મનમાં ઉદ્વેગ ન થવો

પાણી (લોહીનું) કરવું

(૧) બહુ મહેનત કરવી

(૨) જાત તોડીને મહેનત કરવી

પાણીયું આપવું

(૩) માથાકૂટ કરવી

પાણીથી પાતળું કરવું-કરી નાખવું

(૪) બહુ સમજાવવું

રજા આપવી; બરતરફ કરવું

પાણીમાં આગ લગાડવી

(૧) હલકું પાડવું; માનભંગ કરવું

(૨) ભોંઠાં પાડવું

પાણીમાં ઉતારવું

(૧) અસંભવિત બાબતને સંભવિત કરવી

પાણીમાં મૂઠીઓ ભરાવવી

(૨) અંદરોઅંદર લડાવી મારવું

પાણીમાંથી પોરા કાઢે એવું

અહેસાન તળે દબાવવું; જોખમ નાખવું

પાણો નાખવો-મૂકવો

ખોટી આશા આપી છેતરવું

પાતરે પાણી પાવું

જે તે બાબતની ખણખોદ કરે એવું

પાતાળમાંથી વાત લાવવી

આડખીલી કરવી; વિઘ્ન નાખવું

પાતાળે પાણી લાવવું

હથેળીમાં નચાવવું

પાનિયું ઊઘડવું

ખૂણેખાંચરેથી તપાસ કરી વાત કઢાવવી

પાનિયું ખસી જવું-તૂટવું

(૧) કાબૂમાં લેવું; ચીડવવું; ગુસ્સે કરવું

પાનિયું ફરવું

(૨) ધાર્યું કામ કરાવવું; પજવવું

પાનીએ બુદ્ધિ હોવી

(૩) રિભાવવું

નસીબ ખૂલવું

પડતી થવી

બુદ્ધિ ફરી જવી

આગળ-પાછળનો વિચાર સૂઝે નહિ

એવું કરવું

પાનું ઉઘાડવું

- (૧) કોઈની નિંદા શરૂ કરવી
- (૨) ચોપડીનું પાનું વાંચવા માટે ખુલ્લું રાખવું

પાનું ફરવું

- (૧) ચડતી થવી
- (૨) પલટો આવવો

પાનો ચડવો

- (૧) જુસ્સો ચડવો; શૂર ચડવું
- (૨) વહાલ આવવું

પાનો ચડાવવો

- (૧) હિંમત આપવી
- (૨) ઉશ્કેરવું

પાપ ફૂટી નીકળવું

- (૧) કરેલા પાપને લીધે ગરમી ફૂટી નીકળવી
- (૨) પાપ ઉઘાડું પડવું
- (૩) આફત આવી પડવી

પાપડ ભાંગવો

નવાઈ કરવી; ભારે પ્રયાસ કરવો

પાપનો ઘડો ફૂટવો

છૂપું રહેલું પાપ જાહેર થવું

પાર ઉતારવું

- (૧) ઉદ્ધાર કરવો; દુઃખ કે કષ્ટમાંથી બહાર કાઢવું

(૨) કોઈ પણ કામ પૂર્ણ કરવું

(૩) તારવું; મોક્ષ આપવો; સમાપ્ત થવું

(૪) બીજે કિનારે પહોંચાડવું

પાર ઊતરવું

(૧) ઓળંગવું; સામે છેડે પહોંચવું

(૨) પૂરું થવું; તરી જવું

(૩) સફળ થવું; સિદ્ધ થવું

પાર પામવો

(૧) પૂરું કરવું; ભેદ જાણવો; સમજવું

(૨) મર્મ કે રહસ્ય સમજવું

પારખું કરવું-જોવું-લેવું

(૧) અજમાવવું; પરીક્ષા કરવી

(૨) ખાતરી કરી જોવી; અનુભવ લેવો

(૩) તપાસ કરવી

(૪) પ્રતિજ્ઞા લેવી

પારો ચડવો-પારો ઊંચો ચડવો

થર્મોમીટરમાં પારાનું વિસ્તાર પામવું;
ગુસ્સે થવું; ક્રોધે ભરાવું

પારોઠનાં પગલાં ભરવાં

યુદ્ધમાંથી પીઠ બતાવી નાસી આવવું

પાસ બેસવો-લાગવો

(૧) સંગતની અસર થવી; સોબતની
અસર થવી

(૨) સ્પર્શથી રંગ લાગવો

પાસા ચઢતા-ઊતરતા થવા

સ્થિતિમાં ફેરફાર આવ્યા કરવો

પાસા પલટવા

(૧) હારના પાસા પડવા; બાજી
બગડવી

(૨) મંદભાગ્ય થવું; દિવસ ફરી જવો

(૩) યુક્તિનું ઊલટું ફળ મળવું

પાસા પોબાર પડવા

જીત થવી

પાસા ફેંકવા

(૧) ભાગ્યની પરીક્ષા કરવી

(૨) કિસ્મત અજમાવવું

(૩) જુગાર ખેલવો

પાસા સીધા પડવા

(૧) ભાગ્ય અનુકૂળ હોવું; નસીબ ખીલવું

(૨) દાવમાં જીતવું; જીતનો દાવો પડવો

પાંખમાં લેવું

આશ્રય આપવો; હૂંફ આપવી

પાંખો આવવી

(૧) ઊડતાં શીખવું

(૨) અદશ્ય થવું; ઊડી જવું

(૩) પોતે પોતાનું સંભાળી લે એવી સ્થિતિમાં પહોંચવું

પાંખો કાપી નાખવી

(૧) અસહાય બની રહેવું

(૨) જોર ઓછું કરવું

(૩) શક્તિહીન કરવું

પાંખો વીઝવી

(૧) સંકટમાંથી બચવા ખાતર વલખાં મારવાં; ધાંધલ મચાવવી; બનતી મદદ કરવી

(૨) મહાલવું

(૩) આમતેમ ઘૂમવું

પાંચ આંગળીએ

સંપૂર્ણ

પાંચશેરી બાંધવી

(૧) ગળે જોતરું વળગાડવું

(૨) એકાદ નવા કામમાં દાખલ કરવું

પાંદડું ફરવું

(૧) ભાગ્યોદય થવો; નસીબ ઊઘડવું

(૨) સુખની પ્રાપ્તિ થવી

પાંદડે પાણી પાવું

(૧) ઘણું દુઃખ દેવું; રિભાવવું; કનડવું

(૨) સંતાપવું; હેરાન કરવું

પાંસરું કરવું

(૧) ખૂબ માર મારવો; મારીઠોકીને સીધું કરવું

(૨) સીધે રસ્તે ચાલે એવી ધાક બેસાડી ઠેકાણે લાવવું

પાંસળી ખસવી

(૧) મગજ ભમી જવું

(૨) ડાગળી ચસકવી

પાંસળાં ખોખરાં કરવાં

સખત માર મારવો

પિત્તો ઊછળવો

ગુસ્સો થવો; મિજાજ તપી જવો

પિપૂડી વગાડવી

(૧) એકની એક વાત કઢ્યા કરવી

(૨) હાજી હા ભણવી

પીઠ ઉઘાડી પડવી

(૧) અસહાય થવું

(૨) પીઠબળ ન રહેવું

(૩) લાચાર હોવું

પીઠ ઢાંકવી

(૧) મદદ કરવી; આશરો આપવો

(૨) કોઈનું ઉઘાડું ન પાડવું

પીઠ ફેરવવી

(૧) અરુચિ કે અનિચ્છા જણાવવી

(૨) ચાલ્યા જવું; તજી દેવું; તરછોડવું;
ફેરવી નાખવું; વલણ બદલવું

પીપળો ફાટવો

(૧) એક પછી એક ઘણા માણસનું
આવવું

(૨) દરોડો પડવો

પીંખી ખાવું

(૧) તોડી કે ચૂંથીને ખાઈ જવું

(૨) હેરાન કરવું; પજવવું

(૩) મહેણાંટોણાંથી કાયર કરી દેવું

પીંછનું પારેવું કરવું

નજીવી વાતને મોટું સ્વરૂપ આપવું

પીંજણ કરવી

નકામી વાતો કે નિંદા કરવી

પુણ્ય આડે આવવું

કોઈ સુકૃતનું ફળ મળવું

પુણ્ય પરવારવું

પૂછ્યા સિવાય પાણી ન પીવું

પૂરું ઊતરવું

પૂંછડી પટપટાવવી

પૂંછડું છૂટી જવું

પૂંછડું પકડવું

પૂંછડે તણાવું

પૂંઠ કરવી-ફેરવવી

પૂંઠ પાછળ ઘા કરવો

પૂંઠ પાછળ બોલવું

પૂંઠ વાળીને ન જોવું

પૂંઠે પડવું-લાગવું

પૃથ્વી રસાતળ જવી

સારાં કર્મનાં ફળ ખૂટી જવાં

બીજાને પૂછ્યા વિના કોઈ કામ ન કરવું

(૧) માન સાથે બહાર આવવું

(૨) સફળ થવું

નમી પડવું; વશ થવું

ગભરાવું; ડરી જવું

પાછળ-કેડે પડી જવું

કોઈના વિચારને અનુસરવું

(૧) અવજ્ઞા કરવી; ન સ્વીકારવું

(૨) દગો રમવો

(૩) નાસીપાસ થવું

(૪) હારીને નાસી જવું

(૧) ઓચિંતો પાછળથી હુમલો કરવો

(૨) વિશ્વાસઘાત કરવો

ગેરહાજરીમાં બોલવું

(૧) થાક ખાવા થોભ્યા વિના મચ્યા રહેવું

(૨) પૂર્ણ વિશ્વાસ હોવો

(૧) કેડો લેવો; ખંતથી કામ લેવું

(૨) ખોદણી કર્યા કરવી

(૩) સંતાપવું; પજવવું

ભારે ગજબ થવો

પેચ કરવો-ખેલવો-રમવો-લડાવવો	(૧) પતંગની દોરીઓનો કટાવ કરવો (૨) છટકું માંડવું; કપટ કરવું
પેટ આપવું-બોલવું-દેવું	મર્મ કે ભેદ કહી બતાવવો
પેટ ઉપર છરી મૂકવી-પગ મૂકવો	(૧) આજીવિકા તોડવી (૨) જીવ જોખમમાં નાખવો (૩) દુઃખી કરવું
પેટ ખોલીને વાત કરવી	ખુલ્લે મને વાત કરવી
પેટ ચોળીને શૂળ ઉપજાવવું	હાથે કરીને જાણીજોઈને દુઃખ વહોરી લેવું
પેટ ઢાંકવું	પાપકર્મ છુપાવવાં
પેટ દુઃખવું-પેટમાં દુઃખવું	(૧) ઉતાવળ કરવી; કહી વાતની વિમાસણ કે આંટી હોવી; કોઈ કામ કરવાની આનાકાની કરવી (૨) દ્વેષ થવો (૩) લાંચ મેળવવા ઈચ્છવું
પેટ પડવું	પેટે જન્મવું
પેટ પથરો પડવો	સંતાન ખરાબ કે પરાક્રમહીન પાકવું
પેટ પાણી ન પડવા દેવું	હેરાન કરવું; સંતાપવું
પેટ ફાટવું	ઘરનું કે અંદરનું માણસ ફૂટી જવું
પેટ ફોડવું	(૧) છૂપી વાત કહી દેવી (૨) ધંધો નષ્ટ કરવો
પેટ મોટું રાખવું	ઉદાર દિલ રાખવું; દોષ માફ કરવા
પેટનું પાણી ન હાલવું	કશી અસર ન થવી
પેટને ભાડું આપવું	શરીરના નિર્વાહ માટે કાંઈ ખાવું

પેટમાં આગ ઊઠવી-લાગવી

- (૧) અદેખાઈથી બળવું
- (૨) અતિશય ભૂખ લાગવી
- (૩) વેર લેવાને જુસ્સો ફેલાવો
- (૪) સંતાપ થવો

પેટમાં ખૂંચવું

- (૧) મનમાં કંઈક ગૂંચ હોવી
- (૨) લાંચની ઈચ્છા હોવી

પેટમાં તેલ રેડાવું

- (૧) ફાળ પડવી; ધ્રાસકો પડવો
- (૨) અદેખાઈ થવી

પેટમાં ધ્રાસકો પડવો-ફાળ પડવી

ધાસ્તીથી ચોંકી ઊઠવું

પેટમાં બળવું

- (૧) અંદરખાને દુભાવું
- (૨) લાગણી હોવી

પેટમાં રાખવું-સમાવવું

- (૧) ભેદ ખુલ્લો ન પાડવો
- (૨) સમજવું; સામો ઉત્તર ન દેવો
- (૩) સહન કરવું; ખમી ખાવું
- (૪) ગુપ્ત રાખવું

પેટે પાટા બાંધવા

ભૂખ્યા રહેવું; ભૂખે પીડાવું

પેરવી કરવી

ગોઠવણ કરવી

પેંડો આપવો

(૧) ઠોંસો મારવો

(૨) બરતરફ કરવું

પૈસા ખોટા થવા

લેણી રકમ રૂબવી

પૈસા ચાંપવા

લાંચ આપવી

પૈસા પાણીમાં જવા

વ્યર્થ ખર્ચ થવો

પૈસા પાણીમાં નાખવા

કશો પણ ફાયદો ન થાય એવા કામમાં
પૈસા નાખવા

પોતાને તૂંબડે તરવું

આપબળથી જીવવું

પોપાંબાઈનું રાજ

પોચા-નબળા હાકેમનો અમલ હોવો

પોબારા ગણવા

નાસી જવું; જતા રહેવું; સરકી જવું

પોલ કાતરવી

ગફલતનો લાભ લેવો

પોલ ખૂલવી-છતી થવી

છૂપો દોષ જાહેર થવો

પોલું જોઈને પેસી જવું

ગેરવ્યવસ્થાનો લાભ લઈ પોતાનો હેતુ
પાર પાડવો

પ્રકાશમાં મૂકવું-લાવવું

જાહેરમાં આણવું; જાણીતું કરવું

ફજેત કરવું

(૧) અપકીર્તિ કરવી

(૨) ખુવાર કરવું

(૩) જ્યાંત્યાં કહેતાં ફરવું

ફજેતીનો ફાળકો

વગોણું; બેઆબરૂ

ફટ કહેવું

(૧) જાહેરમાં કલંકિત કરવું; ઉઘાડું
પાડવું

(૨) તિરસ્કાર કરવો

ફટકો ખાવો

(૧) નુકસાન ખમવું કે થવું

(૨) હાર ખાવી

ફટકો પડવો-વાગવો

(૧) ધક્કો પહોંચવો-નુકસાની જવી

(૨) પ્રહાર થવો

(૩) સજજડ હાર ખાવી

ફટકો મારવો-લગાવવો

- (૧) ખો ભૂલી જાય એમ પાડી નાખવું
- (૨) ઝીણી સોટીથી મારવું
- (૩) શિક્ષા કરવી

ફડયામાં લઈ જવું

- (૧) આટોપવું; સમાપ્તિ કરવી
- (૨) દેવાળું જાહેર કરી બાકી રહેલી મિલકતમાંથી દેવાંની પતાવટ કરવી

ફના થવું-થઈ જવું

- (૧) અદશ્ય થવું; જતું રહેવું
- (૨) નાશ પામવું; પાયમાલ થવું
- (૩) મરી જવું

ફનાફાતિયાં થવું

પાયમાલ થવું

ફરી જવું-બેસવું

- (૧) અવળા ફંટાવું; ફરી વળવું
- (૨) કબજામાં ન રહેવું; બોલ્યું ન પાળવું
- (૩) પૂંઠ ફેરવવી; બદલાઈ જવું; સામા થવું

ફસકી જવું

- (૧) કબૂલાત તોડવી
- (૨) ચિરાઈ જવું; ફાટી જવું
- (૩) પાછા પડી જવું

ફાઈલ પર લેવું

તતડાવવું

ફાયર મારવી

વચમાં અડચણ નાખવી

ફાટી જવું

- (૧) એકાએક મરણ પામવું
- (૨) અવિવેકી થવું; છકી જવું

ફાટીને ધુમાડે જવું

સ્વૈરવિહારી થઈ જવું

ફાળ પડવી

ફાળ ભરવી-મારવી

ફાંકો રાખવો

ફાંફાં મારવાં

ફાંસ મારવી

ફીફાં ખાંડવાં

ફુલેકું ચઢવું

ફૂ થઈ જવું

ફૂટ પડવી

ફૂલીને ફાળકો થવું

ફૂલે વધાવવું

ફૂંક મારવી

ફૂંકી ખાવું

ધ્રાસકો લાગવો; એકાએક ચોંકવું

(૧) કૂદવું; છલાંગ મારવી

(૨) મોટા કામમાં જોડાવું

(૩) મોટું જોખમ ખેડવું

અભિમાન રાખવું; ગર્વ હોવો

વ્યર્થ મહેનત કરવી

(૧) આડખીલી નાખવી

(૨) કજિયો કરાવવો

(૧) ખોટી વાતને ખરી ઠરાવવા મથવું

(૨) ગુનો છુપાવવા પ્રયાસ કરવો

(૩) મિથ્યા પ્રયત્ન કરવો

(૧) બેઆબરૂ થવી; ફજેતી થવી

(૨) વરઘોડે ચઢવું

ખાલી થઈ જવું; નાશ પામવો

કુસંપ થવો

આનંદમાં ગરકાવ થવું

અંતઃકરણથી આદર-સત્કાર કરવો

(૧) સમજાવી લેવું; ઉત્તેજન આપવું

(૨) ઉશ્કેરવું

(૧) ધનમાલ ઉડાડી દેવો; વાપરી નાખવું

(૨) હળવે હળવે ફોસલાવીને કામ કાઢી લેવું

ફૂંકી દેવું

(૧) વાપરી નાખવું; ગોળીએ દેવું

(૨) છૂપી વાત જાહેર કરવી

(૩) દેવાળું કાઢવું; સળગાવી દેવું

ફૂંકી ફૂંકીને પગ મૂકવો

(૧) જોઈ-વિચારીને ચાલવું

(૨) સાવધાનીથી કામ કરવું

ફોડી લેવું

(૧) નસીબજોગે જે વખતે જે આવી
બને તે ભોગવી લેવું

(૨) માથે પડવું; વેઠી લેવું

ફોલી ખાવું

(૧) નિંદા કરવી

(૨) કોઈની પાસેનો પૈસોટકો
વપરાવતા રહી ઉડાવી દેવરાવવો

ફોલ્લો ફૂટી જવો

(૧) અડચણ મટવી

(૨) નિકાલ થવો

બકરી બેં થઈ જવું

અતિશય ગરીબ-સાલસ થઈ જવું

બખાળા કાઢવા

દાઝભર્યા શબ્દોમાં હૃદયનું દુઃખ
જણાવવું

બખેડો કરવો-મચાવવો

(૧) કજિયો કરવો

(૨) મુશ્કેલી ઊભી કરવી

બગભગત હોવું

ભક્તિનો ઢોંગ કરનાર હોવું

બગલમાં ઘાલી ઊડી જવું

(૧) આંખમાં ધૂળ નાખવી; છેતરવું

(૨) ન ગણકારવું

બચકો પાછો આવવો

દીકરી વિધવા થઈને પાછી આવવી

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૧૫૫

બટ્ટો લાગવો-લગાડવો

(૧) આબરૂ ખોવી; શાખ ગુમાવવી

(૨) ખોટને યોગ્ય થવું

(૩) હલકું થવું; કલંકિત થવું

બણગાં ફૂંકવાં

(૧) ગપ મારવી; ખરીખોટી વાત વધારીને કહેવી

(૨) મિથ્યા પ્રશંસા કરવી; અતિશયોક્તિભર્યા વખાણ કરવાં

બત્રીસ કોઠે જીવ આવવો

(૧) ચારે બાજુની સંભાળ અને ખબરદારી પ્રાપ્ત થયાની સ્થિતિ પેદા થવી

(૨) નિશ્ચિત થઈ જવું

બત્રીસી બતાવવી

(૧) હસી કાઢવું

(૨) ધમકી આપવી

બત્રીસીએ ચઢવું

વગોણું થવું; ચર્ચા થવી

બદલો મળવો

(૧) નુકસાનીના સાટામાં મળવું

(૨) બદલામાં સામું ફળ મળવું

(૩) વેર લેવાવું

બંને બાજુએ ઢોલકી બજાવવી

બંને તરફનું સારું બોલવું

બપોરા ગાળવા

ખાઈપી આરામ કરવો

બરડો થાબડવો

હિંમત આપવી; ઉત્તેજન આપવું

બરડો ભારે થવો

માર મારી બરડો હલકો કરવાની જરૂર પડવી

બલા જવી કે ટળવી

(૧) આફત કે પીડા દૂર થવી

(૨) આફતરૂપ માણસ દૂર થવું

બલા લેવી-વહોરવી

(૧) આફત માથે લેવી

(૨) કોઈની પીડા પોતે વહોરી લેવી

(૩) ઓવારણાં લેવાં; પંચાતનું કામ હાથ ધરવું

બલા વળગવી

(૧) અણગમતી વ્યક્તિનો સંગ થવો

(૨) નઠારી સ્ત્રી સાથે પનારું પડવું; પીડા થવી

બલારાત જાણો

કશું ન જાણવું

બલૈયાં પહેરવાં

(૧) નાતરું કરવું

(૨) નિર્બળતા બતાવવી

(૩) નામદ બનવું

બળતામાં ઘી હોમવું

ઉગ્ર લાગણી કે જુસ્સાને વધારવાની તજવીજ કરવી

બસ કરવું

(૧) પૂરું કરવું

(૨) બંધ કરવું

(૩) સંતોષ પામવો

બંબે બંબ ઠોકવું

(૧) ગપ ચલાવવી

(૨) અંધેર ચલાવવું

બાકરી બાંધવી

મમતભર્યું વેર ઊભું કરવું

બાજી બગડવી

(૧) ખેલ બગડવો; ધારેલી ધારણા ધૂળ મળવી

(૨) અવળા પાસા પડવા

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૧૫૭

બાજી હાથમાં આવવી

નસીબ અજમાવવાની ખરી તક મળવી

બાથ ભરવી-બીડવી-લેવી

(૧) આલિંગન દેવું; ટક્કર લેવી; સામે થવું

(૨) છાતીસરસું ચાંપવું

(૩) મોટું કામ હિંમતભેર ઉપાડવું

બાથમાં લેવું

(૧) આશ્રયમાં લેવું

(૨) તાબામાં કે પક્ષમાં લેવું

બાફી નાખવું-મારવું

ન બોલવાનું બોલી નાખવું

બાબરો ભૂત હોવું

વિખરાયેલ વાળવાળો વિચિત્ર

બિહામણો પુરુષ હોવું

બાર વાગી જવા

(૧) આફત આવી પડવી; પડતી થવી

(૨) સુખનો અંત આવવો

બારણાં ઠોકવાં-તોડી પાડવાં

(૧) ચાંપીને ઉઘરાણી કરવી

(૨) તગાદો કરવો

બારણે તાળાં દેવાવાં

સત્યાનાશ જવું; નિઃસંતાન જવું

બારણે હાથી ઝૂલવા

(૧) ઘણા જ શ્રીમંત હોવું

(૨) પુષ્કળ ઠાઠમાઠ હોવા

બારમો ચંદ્રમા

કજિયો; અણબનાવ

બારી રાખવી

છટકવાનો માર્ગ રાખવો

બારી શોધવી

છૂટવાનો રસ્તો શોધવો

બારે દહાડા ને બત્રીસે ઘડી

હરહંમેશ; નિરંતર; દિવસરાત

બારે ભાગોળો મોકળી

બારે વાટ ખુલ્લી; કોઈ પણ રસ્તે જવાની

છૂટ

૧૫૮

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

બારે માસ

હરહંમેશ; દરરોજ

બારે મેહ વરસવા

- (૧) પુષ્કળ કમાણી થવી
- (૨) સર્વ પ્રકારની રિદ્ધિસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવી

બાવન વીર હોવું

- (૧) સૌને પૂરો પડે એવો હોવો
- (૨) મહાબળિયો હોવો

બાવળ વાવવો

- (૧) કજિયાનું બી રોપવું
- (૨) કુકૃત્યો કરવાં
- (૩) ખરાબ થવું

બાવા થવું

- (૧) કંગાળ થવું
- (૨) જંજાળ છોડી નિશ્ચિત થવું
- (૩) સંન્યાસી થવું

બાંધછોડ કરવી

- (૧) તોડ કાઢવો
- (૨) ફેરફાર કરવો
- (૩) સુધારાવધારા કરવા

બાંય જાલવી-પકડવી

- (૧) ઓથમાં લેવું
- (૨) આશરો આપવો
- (૩) સહાય કરવી

બાંય સાહવી કે પકડવી

મદદ કરવી

બાંયે વળગવું

મદદ લેવી

બિરદ બાંધવું

- (૧) ટેક લેવી
- (૨) પ્રતિજ્ઞા કરવી

બીકણ બિલાડી હોવું

હિંમત વિનાનું હોવું

બીડું ઝડપવું

(૧) મુશ્કેલ કામ કરવાનું વચન આપવું

(૨) કોઈ સાહસ માથે લેવું

બુદ્ધિનો સાગર-ભંડાર હોવું

ઘણો જ ડાહ્યો અને બુદ્ધિશાળી માણસ હોવું

બુદ્ધિ ફરી જવી

(૧) અવળી બુદ્ધિ થવી

(૨) અક્કલ ઊંધી થઈ જવી

બે દાણા અક્કલ ન હોવી

જરા પણ અક્કલ ન હોવી

બે ધારની તલવારે રમવું

(૧) બંને તરફની ઢોલકી બજાવવી

(૨) બંને પક્ષ તરફ ઢળવું

બે મોઢે બોલવું

(૧) ખૂબ વખાણ કરવાં

(૨) જેમ ફાવે તેમ બોલવું

બેઠા થવું

સાજા થવું; નવેસર ધંધો કરવા તૈયાર થવું

બેઠા બેઠા ખાવું

ઉદ્યમ કર્યા વિના ખાવું

બેઠી હાંકવી-ચલાવવી

(૧) ઠંડી મશ્કરી કરવી

(૨) ગમ્મત ખાતર મશ્કરીના રૂપમાં બોલવું

બેઠું કરવું

(૧) આધાર આપીને ઊભું કરવું

(૨) મદદ આપી બેસાડવું

(૩) સતેજ કરવું

(૪) સાજું કરવું

બેડી કાપવી-તોડવી

- (૧) મુક્ત કરવું
- (૨) કાયદાનો ભંગ કરવો
- (૩) કેદમાંથી મુક્ત કરવું
- (૪) દાબમાંથી છૂટું કરવું

બેડી નાખવી-પહેરાવવી

- (૧) આઝાદી જૂંટવી લેવી
- (૨) કેદમાં નાખવું; દાબમાં રાખવું
- (૩) લોઢાની સાંકળ પગમાં નાખવી

બોકડો બનાવવો

- (૧) મશ્કરીનો ભોગ બનાવવો
- (૨) માર વેઠવા આગળ કરવો

બોજો ઉઠાવવો-ઉપાડવો-લેવો

- (૧) જવાબદારી લેવી
- (૨) ભાર ઉપાડવો
- (૩) મદદ કરવી

બોલ દેવો

વચન આપવું; મદદે જવું

ભગીરથ પ્રયત્ન

ઘણો જ મોટો અને આશ્ચર્યજનક પ્રયત્ન

ભજન કરવું

- (૧) ઈશ્વરના ગુણ ગાવા
- (૨) એક ને એક વાતનું રટણ કર્યા કરવું
- (૩) છાનામાના બેસી રહેવું

ભજનિયાં સંભળાવવાં

ગાળો દેવી

ભડકો થવો

- (૧) એકદમ સળગવું
- (૨) કજિયો થવો

ભડભડી ઊઠવું

- (૧) ધૂંધવાઈને એકદમ સળગી ઊઠવું
- (૨) મનમાં ભરાયેલો ગુસ્સો એકદમ કાઢવો

ભડાકો મારવો

- (૧) ખોટા તડાકા મારવા
- (૨) જુસ્સાથી કામ કરી નાખવું
- (૩) નીડરતાથી બોલવું
- (૪) પહેલી જ વખતે વિજય મેળવવો

ભણાવી મૂકવું

ચેતવણી આપવી; સમજાવી મૂકવું

ભભકી ઊઠવું

- (૧) ગુસ્સે થઈ જવું
- (૨) શોભી ઊઠવું
- (૩) સુગંધ ફેલાવવી

ભભકી દેવી

- (૧) દોરી એકદમ છોડવી
- (૨) ધમકી આપવી; ઠપકો દેવો
- (૩) રોફ છાંટવો

ભભકો કરવો-મારવો

- (૧) ખાલી ડોળ કરવો; ઝળકવું
- (૨) ઠાઠમાઠ કરવો; ટાપટીપમાં રહેવું
- (૩) રોફ મારવો; શેખી કરવી

ભભૂકી ઊઠવું

- (૧) ઊકળી બોલી ઊઠવું
- (૨) પ્રકાશી ઊઠવું
- (૩) સળગી ઊઠવું

ભભૂતિ યોગાવવી

- (૧) ધનમાલ વિનાનું કરવું
- (૨) ભીખ માગતું કરવું

ભમ પાંચશેરી કરવી

ગુપ્ત માર મારવો

ભમી જવું

- (૧) અમુક વિચારોમાં દોરવાઈ જવું
- (૨) ફરી બેસવું; ચક્કર આવવાં; મગજ અસ્થિર થઈ જવું
- (૩) ભ્રમિત થવું

ભરમ ખોલવો-ભાંગવો

(૪) વહેમમાં પડવું

(૫) ભાન જવું

(૧) રહસ્ય ખુલ્લું થવું કે કરવું

(૨) શંકાનું નિવારણ કરવું

ભરાઈ આવવું

(૧) આખર આવવી; આંસુથી છલકાવું

(૨) ગળગળું થવું; તાવે ભરાવું

(૩) થાકી જવું

ભરાઈ જવું

(૧) અકડાઈ જવું; આખર આવવી

(૨) આવી ચડવું; ચિકાર થઈ જવું

(૩) થાકી જવું; સપડાઈ જવું

(૪) સંતાવું

ભરાવી મારવું

ભંભેરવું

ભરી પીવું

(૧) ન ગણવું; ન ગાંઠવું

(૨) પૂરું પડવું; પહોંચી વળવું

(૩) મળી જવું; મરી ફીટવું

ભલીબૂરી સંભળાવવી

અપમાન કરવું; ઠપકો આપવો

ભવન ફરવો-ફરી જવો

(૧) ઊંધું સૂઝવું

(૨) માઠી દશા આવવી

(૩) મગજ ચસકી જવું

ભવાં ચડાવવાં

ગુસ્સે થવું

ભસ્મ થવું

(૧) ગુસ્સાથી બળી જવું

(૨) પચી જવું

(૩) બળીને ખાખ થવું

ભંગ પાડવો

વિધન કરવું; અટકાવવું

ભાઈબાપા કરવા

નરમાશથી પટાવીને કામ લેવું

ભાગ્ય ફરવું

ભાગ્યોદય થવો; નસીબ ઊઘડવું

ભાગ્ય ફૂટવું

(૧) ઈચ્છેલું ન મળવું

(૨) અવદશા થવી

ભાજી કરી નાખવી

ફજેતી કરવી

ભાજી પાકવી

લાભ મળવા

ભાઠાં ખાવા

લાકડીનો માર ખાવો

ભાઠે ભરાવું

(૧) ન જવાની ઈચ્છા હોય પણ જઈ ચડવું

(૨) ખરાબ માણસ સાથે કામ પડવું

ભાન કરાવવું

(૧) ફરી યાદ આપવી

(૨) બોધ આપવો

(૩) ભાન થાય એમ કરવું

ભાન થવું

(૧) સમજણ પડવી

(૨) શુદ્ધિ આવવી

(૩) યાદ આવવું

ભાન રાખવું

કાળજી રાખવી

ભાર ઉતારવો

(૧) ઉપાધિમાંથી મુક્ત થવું

(૨) કર્તવ્ય પૂરું કરવું

(૩) વેઠ ઉતારવી

ભાર પડવો

(૧) તકલીફ પડવી

(૨) બોજો પડવો

ભાર ભાગી જવો

ભાર મૂકવો

ભાર રાખવો

ભારમાં રહેવું

ભારે પડવું

ભાવ ખાવો

ભાવ થવો

ભાવ ભજવવો

ભાવટ ભાગવી

ભાંગરો વાટવો

(૩) મહત્તા જળવાવી

(૪) શાખ બેસવી; વિશ્વાસ પડવો

શંકા દૂર થઈ જવી

(૧) આગ્રહ કરવો

(૨) ઉપકાર ચડાવવો

(૩) બોજો લાદવો; વજન કે જવાબદારી લાદવી

(૪) મહત્ત્વ આપવું

માન કે શરમ રાખવી

પોતાનું માન કે વટ સાચવીને વર્તવું

મોંઘું પડવું; બોજા જેવું લાગવું

(૧) માનની અપેક્ષા રાખવી

(૨) માન ચડવું

(૩) નફો કમાવો

(૧) ઈચ્છા થવી; કોઈપણ વસ્તુને માટે તીવ્ર ઈચ્છા થવી; લાગણી થવી

(૨) હેત આવવું

(૧) પોતાના સ્વભાવ પર જવું

(૨) મરજી પ્રમાણે વર્તવું

(૩) ભાવ કે વેશ ભજવવો

(૧) ઉપાધિ-પીડા દૂર થવી

(૨) સંસારની જંજાળમાંથી મુક્ત થવું

છૂપી વાત ખુલ્લી કરવી

ભાંગલાં હાડકાનાં હોવું

આળસુ હોવું

ભાંગ્યાં વેણ બોલવાં

અર્થ વિનાનું બોલવું

ભીડ પડવી

(૧) ઘટ જણાવી; તંગી જણાવી

(૨) પરાણે પૂરું થવું

(૩) મુશ્કેલીમાં આવવું

ભીના ઘઉં દળવા

બહુ મહેનત પડે એવું કામ કરવું

ભીનું સંકેલવું

(૧) સ્પષ્ટ ન કરવું

(૨) માંડવાળ કરવી

ભીંડો મારવો-મેલવો

(૧) ખોટું બોલવું; ગપ મારવી

(૨) હરકત ઊભી કરવી; ફાંસ મારવી

ભીંત ભૂલવી

(૧) તદ્દન અવળે રસ્તે ચડી જવું

(૨) મોટી ભૂલ કરી નાખવી

ભીંતે ચઢવું

કોઈના ગુણદોષ પ્રસિદ્ધ કરવા

ભુલાવામાં પડવું

ભૂલ ખાવી; ભ્રમમાં પડવું

ભૂ પાવવું-ખાઈ દેવું

(૧) નરમ કરવું; પાણી પાવું

(૨) હરાવવું; ગર્વ ગાળવો

ભૂ-પીતું કરવું

તરતના જન્મેલા બાળકને પાણીમાં

બોળી મારી નાખવું

ભૂકો કાઢી નાખવો

(૧) ખાઈ સાફ કરી દેવું

(૨) સંપૂર્ણ નાશ કરવો

ભૂખ ભાંગવી

(૧) લાંબા ગાળાની ઈચ્છા પૂરી થવી

(૨) મનના મનોરથ સિદ્ધ કરવા

ભૂત ભરાવું

(૧) ધૂંધવાઈને બેસવું

(૨) વાંકું પડવું

ભૂસું ભરાવું

(૧) જરાય સમજણ કે યાદશક્તિ ન હોવી

(૨) અભિમાન ભરાવું

(૩) ખોટો વહેમ ભરાવો

ભૂંગળું ફૂંકવું

(૧) પ્રશંસા કરવી

(૨) દેવાળું કાઢવું

ભેજાનું દહીં કરવું

(૧) મગજશક્તિ ખાલી કરવી

(૨) માથું પકવવું

(૩) સખત શ્રમથી મગજ થાકી જવું

ભેજામાં વહેર ભરાવો

મગરૂરી થવી

ભેજું ખવાઈ જવું

ગમ ન પડવી; મગજ કામ કરતું બંધ થવું

ભેજું ખસવું

અક્કલ જવી; વિચારશક્તિ નષ્ટ થવી

ભેજું ગેપ હોવું

બુદ્ધિ બહેર મારી જવી

ભેજું પાકી જવું

કંટાળી જવું

ભેજું ફાટી જવું

ઘેલા બનવું; અવિવેકી થવું; ઘેલછા થવી

ભેદ ઉઘાડો પાડવો-ખોલવો

રહસ્ય પ્રગટ કરવું; જાહેર કરવું

ભેદ રાખવો

(૧) ખાનગી વાત મનમાં રાખવી

(૨) વહેરોઆંતરો કરવો

ભેદ લેવો

(૧) રહસ્ય જાણવું

(૨) છૂપી વાત જાણી લેવી

ભોપાળું નીકળી જવું

પોકળ બહાર પડવું

ભોંઠું પડવું

શરમાવવું; હલકા પડવું

ભોંય ભારે પડવી

(૧) ભય અને ગભરાટને લીધે નાસવું

(૨) મુશ્કેલ થઈ પડવું

ભોંય-ભેગું કરવું

(૧) જમીનદોસ્ત કરવું; નાશ કરવો

(૨) પાયમાલ કરવું

મગજ ખસી જવું

મગજ બગડવું; ઘેલા બનવું

મગજ ખાઈ જવું

કાયર કરવું; માથાફોડ કરાવવી

મગજ પાકી જવું

(૧) મગજમાં ગરમી પહોંચવી

(૨) મગજમાં અકળામણ થવી

મગજ બહેર મારી જવું

વિચારશક્તિ ચાલી જવી

મગજ ભમી જવું

(૧) બુદ્ધિ ઠેકાણે ન હોવી

(૨) સમજશક્તિ ચળી જવી

(૩) ભાન ખસવું

મગજના ફાટેલા હોવું

માથાના ફાટેલા-ફરેલા હોવું

મગજમાં આવવું

(૧) જણાવું; વિચાર થવો

(૨) કલ્પનામાં આવવું; ધ્યાન-લક્ષમાં આવવું

(૩) સારી પેઠે ઠસવું

મગજમાં ઊતરવું

(૧) ધ્યાન-લક્ષમાં આવવું; વીસરી ન જવાય તેમ સમજમાં આવવું

(૨) સારી પેઠે ઠસવું

મગજમાં પવન ભરાવો

- (૧) ઝઘડાખોર બનવું
- (૨) મિજાજ વધી જવો; સામે થવું
- (૩) જક્કી બનવું; હઠીલા થવું

મગજમાં રાઈ હોવી

મિજાજ કે અભિમાન હોવાં

મગજમાંથી ખસવું

- (૧) યાદ ન આવવું
- (૨) ભૂલી જવું

મગ ને અડદ ભેગા ભરડવા

- (૧) ખીચડો કરી નાખવો
- (૨) જેમતેમ બોલવું

મજા ચખાડવી

- (૧) કોઈએ કરેલા અપરાધનો દંડ દેવો
- (૨) બદલો લેવો

મઠ ફાકવા

નિરુદ્ધમી રહેવું

મડાગાંઠ પડવી

- (૧) ન છોડાય તેમ મજબૂતાઈથી વળગી રહેવું
- (૨) સખત ગાંઠ પડવી

મડાગાંઠ વળવી

- (૧) એક જ સ્થિતિમાં રહેવું
- (૨) મડદાની પેઠે પુરજોશથી વળગી રહેવું
- (૩) સદંતર બંધાઈ જવું

મણના પાંચશેર થવું

માર ખાધાથી લેવાઈ જવું

મતલબ કાઢી લેવી

સ્વાર્થ સાધી લેવો

મતલબ બર આવવી

- (૧) ધારણા પાર પડવી
- (૨) કામ પાર પડવું

મતિ બગડવી

- (૧) બુદ્ધિ બગડવી
- (૨) સંનિષ્ઠા બગડવી; સમજ જતી રહેવી

મતિ સૂઝવી

- (૧) માર્ગ જડી આવવો
- (૨) વિચાર કરવો

મતું કરવું

- (૧) સહી કરવી
- (૨) સંમત થવું

મતું મારવું

લખાણમાં સાક્ષી પૂરવી

મથાળું બાંધવું

- (૧) માથાદીઠ લેણદેણ ઠરાવવું
- (૨) અંદાજ કરવો; મહત્વનો ભાગ લખી નાખવો
- (૩) આપવા-લેવા સંબંધી ઠરાવ નક્કી કરવો

મદ ઊતરવો

અભિમાન ઊતરી જવું; નશો ઊતરી જવો

મદમાં આવવું

- (૧) અભિમાન થવું; તોફાને ચડવું
- (૨) હર્ષ પામવો; રાજી થવું

મધ મૂકીને ચાટવું

પૂરેપૂરા જોખમમાં નાખવું

મન આપવું-દેવું

- (૧) કોઈ ઉપર આસક્ત થવું
- (૨) ધ્યાન આપવું
- (૩) પોતાની ઈચ્છા બીજાને જણાવવી
- (૪) મન લગાડવું

મન ઉપર લેવું

- (૧) ધ્યાન આપવું
- (૨) લક્ષ ઉપર લેવું

મન ઊંચું થવું

- (૧) નાખુશ થવું
- (૨) દિલ દુખાવું
- (૩) મનમાં બળવું; સ્નેહ તૂટવો

મન ઊઠી જવું

- (૧) દિલ ન લાગવું
- (૨) બેદિલી થવી

મન કરવું

- (૧) ભાવ કે ઈચ્છા કરવી
- (૨) સ્પૃહા કરવી

મન ખાટું થવું

- (૧) નાખુશ થવું
- (૨) દિલગીર થવું
- (૩) દિલ ઊતરી જવું

મન ખોલવું

- (૧) નિખાલસ મનથી કહેવું
- (૨) કપટ કે અંદેશો રાખ્યા સિવાય કહી દેવું; મનની ગુપ્ત વાત બહાર પડવી

મન ચકડોળે ચડવું

- (૧) કંઈપણ નિશ્ચય ન થઈ શકે તેવી સ્થિતિમાં મન મુકાવું
- (૨) મન અસ્થિર થવું
- (૩) મન ભટકવું

મન ચોંટવું-લાગવું

- (૧) ધ્યાન લાગવું
- (૨) મોહમાં પડવું

મન ચોરવું

- (૧) ઢયુપયુ થવું
- (૨) દિલગીર થવું
- (૩) ધ્યાન ન આપવું; મનની વાત ન કહેવી; મન બગાડીને કામ કરવું

મન દઈને કામ કરવું

કાળજીપૂર્વક કામ કરવું

મન પીગળવું

દિલમાં દયા આવવી

મન બેસવું-લાગવું

(૧) અનુરાગ થવો; પ્રીતિ લાગવી

(૨) રુચવું; પસંદ પડવું

મન ભાંગી જવું

નિરાશ થવું; નાસીપાસ થઈ જવું

મન ભારે થવું

શોક થવો; દિલગીરી થવી

મન માનવું

(૧) જીવ ખુશ થવો

(૨) સંતોષ થવો; ઈચ્છા પૂરી પડવી

(૩) દિલને ગમવું; પસંદ પડવું

મન મારવું

મન વશ રાખવું; વૃત્તિઓ અંકુશમાં રાખવી

મન મૂકવું

કુડકપટ ન રાખવું; ભેદ કે પ્રપંચ ન રાખવો

મન મોટું કરવું

ઉદાર થવું; સમદૃષ્ટિ રાખવી

મન મોળું પડવું

(૧) દિલ ઊઠી જવું

(૨) રુચિ ઓછી થવી

(૩) ઢીલા થવું

મન રાખવું

(૧) બીજાનું કહ્યું માનવું

(૨) ઈચ્છા પૂરી કરવી

મન વાળવું

મન સાંકડું કરવું

મન હિંડોળે ચડવું

મનથી ઊતરવું

મનથી ઊતરી જવું

મનનું મનમાં

મનનું મેલું

મનનું મોજી

મનનાં ખાજાં ખાવાં

મનનો પાર પામવો

મનમાં આણવું

મનમાં આવવું-ઊતરવું

મનનું સાંત્વન કરવું

કંજૂસપણું દાખવવું

મન સ્થિર ન હોવું

(૧) યાદ ન હોવું કે કરવું

(૨) ઘૃણા કરવી; તિરસ્કાર કરવો

ખ્યાર ઓછો થવો

(૧) મનની વાત બહાર ન કાઢવી તે

(૨) અંતરેચ્છા પૂર્ણ ન થવી

(૧) કપટી; જેનો મર્મ-ભેદ-પ્રપંચ જણાય નહિ તેવું

(૨) દિલમાં ગુપ્ત વળ રાખવી

(૧) મરજી માફક ચાલનારા-વર્તનારા

(૨) સ્વેચ્છાનુચારી

કાલ્પનિક મનસૂબા ઘડવા

છૂપું રહસ્ય જાણવું

(૧) ખોટું લગાડવું

(૨) લાગણી થવા દેવી; લેખામાં લેવું

(૩) દરકાર કરવી

(૪) ધ્યાન આપવું

(૧) ઈચ્છા થવી; મનને ખરું લાગવું

(૨) મરજી થવી; સમજ પડવી

(૩) યાદ આવવું

(૪) વિચાર આવવો

મનમાં ગાંઠ વાળવી

- (૧) મનમાં નિશ્ચય કરવો
- (૨) નક્કી કરવું; યાદ રાખવું

મનમાં ઘોળાવું

મનમાં ગૂંચવાયા કરવું

મનમાં પેસી નીકળવું

સામાના મનની તમામ વાતથી જાણીતા થવું- વાત જાણી લેવી

મનમાં બળવું

અદેખાઈ થવી

મનમાં મૂંઝાવું

(૧) છૂપી રીતે ગભરામણ થવી

(૨) નિશ્ચય ન થવો

મનમાં રાખવું

(૧) જાહેર ન કરવું

(૨) છાનું રાખવું

(૩) યાદ રાખવું; ન ભૂલવું

મનોરથ સફળ કે સિદ્ધ થવો

(૧) પોતાની ઈચ્છા પૂરી થવી

(૨) પોતાનો હેતુ બર આવવો

મમત કરવો

(૧) પોતાનો વિચાર પાર પાડવાનો આગ્રહ રાખવો

(૨) પોતાપણાના અભિમાનમાં તણાવું

મમત પર આવવું કે ચડવું

પોતાનો આગ્રહ જારી રાખવો

મમરો મૂકવો

(૧) ઉશ્કેરવું; ચઢાવવું

(૨) ઉશ્કેરાય તેમ કરવું

(૩) કલહ થાય તેમ કરવું

મરયાં ઊઠવાં કે લાગવાં

(૧) માહું લાગવું; રીસ ચઢવી

(૨) અકળાઈ ઊઠવું

(૩) અપમાન થવું

(૪) લાગણી દુભાવી

મરયાં લેવાં

(૧) ઈર્ષાથી દાઝવું; ક્રોધ કરવો

(૨) સામસામા વઢવું

મરયાં વાટવાં

કોઈની ગેરહાજરીમાં નિંદા કરવી

મરી પડવું

(૧) આવકની દરકાર કર્યા વિના કાર્ય કરવું

(૨) ખરા અંતઃકરણથી પોતાનું સઘળું જોર વાપરવું

(૩) ફિદા થવું

(૪) બહુ પ્રીતિ બતાવવી

મરી ફીટવું

(૧) પોતાનું સઘળું જોર વાપરવું

(૨) વારી જવું

મર્મ કરવો

(૧) મશ્કરી કરવી

(૨) હાસ્ય કરવું

મલાજો પાળવો-રાખવો

મર્યાદા રાખવી

મસકો મારવો કે લગાવવો

(૧) ખુશામત કરવી

(૨) સુંવાળું કરવું

મસાલો પૂરવો-ભભરાવવો

(૧) ઉશ્કેરવું

(૨) ચડાવવું; રસદાર, લહેજતદાર બનાવવું

(૩) રસિક કરવું; વધારવું; ઉમેરણ કરવું

મસ્તકપૂજા કરવી

મસ્તકદાન વડે પૂજા કરવી

મહાત કરવું

(૧) કેદ પકડવું; કબજે કરવું; પાછું પાડવું

(૨) હરાવવું

(૩) શરમિંદું કરવું

મહાભારત મંડાવું

મહોર મારવી કે લગાવવી

મળી જવું

મંત્ર ફૂંકવો

મંત્ર ભણાવવો

મંત્ર મૂકવો

મંત્રી જવું

માખ ઈંકવી

માખ (તેલમાં) ડૂબી જવી

માખણ લગાડવું

માખો મારવી

માગીતાગી કામ ચલાવવું

કજિયો થવો

(૧) અમલ બેસાડવો; ખાસ કદર કરવી

(૨) છાપ મારવી

(૧) સામાના મતમાં ભળી જવું

(૨) ફૂટી જવું

(૧) સમજાવવું

(૨) ચેતવવું

(૧) ખોટી શિખામણ આપવી

(૨) પ્રેરણા કરવી

(૩) મંત્ર શીખવવો

છૂપી સલાહ આપવી

ભરમાવીને લઈ જવું

નુકસાન કે ગેરલાભનું સૂચન કરવું

(૧) વીલું પડી જવું

(૨) ઢીલું થઈ ચૂપ ઊભું રહેવું

(૧) ખુશામત કરી મહેરબાની સાધવી

(૨) સ્વાર્થને માટે હદ ઉપરાંત વખાણ કરી સામાનું મન પિગળાવી નાખવું

(૩) અતિશયોક્તિથી રસિક કરવું

(૧) નવરા બેસી રહેવું

(૨) કોઈપણ ઉદ્યમ વગર રહેવું

અહીંતહીંથી ઉઠીનું લઈ કામ કરવું

માગ્યા મેહ વરસવા

(૧) જોઈતી ઈચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થવી

(૨) મનોરથ સિદ્ધ થવા

માછલાં ધોવાં

(૧) ઘણો જ ઠપકો દેવો

(૨) દુઃખ દેવું

માઝા છોડવી કે મૂકવી

(૧) હદ બહાર જવું

(૨) હદ ઓળંગવી

(૩) મર્યાદા લોપવી

માટી ઢાંકવી કે વાળવી

(૧) ઢાંકવું; છુપાવવું

(૨) અંધારપિછોડો કરવો

માટી થવી

(૧) નાશ થઈ જવું; બળીને ખાખ થઈ જવું

(૨) બગડી જવું; ખરાબ થવું

(૩) ભ્રષ્ટ થવું

(૪) ફના થવું; પાયમાલ થવું

માટીમાં મેળવવું

(૧) નાશ કરવો

(૨) ફના કરવું

માટીવટ દાખવવી

ધણીપણું ગુજારવું

માઠું લગાડવું

નાખુશ થવું

માઠું લાગવું

ખોટું લાગવું

માથા પર

મુરબ્બી તરીકે; બહુ જ નજદીક; ઘણું લગોલગ

માથા પર ભમવું કે લટકવું

કોઈ માઠો બનાવ બનવાની દહેશત ઊભી થવી

માથાથી જવું

(૧) કાબૂ બહાર જવું

(૨) વંઠી જવું

માથાના થવું

સર્વોપરી કે અજય થવું

માથાના વાળ ઘસાઈ જવા

(૧) બહુ કામ કરવું પડવું

(૨) બોજો ઊંચકીને ઘણું દુઃખ સહન કરવું

માથાનું ફરેલું-ફાટેલું હોવું

(૧) ઉદ્ધત હોવું; કાંઈનું કાંઈ કરી બેસે તેવું હોવું

(૨) મિજાજ કે હઠીલું હોવું; ક્રોધી હોવું; સાહસિક હોવું

માથાનું હોવું

(૧) ઉપરવટ જવું

(૨) બીજાને પહોંચી વળે તેવું થવું

માથામાં ટપલા વાગવા

(૧) ઠોક ખાવા; અડચણ કે દુઃખ અનુભવવું

(૨) ઘડાઈ ઘડાઈને ઠેકાણે આવવું

માથામાં પવન ભરાવો

(૧) મગરૂર થવું; મિજાજ જવો

(૨) માથું ભમી જવું

માથામાં ભૂસું ભરાવું

(૧) ગેરસમજ કે હઠ વ્યાપવી

(૨) મગરૂરી આવવી

માથામાં મારવું

(૧) ક્રોધ, ગર્વ કે તુચ્છકારથી આપવું

(૨) જુલમ કરવો; મહેણું મારવું

(૩) વેચનારે નઠારું આપ્યું હોય તો તે પાછું આપી આવવું

માથામાં રાઈ હોવી

(૧) ખૂબ મિજાજ હોવો

(૨) ખુમારી હોવી

માથું ઉઠાવવું કે ઊંચકવું

(૧) સામે થવું

માથું ઊંચું કરવું

(૧) સામે થવું; શિરજોરી કરવી; પહેલ કરવી

(૨) હિંમત દર્શાવવી

(૩) કામમાંથી મોકળા થવું

(૪) ઊંચી-સારી સ્થિતિએ પહોંચવું

માથું ઊંચું રાખવું

પોતાનું માન રાખવું; મગરૂરી બતાવવી

માથું કાપવું

(૧) શિરચ્છેદ કરવો

(૨) ખૂબ જ નુકસાન પહોંચાડવું

(૩) વિશ્વાસઘાત કરવો; દગો કરવો

(૪) ફસાવવું; હદ ઉપરાંત અપમાન કરવું

માથું ફૂટવું-પટકવું-પીટવું

(૧) નકામી મહેનત કરવી; માથાફોડ કરવી

(૨) શોક કરવો; દુઃખી થવું

માથું ખાલી કરવું

બહુ જ મગજમારી કરવી

માથું ખાવું-ખાઈ જવું

(૧) બડબડાટથી ચીડવવું; કાયર કરવું

(૨) પજવવું; હેરાન કરવું

(૩) પીછો ન મૂકવો

માથું ચઢાવવું

(૧) નકામી માથાફોડ કરવી

(૨) હેરાન કરવું; નિરર્થક મહેનત કરવી; માથાઝીક કરવી; માથાફોડ કરવી

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૧૭૯

માથું નમાવવું-નીચું કરવું

કોઈની મહેનત કે તકરારથી દુઃખ થવું

માથું પકાવવું

(૧) અકળાવવું; માથાઝીક કરીને હેરાન કરવું

(૨) જીવ ખાવો

માથું ફરવું

(૧) ચક્કર આવવાં

(૨) તમ્મર આવવાં; ચિડાઈ જવું

(૩) મિજાજ થવો

(૪) સારી બાબત તરફ અભાવ થવો

માથું ફાટી જવું

ગુસ્સો ચડવો

માથું ભારે થવું

(૧) ગર્વ કે મિજાજ વધી જવો

(૨) ગર્વથી ફુલાઈ જવું

(૩) માથું દુઃખવું

(૪) માર માગવો

માથું મારવું

(૧) એકાદ વિષય તરફ મન કરવું કે મહેનત કરવી

(૨) કાંઈપણ ન ગણવું

(૩) ખૂબ મથવું; નકામી માથાકૂટ કરવી

(૪) દરમિયાનગીરી કરવી

માથું મૂકીને વાત કરવી

નીડરપણે કહેવું

માથું હોમવું

(૧) ઘણી જ નુકસાનીમાં આવવું

(૨) વિશ્વાસઘાત કરવો

માથે અંકુશ હોવો

દબાણ, દાબ, અટકાવ કે બંધન હોવું

માથે ઓઢવું

(૧) જોખમ લેવું

(૨) દેવાળું કાઢવું

માથે ઓઢી લેવું કે ખેંચી લેવું

પોતાની ઉપર લઈ લેવું

માથે ગાળ ચઢવી-બેસવી

આળ કે તહોમત બેસવું

માથે નાખવું

જવાબદારી ઉપર સોંપવું-હવાલે કરવું

માથે ચડવું

(૧) બેહદ છૂટ લેવી

(૨) ફાટવું

(૩) કહ્યું ન માનવું

માથે ચઢાવવું

(૧) કબૂલ કરવું-રાખવું

(૨) આદરપૂર્વક હુકમ માનવો

(૩) ન ગણકારવું; લાડ લડાવવાં

(૪) બેમર્યાદ કરવું

(૫) સ્વીકારવું

માથે ચઢી બેસવું-વાગવું

(૧) હુકમ ન માનવો; બહેકી જઈ દુઃખ દેવું

(૨) કોઈની સત્તા ખૂંચવી લેવી

(૩) ચડિયાતા થવું

(૪) અતિ લાડથી નફફટ થવું

માથે ચોટવું

(૧) લાંછન લાગવું; આશરે કે શરણે રહેવું

(૨) પોતાની જવાબદારી તળે કામ કરવાનું આવવું

માથે છાણાં થાપવાં

ટીકાઓની ઝડી વરસાવવી

માથે છીણી મૂકવી

(૧) નુકસાન કરવું; ખરાબી કરવી

(૨) બગાડ કરવો; નાશ કરવો

માથે છોગાં મૂકે એવું

(૧) સુંદર; ખૂબસૂરત; શોભા આપે એવું

(૨) મમત-સરસાઈમાં ચઢે એવું

માથે તાણી લેવું

(૧) પોતાને લીધે થયાનું માની લેવું

(૨) જવાબદારી સ્વીકારી લેવી

(૩) પોતાના વિશે કહેવાયું છે એમ માની લેવું

માથે તાલ પડવી

ભાર ઊંચકીને માથાના વાળ ઘસાઈ જવા

માથે નાખવું

હવાલે કરવું; સોંપવું

માથે પડવું

(૧) જવાબદારી આવવી

(૨) જોખમ આવવું; નુકસાન ખમવું

(૩) નકામું થઈ પડવું

(૪) બીજાં પર બોજારૂપ થઈ પડવું

માથે પાણી ફરી વળવું

(૧) નિરાધાર અને કંગાલ સ્થિતિમાં આવી પડવું

(૨) નુકસાન થવું; બરબાદ થવું

(૩) નકામું જવું; એળે જવું

માથે પાણી ફેરવવું-રેડવું

(૧) ધૂળમાં મેળવવું; બગાડવું; નુકસાન કરવું

(૨) વ્યર્થ જાય એમ કરવું; ચડી જવું

(૩) ટપી જવું; પાછું પાડવું

માથે ભાર લેવો

માથે માછલાં ધોવાં

માથે મારવું

માથે મોટપ લેવી

માથે મોડ હોવો

માથે રાત જેવું ધાબું

માથે લેવું

માથે વહોરવું

માથે વાત મૂકવી

માથે હાથ દેવો

માથે હાથ મૂકવો કે ફેરવવો

દોષનો ટોપલો લેવો

ટીકાઓની ઝડી વરસાવવી

(૧) વેચનારે નઠારું આપ્યું હોય તો તેને પાછું આપવું

(૨) દરકાર ન કરવી

(૩) કરો ચણવો; છેતરીને વળગાડી દેવું

(૧) જવાબદારી લેવી

(૨) નામના લેવી

અગ્રેસર થવું; નાયક થવું

ધોર અંધકાર

(૧) કોઈ કામ પોતાની જવાબદારી પર લેવું

(૨) પોતાની જાત પર ખમવું

(૩) બહુ તોફાન કરવું

(૪) હાથમાં લેવું

(૧) જવાબદારી સ્વીકારવી

(૨) હાથમાં લેવું

વાતની જવાબદારી નાખવી

કૃપા કરવી

(૧) આશીર્વાદ દેવા; છેતરવું

(૨) પોતાનો સ્વભાવ કે ગુણ બીજાને આપવો

(૩) સમજાવવું

(૪) આશ્વાસન આપવું

માથેથી ઉતારી-ઓવારી નાખવું

(૧) જવાબદારી કાઢી નાખવી

(૨) માથેથી ભાર ઉતારવો

માન મગાવવું

આજીજી કરાવવી

માન માગવું

(૧) કાલાવાલા કરવા

(૨) વિશેષ આજીજીની અપેક્ષા રાખવી

માનમાં રહેવું

મોટાઈ કે અભિમાનમાં રહેવું

મારી ખાવું

હક વગર છૂપી રીતે કોઈની પાસેથી લેવું

માર્ગ કરવો-કાઢવો

(૧) રસ્તો પકડવો

(૨) રીત ગ્રહણ કરવી; ઉપાય લેવો

માર્યા જવું

(૧) નુકસાનીમાં આવી પડવું

(૨) કાર્ય સિદ્ધ ન થવું; ગુમ થવું

(૩) ચાલ્યા જવું; નાશ થવો

માંકડને મોં આવવું

નિર્બળ વ્યક્તિમાં સામું બોલવાની

હિંમત આવવી; સબળ થવું

માંચડો ખાલી કરવો

મૃત્યુને શરણે થવું

માંડવો આવવો

છોકરી જન્મવી

માંડવો બાંધવો

(૧) ફજેત કરવું

(૨) સૌ કોઈ જાણેએમ કરવું

(૩) મંડપ રચવો

માંડી વાળવું

(૧) પતાવવું; પડતું મૂકવું; સમાધાન કરવું

(૨) બંધ રાખવું-કરવું

(૩) બરાબર કરી મૂકવું

માંદા થયાં પહેલાં વેદ બોલાવવો	અવિચારી ઉતાવળું પગલું ભરવું
માંદાનું માંદા અને બહારનું બહાર	બંને પક્ષમાં ઢોલકી બજાવનાર હોવું; યુક્તિથી બંને પક્ષનું સાચવનાર થવું
મિજબાની ઉડાવવી	(૧) લહેર કરવી (૨) ચાખવું
મિજાજ ખરાબ થવો	(૧) અપ્રસન્નતા કે શોક થવો (૨) અસ્વસ્થ થવું (૩) ગુસ્સે થવું
મિજાજ ખસવો-ખોવો	આવેશ પર ચડી જવું
મિજાજ પૂછવો	(૧) તબિયતના ખબર પૂછવા (૨) દંડ દેવો (૩) સારી રીતે ખબર લઈ નાખવી
મિજાજમાં આવવું	(૧) અભિમાન કરવું; ઘમંડ કરવો (૨) મગરૂર થવું; ધ્યાનમાં આવવું (૩) ગમવું; સમજવું
મિટ્ટી દાણાદાણ થવી	હાલહવાલ થઈ જવું
મિટ્ટી પલીત કરવી	કમોતે મારવાની ધમકી આપવી
મિટ્ટીમાં મળવું-મળી જવું	(૧) કર્યું કારવ્યું બગડવું-જમીન સાથે સપાટ થવું (૨) માટી સાથે મળી જવું (૩) પંચમહાભૂતમાં ભળી જવું; મરણ પામવું (૪) પાયમાલ થઈ જવું

મિટ્ટીમાં મેળવવું

મિયાંના ચાંદે ચાંદ

મિયાંની મીંદડી થઈ જવું

મીટ માંડવી

મીઠા ઝાડનાં મૂળ કાપવાં

મીઠાનાં હળ હાંકવાં

મીઠું-મરચું ભભરાવવું

મીણ કાઢવું

મીણ થઈ જવું

મીણનું કરી નાખવું

ધૂળધાણી કરવું

પુશામત કરવી; એક દોડે તે પ્રમાણે
બધાંએ દોડવું

(૧) અતિ દબાયેલા દેખાવું

(૨) નરમધેંશ થવું

(૧) તાકી રહેવું; જોઈ રહેવું

(૨) એક દષ્ટિએ કે અનિમેષ દષ્ટિએ
જોઈ રહેવું તે

(૩) તીવ્રપણે ઈચ્છવું; આશા રાખવી

સારા માણસનો ખૂબ લાભ લેવો

ઉજ્જડ કરી મૂકવું

(૧) વાત વધારીને કહેવી

(૨) ખરુંખોટું વધારીને રસિક લાગે તેમ
કહેવું

(૧) અતિશય મહેનત કરાવીને થકવવું

(૨) મહેનત કરાવી અડદાળો કાઢવો

(૩) મારીમારીને નરમ કરી નાખવું

(૧) મીણ જેવું નરમ થઈ જવું

(૨) ગળીને એક તાર થઈ જવું

(૩) નરમધેંશ થઈ જવું

(૧) ગરીબ અને નિરાધાર કરી નાખવું

(૨) મીણના જેવું પોચું કે માલ વગરનું
કરી નાખવું; માણસને નરમધેંશ
કરી નાખવું

મીણને પણ માટી આવવી

નબળા પોચા તોપણ સત્તાવાન દેખાવું

મીણો ચડવો

ધેન ચડવું

મીનમેખ ન થવા

(૧) શંકા આણવા જેવું ન હોવું

(૨) નક્કી હોવું

મીંડું વળવું

(૧) ખલાસ થવું

(૨) નિર્વશ થવું

(૩) બંધ પડી જવું

(૪) રદ થવું

મુઠ્ઠી ગરમ કરવી

(૧) રૂપિયા કે ધન આપવું

(૨) લાંચ આપવી

મુઠ્ઠી દાબવી-ચાંપવી

(૧) સંકેત કરવો

(૨) લાંચ આપવી

મુઠ્ઠી ફાટે તેવું

(૧) મોટું અને નક્કર

(૨) દળદાર

મુઠ્ઠી બંધ થઈ જવી

આપવાનું બંધ કરવું

મુઠ્ઠી બંધ હોવી

(૧) ઘરનો ભેદ કોઈને માલૂમ ન પડવો

(૨) રહસ્ય પ્રકટ ન થવું

મુઠ્ઠી ભરાય તેટલું

પુષ્કળ; ખૂબ

મુઠ્ઠી વાળવી

(૧) આપવાની ના પાડવી

(૨) આપવાનું ચાલુ ન રાખવા નિર્ધાર કરવો

મુઠ્ઠીમાં રાખવું

કોઈની સત્તા નીચે, કબજામાં, કાબૂમાં રાખવું

મુનિવ્રત ધારણ કરવું-લેવું

મુરાદ બર આવવી

મુંડી નીચે કરવી

મૂઆ પછી વૈદ બોલાવવા

મૂઆ પહેલાં ઘેર મોકાણ

મૂએલાના ઉપર ઘા કરવો

મૂઘ ઊંચી રહેવી

મૂઘ ઊંચી રાખવી

મૂઘ ચડાવવી

મૂઘ નીચી કરવી

મૂઘ નીચે થઈ જવી

મૂઘ પર લીંબુ રાખવાં

ચૂપ રહેવું

ઈચ્છા પરિપૂર્ણ થવી

લજવાવું; શરમાવું

આગ લાગી રહ્યા પછી પાણી લાવવું

(૧) શરૂઆતનું ઠેકાણું નહિ ને અંતની તૈયારી કરવી

(૨) માંદા પડ્યા પહેલાં વૈદને આમંત્રણ દેવું

(૧) છાણમાં તલવાર મારવી

(૨) નિર્બળ ઉપર જુલમ કરવો

ટેક-આબરૂ સાચવવાં

(૧) આબરૂમાં રહેવું

(૨) ટેક જાળવી રાખવી

(૧) લડાઈ કરવી

(૨) મૂઠે તાવ દેવો

(૩) પોતાની વીરતા બતાવવી

(૧) નમી જવું

(૨) મિજાજ ગળી જવો

(૧) શોભા-આબરૂ ઓછી થઈ જવી

(૨) નીચાજોણું થવું

(૧) મૂઘનો આંકડો નમવા ન દેવો

(૨) ટેક રાખવી

મૂછ મરડવી

- (૧) અભિમાન ધરવું
- (૨) મૂછના આંકડા વાળવા
- (૩) કરડાકી કરવી
- (૪) શૂરાતન બતાવવું

મૂછમાં હસવું

- (૧) મનમાં રાજી થવું
- (૨) મંદ હાસ્ય કરવું

મૂઠી ઉઘાડવી-ખોલવી

- (૧) ઉદાર થવું
- (૨) ભેદ ખુલ્લો કરવો

મૂઠી ચાંપવી-દાબવી

- (૧) લાંચ આપવી
- (૨) સંકેત કરવો

મૂઠી બંધ કરવી-વાળવી

- (૧) કંજૂસાઈ કરવી
- (૨) છાનો સંગ્રહ કરવો
- (૩) છાનું રાખવું

મૂળ ઊંડાં હોવાં

- (૧) પારખી ન શકાય તેવું યુક્તિબાજ કે ગૂઢ હોવું
- (૨) મૂળ કારણ લાંબી મુદતનાં કે કળી ન શકાય તેવાં ગહન હોવાં
- (૩) મૂળ મજબૂત હોવાં

મૂળ ઊખડી જવાં

- (૧) અસર કે અવશેષ ન રહે તેમ ખતમ થવું
- (૨) વૃક્ષ નિર્મૂળ થવું

મૂળ કાઢી નાખવું

- નાશ કરવો; ફરીને થાય નહિ એમ કરવું

મૂળ કાપવું-ઉખેડવું

- (૧) સમૂળો નાશ કરવો
- (૨) જડ ઉખેડી નાંખવી; ફરીને થાય નહિ તેમ કરવું
- (૩) છેક જ પાયમાલ કરી નાખવું

મૂળ ખોદવાં

- (૧) બીજાની ખણખોજ કર્યા કરવી
- (૨) નિંદા કરવી

મૂળાના પતીકા જેવું

- (૧) ગોળમટોળ કે સુંદર હોવું
- (૨) નગદ

મેખ ઠોકવી-મારવી

- (૧) બાધ કરવો; વાંધો-વહેમ નાખવો
- (૨) સંતાપવું; ફાયર મારવી
- (૩) હદ બાંધી નક્કી કરવી

મેણું દેવું-મારવું

- (૧) કરેલો ઉપકાર કહી બતાવવો
- (૨) કોઈનો મર્મ ઉઘાડી તેને માહું લગાડવું
- (૩) દૂષણ યાદ કરાવવું
- (૪) ઠપકો દેવો

મેથીપાક આપવો-ચખાડવો

માર મારવો

મેદાને આવવું-પડવું-ઊતરવું

- (૧) બહાર ખુલ્લા પડવું; આગળ નીકળવું
- (૨) જાહેરમાં આવવું; પોતાને ખુલ્લી રીતે શત્રુ જાહેર કરવો
- (૩) અજવાળામાં પડવું; લડવાને બહાર પડવું

મેલી આંખથી

મેલી વૃત્તિથી; કૂડકપટથી

મેશ યોળવી

અન્યની ફિકર કરવી

મેંદી ચોપડવી-મૂકવી

(૧) કાંઈ કામ ન કરતાં હાથપગ
ઝાલીને બેસી રહેવું

(૨) હાથેપગે મેંદીની લૂગદી મૂકવી

મોકળે મહાલવું

(૧) આરામી જીવન ગાળવું

(૨) છૂટથી હરવું-ફરવું

(૩) સ્વતંત્રપણે રહેવું

મોકાણ માંડવી

(૧) દુઃખ થવું

(૨) ભારે નુકસાન હોય તેવી હાલત
થવી

(૩) મરણ બાદ શોક કરવા ભેગાં મળવું

મોકાણના સમાચાર આપવા

(૧) જીવન કે ધંધાની બરબાદી કરવી

(૨) નિરુત્સાહી બનાવે તેવા ખબર કે
માઠા સમાચાર આપવા

(૩) શોક કરનારનું મોટી સંખ્યામાં
એકઠું થવું

મોકો હાથથી જવા દેવો

તક ગુમાવવી

મોક્ષ આપવો-દેવો

(૧) જિંદગી બચાવવી

(૨) મારી નાખવું

(૩) મુક્તિ આપવી

મોખરે કરવું-ધરવું

(૧) આગળ કરવું કે ધરવું

(૨) આગેવાન તરીકે નીમવું

મોખરો સાયવવો

- (૧) બહાદુરીથી સામનો કરવો
- (૨) બહાદુરીપૂર્વક મોખરે લડવાનું કામ સંભાળવું

મોટા ભા થવું

- (૧) પંચાતિયા થવું
- (૨) શાબાશી મેળવવી

મોટું કરવું

- (૧) ઉછેરવું; વધારવું; નાની વસ્તુને વધારીને મોટી કરવી

મોટું ગામતરું કરવું

મરણ પામવું

મોટું પેટ રાખવું

- (૧) કોઈનો પણ દોષ માફ કરવો
- (૨) ઉદાર થવું

મોટું મન કરવું-રાખવું

માફ કરવું; ઉદારતા કે દરગુજર કરે એવું પરોપકારી મન કરવું

મોટું માથું હોવું

- (૧) વયે નાનું પણ પદવીએ મોટું હોવું
- (૨) કરતું કારવતું કે વડીલ માણસ હોવું

મોટું રાવણ જેવું મોટું

- (૧) તોબરો ચડ્યો હોય તેવું-રીસાયેલું-ચઢેલું મોટું

મોટે પાટલે બેસવું

- (૨) સૂજીને મોટું થયેલું મોટું
- (૧) આજીજી કે કાલાવાલા કરાવવા
- (૨) ફુલાવવું; મોટું સન્માન આપવું
- (૩) ગર્વ કરવો
- (૪) માન આપવું

મોડ મૂકવો

જવાબદારીનો ભાર ઉઠાવવો

મોઢામાં આંગણી ઘાલવી

(૧) ચકિત થઈ જવું; અજાયબ જેવું લાગવું

(૨) પરાણે બોલાવવું

(૩) બોલવાની ફરજ પાડવી

મોઢા ઉપર નાક ન હોવું

(૧) શરમ ન હોવી

(૨) નિર્લજજ થવું

મોઢા જેવું

(૧) ખરાબ; ઠીક નહીં એવું

(૨) ડાયા જેવું

મોઢા પર થૂંકવું

(૧) ફિટકાર કરવો

(૨) ધિક્કારવું; તુચ્છ ગણવું

મોઢા પર મારવું

રોકડું પરખાવવું; સાફસાફ સામું સંભળાવવું

મોઢા પર શાહી ઢોળાવી-રેડાવી

(૧) આબરૂને કલંક લાગવું

(૨) ભોંઠાં પડી જવું

મોઢા સુધી આવવું

(૧) જીભ પર આવવું

(૨) કહેવાઈ જવાવું

મોઢાની મોળ ઉતારવી

(૧) કડવાં વચન કહેવાં

(૨) ખૂબ બખાળા કાઢવા

(૩) અપશબ્દો કહેવા

મોઢાનું છૂટું હોવું

વાચાળ; સ્પષ્ટ અને સરળ વાણી બોલનાર હોવું

મોઢાનું મોળું હોવું

બોલી શકે નહીં તેવું હોવું

શરમાળ હોવું; કટુ વચન ન કહી શકે તેવું હોવું

મોઢામાં આવે તેમ

મોઢામાં જીભ ઘાલવી

મોઢામાં જીભ ન હોવી

મોઢામાં ઢાંત ન હોવા

મોઢામાં ધૂળ નાખવી

મોઢામાં પાણી આવવું-છૂટવું

મોઢામાં મગ ઓરવા

મોઢામાં માય તેવું

મોઢામાં મારવું

મોઢામાંથી અંગારા ઝરવા

મોઢામાંથી ઢાંત કાઢી-

પાડી નાખવા

મોઢું અવળું કરી નાખવું

વગર વિચાર્યે જેમ બોલાય તેમ

(૧) બોલતાં અટકવું

(૨) બંધ થવું

(૩) ચૂપ રહેવું

મૂંગું બેસી રહેવું

શૌર્ય, દમ કે જુસ્સો ન હોવો

(૧) કોઈનું બોલવું ખોટું છે એમ સિદ્ધ કરી તેને બોલતું બંધ કરવું

(૨) ગભરાવવું; બોલેલું પાછું ખેંચાવવું

(૩) શરમાવવું

(૧) અદેખાઈ થવી-કોઈ પદાર્થ જોઈને તે મેળવવા માટે લલચાવું

(૨) મીઠાઈ વગેરે પદાર્થ જોઈને મોંમાંથી પાણી છૂટવું

જવાબ આપ્યા વિના ચૂપ રહેવું

(૧) વિવેક-મર્યાદા જળવાય તેવું

(૨) શોભે તેવું

રોકડું પરખાવવું

ગાળોનો વરસાદ વરસવો

(૧) બોલતાં બંધ થાય એમ કરવું

(૨) હરાવવું

(૧) એટલો માર મારવો કે મોઢું અવળું થઈ જાય

(૨) ઘણો જ સખત માર મારવો

મોહું આપવું

(૧) દરકાર કરવી

(૨) બોલવા દેવું

મોહું ઉઘાડવું

(૧) બોલવું

(૨) બોલે એમ કરવું

(૩) મોં પહોળું કે ખુલ્લું કરવું

મોહું ઊતરી જવું-ઉતારવું

(૧) દિલગીર થવું

(૨) મોહું ફિક્કું પડી જવું

(૩) નિરાશ થઈ જવું

મોહું કટાણું કરવું

(૧) મોહું બગાડવું

(૨) નારાજ દર્શાવવી

મોહું કાળું કરવું

કીર્તિ કે મોઢાને લાંછન લગાડવું

મોહું ગંધાવું

(૧) લોકોમાં નિંદા થવી

(૨) લાયક ગુણ ન હોવા

(૩) ગાળ દેવી

(૪) બૂરું કે ખરાબ દેખાવું

મોહું ચઢવું

(૧) રીસ ચઢવી

(૨) નારાજ થવું

મોહું ચલાવવું

(૧) ખાવું; ભોજન કરવું; ગાળો દેવી

(૨) ખરાબ વચન કહેવાં; દાંતો વડે કરડવું

(૩) સામું બોલવું; બબડવું

મોહું ઘુપાવવું-સંતાડવું

(૧) ન મળવું; સંતાતું ફરવું

(૨) શરમને લીધે સામે ન દેખાવું

(૩) શરમાવું

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૧૯૫

મોઢું જોઈને કામ કરવું

સામા માણસની લાયકત જોઈને તેની સાથે કામ પાડવું

મોઢું જોઈને લપડાક મારવી

ઘટે એવો વ્યવહાર કરવો

મોઢું તપાસીને બોલવું

(૧) મર્યાદા સંભાળીને બોલવું
(૨) હદમાં રહીને વિવેકથી આબરૂનો વિચાર કરી બોલવું

મોઢું તોડવું-તોડી લેવું

(૧) અવિનયી બની જવાબ આપવો
(૨) બોલવા ન દેવું
(૩) વઢી કે ધમકાવીને ચૂપ કરી દેવું વચન આપવું

મોઢું દેવું

(૧) અવસર આવ્યે ખર્ચ ન કરવો

મોઢું ધોવા જવું

(૨) રડી ઊઠવું
(૩) હટી જવું
(૪) ફરી જવું

મોઢું પડી જવું

ઝંખવાણું પડી જવું

મોઢું પહોળું થઈ જવું

(૧) આશ્ચર્યચકિત થઈ જવું
(૨) મરી જવું

મોઢું ફાટવું

લાંચ લેવાની ઈચ્છા દેખાડવી

મોઢું ફિક્કું પડી જવું

(૧) મોઢું ઊતરી જવું
(૨) મોંનું પાણી ઊતરવું
(૩) રોગ, શરમ કે ખેદથી ચહેરાનો રંગ ઊડી જવો

મોઢું ફેરવવું

રીસ કે કંટાળો બતાવવો

મોહું ફેરવીને

(૧) ગુસ્સે થઈ જઈને

(૨) સામાની પરવા કર્યા વિના

મોહું બંધ કરવું

(૧) ચૂપ કરવું; બોલતું રોકવું; બોલવા ન દેવું

(૨) લાંચ આપી પોતાના પક્ષમાં લેવું

મોહું બગાડવું

(૧) અભાવ કે અપ્રીતિ દર્શાવવી

(૨) કંટાળો આણવો

મોહું ભરાઈ જવું

(૧) તૃપ્ત થવું

(૨) સંતોષ પામવો

મોહું મીઠું કરાવવું

(૧) ખુશાલીમાં મીઠું ભોજન આપવું

(૨) લાંચ આપવી

મોહું લાલ થવું

(૧) જશ મળવો

(૨) ખુશબખ્તી થવી

(૩) સફળતાનો આનંદ થવો

મોહું વકાસીને રહેવું

(૧) આશ્ચર્ય કે નિરાધારીમાં રહેવું

(૨) મોં પહોળું કરીને બેસવું

મોહું વાઘનું હોવું

(૧) દેખાવે બહાદુર હોવું

(૨) બિહામણા હોવું

મોહું સિવાઈ જવું

(૧) મૂંગા થઈ જવું

(૨) હરફ ન ઉચ્ચારવો

મોઢે કહેવું

(૧) રૂબરૂમાં ને ખુલ્લી રીતે કહેવું

(૨) લેખિત આધારે નહિ પણ સ્મરણમાંથી કહેવું

મોઢે ચડાવવું

- (૧) લાડ લડાવવાં; વંઢી જવું
- (૨) અમર્યાદ કરવું; સામું બોલતું કરવું

મોઢે તાળું દેવું-મારવું

- (૧) મોઢું બંધ કરવું
- (૨) મૌન રહેવું; શરમ, ધાસ્તી કે ફજેતીથી ન બોલાય એમ કરવું

મોઢે થઈ આવવું-થવું

- (૧) મૂએલાનો ખરખરો કરવો; ઊડતી મુલાકાત લેવી
- (૨) રૂબરૂ મળવું; મળીને વાતચીત કરવી; મોઢું જોવા આવવું

મોઢે-માથે ઓઢવું

- (૧) દેવાળું કાઢવું; નિરાશ થવું
- (૨) હારવું; માથું ઢાંકી શોક કરવો

મોઢે-માથે હાથ દઈને બેસવું

- (૧) ચુમાઈને, હારીને, નાછૂટકે નિરાશ થઈને થાકીને કે કંટાળીને બેસવું

મોઢે સાકર પીરસવી

- (૧) મીઠા બોલ બોલી સામાનું મન પાણી પાણી કરી નાખવું
- (૨) વાણીથી પિગળાવી દેવું કે ખુશ કરી નાખવું

મોત બગડવું

- (૧) યશપૂર્વક ન મરવું
- (૨) મરતાં અગાઉ કોઈ અનિચ્છનીય બનાવ બનેલો જોવાનું થવું

મોતિયા મરી જવા-લેવાવા

- (૧) થાકી જવું
- (૨) નાહિંમત થઈ જવું
- (૩) શેહ પડી જવી
- (૪) હોશકોશ ઊડી જવા

મોતી પરોવવાં

(૧) બારીક કામ કરવું

(૨) આંસુ પાડવાં

(૩) સુંદર વાતો કરવી

(૪) મોતીની માળા બનાવવી

મોતીએ વધાવવું

(૧) ઉમળકાથી આવકાર આપવો

(૨) ઘણું માન આપવું

મોતીનાં પાણી ઉતારવાં

(૧) માન ઉતારવું

(૨) ભાર ભાંગી નાખવો

મોતીનું પાણી મોતીમાં રહેવું

બાંધી મુઠ્ઠી લાખની રહેવી

મોથ મારવી

અતિ શૂરાતન બતાવવું

મોભામોભ

સળંગ; પોતાના ભાગનું કામ બીજા પાસે કરાવવું

મોભે ચડાવવું

(૧) ખોટાં વખાણ કરવાં

(૨) મુલતવી રાખવું

મોર મારવો

(૧) દાવ જીતવો

(૨) ન્યાલ થવું

(૩) પરાક્રમ કરવું

મોરયો જીતવો-તોડવો-ભાંગવો

(૧) પહેલી હરોળમાં ભંગાણ પડવું

(૨) વિજયી થવું

મોરયો માંડવો

(૧) સામે આવીને પડવું

(૨) લડવાને સામું ઊભું રહેવું

મોસાળ જવું

કેદ ભોગવવી

મોજોયું છોકરું

મોનો ટાળો કરવો

મો બાળવું

મો લેવાવું

મો-માથા વિનાનું

મોઘાઈમાં રહેવું

મોઘુંસોઘું કરવું

મોનું માર્યું નીચું જુએ

મોમાં હાથ ઘાલવા

મો-માથું સૂઝવું નહીં

મ્યાનમાં રાખવું

યમના દૂત જેવું

યમનો પરીણો

યમપુરીની યાતના

યમસદન પહોંચાડવું

યમસદન સિધાવવું

એકનું એક બાળક

(૧) સામું ન જોવું

(૨) બેદરકારીથી ઉડાવ્યા કરવું

કંઈ આપીને વિદાય કરવું; કાળું કરવું

શરમાઈ જવું; મોં વીલું પડી જવું

ઘડા વિનાનું; મેશ વગરનું; ગૂંચવાઈ ગયેલું

માન માગવું

માન આપવું; મનાવવું

લાંચ રુશ્વત ખાધી હોય તેણે શરમાવું પડે

આજીજી કરવી

વાતમાં કંઈ ખબર પડવી નહીં

(૧) અંકુશમાં રાખવું

(૨) કબજામાં કે હદમાં રાખવું

(૧) યમરાજના દૂત જેવું નિર્દય

(૨) કઠોર; નિષ્ઠુર કાળજાનું માણસ

કમકમાટી ઉપજાવે એવાં અત્યંત પાપ

કરનાર કે ઘણો જ પાપી માણસ

(૧) ઘણું જ દુઃખ

(૨) ભારે માંદગી

(૩) સખત શિક્ષા

ઠાર મારવું

મરી જવું

ચારી આપવી-દેવી

- (૧) નસીબ પાધરું ઊતરવું
- (૨) પ્રયત્ન સફળ થવો
- (૩) મદદ આપવી
- (૪) ટેકો આપવો

યાહોમ કરવું-કરીને ઝુકાવવું

- (૧) મરણિયા થઈ કોઈપણ જોખમે કાંઈપણ કામ કરવું
- (૨) મરણિયા થઈને ઝુકાવવું

યોગ સાધવો

- (૧) તકનો ઉપયોગ કરવો
- (૨) યોગવિદ્યા પ્રમાણે ચિત્તવૃત્તિને નિરોધ કરવાનો અભ્યાસ કરવો

રકઝક કરવી

- (૧) હા-ના કરવી; સામસામી આનાકાની કર્યા કરવી
- (૨) પંચાત કરવી

રકમ ઉપાડવી

- (૧) કોઈ ચીજ કે દાગીનો ચોરવો
- (૨) મોટી સંખ્યામાં નાણાં ઉછીનાં લેવાં

રગ ઊતરવી

ગુસ્સો શાંત થવો

રગ ઓળખવી-જાણવી-
જોવી-તપાસવી

- (૧) મનોવૃત્તિ પારખવી
- (૨) હૃદયના ધબકારા તપાસવા

રગ ચડવી

- (૧) ગુસ્સે થવું; ક્રોધ ચડવો
- (૨) જિદ્દી હોવું; હઠ પકડવી; હઠીલા કે મગરૂર હોવું
- (૩) સ્નાયુનું મચકોડાઈ જવું

રગ હાથમાં આવવી

- (૧) ગુણદોષ જાણવા
- (૨) ભેદ જાણવો

રગશિયું ગાડું

રગેરગનો ભોમિયો

ધીમેધીમે રસળતું કામ

(૧) સ્વભાવથી પૂર્ણ જાણીતો

(૨) બધી વાતનો કે મર્મનો જાણીતો

(૩) પૂરો જાણકાર

રજનું ગજ કરવું

રડી ઊઠવું

નજીવી બાબતને વધારવી

(૧) કંટાળી જવું

(૨) ખોટમાં આવી જવું

(૩) નિરાશ થઈ જવું

(૪) અધૂરું મૂકવું

રડી રહેવું

રણ ખેડવું

નુકસાન વેઠી બેસી રહેવું

(૧) દેશ પરદેશ ફરવું ને દુઃખાદિ સહેવું

(૨) લડાઈઓ કરવી

(૩) યુદ્ધ કરવાં

રણે ચડવું

(૧) લડાઈમાં ઊતરવું

(૨) લડવા જવું

(૩) લડાઈ કરવી

રફેદફે કરવું

(૧) નાશ કરવો

(૨) હતું ન હતું કરવું

રફેદફે થવું

(૧) ધૂળધાણી થવું

(૨) પાયમાલ થવું

(૩) નાશ પામવું

રમકડું થઈ રહેવું-બની જવું-

બની રહેવું

ખૂબ અધીન થઈ રહેવું

રમત કરવી-રમત માંડવી

- (૧) આનંદ કરવો
- (૨) કામની રીતે કામ ન કરતાં તેની સાથે ખાલી ખેલવું કે વખત બગાડવો
- (૩) વિના મને કામ કરવું

રમત રમવી

- (૧) ખેલ ખેલવો
- (૨) દાવ નાખવો
- (૩) યુક્તિ વડે છેતરવું
- (૪) રમવું; ખેલવું

રમતું કરવું

- (૧) અંદર ફરતું રહે તેમ કરવું; છૂટથી ફરે તેમ કરવું
- (૨) મોટું કરવું; તંગ નહિ બનાવવું
- (૩) ઢીલું કરવું; કાશું મોટું બનાવવું
- (૪) મારવું

રમતું મૂકવું-મેલવું

- (૧) છૂટું મૂકવું
- (૨) બાધામાં વધ કરવાને બદલે પ્રાણીને દેવીના સ્થાનકે છૂટું મૂકવું

રમાડી જવું

છેતરી જવું

રમાડી દેવું-નાખવું

મારી નાખવું

રમી જવું

(૧) લીલા કરી રહેવું

(૨) દેહ છોડવો

રવાડે ચડવું

અવળા માર્ગે દોરવાવું

રવાના થવું

(૧) ઊપડવું

(૨) મરી જવું

(૩) મોકલવું

રસ ઉતારવો

- (૧) ઘણા વખત સુધી ઊભા રહેવું
- (૨) જેમ આવે તેમ બક્યા કરવું;
હદથી વધારે બોલવું
- (૩) ફોગટ ધક્કો ખાઈ પાછાં આવવું
- (૪) બદદુવા દેવી

રસ ઊતરવો

- (૧) બહુ ચાલવાથી કે ઊભા રહેવાથી
થાકી જવું
- (૨) રજનું ગજ કરવું
- (૩) અતિશયોક્તિ કરવી

રસ જામવો

- (૧) આનંદ કે ઊર્મિના આવેશમાં
અમુક હદે પહોંચી ત્યાં સ્થિર થઈ
રહેવું
- (૨) કાવ્યરસની જમાવટ થવી
- (૩) પ્રવાહીનું ચીકણું બનવું
- (૪) પ્રવાહીનું ઠરવું

રસાતલ જવું-થવું-વળી જવું

- (૧) તદ્દન ભાંગી પડવું
- (૨) ધડે બેસવું
- (૩) નિર્વશ જવો
- (૪) ભોંય બેસી જવું
- (૫) પાયમાલી થવી

રસે ચડવું-ભરાવું

- (૬) હાહાકાર થઈ જવો
- (૧) ઉશ્કેરાવું; ઉત્તેજન મળવું; જોશ
કાઢવો
- (૨) ચડસે ભરાવું; મમતે ચઢવું; કસે
ભરાવું

રસ્તા ઉપર લાવવું

- (૧) દુરસ્ત કરવું
- (૨) સુધારવું
- (૩) સન્માર્ગે ચડાવવું

રસ્તામાંની ધૂળ

રસ્તે પડવું

- કિંમત વગરની વસ્તુ
- (૧) કામમાં લાગી જવું; રસ્તો મળવો
 - (૨) જતા રહેવું; મરી જવું
 - (૩) પ્રપંચમાંથી ખસી જવું; રીતમાં આવવું
 - (૪) સરોડે ચડવું

રસ્તે પાડવું-લાગવું

- (૧) ઉદ્યમે વળગાડવું
- (૨) દિશા બતાવવી

રસ્તો કાઢવો

- (૧) અંતરાય ટાળવો
- (૨) આગળ વધવું
- (૩) નિકાલ કરવો
- (૪) ઉપાય કરવો

રળી ખાવું

- (૧) ગુજરાન ચલાવવું
- (૨) ગૃહવ્યવહાર ચલાવવો

રળીખપીને ઊતરવું

- (૧) ઉપાધિમાંથી મુક્ત થવાની સ્થિતિએ પહોંચવું
- (૨) નિવૃત્તિનો વખત આવવો
- (૩) નફાનુકસાનમાં શક્તિ ખૂટી જવી
- (૪) મેળવીને ગુમાવવું

રંકને ઘેર રતન હોવું

ગરીબ માણસને ત્યાં કિંમતી વસ્તુ હોવી

રંગ ઉખાડવો

(૧) પ્રતિકૂળ સ્થિતિ હોવી

(૨) પ્રભાવ ન રહેવો

રંગ ઉતારવો

(૧) અફસોસમાં પડવું

(૨) ભય કે શરમથી ભોંઠાં પડવું

(૩) રંગ ઝાંખો પડી જવો

રંગ કરવો

(૧) જશ કે ખ્યાતિ મેળવવા રંગ લગાડવો

(૨) રંગવું; વિજયી થવું

રંગ ચડાવવો-દેવો

(૧) ઉત્તેજન આપવું; શાબાશી આપવી

(૨) ઉશ્કેરવું

રંગ જામવો

(૧) આનંદની છોળ ઊછળવી; ફાવી જવું; મજા આવવી

(૨) પ્રતિષ્ઠા જામવી

રંગ જોવો-દેખવો

(૧) તટસ્થ રહેવું

(૨) પરિણામ વિચારવું

(૩) કોઈ વસ્તુનાં સ્થિતિ અને પરિણામ જોવાં

રંગ દેખાડવો

અદ્ભુત કામ કરી બતાવવું

રંગ ફિક્કો પડવો

(૧) શોભા ઘટી જવી

(૨) ઝાંખું પડવું

રંગ બદલવો

ગુસ્સે થવું; રાતાપીળા થવું; ભય અથવા સંકડામણમાં આવી પડવાથી માણસનો ચહેરો ફિક્કો થઈ જવો

૨૦૬

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

રંગ રાખવો

(૧) પોતાનાં માન, હોદ્દો, ચડિયાતાપણું, વગેરે જાળવી રાખવાં

(૨) શોભા રાખવી

રંગ લાગવો-બેસવો

(૧) અનુરાગ થવો; રંગ અડી જવો; રંગનો ડાઘ પડવો

(૨) કોઈની સ્થિતિમાં બદલો લાવવો હરખના ઊભરાની તાળી દેવી

રંગતાળી દેવી-લેવી

રંગપાણી ઉડાવવાં

(૧) કસૂબો પીવો; જીવનનો આનંદ અનુભવવો

(૨) સાથે મળી કેફી પીણું પીવું

રંગમાં હોવું

આનંદમાં હોવું

રંગી નાખવું

લોહીલુહાણ થાય ત્યાં સુધી માર મારવો

રંગીને વાત કહેવી

વાત વધારીને કહેવી

રંગે રમવું

(૧) આનંદભેર ભોગ કરવો

(૨) આનંદમાં રમવું

(૩) આનંદકીડા કરવી; રંગ છાંટવો

રાઈ આવવી-ચડવી

(૧) ગુસ્સે થવું; ઉશ્કેરાવું

(૨) રીસ ભરાવી; ચિડાવું

(૩) રાઈની બરાબર અસર થવી

રાઈ ચડાવવી

(૧) ઉશ્કેરવું

(૨) તેજ કરવું

રાઈ-મીઠું પડવાં

(૧) અદેખાઈ આવવી

રાઈ-લૂણ ઉતારવાં-જલાવવાં

- (૨) ઈર્ષા આવવી
(૧) કોઈની બદનજર લાગી માની માથેથી રાઈ અને મીઠું ઉતારી આગમાં નાખવાં

રાઈતું કરવું

- (૨) ઠેકાણે લાવવું
(૧) કકડા કરવા; ખરાબી કે હાનિ કરવી
(૨) કોઈનું જેમ આવે તેમ વાટવું
(૩) છૂંદી નાખવું; ક્યરી નાખવું
(૪) પોતાની પાસે નિરર્થક સાચવવું

રાઈનો પર્વત કરવો

- (૧) નાની વાતને વધારી મૂકવી
(૨) નાની વાતને મોટું રૂપ આપવું
(૩) અતિશયોક્તિ કરવી

રાખ ઉડાડવી

ક્રોધ, વગેરે કારણથી બીજાને હેરાન કરવું

રાખ ચોળાવવી

- (૧) દેવાળું કઢાવવું
(૨) વેરાગી કે ભિખારી બનાવવું
(૩) કોઈના પૈસા ધૂતી લેવા

રાખધૂળ થઈ જવાં

- (૧) ખરાબ થવું
(૨) બગડી જવું
(૩) નકામું થઈ જવું

રાગ આવવો

- (૧) ગુસ્સે થવું
(૨) બનવું; મેળ મળવો

રાગ ખાવો-થવો

- (૧) ઠીક ગોઠવાવું
(૨) મેળ કરવો કે કરાવવો

૨૦૮

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

રાગ હોવો

બનાવ હોવો; મેળ હોવો

રાગે ચડવું

(૧) ઠેકાણે પડવું

(૨) સરોડે પડવું

રાજ આવવું

(૧) અમલ કે સત્તા પ્રાપ્ત થવી;
રાજાની પેઠે બેઠાબેઠા ખાવાનું
મળવું

(૨) કામકાજમાંથી છુટી મળવી

(૩) શેઠાઈ કરવાનો વખત મળવો

રાજ કરવું

(૧) રાજા તરીકે સત્તા ચલાવવી

(૨) રાજાના જેવો અમલ ચલાવવો

(૩) નિયમન કરવું; શાસન કરવું

રાડ ઊઠવી

ભૂમ કે ફરિયાદ થવી

રાડ કરવી

(૧) કજિયો કરવો

(૨) ફરિયાદ કરવી

(૩) હઠ કરવી

રાડ નાખવી-પાડવી

(૧) ચીસ પાડવી

(૨) ફરિયાદ કરવી

રાડ પડાવવી

ત્રાસ ફેલાવવો

રાડ લાગવી

લગની લાગવી

રાત બાપની હોવી

(૧) રાત્રે જે કાંઈ કરવું હોય તે કરી
શકાય એમ થવું

રાત કહે તો રાત અને દહાડો
કહે તો દહાડો

(૧) કોઈની ઈચ્છાને અનુસરીને જ
વર્તવું તે

રાત-દહાડાની ખબર ન હોવી

(૧) આપોઆપ ખબર પડે એવી જાહેર થઈ ગયેલી નવીન બાબત વિશે પણ અજાણ હોવું

(૨) સાન કે દુનિયાદારીની ખબર કે જ્ઞાન ન હોવું

રાત માથે લેવી

(૧) રાતના જાગીને કામ કરવું

(૨) ઉજાગરો કરવો

રાત લઈને ભાગવું

(૧) અણધાર્યા છાનામાના ભાગી જવું

(૨) છૂપી રીતે પલાયન થઈ જવું

રાતી રાયણ જેવું

મજબૂત ને તંદુરસ્ત

રાતુંપીળું થવું

(૧) ઉશ્કેરાઈ જવું

(૨) ક્રોધાયમાન થવું

રાનરાન ને પાનપાન થઈ જવું

પાયમાલ ને હેરાન થઈ જવું

રાફડો ફાટવો

(૧) ઘણી મોટી સંખ્યામાં બહાર આવવું

(૨) જોશભેર બહાર આવવું

(૩) ઊભરાઈ જવું

રામ ઊડી જવા

(૧) ઉચ્ચ તત્ત્વ, સારાપણું કે હિંમત જતાં રહેવાં

(૨) મરણ પામવું

રામ રમી જવા

(૧) સત્ત્વ જતું રહેવું

(૨) મરણ પામવું; વિરક્ત થવું

(૩) પાયમાલ થવું; ભાંગીને ચૂરેચૂરા થઈ જવું

રામકહાણી થવી

(૧) રામના જેટલું સંકટ કે આફત
આવી પડવી

(૨) વીતવું

રામશરણ થવું

(૧) મરણ પામવું

(૨) મરી જવું

રામનામ જપવું

(૧) છાનામાના બેસી રહેવું

(૨) બેઠાબેઠા ચૂપચાપ જોયા કરવું

રામનું રામાયણ

(૧) નહિ જેવી વાતનું મોટું પીંજણ

(૨) વાતનું વતેસર

રામાયણ ઉકેલવું

કોઈ વાતને વધારીને કહેવી

રાહ ઉપર આવવું

(૧) રસ્તે ચડવું

(૨) ભુલાયેલો રસ્તો જડવો

(૩) રીતભાત સુધારવી

રાહ બતાવવો

(૧) બરતરફ કરવું

(૨) રસ્તો મપાવવો

(૩) રજા આપી દેવી

(૪) રસ્તો દેખાડવો

રાહુની દશા હોવી

(૧) માઠી દશા હોવી, અવદશા

(૨) ખરાબ હાલત હોવી

રાંડ્યા પછીનું ડહાપણ આવવું

યોગ્ય સમય વીત્યા બાદ સમજ આવવી

રીતમાં રહેવું

(૧) રૂઢિ પ્રમાણે વ્યવહાર કરવો

(૨) વ્યવસ્થિતપણે વર્તવું

રીસનું જાળું

વાતવાતમાં રિસાઈ જવું

રેકર્ડ તોડવો

રેચ આપવો

રેઢિયાળ ખાતું-ગાડું ચાલવું

રેતીમાં નાવ ચલાવવી

રેતીમાં વહાણ હાંકવું

રેવડી ઉડાવવી-કરવી

રેવડી થવી

રેવડી દાણાદાણ કરવી

વિક્રમ આંક વટાવી જવો

(૧) ધમકી આપવી

(૨) ધ્રુજાવવું

(૩) ધમકાવીને હલકું કરવું

જોઈતી ઝડપે કામ ન થવું

(૧) અશક્ય કામની સિદ્ધિ કરવી;
અદ્ભુત ચતુરાઈ કે ચમત્કારથી
ધારવામાં ન આવે એવાં કામ કરવાં

(૨) મહાપરાક્રમ કરવું

ઘણી ખરાબ પરિસ્થિતિમાં પણ કામ
ચલાવ્યે રાખવાની કરામત કરી બતાવવી

(૧) મશ્કરી કરવી

(૨) હાંસીપાત્ર બનાવવું

(૩) ફજેતી કરવી

(૪) આબરૂ ધૂળધાણી કરવી

(૧) ફજેતી થવી

(૨) બેઆબરૂ થવું

(૩) ભોંઠાં પડવું

(૪) આબરૂ જવી

(૧) ગભરાવી નાખવું; ખરાબખસ્ત કરવું

(૨) પૂરી ફજેતી કરવી; બેઆબરૂ કરવી

(૩) હાલહવાલ કરી નાખવા; ભોપાળું
કાઢવું

(૪) મશ્કરી કરવી

રેવડીના પેયમાં લેવું

- (૧) ફસાવવું; મોટા ફાંસામાં નાખવું
- (૨) સપડાવવું
- (૩) આંટીમાં લેવું

રેવડીના ફેરમાં આવવું-પડવું
રોકડું પરખાવવું

- મુશ્કેલીમાં આવવું
- (૧) જેવો હોય તેવો તરત જવાબ આપવો
 - (૨) સ્પષ્ટ કહી દેવું
 - (૩) ચોખ્ખેચોખ્ખું કહી દેવું

રોકડો જવાબ આપવો

- (૧) ચોખ્ખો જવાબ દેવો; ખુલ્લેખુલ્લું કહેવું
- (૨) તરત ને ચોખ્ખો જવાબ દેવો
- (૩) માથામાં વાગે તેવો સ્પષ્ટ જવાબ દેવો

રોકડો હિસાબ આપવો

ગોટાળા વિનાનો ચોખ્ખો હિસાબ આપવો

રોગ કાઢી નાખવો

- (૧) નરમ પાડી નાખવું
- (૨) પાંસરું કરવું
- (૩) મદ ઉતારવો

રોગાન કરવો-ચડાવવો

- (૧) ઉપર-ઉપરથી સુશોભિત કરવું
- (૨) ટાપટીપ કરવી
- (૩) ઉશ્કેરવું
- (૪) ઢાંકપિછોડો કરવો

રોગાન ફરવો

- (૧) નુકસાન થવું
- (૨) ભગડવું; મિથ્યા જવું
- (૩) ખરાબ થવું

રોટલા ભેગું થવું

(૧) આજીવિકા મળવી

(૨) ભોજન મળવું

(૩) સમયસર જમવા જવું

રોટલાનું ભૂખ્યું ન હોવું

(૧) આજીવિકાની જરૂરતમાં ન હોવું

(૨) પ્રામાણિક અને સમૃદ્ધ જીવન જીવવું

રોટલે પહોળું હોવું

ખવડાવીને પ્રસન્ન થનારું હોવું

રોટલે મોટું હોવું

ખવરાવવા-પિવરાવવામાં કે આગતા-સ્વાગતામાં સારું હોવું

રોટલો અભડાવવો-બગાડવો

ચાલતી રોજી કે ગુજરાનમાં નુકસાન કરવું; ગુજરાન તોડવું

રોટલો કરવો

(૧) કચડી નાખવું; ચૂરો કે સંહાર કરવો

(૨) રોટલો બનાવવો

(૩) મારીમારીને બેવડ વાળી દેવું

રોટલો જવો-તૂટવો

(૧) ચાલતું ગુજરાન અટકવું કે બંધ થવું

(૨) રોજી બંધ થવી

(૩) આજીવિકા જવી

રોટલો વાળવો

(૧) કામ બગાડી નાખવું

(૨) એકઠું કરી બગાડી નાખવું

રોટીને રોવું

(૧) દુર્બળ સ્થિતિમાં આવી પડવું

(૨) ભૂખે મરવું

રોદણાં રડવાં

(૧) રડીને દુઃખની વાત જણાવવી-
કહેવી

(૨) શોકની વાતો કહેવી

રોફ ચલાવવો-પાડવો-રાખવો

(૧) દાબ પાડવો

(૨) શેહમાં રાખવું

રોફ બેસાડવો

ધાક બેસાડવી

રોફ મારવો

(૧) ડોળ-દમામથી રહેવું

(૨) ઉપરીપણું દાખવવું

(૩) દાબ પાડવા જેવું વર્તન કરવું

રોળીટોળી નાખવું

વાતને બીજે પાટે ચડાવી દેવી

રુદ્રાવતાર ધારણ કરવો

ગુસ્સે થવું

રૂખ જોવી

તક છે કે કેમ તે તપાસવું

રૂખ બાંધવી

અટકળ કરવી

રૂડાં વાનાં થવાં

સારું થવું; ચઢતી થવી

રૂના ગાભલા જેવું

નિર્દોષ, ઊજળું તથા કુમળું

રૂપરૂપનો અવતાર-અંબાર હોવું

ખૂબ સુંદર હોવું

રૂપિયાની પાવલી કરવી

(૧) આટો વેચીને ગાજર ખાવાં

(૨) સોના સાઠ કરવા

(૩) લૂગડાં ફાડીને ચીંથરાં કરવાં

રૂપિયો ખોટો થતો દેખાવો

નિષ્ફળતા આવતી જણાવી

રૂંવાડાં ઊભાં થવાં

ગુસ્સો ચડવો

રૂંવું-રૂંવાડું ન ફરકવું

જરાપણ અસર ન થવી

રૂંવે રૂંવાં ઊભાં થવાં

રોમાંચ થવો; પ્યાર, અચંબો, ભય, વગેરે વૃત્તિને લીધે શારીરિક લાગણી થઈ આવવી

લઈ બેસવું

- (૧) આરંભ કરવો; માંડવું
- (૨) ખંતથી કામે વળગવું; ગભરાવું
- (૩) પચાવી પાડવું
- (૪) વહોરી લેવું; માની લેવું

લક્ષ્મી પધારવી

પુત્રી જન્મવી

લગામ ખેંચવી-ઝાલવી-પકડવી

- (૧) કાબૂમાં લેવું
- (૨) બળવો કરવા જતું અટકાવવું

લગામ છૂટી મૂકવી

- (૧) વશ ન રાખવું
- (૨) સ્વતંત્રતા આપવી

લગામ તંગ કરવી

- (૧) અંકુશ મૂકવો; ખેંચી પકડવું
- (૨) ખર્ચમાં કાપ મૂકવો
- (૩) જુલમ કરવો

લટકતું મૂકવું

- (૧) અધર ઝૂલે એમ મૂકવું
- (૨) દરકાર ન કરવી
- (૩) વચ્ચેથી રઝળાવવું

લટપટિયાં કરવાં-લેવાં

- (૧) કામધંધા વગર રખડવું કે પડ્યા રહેવું
- (૨) નકામું કામ કરવું
- (૩) વાળ કાપનારનો ધંધો કરવો

લટિયાં ગૂંથાવાં

માંહોમાંહે ઘણા જ નિકટના સંબંધમાં આવવું; ગાઢ સગાઈ સંબંધમાં હોવું

લટિયાં પીંખવાં

- (૧) ફેંદી નાખવું
- (૨) બાબરાં ખેંચવાં
- (૩) ભવાડો કે ફજેતો કરવો
- (૪) મારી નાખવું; મારવું

લટ્ટુ થઈ જવું-બનવું

- (૧) ખૂબ આસક્ત થઈ જવું
- (૨) નરમઘેશ બની જવું; પરવશ બનવું
- (૩) તન્મય બનવું; લેહ લાગી રહેવી
- (૪) સ્તબ્ધ થવું

લપકા કરવા-તોડવા

- (૧) ટોણાં મારવાં; મહેણું મારવું
- (૨) બોલચાલમાં અને કામકાજમાં દોષ કાઢ્યા કરવા

લપડાક ખાવી

- (૧) છેતરાવું; ઠગાવું
- (૨) ઠોકર ખાવી; નુકસાનમાં આવવું
- (૩) તમાચો ખાવો

લપ્પનછપ્પન કરવી

- (૧) દોઢડહાપણ કરવું
- (૨) વધારીને કહેવું

લખડધક્કે લેવું

- (૧) ઝપાટાબંધ કામ કરાવી લેવું
- (૨) દમદાટીથી કામ લેવું
- (૩) ધક્કા મારીને લઈ જવું
- (૪) ખૂબ ધમકાવવું

લબાચા ઉઠાવવા

મુકામ ઉઠાવવો; બીજે ઠેકાણે જવું

લબાચા ફેરવવા

ઘરનો સરસામાન ફેરવવો

લબાચા વીંખવા

- (૧) ઈજજત ઓછી કરવી
- (૨) ઘરની ઘરવખરી ચૂંથવી
- (૩) ઝડતી લેવી

લમણા ઝીકવા-લેવા

માથાફોડ કરવી

લમણે હાથ દેવા

(૧) હિંમત હારી જવી

(૨) આશાભંગ થવું

લલાટ લૂછવું

આશા છોડવી

લહેર આવવી

(૧) કેફ કે વિષની અસરથી ઘેન આવવું

(૨) તાણ કે વાઈ આવવી

(૩) મજા પડવી

(૪) મોજાંની માફક આવવું

લંક લગાડવો-લાગવો

(૧) લંકા જીતવી; મોટો જય મળવો

(૨) બીજવાર ઉઘોગ કરવાનો રહે જ નહિ એવી ફતેહ મળવી

(૩) તરી જવાવું

(૪) તવંગર થઈ જવું

લંકા કરવી-લાગવી

મોટી આગ લગાડવી; બાળવું; ફેંકી દેવું; ફના કરવું; પાયમાલ કરવું

લંકા બાળવી

(૧) ખરાબ કરવું

(૨) ખુલ્લું કરી નાખવું

(૩) ઉઘાડું પાડી દેવું

(૪) ગુપ્ત વાત બહાર પાડવી

લંકા લૂંટવી

- (૧) ઘણા મોટા ખજાના મેળવવા
- (૨) ખૂબ ધન મેળવવું
- (૩) લૂંટ ચલાવી ધનવાન થવું

લંગર લડાવવાં

- (૧) માંહોમાંહે કજિયો કરાવવો
- (૨) લંગીસ લડાવવું
- (૩) પતંગ માટેના માંજાને બીજા માંજામાંથી તોડવા પ્રયત્ન કરવો

લંગોટી મારવી

- (૧) પાસેની માલમતા ઉડાવી દઈ ગરીબ થઈ જવું
- (૨) વૈરાગી થવું

લાકડાં લડાવવાં

સાચાંખોટાં કરી તકરાર કરાવવી

લાકડાં સંકોરવાં

- (૧) ચાકરી દ્વારા મોટા માણસની કૃપા મેળવવા લડનારને લડવાનું ઉત્તેજન આપવું; તકરાર લંબાય તેમ કરવું
- (૨) ખોટી ઉશ્કેરણી કરવી

લાકડાની તલવાર ચલાવવી

વગર સાધને કામ પાર પાડવું

લાકડાની તલવારે લડવું

- (૧) છત કે વિત્ત વિનાની સ્થિતિ આવવી
- (૨) પૂરતાં સાધન વગર ખોટો આડંબર કરી વ્યવહાર ચલાવ્યે રાખવો
- (૩) પૂરતાં સાધન વિના લડવું

લાકડાનો લાડુ

- (૧) દેખાવમાં સારી પણ ખરી રીતે બહુ મુશ્કેલીવાળી બાબત
- (૨) લોઢાના ચણા

લાકડી ઉગામવી

- (૧) બીક બતાવવી
- (૨) મારવા જવું
- (૩) મારવા માટે લાકડી ઊંચી કરવી

લાકડું ઘાલવું-ઘાલી દેવું

- (૧) આડખીલી ઊભી કરવી
- (૨) કેડ અક્કડ થઈ જવી
- (૩) પોતાના સ્વાર્થની બાબત વચમાં અડાવી દેવી
- (૪) પગપેસારો કરવો

લાકડે માંકડું વળગાડવું

- (૧) યોગ્યતા જોયા વગર સંબંધ જોડી દેવો
- (૨) બે જણ વચ્ચે તકરાર થાય એવું કરવું

લાખ લાખની વાત થવી

- (૧) તડાકા મારવા
- (૨) મોટી મોટી વાત થવી

લાખનું ઘર રાખ થવું

કિંમતી વસ્તુ નાશ પામવી

લાખે લેખાં થવાં

અપાર સમૃદ્ધિ મળવી

લાખે લેખાં લેવાવાં

- (૧) લાખોની લેવડદેવડ કરવી
- (૨) સોએ કે હજારે નહિ પણ જ્યાં લાખે લખાણ ચાલતાં હોય તેમ થવું

- (૩) મોટી મોટી વાત થવી

લાગ આપવો

તક મળવી; પ્રસંગ પડવો; બનવું

- લાગ જોઈને ઘા કરવો-લાગ જોવો (૧) યોગ્ય વખતની રાહ જોવી
(૨) પ્રસંગ ખોળવો
(૩) વખત જોઈને પ્રહાર કરવો
- લાગ મેળવવો (૧) અનુકૂળ કે જોઈતો વખત મળે તેમ કરવું
(૨) તક પ્રાપ્ત થવી
- લાગ લેવો (૧) આધાર રાખવો; ટેકણ દેવું
(૨) વખતનો લાભ લેવો; આવેલ પ્રસંગ ન ગુમાવવો
(૩) હકદાર થઈને જે લાગો આવે તે લેવો
- લાગમાંથી ખસી જવું-જતું રહેવું (૧) કોઈ સત્તા કે કાબૂમાંથી મુક્ત થવું
(૨) કોઈના દબાણ કે કબજામાંથી છૂટવું
- લાગુ પડવું (૧) પછવાડે લાગવું; કેડો લેવો
(૨) પાછળ પાછળ જવું; પ્રેમ કે મોહમાં પડવું; સંબંધ બાંધી દેવો
(૩) લાગુ થવું
- લાગે લાકડાં ફાટવાં યુક્તિથી કઠણ કામ પાર પડવું
લાગો નાખવો-ઘાલવો (૧) કર નાખવો
(૨) હકસાઈ લેવાનો રિવાજ દાખલ કરવો
- લાજ આવવી શરમાવું
લાજ તજવી-ખોવી બેશરમ થવું

લાજ મૂકવી

(૧) બેશરમ થવું; નફફટ થવું

(૨) લાજનો રિવાજ તજવો

લાજ રાખવી

(૧) આબરૂ સાચવવી

(૨) મદદ કરવી

(૩) માન જાળવવું

લાડ ઉતારવાં

ખુવાર કરવું

લાડ પહોંચાડવાં-ભુલાવી દેવાં

(૧) ખૂબ ધમકાવવું કે મારવું

(૨) શિક્ષા કે નુકસાન કરીને ખબર લઈ નાખવી

લાડવો ખાવો-જમવો-લેવો

(૧) જશ મેળવવો

(૨) ફાયદો કાઢવો-મેળવવો

લાડુ-લાપસી પીરસવાં

(૧) સાચીખોટી વાતથી ભોળવવું

(૨) સાચાખોટા લાભ બતાવવા

લાત ખાવી-વાગવી

(૧) નુકસાન થવું

(૨) પાટું ખાવું; તુચ્છકાર સહેવો

(૩) હારી જવું; પાટુંનો માર સહેવો

(૪) પગની ઠોકર સહન કરવી

લાત મારવી-લગાવવી

(૧) તરછોડી નાખવું; તુચ્છકારવું

(૨) પરવા ન કરવી; દરકાર ન કરવી

(૩) હારી જવું; પાટુંનો માર સહેવો

(૪) પગની ઠોકર સહન કરવી

લાપસીમાં લીટા હોવા

માલમલીદાની જોગવાઈ હોવી

લાલ થઈ જવું

(૧) અધિક સંપત્તિવાન થવું; ન્યાલ થવું

(૨) કોધથી તપી જવું

(૩) કોધનો અભિનય કરવો

લાલપીળી આંખ કરવી

ગુસ્સે થવું

લાલબાઈ મેલવી-લગાડવી

(૧) ઉતારી પાડવું

(૨) એકલાં રહેવા દેવું

(૩) તુચ્છકારવું

(૪) બાળી મૂકવું

લાળ લાગવી

(૧) કાંટાની ઝીણી અણી ખૂંચી જવી

(૨) ચસકો લાગવો

(૩) પ્રીતિ લાગવી

લાળા ઊઠવા

અતિશય બળતરા કે ચિંતા થવી

લાળા ચાવવા

લૂલો બચાવ કરવો

લાંઘણ કરવી-નાખવી

(૧) તદ્દન કોરો ઉપવાસ કરવો

(૨) ત્રાગું કરવું

(૩) પોતાનો હેતુ સાધવા કોઈની સામે
લાંઘણ લઈ બેસવું(૨) ખાવાપીવાના સોગન લઈ આડા
થઈ બેસવું(૩) ભૂખ્યાતરસ્યા બેસી રહેવું; ધામા
નાખવા

લાંછન લાગવું

લાંબા થઈ જવું

લાંબી ખેંચવી

લાંબી ફાળ ભરવી

લાંબી લેખણે લખવું

લાંબી સોડે સૂવું

લાંબું કાઢવું

લાંબું ખાતું પાડવું

લાંબું ખેંચવું

લાંબું ચાલવું

લાંબું થઈ જવું-થવું

લાંબે પને હોવું

લાંબે સાથરે સૂવું

આબરૂ જવી

(૧) થાકી જવું; કંટાળી જવું

(૨) પાયમાલ થઈ જવું; મરી જવું

મૃત્યુ પામવું; ઘસઘસાટ ઊંઘવું

ભારે હામ ભીડવી; સાહસ કરવું

(૧) પરોણો લઈ બળદ હાંકવો

(૨) મોટા પ્રમાણમાં શક્તિ ઉપરાંત લેવડદેવડ કરવી

દેવાળું કાઢવું; મરી જવું; છેલ્લું લાંબી વખતનું સ્મશાનમાં સૂવું

ઘણું જીવવું; ઘણા દહાડા જીવવું; લાંબું આયુષ્ય ભોગવવું

પરિચય અથવા વહીવટ વધારવો

ઘણું જીવવું; મોડે સુધી સૂઈ રહેવું

ઘણા દિવસ સુધી ટકવું કે નભવું

(૧) ઊંચેનું લેવા માટે પગનાં આંગળાં ઉપર ઊભા રહી હાથ ઊંચા કરવા

(૨) મરી જવું; પાયમાલ થઈ જવું

ઊંચી કાઠીનું હોવું

(૧) દીર્ઘદૃષ્ટિ રાખીને કામ કરવું

(૨) નિરાંત ધરવી

(૩) મરણ પામવું

લાંબો હાથ કરવો

(૧) અડચણ નાખવી

(૨) ભીખ માગવી

(૩) મદદ કરવી

(૪) માગણી કરવી; લાંચ લેવી

લીલા કરવી-રમવી-વિસ્તારવી

(૧) રંગરાગભર્યા વિલાસ કરવા

(૨) મૃત્યુ પામવું

લીલા ઝાડ હેઠળ ભૂખ્યા રહેવું

છતી સગવડે અગવડ ભોગવવી

લીલા-સૂકાનો વિચાર કરવો

યોગ્યાયોગ્ય-સારામાઠાનો વિચાર કરવો

લીલાંપીળાં દેખાવાં

(૧) આંખે અંધારાં આવવાં

(૨) ખૂબ નશો ચડવો

(૩) ખૂબ ગભરાઈ જવું

લીલું કરવું

(૧) કાંઈ નવુંજૂનું કરવું

(૨) ફાયદો કરવો; સંપત્તિ મેળવવી

(૩) સારું કરવું

(૪) કલ્યાણ કે ઉદય કરવો

લીલુંપીળું થવું-થઈ જવું

ગુસ્સે થવું

લીલું વાળવું

(૧) ફાયદો કરી આપવો

(૨) કાંઈ સારું ન કરવું

લૂગડાં ખંખેરવાં

(૧) પોતાની પાસે કોઈ માલમતા નથી એમ દર્શાવવું

(૨) નામકર જવું

લૂગડાં લેવાં

(૧) આબરુ લેવી; ફજેતો કરવો

(૨) બહેન-દીકરીને વસ્ત્ર આપવાં

લૂગડાં સોતું સંભળાવી દેવું

- (૩) વસ્ત્ર ખરીદ કરવાં
- (૪) લૂંટવું
- (૧) છૂપો ભેદ ખુલ્લો પાડવો
- (૨) છૂપું રહસ્ય પ્રગટ કરી દેવું
- (૩) મોઢામોઢ કહી દેવું
- (૪) સાફ સંભળાવી દેવું

લૂણ ખાવું

- (૧) કોઈનો રોટલો ખાવો
- (૨) જેનો રોટલો ખાધો હોય તેના ઓશિંગણ કે વફાદાર રહેવું
- (૩) આભાર તળે રહેવું

લેઈ નાખવું

- (૧) અણગમા કે જબરદસ્તીથી ગ્રહણ કરવું
- (૨) ઠપકો આપવો
- (૩) ધમકાવી કાઢવું

લેખ લખવા

- (૧) છેવટનો નિર્ણય કરવો
- (૨) ભવિષ્ય લખવું

લેખાં લેવાવાં

- (૧) દુષ્કર્મો માટે ખુલાસો પુછાવો
- (૨) જવાબદાર ગણાવું
- (૩) હિસાબ મગાવો

લેખે ગણવું

ગણતરીમાં લેવું

લેખે લાગવું

- (૧) ઉપયોગમાં આવવું
- (૨) મજરે આવવું
- (૩) ફળીભૂત થવું

લેમેલ થવી

કામ બગડી જતું હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં મૂકાવું; તાકીદ કે ઉતાવળની સાથે ગભરાટ આવવો

લેવાઈ જવું

(૧) ખસિયાણા પડવું

(૨) શરીરે સૂકાવું

લેવાનું દેવું થવું

(૧) બહુ જ કઠણ સમય આવવો

(૨) ભલાઈ કરતાં બૂરાઈ થવી

(૩) લાભને બદલે હાનિ થવી

લોચા વાળવા

(૧) ખરું કારણ ન બતાવતાં બીજાં ઓઠાં ધરવાં; ગરબડ-ગોટાળો કરવો

(૨) અસ્પષ્ટ લખવું કે બોલવું

લોટ ઊડવો

(૧) પાયમાલ થઈ જવું; ખલાસ થઈ જવું

(૨) ભિખારી થઈ જવું

(૩) સડી જવું; ખવાઈ જવું

લોટ ચાટતું કરવું

(૧) પાયમાલ કરવું

(૨) સાધનરહિત બનાવવું

લોટ ફાકવો

(૧) કાયરતા દેખાડવી; ગરીબ હાલત થવી

(૨) ગાંડાની માફક ગમે તેમ બકવું

(૩) જખ મારી ખાંડ ખાઈ લાચાર બનવું

(૪) સાધનરહિત સ્થિતિમાં મૂકાવું

લોહી ઊકળવું

(૧) ક્રોધ ચડવો; તપી જવું

(૨) બળાપો થવો

લોહી ઉકાળો કરવો

(૧) કંકાસ કરવો

(૨) હૈયાની બળતરા ક્રોધના આવેશમાં
બહાર કાઢવી

લોહી ઊડી જવું

(૧) ઝાંખા પડી જવું

(૨) નિસ્તેજ થવું

(૩) શરમિંદું થઈ જવું

લોહી પીવું

(૧) જંપવા ન દેવું

(૨) ચૂસી ખાવું

(૩) ત્રાસ આપવો; સતાવવું

લોહી બળવું

(૧) ચિંતા થવી; સંતાપ થવો

(૨) લાગણી થવી

લોહીનું પાણી થવું

(૧) ખૂબ મહેનત પડવી

(૨) શરીર ફિક્કું પડી જવું

લોહીનો કોળિયો ખાવો

(૧) દિલગીરીનું ખાવું

(૨) શોકના અવસરનું જમણ જમવું

(૩) દુઃખ ને શોકનો ભોગવટો કરવો

વકરો વાંઝિયો ન હોવો

(૧) વકરો સાવ નફા વગરનો ન હોવો

(૨) કંઈ ને કંઈક તો ફાયદો થવો જ

વખત જોઈને વાત કરવી

(૧) ટાણું જોઈને વાત કરવી

(૨) વખત વિચારીને વાત છોડવી

(૩) લાગ જોઈને ઘા કરવો

વખત વખતની છાંયડી

વખાનું માર્યું

વખારે તાળાં દેવાવાં

વખારે નાખવું

વખો પડવો

વગ ચલાવવી-લગાડવી

વગે કરવું-પાડવું

વગે પડવું

વગે લગાડવું

વગેસગે કરવું

વચન તોડવું-બોળવું

સુખદુઃખના વારાફેરા

(૧) દુઃખને લીધે, સંકટને કારણે
ભૂખમરો કે સંકટથી હણાયેલું

(૨) આપત્તિને લીધે આવી ચડેલું
કોઈના વિના કામ અટકી પડવું

(૧) ઓછી અગત્ય આપવી

(૨) ટાઢો આવકાર આપવો

(૩) બહુ દરકાર ન રાખવી

(૧) ખાવાનું ખૂટવું

(૨) દુઃખ આવવું

લાગવગનો ઉપયોગ કરવો

(૧) આડું-અવળું કરવું; છુપાવવું

(૨) યોગ્ય ઠેકાણે ગોઠવવું

(૩) ઠેકાણે પાડવું; લાગ ને સગવડ
હોય તે પ્રમાણે કાર્ય કરવું

(૧) બરાબર ગોઠવાઈ જવું

(૨) ખરું સમજાઈ જવું

(૧) કોઈ પણ કામમાં લેવું

(૨) કામમાં લગાડવું

(૧) આડું-અવળું કરવું

(૨) ઠેકાણે પાડી દેવું

(૧) બોલેલું પાળવું નહિ

(૨) બોલ્યું ન બોલ્યું કરવું

(૩) બોલીને ફરી જવું

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૨૯

વજની છાતી કે
વજજરનું કાળજું
વટાણા વાવવા કે માપવા
વટાવી ખાવું

વડનાં વાંદરાં ઉતારે એવું
વડી-પાપડ વંઠી જવાં
વણચાવ્યું બીડું ખાવું
વણસી જવું

વણી નાખવું

વણીને કહેવું-મૂકવું

વણીને વાત કાઢવી

વધાઈ ખાવી

વન હલાવવું

વરઘોડાની વાડી

બીક કે દયાની કશી લાગણી ન હોય
તેવું

નાસી જવું

(૧) છેતરવું

(૨) સરસાઈમાં ચડવું

મહા ઉધમાતિયું-તોફાની-અટકચાળું

કામ બગડી જવું

પ્રયત્ન વિના ફળની આશા રાખવી

(૧) બગડી જવું

(૨) વંઠી જવું

(૧) પાયમાલ કરવું

(૨) તોડીફોડી નાખવું

(૩) નાશ કરવો

(૧) અટકળે કહેવું

(૨) અતિશયોક્તિ કરવી

(૩) ગપ્પાં હાંકવાં

(૧) બનાવટ કરવી

(૨) વાત વધારીને કહેવી

(૧) કોઈને ખુશખબર પહોંચાડી બદલો
મેળવવો

(૨) ખુશખબર લઈ જવી

ધાંધલ કરવી

ક્ષણિક; ખોટા દમામવાળું

વરઘોડો કરવો

(૧) ફજેતી કરવી

(૨) વરઘોડે ચડાવવું

વરઘોડો કાઢવો

(૧) ધતિંગ ઊભું કરવું

(૨) વિઘ્ન આણવું

(૩) ફજેતી કરવી

(૪) વર-ચડાવો કરવો

વરસ કૂતરાને નાખવાં

(૧) ઉંમર પ્રમાણે શરીર ન વધવું

(૨) જીવન એળે જવું

(૩) આયુષ્ય વેડફાવું

(૪) મૂરખ રહેવું

વરસ દેખાવાં

(૧) અવસ્થા જણાવી

(૨) ઘડપણની શરૂઆત થવી

વરસને વચલે દિ

કોઈ એકાદ દિવસ; કવચિત; કોઈ વખત

વરસાદની પેઠે વાટ જોવી

બહુ આતુરતાથી રાહ જોવી

વરસી જવું

(૧) આપી દેવું

(૨) ખુશ થઈને ઘણું આપવું

વરાળ કાઢવી

(૧) મન-હૈયાની બળતરા બહાર કાઢવી

(૨) દુઃખના ઉદ્દગાર કાઢવા

વરે પડવું

ઉપયોગી થવું

વર્ષ વળવું

દુકાળ પછીના વર્ષમાં સારું પાકવું

વલખાં મારવાં

ફાંફાં મારવાં

વલણ ચૂકવવું

નફા-નુકસાનની રકમ ચૂકતે કરવી

વલો પડવો

(૧) વલખાં મારવાં

(૨) નિષ્ફળ જવું

વશનું માણસ હોવું

(૧) લાગવગ હેઠળનું માણસ હોવું

(૨) સમાન અભિપ્રાયનું માણસ હોવું

વસમી વેળા આવવી

(૧) કપરા સંજોગો ઊભા થવા

(૨) મુશ્કેલીનો વખત આવવો

વસમું લાગવું

(૧) ઝોબો આવવો

(૨) બહુ જ દુઃખ થવું

વહાણાં વહી જવાં

ઘણા દિવસ થઈ જવા

વહેતી નીકે પગ દેવો

(૧) ચાલતા કામમાં અડચણ કરવી

(૨) ખલેલ કરવી

(૩) ચાલુ પ્રવાહને રોકવો

વહેતું મૂકવું

(૧) દૂર ખસેડવું

(૨) ધ્યાન પર ન લેવું

(૩) ન ગણકારવું

વળ ઉતારવો

(૧) અનુકૂળ અને સંતોષકારક વ્યવસ્થા કરવી

(૨) ઘાટ ઉતારવો

(૩) હુંપદ તોડવું

(૪) મમત મુકાવવો

વળ રાખવો

(૧) અંટસ રાખવી

(૨) પૂર્વગ્રહોને વળગી રહેવું

વળતાં પાણી થવાં

- (૧) ઓટ શરૂ થવી
- (૨) જોર ઓછું થવું
- (૩) ઘડપણ, રોગ, વગેરે શરૂ થવાં

વળતી વેળા થવી

- (૧) આથમતો દિવસ થવો
- (૨) પડતીની દશા થવી

વળતો દહાડો-દશા-
દિવસ આવવો

સારી સ્થિતિ આવવી; ભાગ્યોદય થવો

વળે વળ બેસાડવો

યુક્તિથી બંધબેસતી ગોઠવણ કરવી

વંજો માપવો

નાસી જવું

વા આવવો

વિચારોનો જોશ બતાવવો

વા આવે એમ કરવું

- (૧) મનમાં આવે તેમ કરવું
- (૨) ઈચ્છાનુસાર વર્તવું
- (૩) તરંગવશ વર્તવું

વા ખાતું કરવું

- (૧) રખડાવવું; પતન કરાવવું
- (૨) ન લેખવવું

વા જોઈને વહાણ મૂકવું

- (૧) મોકો જોઈને કાર્ય સાધવું
- (૨) વખત જોઈને વાત કરવી

વાના ઘોડા જેવું

તરંગી

વા નીકળી જવો

- (૧) મરી જવું
- (૨) ઘણી મહેનત પડવી

વા વાવો

- (૧) અસર થવી; ગુણદોષ લાગવા;
ઘેલછા આવવી
- (૨) પ્રસરવું; વાવાઝોડું થવું

વા સાથે વાતો કરવી

(૩) સારીમાઠી વાતનો ફેલાવો થવો

(૪) સુખદુઃખ જોવાં કે અનુભવવાં

(૫) ફોગટ ઊડી જવું

આપમેળે કે વગર બોલાવ્યે વાતો કર્યા કરવી

વા-પાણી

(૧) વાયુ (હવા) અને પાણી જેવું

(૨) અનિત્ય અને અસ્થિર

(૩) ફોગટ

વાએ ઊડવું

ફેલાવું; વાત ફેલાવી

વાએ કમાડ દેવાવાં

(૧) વાત અંધારામાં જવી

(૨) વાત ઊડી જવી

વાએ જવું

(૧) હવા (વાયુ)માં જવું

(૨) ફોગટ જવું

વાએ વાત ચાલવી

(૧) મુક્તપણે વાત થવી

(૨) લોકચર્યાનો વિષય થઈ પડવો

(૩) ચારે બાજુ હકીકત જાહેર થવી

વાએ વાત જવી

(૧) જાહેર થઈ જવું

(૨) કશું છાનું ન રહેવું

વાગતે ઢોલે જવું

(૧) જાહેર રીતે જવું

(૨) વરઘોડે ચડવું

(૩) ફજેતી થવી

વાગતો ઘંટ-ઘૂઘરો હોવો

વાતોડિયો કે બોલકણો માણસ હોવો

વાઘ મારવો

- (૧) ઘણી બહાદુરીનું કામ કરી બતાવવું
- (૨) પરાક્રમ કરવું
- (૩) વાઘ મારવા જેવું મોટું પરાક્રમ કરવું

વાઘની બોડમાં હાથ ઘાલવો

જોખમભર્યું કાર્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરવો

વાઘનું મોં લોહિયાળું

એક વખતનો ચોર, હંમેશનો ચોર

વાજ આણવું

- (૧) કંટાળો આપવો; થકવી દેવું
- (૨) તોબા પોકારવી

વાજ આવવું

- (૧) કાયર થવું
- (૨) હારી જવું
- (૩) ત્રાસી જવું

વાજતું ગાજતું-વાજતે ગાજતે

- (૧) જાહેર રીતે
- (૨) ધામધૂમથી; ઠાઠમાઠથી
- (૩) ઢોલે ડંકા દેતાં આવવું

વાટ ઉઠાડીને

નાકામિયાબ બનાવીને

વાટ પડવી

- (૧) ધાડ પડવી
- (૨) લૂંટ થવી

વાટ પાડવી

- (૧) લૂંટવું
- (૨) રસ્તો પાડવો
- (૩) છીંડું પાડવું

વાટ પાડીને

લૂંટી લઈને

વાટ મારવી

પોતાને રસ્તે જવું

વાટ મુકાવવી

હરાવવું કે પાછું હઠાવવું; રસ્તો છોડાવવો

વાટમાં વહેવું

વાટેથી વઢવાડ લેવી

વાડ ઠેકવી

વાડ તેવો વેલો

વાડ વાંસે એરંડો

વાડમાં પડવું

વાડી લૂંટાવી

વાણાતાણા કરવા

વાત ઉડાડવી

વાત ઊડી જવી

વાત ખાઈ કે ગળી જવી

વાત ગળે ઊતરવી

વાત ચલાવવી-છેડવી

ભાગી જવું

રસ્તે ચાલતાં વગર કારણે તકરાર
વહોરવી

મનસ્વીપણે વર્તવું

જેવો રાજા તેવી પ્રજા

મુખ્ય એકને નિમિત્તે બીજાએ લાભ લેવો

રખડતું કે નધણિયાતું હોવું

(૧) ધૂળમાં મળી જવું

(૨) બગડવું

(૩) વીખરાઈ જવું

(૧) ગૂંચવી નાખવું

(૨) ચૂંથી નાખવું

(૧) ગપ ચલાવવી

(૨) વાત ફેલાવવી

(૧) મુદ્દો નકામો ગણાઈ બીજા જ વાત
નીકળવી

(૨) વાત કપાઈ જવી

(૧) અરજનો જવાબ આપવો બંધ થવો

(૨) સવાલનો જવાબ ન આપવો

(૩) મુદ્દો દબાવી દેવો

સમજમાં આવવું

(૧) અફવા ચલાવવી

(૨) ગપ હાંકવી

(૩) વાતચીતનો વિષય ખોલવો

વાત ચાલવી-થવી

(૧) ગપ ચાલવી; ગપાટો ચાલવો;
ચર્ચા ચાલવી

(૨) નિંદા થવી; હકીકત કે બીના રજૂ
થવી કે કહેવાવી

વાત નહીં, વાતનો પાયો નહીં

આધાર વિનાની વાત

વાત બગડવી-વધવી-વંઠવી

(૧) આબરૂ ખોવી

(૨) કાબૂ બહાર જવું

(૩) અમર્યાદ થવું

(૪) મામલો વધારે તેજ થવો

વાત ભારે પડી જવી

કરેલા કામનું પરિણામ સહન ન કરી
શકાય તેવું આવવું

વાત મારી જવી

(૧) ધ્યાન ન આપવું; મુદ્દો કે મુદ્દાની
બાબત ઊડી જવી

(૨) ધારેલી બાબત પાર ન પડવી

(૩) ખેલ કથળી જવો

(૪) ધાર્યું ન થવું

વાત વધી પડવી

(૧) ઉશ્કેરાઈ જવું

(૨) રજનું ગજ થઈ જવું

વાતના તડાકા-ફડાકા

ગપ્પાં; ટાઢા પહોરની વાતો

વાતનું વતેસર કરવું

(૧) મામૂલી વાતને છેક મોટી કરવી

(૨) લંબાવી લંબાવીને કહેવું

વાતોનાં વડાં-વાળું કરવાં

નકામી લાંબી વાતો કર્યા કરવી; ખાલી
લાંબી વાતો કરવી

વાદળ આવવું-ચડવું-ચડી
આવવું

- (૧) આકાશમાં વાદળાં ભેગાં થવાં
- (૨) આફત આવી પડવી

વાદળ ઘેરાવું

- (૧) આકાશ વાદળાંથી છવાઈ જવું
- (૨) ભય કે સંકટ ઝઝૂમવું

વાદળ તૂટી પડવું

એકસામટું દુઃખ આવી પડવું

વાદળ વીખરાવું-વેરાવું

- (૧) ઉઘાડ નીકળવો; વાદળ ખસી જવું
- (૨) લપ જવી
- (૩) સંકટ કે દુઃખ ઊતરી જવું

વાયડું થવું

- (૧) દોઢડહાપણ ચલાવવું
- (૨) હઠમાં આવવું

વાયદે ચડાવવું

- (૧) ખોટું લાગવું
- (૨) માઠું લાગવું

વાયરે ચડવું

- (૧) એક પછી એક મુદત મળવી
- (૨) ટલ્લે ચડવું

વાયરો ખાવો

- (૧) ઊંચી સ્થિતિમાં આવી જતાં ફૂલાવું
- (૨) ખૂબ ખીલવું; લહેરમાં આવવું
- (૩) કોઈના કહેવાથી ઉશ્કેરાઈ જવું
- (૪) ખોરંભે પડવું

વાયરો નીકળી જવો

- (૧) થાકીને લોથ થઈ જવું
- (૨) ઠૂશ નીકળી જવી
- (૩) મરણતોલ થઈ જવું

વારણે જવું

- (૧) ખૂબ પ્રસન્ન થઈ જવું
- (૨) કુરબાન કરવું

વારી જવું

- (૧) ઓવારણાં લેવાં; ફિંદા ફિંદા થઈ જવું
- (૨) બલા કે રોગદોગ લેવો
- (૩) મોહી પડવું; મુગ્ધ થઈ જવું
- (૪) વહાલમાં ભાગ આપવો; કુરબાન થઈ જવું

વાર્યું કરવું

- (૧) રોક્યું રોકાવું
- (૨) સલાહ માનવી

વાવટો ઉડાડવો

- (૧) ફજેત કરવું
- (૨) નાલેશી જાહેર કરવી
- (૩) વિજયી થવું

વાસીદામાં સાંભેલું જવું

અશક્ય કામ દેખાવું

વાળ ઊભા થવા

રોમાંચ થવો, ઘણી નવાઈ લાગવી

વાળ વાંકો ન થવો

જરા પણ ઈજા ન થવી

વાંકી નજરે જોવું

- (૧) અપ્રસન્નતા દેખાડવી
- (૨) કુદૃષ્ટિ કરવી
- (૩) ગુસ્સે થવું
- (૪) છાનામાના જોવું

વાંકી પાઘડી મૂકવી

- (૧) છેલાઈ કરવી
- (૨) ટાપટીપ કરવી
- (૩) દેવાળું કાઢવું

વાંકું ચાલવું

- (૧) અનીતિને રસ્તે ચાલવું
- (૨) આડું ચાલવું

વાંકું થવું

માઠું થવું; ગુસ્સે થવું; ઊલટી અસર થવી

વાંકું પડવું

(૧) ઊલટું લાગવું

(૨) માઠું લાગવું

(૩) દોષ દેખાવો

વાંકું બોલવું

(૧) આડું કે જૂઠું બોલવું

(૨) કબૂલ્યા કરતાં જૂઠું કહેવું

વાંકું મોં કરવું

(૧) મોં મરડવું

(૨) અવળું જોવું

વાંકો દહાડો થવો

(૧) કમબખ્તીનો સમય આવવો

(૨) પડતી દશા આવવી

વાંસો થાબડવો

ઉત્તેજન કે શાબાશી આપવી

વાંસો ભારે થવો

(૧) માર ખાવાનાં લક્ષણ થવાં

(૨) વાંસામાં માર મારી હલકો કરવાની જરૂર પડવી

(૩) મિજાજ વધવો; માર મારવો

વિખ વાવવું

શત્રુવટનું મૂળ રોપવું

વિચાર દોડાવવો

કલ્પના કરવી

વિચાર ભમવો

મન અસ્થિર હોવું

વિચાર રાખવો

(૧) વિવેક રાખવો

(૨) મર્યાદા રાખવી

વિવાહ પહેલાં માંડવો રોપવો

(૧) પ્રસંગ પહેલાં સજાવટ કરવી

(૨) મરતાં પહેલાં ઘોર ખોદવી

વીજળી વેગે જવું

(૧) ખૂબ ઝડપે જવું

(૨) તેજ ગતિએ જવું

વીમો કરવો-ખેડવો

(૧) જોખમમાં ઊતરવું

(૨) સાહસ કરવું

વીસ વસા થવું

પૂરું થવું; પાર ઊતરવું

વીંટીમાંનું નંગ હોવું

કાબેલ; પહોંચેલું; ઉસ્તાદ; અળવીતરું;
લુચ્ચું હોવું

વેચી ખાય એવું હોવું

ગાંજયું ન જાય કે પતન કરે તેવું હોવું

વેઠ કાઢવી-વાળવી

મન વગરનું જેમતેમ કામ કરવું

વેઠે કંકોડી દળવી

નકામો પ્રયત્ન કરવો

વેઠા ગણવા

(૧) આતુરતાથી રાહ જોવી

(૨) વેઠા ગણી હિસાબ ગણવો

(૩) ગણતરી કરવી

વેઠે ગણાય એટલું

બહુ જૂજ સંખ્યામાં

વેતરણ રાખવી

સગવડ રાખવી

વેતરણમાં હોવું

તજવીજમાં હોવું

વેદ ભણવા

વેદ ભણવા જેવું ભારે મુશ્કેલ કામ કરવું

વેલો વધવો

કુટુંબ કે પરિવાર વધવો

વેળા ભજવી

ઓચિંતી ભારે આફત આવવી

શનિની દશા બેસવી

વિઘ્ન ઉપર વિઘ્ન આવવાં

શંખ ફૂંકવો

(૧) ઉત્તેજન આપવું; ફોગટ ફાંફાં
મારવાં; દેવાળું કાઢવું; હારી જઈ
અધવચ્ચે પડતું મૂકવું

શંખ વાગવો

(૨) ભોપાળું બતાવી દેવું

(૩) લાચારી અનુભવવી

(૧) ખાલીખમ થઈ જવું

(૨) ખલાસ થઈ જવું

(૩) ખાવાપીવાનું ખૂટી જવું

શાતા વળવી

(૧) શાંતિ મળવી

(૨) નિરાંત વળવી

(૩) સુખ થવું

શાપ આપવો-દેવો

બૂરું ઈચ્છવું

શાપ લાગવો

અમંગળ થવું

શારડીથી શારવું

મેણાં મારીને તથા દુઃખ દઈને સંતાપવું

શાલ ઓઢાડવી

(૧) ઈનામ-બક્ષિસ આપવી

(૨) નિંદા કરવી

(૩) વાંકું બોલવું

શિખરે ચડાવવું

(૧) કોઈ કામને ઉચ્ચ રીતે પાર ઉતારવું

(૨) ફૂલાવવું; હદથી વધારે વખાણ કરવાં; માથે ચડાવવું

શિંગડાં માંડવાં

(૧) જોશભેર સામે થવું

(૨) શિરજોરી કરવી

(૩) સામા થવું

શીશ સાટે

જીવનો ભોગ આપીને

શીશામાં ઉતારવું

(૧) છેતરીને કાબૂમાં લેવું-વશ કરવું

(૨) સમર્થને પણ પોતાની ધારણા કબૂલ કરાવવી

શુક્રવાર થવો-વળવો

(૧) લાભ થવો

(૨) નસીબ ઉઘડવું

(૩) ફતેહ થવી

શૂળી ઉપર સૂવા જવું

જીવને જોખમે ગંપલાવવું

શેકી નાખવું

સંતાપવું

શેર લોહી ચઢવું-ચઢાવવું

(૧) હદ ઉપરાંત ખુશ કરવું

(૨) આનંદમાં મસ્ત થવું

શ્રાવણ-ભાદરવો વહેવો-વરસવો

(૧) પુષ્કળ આંસુ આવવાં

(૨) ચોધાર આંસુ સારવાં

શ્રીફળ આપવું-પકડાવવું

(૧) રજા આપવી

(૨) બરતરફ કરવું

શ્વાસ ઊડી જવો

(૧) ભયને લીધે ધ્રાસકો પડવો

(૨) મરી જવું

શ્વાસ કાઢી નાખવો

(૧) થકવવું

(૨) મરણતોલ કરવું

(૩) સંતાપવું

શ્વાસ હેઠે બેસવો

નિરાંત વળવી

સગડ મેલવો

પીછો છોડવો

સગડી માથે લેવી

બીજાની આપદા વહોરી લેવી

સગેવગે કરવું

આડુંઅવળું ગોઠવી દઈ બચી જવું

સજજડ થવું

(૧) હેબતાઈ જવું

(૨) મરી જવું

સડક થઈ જવું

સણકો થવો-લાગવો

સનસનાટી ફેલાઈ જવી

સપાટો કાઢી નાખવો

સફાઈ મારવી-હાંકવી

સફાઈમાંથી હાથ ન કાઢવો

સમય ભરાઈ જવો

સરસ્વતી ભણવી-સંભળાવવી

સરાડે ચડવું

સરાણે ચડાવવું

સ્તબ્ધ થઈ જવું

(૧) એકાએક વેદના થવી

(૨) માહું લાગવું

(૩) માહું લાગવાથી એકાએક અચકી પડવું

બધું જ એકાએક આશ્ચર્યકારક થવું

(૧) ખો ભુલાવી દેવી

(૨) ધમકાવવું

(૩) મારવું

ખોટું અભિમાન કરવું

(૧) ખોટી બડાઈ કર્યા કરવી

(૨) પોતાની નિર્દોષતા રજૂ કર્યા કરવી

(૧) અવકાશ ન રહેવો

(૨) વખત પૂરો થઈ જવો

(૩) મૃત્યુ નજીક આવવું

ગાળ દેવી

(૧) રસ્તે ચડવું

(૨) બંધબેસતું આવવું

(૧) આરંભ કરી આપવો

(૨) ઉશ્કેરી આપવું

(૩) ધાર કાઢવી

(૪) પાર પાડવું

સવા શેર

સવામણની તળાઈમાં સૂવું

સવાર થવું

સસલાનું શિંગડું શોધવું

સળ ન સૂઝવી

સળ બેસવા

સળ બેસાડવા

સળી કરવી-સળેકડું કરવું

સંઘ કાશીએ જવો

સંસાર તરવો

સંસાર માંડવો

સંસારસાગરમાં ડૂબવું

સાકર પીરસવી

સંપૂર્ણ; ધાર્યાથી વધ, વધુ સમર્થ

નિશ્ચિત થવું

(૧) કોઈના ઉપર કાબૂ મેળવવો

(૨) તકાદો કરવો; ઘોડા કે વાહન ઉપર બેસવું

(૩) ખૂબ ગુસ્સે થવું

(૪) શિરજોરી કરવી

ફોગટ ફાંફાં મારવાં

કશી ગમ ન પડવી

(૧) મેળ પડવો

(૨) સરળતા પ્રાપ્ત થવી

બરાબર સમજાવી લેવું

(૧) અકળાવવું

(૨) અટક્યાળું કરવું

(૩) ઘોંચપરોણા કરવા

(૪) ઉશ્કેરવું; ખીજવવું

ધારેલા અર્થની સિદ્ધિ થવી; મનની

મુરાદ પાર પડવી

સંસાર-વ્યવહારમાં કુશળ થઈ સારી રીતે

ઘર ચલાવવું; ઈશ્વરને ઓળખવો

પરણવું; દુનિયાદારીમાં પડવું

પાપી થવું; કરમ બાંધવું

(૧) મીઠું બોલી કામ કઢાવી લેવું

(૨) ખુશામત કરવી

સાચાંખોટાં કરવાં

- (૧) કાન ભંભેરવા
- (૨) સાચાનું જૂઠું અને જૂઠાનું સાચું ઠોકી બેસાડવું

સાડા બાર ગણી જવા

- (૧) નાસી જવું
- (૨) છટકી જવું

સાડા બાર વાગવા

- (૧) નાશ થવાની સ્થિતિ આવવી
- (૨) આવી બનવું

સાડાસાતી આવવી-બેસવી

- (૧) સાડાસાત વર્ષની પનોતી બેસવી
- (૨) એકેય ધાર્યું કામ પાર ન પડવું

સાણસામાં આવવું

- (૧) ઠપકામાં આવવું
- (૨) મુશ્કેલી કે અડચણમાં આવવું
- (૩) વશ થઈ જવું
- (૪) હેરાન થવું

સાતે ઘોડે સાથે ચડવું

બધાં કામ સાથે કરવાં

સાતપાંચ ગણવા

- (૧) નાસી જવું
- (૨) પલાયન થવું

સાતપાંચ થવી કે વીતવી

- (૧) શું કરવું તે સૂઝે નહીં તેવી સ્થિતિમાં આવી પડવું
- (૨) મહામુશ્કેલી થવી

સાત પેઢી ઉકેલવી

સાત પેઢીની નિંદા કરવી

સાતમે આસમાને ચઢવું-
જવું-પહોંચવું

- (૧) અતિશય મગરૂર થવું
- (૨) ખૂબ ગર્વ કરવો
- (૩) સંહાર કરવો
- (૪) વિનાશ કરવો

સાપે છછૂંદર ગળવું
સાફ કરવું- કરી દેવું

કપરી મુશ્કેલીમાં આવવું

(૧) ઉડાવી દેવું; ધોઈ નાખવું; સ્વચ્છ કરવું

(૨) નડતર દૂર કરવું; પાયમાલ કરી નાખવું

(૩) સૂપડેથી ઝાટકવું

સામાં શિંગડાં માંડવાં

(૧) મર્યાદા મૂકીને ધૂરકવું

(૨) આજ્ઞા ઉલ્લંઘવી

(૩) સામા થવું

સામી પાઘડી મૂકવી

શત્રુવટ ધરાવવી

સામે પૂર જવું

કહીએ તેનાથી વિરુદ્ધ ક્રિયા કરવી

સાલ કાઢવું-ટાળવું

(૧) આડખીલી દૂર કરવી

(૨) કાસળ કાઢવું

(૩) બંધબેસતો સાંધો બનાવવો

સાંકડે આવવું

હરકત કે મુશ્કેલીમાં આવી પડવું

સાંજ-સવાર કરવી

વાયદા કરવા

સાંધા કરવા

(૧) આઘાપાછી કરવી

(૨) સાચીખોટી વાતો ભેળવીને ઉશ્કેરવું

સિતારો પાધરો ન હોવો

અવળી દશા હોવી

સિંદૂર ફેરવવું

(૧) ધૂળમાં મેળવવું

(૨) નકામું કરી દેવું

સીધું જોખવું

માર મારવો

સુખડી આપવી

બક્ષિસ આપવી

સુખડી જમાડવી

માર મારવો

સુવાડી દેવું

મારી નાખવું

સૂઈ જવું

(૧) ખર્યાના માર્યા ખરાબ થઈ જવું

(૨) ચગતા કનકવાનું નીચા નમી
છાપરા વગેરે પર પડવું

(૩) મરી જવું; બંધ પડવું

(૪) હિંમત હારી જવી

સૂકો વાંસ મારવો

ચોખ્ખી ના પાડવી

સૂતો સાપ જગાડવો

હાથે કરીને દુશ્મન ઊભો કરવો

સૂરજ ચડતી કળાએ હોવો

(૧) ઉન્નતિનો સમય હોવો

(૨) દિવસ ચડતો હોવો

સૂરજ તપતો હોવો

ચડતી હોવી

સૂરજ સામે ધૂળ ઉડાડવી

અધિક બળવાળા સાથે બાથ ભીડવી

સે પૂરવી

(૧) ટેકો આપવો

(૨) મદદગાર નીવડવું

(૩) બરકત જણાવી

સોકટી મારવી

(૧) ચોટ લાગવી

(૨) ધારેલું કામ પાર પાડવું

(૩) કામ સાધી લેવું; સામાના
મહોરાને બાજીમાંથી ઉડાડવું

સોકટી વાગવી

(૧) યુક્તિ ફળવી

(૨) હેતુ પાર પડવો

સોડ તાણવી-તાણીને સૂવું

- (૧) આળસુ થઈ પડ્યા રહેવું
- (૨) નિરાંતે સૂવું; મરી જવું
- (૩) પગથી માથા સુધી ઓઢવું
- (૪) રિસાઈને સૂવું

સોના સાઠ કરવા

- (૧) આબરૂ ખોવી
- (૨) ખોટ ખાવી

સોનાના પારણે ઝૂલવું

ગર્ભશ્રીમંત હોવું

સોપો પડવો

નીરવ શાંતિ થવી

સોળે અંશ

સંપૂર્ણ

સોળે સંસ્કાર થઈ ચૂકવા

બધાં સુખદુઃખ વીતી ચૂકવાં

સોંઘુંમોંઘું થવું

- (૧) માન માગવું
- (૨) આગ્રહની અપેક્ષા કરવી

સોંસરું ઊતરી જવું

બહુ અસર થવી

સ્વાદ ચખાડવો

- (૧) અનુભવ કરાવવો

- (૨) મારવું

- (૩) સ્વાદ કરાવવો

સ્વાહા કરવું

- (૧) ઉચાપત કરવી

- (૨) ગળી જવું

- (૩) ખાઈ જવું

હકકાબકકા થઈ જવું

ડઘાઈ જવું; વ્યાકુળ થઈ જવું

હજમ કરવું

- (૧) વગર હક્કે બીજાની માલમતા પોતાના કામમાં લેવી

- (૨) ઉચાપત કરવી

હજાર ઘંટીનો લોટ ખાવો

હડકવા હાલવો

હડધૂત કરવું

હડપ કરવું-કરી જવું

હડિયાપટ્ટી કરવી-કાઢવી

હડી કાઢવી કે મૂકવી

હડે હડે કરવું

હડું ન હડું થવું

હથિયાર હેઠાં મૂકવાં

હથેળીમાં નયાવવું-રમાડવું

હથેળીમાં રાખવું

ઘણો અનુભવ લેવો

(૧) બહાવરું બનવું

(૨) ચીડિયા અને ઉતાવળા સ્વભાવનું
બનવું

તરછોડવું

(૧) અન્યાયી રીતે પડાવવું

(૨) એકદમ ગળે ઊતરી જવું

(૧) દોડાદોડી કરવી

(૨) ધીંગામસ્તી કરવી

(૧) કોઈ કામ કરવા ઉતાવળા થવું

(૨) ઝપાટાબંધ દોડવું

(૩) વધુ પડતું ખર્ચ કરવું

(૧) ખુવાર થવું

(૨) હડધૂત થવું

(૧) નાશ થવો; મરી જવું

(૨) પાયમાલ થવું

(૩) દૃષ્ટિ બહાર જવું

(૧) પ્રવૃત્તિ તજી દેવી

(૨) હાર કબૂલ કરવી

(૧) મરજી માફક ખેલાવવું

(૨) લાડ કરી ખુશ કરવું

(૧) અતિશય માયામતા બતાવવી

(૨) પાસે રાખી ઝુલાવવું

(૩) ફૂલાવવું

હથેળીમાં સ્વર્ગ બતાવવું

(૧) ઠગવું

(૨) છેતરવું

(૩) લાલચ બતાવવી

હથોટી પડવી

કામની આવડત આવવી

હથોટી બેસવી

કામ કરવાની ઝડપ અને મહાવરો થવો

હબક લાગવી

હેબતાઈ જવું

હમચી ખૂંદવી

નાચ્યા કરવું; ધમાલ કરવી

હરખ કરવા જવું

ખુશાલી વ્યક્ત કરવા જવું

હરામનું ખાવું

(૧) પારકી મહેનત ઉપર જીવવું

(૨) આળસુ થઈ પડી રહેવું

હલકું કરવું-પાડવું

(૧) મન ખાલી કરવું

(૨) મદ ઉતારવો; ગર્વ ઉતારવો

(૩) માર મારીને અશક્ત કરવું

(૪) વજનમાં ઓછું કરવું

હલેસાંએ તરવું

પોતાની પાસે સાધન અને આત્મબળ હોય તો તે વડે કામ કરીને ફતેહ મેળવવી

હવનમાં હાડકાં નાખવાં

(૧) સારા કામમાં દબલ કરવી

(૨) યજ્ઞકાર્યમાં વિઘ્ન કરવું

(૩) રંગમાં ભંગ પાડવો

હવા ઊડવી

વાત ચાલવી

હવા ખાવી

(૧) કંઈ ન મળવું

(૨) ફોગટ જવું

હવા સાથે લડવું

- (૧) નકામું લડી મરવું
- (૨) વા સાથે વાતો કરવી

હવાઈકિલ્લા બાંધવા

શેખયલ્લીના વિચાર કરવા

હવામાં ઊડી જવું

- (૧) ખાલી કે નકામું જવું
- (૨) ગુમ થવું

હવામાં બાયકા ભરવા

મિથ્યા પ્રયાસ કરવો

હવામાં હીંચકા ખાવા

- (૧) કામધંધા વિના રહેવું
- (૨) ઝોલાં ખવાવાં
- (૩) ટિયાવું

હસતાં હાડ ભાંગવાં

મીઠી બોલીમાં ઠપકો આપવો

હસવામાંથી ખસવું થવું

- (૧) રજમાંથી ગજ થવું
- (૨) મશ્કરી કરવા જતાં માહું પરિણામ આવવું

હસવું ને લોટ ફાકવો

એકસાથે પરસ્પર વિરોધી કરવું કે આચરવું

હસી કાઢવું

- (૧) મશ્કરીમાં ગણી કાઢવું
- (૨) લેખામાં ન લેવું

હસી નાખવું

- (૧) નમાલું ગણવું
- (૨) મજાકમાં ગણવું
- (૩) લક્ષમાં ન લેવું
- (૪) હસી પડવું

હળદર ફટકડી કરવી

- (૧) આબરૂ ઘટે તેમ કરવું
- (૨) ફજેતી કરવી
- (૩) નુકસાનીમાં ઉતારવું

૨૫૨

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

હાળવા થવું

ખાનગી કે ખટકતી વાત કહીને નિરાંત
અનુભવવી

હાકાબાકા ઊંડી જવા

ગભરાઈ જવું

હાડ જવું

(૧) ખરું રૂપ પ્રકાશવું

(૨) વંઠી જવું

હાડ ભાંગવાં-હાડકાં ભાંગવાં

(૧) સખત માર મારવો

(૨) ખૂબ મહેનત કરવી

હાડકાં ખોખરાં કરવાં-

(૧) માર મારવો

નરમ કરવાં

(૨) માર મારી હલકું કરવું

હાડકાં ચાલવાં

કામ કરવાની શક્તિ હોવી

હાડકાં ચોરવાં

આળસ કરવી

હાડકાં રંગવાં

(૧) ખૂબ માર મારવો

(૨) અતિશય નુકસાન કરવું

હાડકું નમાવવું

નીચા નમી મહેનત કરવી

હાડોહાડ લાગવું

બહુ ઊંડી અસર થવી

હાથ આપવો

(૧) મદદ કરવી

(૨) સહાય કરવી

હાથ ઉઠાવવો

(૧) હક મૂકી દેવો

(૨) સત્તા છોડી દેવી

(૩) મારવાની તજવીજ કરવી

હાથ ઉપાડવો

માર મારવાની તજવીજ કરવી

હાથ કરડવા

ઉતાવળ કરવી

હાથ કાપી આપવા

(૧) સહી-કબૂલાત આપ્યેથી વચમાં બંધાયેલા રહેવું

(૨) હસ્તાક્ષર આપવા

હાથ કાળા કરવા

(૧) કોઈ કલંકિત કામમાં સામેલ થઈ કલંક વહોરવું

હાથ ખંખેરવા

(૧) પ્રયત્ન છોડી દેવો

(૨) કોઈ જોખમ ભરેલા કામમાંથી હાથ ખસેડી લેવો

(૩) કામમાંથી ફારગત થઈ જવું

(૪) આશા છોડવી-મૂકવી; ઉડાવી દેવું

(૫) પાર મૂકવું

હાથ ખેંચવો

લોભ કરવો

હાથ ખેંચી લેવો

(૧) પ્રવૃત્તિમાંથી મુક્ત થઈ જવું

(૨) મદદ કરતાં બંધ થવું

હાથ ઘસવા

(૧) પસ્તાવો કરવો

(૨) પશ્ચાતાપ દર્શાવવો

(૩) હારી થાકવું

હાથ ચોખ્ખો હોવો

(૧) નિરપરાધી હોવું

(૨) પ્રામાણિક અને વિશ્વાસુ હોવું

હાથ છૂટો હોવો

(૧) મારવાની ટેવ હોવી

(૨) ઉદાર હોવું; ખર્ચાળ હોવું

હાથ જવો

- (૧) ટેકો જવો
- (૨) આધાર જવો
- (૩) હિંમત હારી જવી

હાથ જોડવા

કાલાવાલા કરવા, વિનંતી કરવી.

હાથ જોવો

- (૧) સામર્થ્ય જોવું
- (૨) શક્તિ-શારીરિક બળની પરીક્ષા કરવી

હાથ ઝાટકવા

જવાબદારીમાંથી મુક્ત થવું

હાથ ઝાલવો-પકડવો

- (૧) મદદ કરવી
- (૨) આશરો આપવો

હાથ ટાઢા કરવા

- (૧) સુખનો લહાવો લેવો
- (૨) દાન આપી સંતોષ પામવો

હાથ ઠરવો

- (૧) ટેવાવું
- (૨) સારો અનુભવ થવો

હાથતાળી આપવી

- (૧) છેતરવું
- (૨) નમકહરામ નીવડવું
- (૩) છટકી જવું

હાથ દાબમાં આવવો

- (૧) ઉપકાર તળે આવવું
- (૨) સંકડામણમાં આવવું

હાથ દાબવો-ચાંપવો

- (૧) ચૂપ રાખવું
- (૨) લાંચ આપવી
- (૩) સંકેત કરવો

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૫૫

હાથ દેખાડવો-બતાવવો

- (૧) આવડત બતાવવી
- (૨) ખો ભુલાવે તેવી શિક્ષા કરવી
- (૩) તાકાતનો પરચો આપવો
- (૪) ભવિષ્ય જોવડાવવા હાથ ધરવો

હાથ ધોઈ નાખવા

- (૧) આડો આંક વાળવો; આશા મૂકવી
- (૨) કામ હાથમાંથી છોડી દેવું
- (૩) ખતમ કરવું; જવાબદારી છોડી દેવી

હાથ નાખવો

- (૪) દેવાળું કાઢવું
- (૧) કોઈ બાબતમાં વચ્ચે પડવું
- (૨) કૂટવું
- (૩) તરાપ મારવી; લૂંટવું

હાથ નીચા પડવા

- (૧) નિરાશ થવું
- (૨) નાસીપાસ થવું
- (૩) નિષ્ફળ જવું

હાથ પર લેવું

- (૧) પોતાની તરફનું કરવું
- (૨) શરૂ કરવું

હાથ પીઠીવાળા કરવા

પરણાવી દેવું

હાથ ફેરવવો

- (૧) ઉચાપત કરવી; ઉપરથી સારું લગાડવું
- (૨) પંપાળવું; વલૂરવું
- (૩) સુધારો-વધારો કરવો
- (૪) હાથ વડે ચોપડવું; રંગવું

૨૫૬

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

હાથ ફેરવી જવું

હાથ બાળવા

હાથ બેસવો

હાથ ભરવા

હાથ મારવો

હાથ મોં ભણી વળવો

હાથ લાંબો કરવો

હાથ લાગવું

હાથ સંકડાશમાં હોવો

હાથ સારો હોવો

હાથ હલકો હોવો

હાથ હેઠા પડવા

ચોરી જવું

(૧) આગોતરી કબૂલાત આપવી

(૨) જાતે કામ કરવું

(૩) હાથે રસોઈ કરવી

સારો અનુભવ થવો; ટેવાવું

લાંચ આપવી

(૧) ઉચાપત કરવી; ચોરવું;
રંગરોગાન ઈત્યાદિ પ્રવાહી
ચોપડવું

(૨) સારી પેઠે ખોવું

(૩) સારી પેઠે પડાવવું

પોતાનો સ્વાર્થ પહેલાં સાધવો

(૧) ઉદારતા બતાવવી

(૨) મદદ કરવી

(૧) મળી આવવું

(૨) જડવું

નાણાંની તંગીમાં હોવું

(૧) પ્રવાહી હોવું

(૨) પ્રામાણિક હોવું

(૩) ચોખ્ખું હોવું

કોઈ કામમાં હોશિયાર હોવું

(૧) નિરાશ થવું

(૨) નિષ્ફળ જવું

(૩) લાચાર થવું

હાથ હોવો

સામેલગીરી હોવી

હાથથી જવું

- (૧) હાડ જવું
- (૨) વહી જવું
- (૩) આડે રસ્તે ઊતરી જવું
- (૪) ખરાબ થવું

હાથની ચળ ઉતારવી

- (૧) વગર કારણે મારવું
- (૨) મારવાની ઈચ્છા પૂરી કરવી

હાથપગ ગળી ભાંગી જવા

- (૧) કામ કરવાની દાનત ન હોવી
- (૨) સહાય વિનાનું થવું
- (૩) હિંમત હારી જવી
- (૪) હોશ જતા રહેવા

હાથપગ જોડીને બેસવું

કામઘંધા વગરનું બેસી રહેવું

હાથપગ હલાવવા

- (૧) કામ કરવું
- (૨) મહેનત કરવી

હાથફેરો કરવો

- (૧) ઉઠાવી જવું
- (૨) ચોરી કરવી
- (૩) પંપાળવું

હાથમાં ચાંપવું કે દાબવું

લાંચ આપવી

હાથમાં રહેવું

- (૧) કબજામાં રહેવું
- (૨) અંકુશમાં રહેવું
- (૩) જતું ન રહેવું
- (૪) બચવું; વપરાઈ ન જવું

હાથમાં લેવું

- (૧) કોઈ કામ કરવાનું માથે લેવું
- (૨) શરૂ કરવું
- (૩) વશ કરવું

હાથી જૂલવા

હાથે ચૂડી પહેરવી

હાથેપગે લાગવું

હાથેવાળો મેળવવો

અઢળક સંપત્તિના માલિક હોવું
કાયર હોવું

આજીજી કરવી

- (૧) પરણાવવું
- (૨) હાથોહાથની લડાઈ કરવી

હાથોહાથ કરવું

સહકારથી કરવું

હામી ભરવી

- (૧) જામીન થવું, સંમતિ દર્શાવવી
- (૨) બાંધધરી આપવી

હાર ઉતારવો

- (૧) ટેક ઓછો કરવો
- (૨) નરમ પાડવું

હારી ખાવું

- (૧) નબળા પડવું
- (૨) મમત મૂકી દેવી

હાંજા ગગડી જવા

- (૧) બીકથી નબળા પડવું
- (૨) શક્તિ સામર્થ્ય નરમ પડી જવું
- (૩) સખત માર મારવો
- (૪) ખૂબ મહેનત કરવી
- (૫) બીકથી થયરી જવું

હાંડલાં ખખડવાં

ઘરમાં કંકાસ થવો

હિલોળે ચડવું

- (૧) તોફાન કે મસ્તીએ ચડવું
- (૨) હિલાળા ખાવા

હિસાબ ન હોવો

હિસાબ લઈ નાખવો

હિંડોળે ચડાવવું

હિંમત આપવી

હિંમત હારવી

હીર ગુમાવવું

હીર તપાસવું

હુકમ ઉઠાવવો

હુરિયો બોલાવવો

હૂંડી કમાવી

હેમાળે હાડ ગાળવાં

હેયા ઉપર રાખવું

મહત્ત્વ ન ગણાવું

(૧) ઝડતી લેવી

(૨) ઠપકો દેવો

(૩) બદલો લેવો

(૧) નિકાલ ન થવા દેવો

(૨) ધક્કે ચડાવવું

(૩) ઉશ્કેરવું; જાગૃત કરવું

(૪) હચમચાવવું

નાહિંમત થતું અટકાવવું

(૧) કાયર થવું

(૨) નિરાશ થવું

નૂર ગુમાવવું

(૧) કસોટી કરવી

(૨) પારખું કરી લેવું

આજ્ઞા પાળવી

(૧) ફજેતો કરવો

(૨) ફજેતીનો પોકાર કરી શરમિંદું
બનાવવું

હૂંડીનાં નાણાં મેળવવાં

ઈચ્છાપૂર્વક મરણ નોતરવું

(૧) ખૂબ સંભાળ રાખવી

(૨) વહાલથી પાળવું

હેયામાં કોતરી રાખવું-
લખી રાખવું

હેયું કબૂલ ન કરવું

હેયું કાઢવું

હેયું ખાલી કરવું-ઠાલવવું

હેયું ટાઢું હિમ હોવું

હેયું ફાટવું

હેયું રીઢું થવું

હેયું હાથમાં ન રહેવું

હેયે ધરવું

હેયે સેતાન સળવળવો

હેયે હાથ રાખવો

હોઠ ખાટા કરી નાખવા

હોઠ ભીડવા

હોઠે પડવું

હોળી સળગવી

હોળીનું નાળિયેર બનાવવું

હોશ ઊડી જવા

હોશમાં આવવું

હોશિયારી કરવી-બતાવવી-મારવી

બરાબર યાદ રાખવું

(૧) વિશ્વાસ ન બેસવો

(૨) હિંમત ન ચાલવી

સર્વસ્વ અર્પણ કરવું

મનનો ઊભરો બહાર કાઢવો

નિરાંત હોવી

દિલને સખત આઘાત લાગવો

સુખદુઃખથી ઘડાઈ જવું

ઘણો પ્રેમ ઉત્પન્ન થવો

મનમાં ઉતારવું; બરાબર લક્ષમાં લેવું

હેયે પાપ ઊઠવું

ધીરજ રાખવી

બહુ માર મારવો

ગુસ્સે થવું

લોકોમાં ચર્ચાવું

કલેશ, કંકાસ વગેરે દુઃખ ઉત્પન્ન થવાં

આફત કે જોખમમાં ત્રાહિતને સંડોવવો

કે સપડાવવો

(૧) નાઉમેદ થઈ જવું, બેચેન થઈ જવું

(૨) નિસ્તેજ થઈ જવું

ગુમાવેલું ભાન પાછું આવવું

ડંકાસ મારવી

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૬૧

હોશમાં આવવું

હૃદય પીગળવું

હૃદય ભરાઈ આવવું

ઉમંગમાં આવવું

(૧) દયા આવવી

(૨) લાગણી થવી

(૧) શોકની લાગણીથી ડૂમો ભરાવો

(૨) કોઈ પણ વિચાર ન સૂઝવો

(૩) રડવું આવવું

•

www.marupurvat.in

કહેવતો

અક્કર્મીનો પડિયો કાણો

કમનસીબ વ્યક્તિને ન હોય ત્યાંથી મુસીબત આવે.

અક્કલ બડી કે ભેંસ ?

(૧) અક્કલ સૌથી વધુ મહત્વની છે.

(૨) શરીરની સ્થૂળતા ચડે કે અક્કલ ?

અક્કલ વેચાતી મળે તો કોઈ ધનવાન મૂર્ખ રહે ખરો ?

અક્કલ જન્મજાત દેન છે.

અક્કલનો ઓથમીર; મંગાવી ભાજી ને લઈ આવ્યો કોથમીર.

મૂર્ખ માણસ જરૂરીને બદલે વ્યર્થ જ કામ કરે

અખણ ગયા; દખણ ગયા પણ લખણ ન ગયાં.

ગમે ત્યાં જાય પણ પ્રકૃતિ ન બદલાય.

અગસ્ત્યના વાયદા.

લાંબા ને ન પાળવાના એવા ખોટા વાયદા.

અગ્નિને ઊધઈ ન લાગે.

અગ્નિની માફક જે શુદ્ધ છે તેને ડાઘ લાગતો નથી.

અણદીઠાનું દીઠું અને જે ખાધું તે મીઠું.

અનધિકાર લાભ થાય તે પચાવી ન શકે.

અણવીંધું મોતી નીવડ્યે વખાણ.

અનુભવ થયા પછી જ વખાણ થાય.

અણી ચૂક્યો સો વરસ જીવે.

કટોકટીમાંથી પાર ઊતરી જવું તે જ ઉત્તમ છે.

અતિ લોભ તે પાપનું મૂળ.

લોભના કારણે ઘણાં અનિષ્ટો જન્મે છે.

અધૂરો ઘડો છલકાય ઘણો.

જેનામાં ઓછી આવડત હોય તે વધારે દેખાવ કરે.

અનાજ પારકું પણ પેટ કાંઈ
ન પારકું ?

અન્ન અને દાંતને વેર.

અન્ન આહારે ને ઘી વહેવારે.

અન્ન એવો ઓડકાર.

અન્ન તેવું મન અને પાણી તેવી
વાણી.

અફીણનો જીવડો સાકરમાં ના
જીવે.

અબી બોલ્યા ને અબી ફોક.

અરધમાં રામ ને અરધમાં ગામ.

અલ્લાહ યાર તો બેડા પાર.

અવળી ગંગા વહી.

આકાશ પાતાળ એક કરવાં.

આખું કોળું શાકમાં જવું.

આગ લાગે ત્યારે કૂવો
ખોદવાથી શું ?

આગળ અગવાડું ને
પાછળ પછવાડું.

આગળ ઉલાળ નહિ ને
પાછળ ધરાળ નહિ.

આગે આગે ગોરખ જાગે.

આટો વેચી ગાજર ખાવાં.

બીજાનું હોય ત્યારે અકરાંતિયા થઈને
ન ખાવું જોઈએ.

ખાવાના સાંસા હોવા.

દરેક વસ્તુ પ્રમાણસર શોભે.

જેવો ખોરાક એવાં વાણીવર્તન થાય.

જેવાં ખાનપાન એવાં જ બુદ્ધિવર્તન થાય.

ખરાબ વાતાવરણમાં રહેવા ટેવાયેલાને
સારું વાતાવરણ ન ગમે.

બોલીને તરત ફરી જવું.

અસમાન વહેંચણી.

પ્રભુકૃપા હોય તો કામ પાર પડે.

સાવ ઊંધું કાર્ય થયું.

તમામ પ્રયત્નો કરવા.

બહુ મોટી ગફલત થવી.

મુશ્કેલી આવે ત્યારે તેનો ઉપાય શોધવાથી
અર્થ ન સરે.

નિર્વશ સ્થિતિ થવી.

કોઈ ચિંતા ન હોવી.

અગાઉથી ચિંતા ન કરવી.

મોંઘી ચીજવસ્તુના બદલામાં સોંઘી વસ્તુ
મેળવવી; ઉડાઉપણાથી ખર્ચ કરી
મોજમઝા માણવી.

આડી રાત તેની શી વાત ?

આડે લાકડે આડો વેહ.

આણું કરવા ગયો ને
ભૂલી આવ્યો વહુ.

આથમ્યા પછી અસુર શું ને
લૂંટાયા પછી ભો કેવો ?

આદત જાય મૂએ.

આદમી આદમી અંતર;
કોઈ દીવા કોઈ કંકર.

આદર્યા અધૂરાં રહે;
હરિ કરે સો હોય.

આદુ ખાઈને પાછળ પડવું.

આની પાઘડી એને માથે;
એની પાઘડી આને માથે.

આપ ભલા તો જગ ભલા.

આપ મૂઆ વિના સ્વર્ગો ન જવાય.

આપ સમાન બળ નહિ ને
મેઘ સમાન જળ નહિ.

આપકી તો લાપસી;
પરાઈ તો કુશકી.

વિલંબ યોગ્ય નથી.

ખરાબ સાથે ખરાબ વ્યવહાર ઘટે.

મુખ્ય કામની વાત જ ભૂલાઈ ગઈ.

સર્વસ્વ ગુમાવ્યા પછી ચિંતા કેવી ?

પ્રાણ ને પ્રકૃતિ સાથે જ જાય.

વ્યક્તિ વ્યક્તિએ વ્યક્તિત્વ અને શક્તિ
ભિન્નભિન્ન હોય છે.

ભગવાનની ઈચ્છા પ્રમાણે કામ થાય છે.

કોઈની પાછળ સતત પડી જવું.

બીજાના દેવાદાર બની એકનું દેવું ચૂકવવું.

(૧) ભલા સાથે સૌ ભલું.

(૨) આપણે સારાં હોઈએ તો જગત
સારું લાગે.

કેટલાંક કામો જાતે કરાય તો જ સિદ્ધિ
મળે.

જાતમહેનત સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

પોતાનાં કાર્યની કિંમત વધુ આંકવી.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૬૫

આપણે વેંત નમીએ તો
કોઈ ગજ નમે.

આપવીતી સહુ જાણે;
પરવીતી કોઈ ન જાણે.

આપવો દોકડો ને લેવો બોકડો.

આપ્યું વાણિયે ને ખાધું પ્રાણીએ.

આબરૂના કાંકરા ને
ફજેતીના ફાળકા.

આભ જમીન એક કરવાં.

આભ ફાટે ત્યાં થીગડું ન દેવાય.

આરતી ઉતારું ને મંગળ ગાઉં
બીજાને આપું તો હું શું ખાઉં ?

આરે આવેલું વહાણ ડૂબવું ?

આવ બલા ને પકડ ગલા.

આવતી વહુ ને બેસતો રાજા
(વખણાયાં તો વખણાયાં).

આવે ત્યારે પવનવેગે ને જાય
ત્યારે કીડીને વેગે.

આવો ભાઈ હરખા આપણે
બે સરખા.

આવ્યા મળવા ને બેસાડ્યા
દળવા

થોડુંય માન આપીએ તો સામે વધુ માન
મળે.

પોતાને દુઃખ પડે ત્યારે બીજાની વેદના
સમજાય.

ઓછી કિંમત આપીને મોટી વસ્તુ
લેવાનો પ્રયાસ કરવો.

બેજવાબદારીથી વર્તવાનો શો અર્થ ?

(૧) આબરૂ બગાડવી.

(૨) અતિશય અપકીર્તિ થવી.

ભગીરથ પ્રયાસ કરવો.

દૈવ રૂઠ્યાનો; ખૂબ બગડી ગયેલા
કામનો અને પાર વગરના દુઃખનો
ઈલાજ નથી.

પોતાની મતલબ સરવી જોઈએ.

છેક છેલ્લી ઘડીએ નિષ્ફળતા મળવી.

પારકી મુશ્કેલી ગળે વળગી.

પ્રથમ છાપ મહત્ત્વની છે.

રોગ અને આપત્તિ ઝડપથી આવે છે અને
જાય છે વિલંબથી.

બંને સમદુઃખિયા છીએ.

મહેમાન બનીને આવેલા માણસનું
સન્માન કરવાને બદલે તેની સાથે
અવિવેક દાખવવો.

આવ્યો આસો ને મેઘ નાસો.

(૧) આસો માસ આવતાં વર્ષાઋતુ પૂરી થાય છે.

(૨) સમય ગતિશીલ છે.

આશા અમર છે.

જીવન જીવવા આશા અમૃત સમાન છે.

આશીર્વાદનો ઉધારો શો ?

સારાં કામમાં ઢીલ ન કરવી.

આંખ અને કાન વચ્ચે ચાર આંગળીઓનો ફેર છે.

નજરે જોયેલું સાંભળેલા કરતાં વધુ વિશ્વસનીય હોય છે.

આંખ આંજી સહેવાય પણ ફૂટી ન સહેવાય.

સભ્યતા ભરેલું જૂઠું સહન થાય પણ ચોખ્ખે-ચોખ્ખું અપમાન સહન ન થઈ શકે.

આંખ ઊઠી ખમાય પણ ફૂટી ન ખમાય.

ક્રોધ સહન થાય પણ સંબંધ સાવ તોડી નાખ્યો ન ખમાય.

આંખ ફૂટે ત્યાં પાંપણને ક્યાં રડવું ?

બહુ મોટું નુકસાન થાય તેની સામે નાના નુકસાનની શી વિસાત ?

આંખ મીંચાઈ ને નગરી લૂંટાઈ.

પોતાની હયાતીમાં સઘળું સુરક્ષિત હોવું.

આંખની ગરજ પાંપણો સરવાની છે ?

જેનું જે કામ હોય તે જ તે કરી શકે.

આંખનું આંજણ ગાલે ઘસ્યું.

(૧) અઘટિત શણગાર સજ્યા.

(૨) એવું કાર્ય થયું કે અપયશ જ મળે.

(૩) અજ્ઞાનવશ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી.

આંખને પોપચાનો ભાર ન લાગે.

(૧) જે ઉપયોગી છે તે પ્રત્યે અણગમો ન હોવો જોઈએ.

(૨) સ્વજનો બોજારૂપ હોતાં નથી.

આંખમાં અમી તેને દુનિયા સમી.

જે સંબંધ મીઠો કે સારો કેળવી જાણે તે લોક-વ્યવહાર સારો જાળવી શકે.

આંખમાં કમળો તે
જગત પીળું દેખે.

આંખે આંધળો પણ ગાંઠે પૂરો.

આંગણે કૂવો ને વહુ ઉછાંછળાં.

આંગળાં ચાટ્યે કંઈ પેટ ભરાય ?

આંગળી આપતાં પહોંચો પકડવો.

આંગળી ચીંધાનું પુણ્ય છે.

આંગળી સૂજે થાંભલો ન થાય.

આંગળીથી નખ વેગળા

એટલા વેગળા.

આંધળે બહેરું કુટાવું.

આંધળાનો ગોળીબાર.

આંધળા આગળ આરસી ને

બહેરા આગળ શંખ.

આંધળા આગળ રોઈએ એટલે
પોતાની જ આંખો ખોઈએ.

આંધળા ખરચનું
અંતકાળે સરવૈયું.

જેવું પોતાનું મન હોય તેવું જ જગત
લાગે.

દેખીતી રીતે અશક્તિમાન લાગે પરંતુ
સ્વાર્થમાં સંપૂર્ણ સજાગ હોય.

નુકસાન થવાની પૂરી સંભાવના.

ખોટી કરકસરનો અર્થ નહિ.

સહેજ છૂટ આપતાં કે દાખવવા જતાં
સંપૂર્ણ છૂટ કે લાભ મેળવવો.

સારું અને સાચું માર્ગદર્શન આપવું.

નાની ચીજ કે બાબત ઘણી મોટી ન થઈ
શકે.

પારકાં પોતાનાં ન બને.

એકના બદલે બીજું સમજવું.

આડેધડ થયેલું વર્તન.

ભેંશ આગળ ભાગવત.

(૧) જેવી જેની ક્ષમતા હોય એવો
વ્યવહાર તેની સાથે કરવો.

(૨) મિથ્યા પ્રયત્ન ન કરવો.

કદર ન કરી શકનાર માણસ આગળ
પોતાની હકીકત જણાવવાથી લાભને
બદલે ઊલટું નુકસાન થાય.

બહુ જ ઉડાઉ માણસ છેવટે દેવાળું કાઢે.

આંધળાની ગત આંધળા જાણે.

આંધળાની ગાયને
અલ્લાહનાં રખોપાં.

આંધળામાં કાણો રાજા.

આંધળો કહે ભીંત અને બહેરો
કહે મસીદ.

આંબા તો ક્યાંક ઊગે બાકી
બાવળિયા બહુ હોય.

ઈન્સાફ આંધળો છે

ઈંટનો જવાબ પથ્થરથી આપવો.

ઉકરડે પડ્યું રતન-
ચીંથરે વીંટ્યું રતન.

ઉજ્જડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન.

ઉતાવળા સો બાવરા
ધીરા સો ગંભીર.

ઉતાવળે આંબા ન પાકે.

ઉપર આત્મ ને નીચે ધરતી.

ઉંદર ફૂંક મારતો જાય અને
કરડતો જાય.

ઉગતા સૂરજને સૌ નમે.

ઉજળું એટલું દૂધ નહિ.

જાતઅનુભવ અનુસાર જ્ઞાન હોય.

નબળાને ઈશ્વરનો આધાર હોય છે.

અજ્ઞાનીઓમાં નજીવા જ્ઞાનવાળો પણ
પંડિત ગણાય.

જોયા-સાંભળ્યા વિના બોલે તે ભળતું જ
હોય.

સારાં માણસ બહુ ઓછાં મળી આવે.

ન્યાય માટે સબળ અને સંપૂર્ણ પુરાવા
આવશ્યક છે

જોરદાર પ્રતિકાર કરવો.

કુશળ અને નિપુણ વ્યક્તિની યોગ્ય કદર
નથી થતી.

બહુ સારી વસ્તુ ન મળે ત્યાં ઓછી ખરાબ
પણ સારી ગણાય.

ઉતાવળથી કામ બગડે, ધીરજથી સારું
થાય.

ઉતાવળ કરવાથી સારું કામ થાય નહિ.

કંઈ આધાર નહિ.

મીઠું મીઠું બોલે અને ખબર ન પડે તે રીતે
રીતે સ્વાર્થ સાધે.

સત્તાને સૌ અધીન બનવા જાય.

બાહ્ય દેખાવ પરથી ખરી કિંમત ન થાય.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ
ઊજળે લૂગડે ડાઘ નહિ.
ઊજળે લૂગડે ડાઘ લાગે.

ઊઠ વહુ વિસામો ખા;
હું કાંતું તું દળવા જા
ઊતર્યો અમલ કોડીનો.

ઊને પાણીએ ઘર ન બળે.
ઊપજ્યું તેવું નીપજ્યું.
ઊલમાંથી ચૂલમાં પડવું.

ઊલેયે અંધારું ન જાય.
ઊંઘ ન જુએ સાથરો અને ભૂખ
ન જુએ ભાખરો.
ઊંઘ ને આહાર વધાર્યા વધે
અને ઘટાડ્યાં ઘટે.
ઊંઘ વેચીને ઊજાગરો લીધો.

ઊંઘતો બોલે પણ
જાગતો ન બોલે.
ઊંઘ ને વળી ઉકરડે ચડ્યું.

૨૬૯

વેશવર્તન સારાં હોય તો લાંછન ન લાગે.
સારા માણસનો નાનો દોષ પણ જણાઈ
આવે.

બીજાની પાસે મહેનત કરાવવી અને પોતે
વધુ કામ કરે છે તેવો દેખાવ કરવો.
સત્તાધારીનું માન સત્તા ગુમાવ્યા પછી
ન ટકે.

મોટું કામ કરવા વિશેષ શક્તિ જોઈએ.
મહેનત અનુસાર ફળ મળે છે.
એક મુશ્કેલીમાંથી બચવા જતાં બીજી
મુશ્કેલીમાં પડવું.

મિથ્યા પ્રવૃત્તિથી ઉકેલ ન આવે.
જરૂર પડ્યે બધી પરિસ્થિતિ અનુકૂળ થઈ
જાય.

આળસ અને મોજમજામાં વિવેક તથા
સંયમ રાખવો.

હાથે કરીને પારકી પંચાતમાં પડવું;
વગર કારણે દુઃખ વહોરી લેવું.

(૧) જાણી જોઈને સાંભળે નહિ.
(૨) અત્યંત સભાન હોવું.

ઊંઘ પોતે ઘણું ઊંચું છે એટલે જોનારને
તે જલદી દેખાય છે; હવે જો તે ઉકરડે
ચડે તો ઘણી સારી રીતે જોઈ શકાય
છે; અર્થાત્ ઘૂપું ન રહેવું.

ઊંટ મરે ત્યારે મારવાડ
સામું જુએ.

ઊંટ મેલે આકડો અને
બકરી મેલે કાંકરો.

ઊંટનાં અઢારે વાંકાં.

ઊંટનાં ઊંટ જતાં રહે અને
કીડી અટકી રહે.

ઊંટે કર્યા ઢેકા તો માણસે કર્યા
કાઠડા.

ઊંડા પાણીમાં ઊતરવું નહિ.

એ તો ઊડતાં પંખી પાડે છે.

એ પાણીએ મગ ચઢે નહીં.

એક એક કોદરે કાળ જાય.

એક કપૂત કુળ બોળે.

એક કરતાં બે ભલા.

એક કસર ને સો સફર.

એક કામનાં ચાર કામ.

એક કાંકરે બે પક્ષી મારવાં.

એક કોહેલું પાન સો પાન
કહોવરાવે.

એક ચિનગારી વન બાળે.

જેનું દિલ જ્યાં લાગેલું હોય તેનું જ
સ્મરણ થાય.

બધાં બધી વસ્તુ ન ખાય; એકાદ તો
છોડે જ.

સ્વભાવે જ વાંકાપણું.

મોટી ભૂલો ધ્યાન બહાર રહે અને નાની
અમથી ભૂલો નજરે ચડે.

(૧) પ્રતિકૂળતાને નિવારવા અનુરૂપ
યુક્તિ કરવી.

(૨) અગવડને સગવડરૂપ બનાવવી.

અનુચિત સાહસ ન કરવું.

અતિશય પાવરધા હોવું.

એવા પ્રયત્નથી કામચાબી ના મળે.

ધીરજ રાખવાથી કપરો કાળ પણ વીતે.

દુર્ગુણી પુત્ર કુળનું નામ બગાડે.

બીજો સાથે હોય તો અનુકૂળતા વધે.

અલ્પ નુકસાની કે ખોટ પૂરવા ઘણા
પ્રયત્નો કરવા-મોટો પુરુષાર્થ કરવો.

એક જ ફેરામાં ઘણાં કામ કરવાં; એક
સાથે ઘણાં કામ પૂર્ણ કરવાં.

એક પ્રયત્નથી બે કામ પાર પાડવા.

એક ખરાબ વસ્તુ ઝાઝાંને બગાડે.

એક હાનિકારક બાબત સર્વનાશ નોતરે.

એક જ લાકડીએ સહુને હાંકવા.

કશા જ વિવેક વિના બધાં સાથે એક-સરખું વર્તવું.

એક જાળામાં સો સાપ.

બડાઈ હાંકતી મોટી ગપ જેવી વાત કરવી.

એક દહાડાની શોભા ને જન્મારાની આભા.

જીવનભરની કમાણી કેવળ એક જ પ્રસંગની વાહવાહ બોલાવવા ખર્ચી નાખવી.

એક દીવે દીવો અને ઘણા દીવે દિવાળી.

સંઘબળ ઉત્સવ જેવો આનંદ અર્પે છે.

એક નન્નો સો દુઃખ હણે.

એક વાર ના પાડવાથી અનેક દુઃખ ટળે.

એક નૂર આદમી હજાર નૂર કપડાં.

યોગ્ય કપડાંથી વ્યક્તિત્વ વિકસે છે.

એક પગ દૂધમાં;

(૧) બંને પક્ષો સાથે સંબંધ રાખવો.

એક પગ દહીંમાં.

(૨) બંને પક્ષોથી લાભ લેવો.

એક પંથ ને દો કાજ.

એક કામથી એક કરતાં વધુ લાભ થાય.

એક પૈસા માટે ધોળકે (પાટણ) જવું.

અતિશય કંજૂસ હોવું.

એક ભવ મીઠો;

વર્તમાનમાં મળતું સુખ કે મળતો લાભ

પરભવ કોણે દીઠો ?

વર્તમાનમાં જ ભોગવી લેવો.

એક ભવમાં બે ભવ કરવા.

બે લગ્ન કરવાં; બે સંસાર માંડવા.

એક મરણિયો સોને ભારે.

મરવાને તૈયાર થયેલા માટે કશું અશક્ય નથી.

એક મ્યાનમાં બે તલવાર ન સમાય.

બંને સમર્થ વ્યક્તિ એક જ સ્થાને ન રહી શકે.

એક હાથે તાળી ના પડે.

એકડા વગરનાં મીંડાં.

એકદમ લાડવો ખવાય નહિ.

એકનું નામ ને બીજાનું કામ.

એકલ દોકલના અલ્લાહ બેલી.

એકે ઊજળા છત્રીશે ખેંગાર.

એકે હજારાં ને સોએ બિચારાં.

એટું ખાય તે ચોપડ્યાને ભરોસે.

એના ટાંટિયા એના ગળામાં.

એના પગે ભમરો છે.

એની લાકડી ને એનો બરડો.

એરણની ચોરી ને સોયનું દાન.

સહકાર વગર કામ ન થાય.

(૧) કંઈ કિંમત ન હોવી.

(૨) મુખ્ય માણસ વિના કોઈ કાર્ય સિદ્ધ ન થવું

એક સાથે બધો લાભ ન મળે.

ખોટી રીતે કામ કરાવી લેવું.

જેને કોઈ સથવારો નથી તેને ઈશ્વર સહાય કરે છે.

ગુણવાન વ્યક્તિ કુળ ઉજાળે અને ઝાઝાં હોય પણ નકામાં નીવડે તો કુળ બોળે; હજાર કપૂત કરતાં એક સપૂત સારો. નિર્બળની સંખ્યા વધુ હોય તો પણ તેનો કાંઈ અર્થ નથી.

એક જવાંમદ હોય તો તે હજાર વ્યક્તિને પણ પહોંચે છે.

કાંઈ મળશે તેની લાલચમાં થતી પ્રવૃત્તિ.

કોઈની ખોટી યોજના એને જ હાનિકર્તા કરી ઊંધી વાળવી.

સતત રખડ્યા કરવું; કદી ઠરીઠામ ન બેસવું.

પોતાનાં સાધન વડે જ માર ખાવો; અર્થાત્ સ્વજનોથી નુકસાન થવું.

મોટા પાપ કે ગુનાવાળું કૃત્ય ઢાંકવા અલ્પ સત્કર્મોનો આડંબર કરવો.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૭૩

એવા પોયા પહાણા નથી કે
શિયાળ કરડી ખાય.

એવું તે શું રળીએ કે
દીવો મેલીને દળીએ ?

એવો ભોળો કે મૂકી જાય
ગાગર ને લઈ જાય ગોળો.

એવો સાચો કે જ્યાં બોલે
ત્યાં ખાય તમાચો.

ઓછું પાત્ર ને અદકું ભણ્યો
ને વઢકણી વહુએ દીકરો જણ્યો.

ઓડનું ચોડ કરવું.

ઓરડાનું ધન ઓટલે આવવું.

ઓરમાન મા તે માથાનો ઘા.

ઓળખાણ તો સોનાની ખાણ.

કજિયાનું મૂળ હાંસી ને રોગનું
મૂળ ખાંસી.

કજિયાનું મોં કાળું.

કડવું ઓસડ મા જ પાય.

કડી ઉપર તાળું નહિ ને લાડુ
ઉપર વાળુ નહિ

કણ કણ કરતાં મણ થાય.

કપટ ત્યાં ચપટ.

પરિસ્થિતિને પહોંચી વળે તેવા હોવું.

ઓછું કમાવા વધુ નુકસાની કરવી સારી
નહિ.

અતિશય લુચ્યા હોવું.

અતિશય ભલા હોવું.

અલ્પજ્ઞાનીને અધિક મોભો મળે તો
પરિણામ સારું ન આવે.

બગાડી નાખવું; ધાર્યા કરતાં ઊલટું
કરવું.

ઘરની દોલતનો દેખાવ કે ઠઠારો કરવો.

ઓરમાન માતા ત્રાસદાયક.

પરિચયના ઘણા લાભ.

જરાક અમસ્તી મજાકમશ્કરીમાંથી કજિયો
થઈ જાય ને ઉધરસમાંથી રોગ થાય.

કંકાસથી દૂર રહેવું સારું; કજિયાથી
હાનિકારક પરિણામ જ આવે.

કડવી શિખામણ વહાલેશરી જ આપે.

મૂળ વસ્તુ જ સમર્થ હોય પછી એના
ઉપર વધારાની વસ્તુની જરૂર ન રહે.

ત્રેવડથી બચત થાય.

કપટ કરવાથી માહું પરિણામ મળે.

કપાળનું ટીલું ગાલે ન થાય.

દરેક ચીજવસ્તુનો ઉપયોગ યોગ્ય જગ્યાએ જ થાય.

કપાળે કપાળે જુદા મત પણ
રોટલાટાણે એક મત.

ઘરમાં દરેકની અક્કલ જુદી હોય પણ
બધાં વચ્ચે સંપ તો હોય જ.

કમજોર ને ગુસ્સા બહોત.

શક્તિ ઓછી હોય તે ગુસ્સો વધારે કરે.

કમાઉ દીકરો સહુને વહાલો.

જેનાથી લાભ મળતો હોય તે પ્રિય
લાગે.

કમાડ કરતાં આગળો ભારે.

ચીજવસ્તુની ગોઠવણી યોગ્ય રીતે કરવી
અને તેનો ઉપયોગ વિવેકથી કરવો.

કમાતાં આવડે; તો ધન ખેંચે

હુનર-આવડત હોય તો ઘણી કમાણી
થાય.

કમોસમનાં કંકોડાં સ્વાદ ન આપે.

સમય પારખી કામ કરવું.

ક્યાં રાજા ભોજ ને ક્યાં ગાંગો
તેલી ?

મોટો તેનું મોટપણ દાખવે અને નાનો
નાનપ બતાવે; અર્થાત્ મોટા સાથે
નાનાની સરખામણી ન થાય.

કર ભલા હોગા ભલા.

ભલાઈનો સારો બદલો મળે જ છે.

કરકસર તે બીજો ભાઈ.

કરકસર આવશ્યક છે.

કરડે માંકડ ને માર ખાય ખાટલો.

ગુનો કોઈ કરે ને સજા ભોગવે બીજો.

કરણી તેવી પાર ઊતરણી.

જેવું કરે તેવું ફળ મેળવે.

કરતાં હોય તેમ કરીએ અને

પોતાની આવડત મુજબ કામ કરવું અને

છાશની દોણી ભરીએ.

જે મળે તેમાં સંતોષ માનવો.

કરમ કઠણ ને કાયા કોમળ.

સારું મળે નહિ ને ખરાબ ગમે નહિ.

કરમને શરમ નહિ ને ચોરીના
દાને ધરમ નહિ.

સાચું કર્મ કરવું અને ધર્મનું પાલન કરવું.

કરમમાં જ કોઠાં તો કોનાં
લેવાં ઓઠાં ?

કરમે કજોડું તો બહાર વગોણું.

કરવા ગયા કંસાર ને થઈ થૂલી.

કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું;

કરવી વઢવાડ તો બોલ આડું.

કરે ચાકરી તો પામે ભાખરી.

કરે સેવા તો પામે મેવા.

કરે તેવું પામે.

કરોળિયાનો એક પગ ભાંગે
તોય શું અને રહે તોય શું ?

કર્મમાં લખ્યું તેલ તો ઘી ક્યાંથી
ખાઉં ?

કર્યું તે કામ ને વીધ્યું તે મોતી.

કર્યું ભગાના ભાઈ જેવું.

કળથી થાય તે બળથી ન થાય.

કસાઈને ઘેર ગાય બાંધવી.

કસાઈને ઘેર કુશળ ને ધર્મીને
ઘેર ધાડ.

કહેવાય નહિ અને સહેવાય નહિ.

નસીબમાં હોય એ જ મળે.

પહેલેથી જ અનુકૂળ સાથી ન સાંપડ્યું
હોય ત્યાં વગોવાનું જ બને.

ધાર્યા કામમાં સફળ ન થવું; જે પરિણામ
મેળવવું હોય તેને બદલે કોઈ જુદું જ
પરિણામ આવવું.

જે ધ્યેય મેળવવું હોય એને જરૂરી બાબત
પહેલી મેળવવી એટલે સફળતા મળે.

મહેનત વગર ફળ મળતું નથી;

સેવાનું સારું ફળ મળે જ છે.

જેવું કર્મ કરીએ તેવું જ ફળ પામીએ.

ખૂબ માલદારને થોડી ખોટ જાય તોય
વાંધો ન આવે.

નસીબમાં લખ્યું હોય તેમ થાય.

કામ કરવામાં વિલંબ ન કરવો.

કામ કરીને સાવ બગાડ્યું.

બળ કરતાં બુદ્ધિ ચડે.

દયાહીન કૃત્ય કરવું.

પાપીનું સારું થાય ને ધર્મીનું ખરાબ
થાય એ કેવું ?

ત્રિશંકુ જેવી પરિસ્થિતિ થવી.

કહેવું સાસુને સંભળાવવું વહુને.

અન્ય માટે ઉચ્ચારેલા શબ્દોમાંથી આપમેળે પોતાના માટે ઘટિત સમજ મેળવવી.

કંઈ લાખો નિરાશામાં અમર આશા છુપાઈ છે.

ઘણી નિરાશા મળે તોય આશા તો ફળીને જ રહેવાની.

કંકાસે ગોળાનાં પાણી સુકાય.

કલેશ અને કંકાસ ઘરનો જ સર્વનાશ નોતરે છે.

કાકા દીઠે કુટુંબ દીઠું; મામા દીઠે મોસાળ દીઠું.

સગપણ છેવટે કામમાં આવે.

કાકા મટીને ભત્રીજા થવું.

ઊંચે પગથિયેથી ઊતરીને નીચે પગથિયે બેસવાનું થવું.

કાકા મામા કહેવાના ને ઘરમાં હોય તે ખાવાના.

આપત્તિના સમયે સગા-સંબંધી મદદરૂપ થતાં નથી; જે પોતાની પાસે છે એ જ ઉપયોગમાં આવે છે.

કાગડા બધે જ કાળા.

પ્રાણીમાત્રની પ્રકૃતિ સર્વત્ર સરખી હોય છે.

કાગડાના મોઢામાં રામ ના હોય.

પાપીના મોંમાંથી સારાં વેણ ન નીકળે.

કાગડાની કોટે રતન બંધાવું.

કજોરું થવું.

કાગડાને શ્રાદ્ધ સોળે દહાડા.

સ્વમાન વિના જીવન જીવનારને સઘળા દિવસો એકસરખા છે.

કાગડો ચાલે મોરની ચાલ.

દેખાદેખી કરવાનો અર્થ નહિ.

કાગડો દહીંથરું લઈ ગયો.

સારી વસ્તુ નઠારાને હાથ જવી.

કાગનું બેસવું ને ડાળનું પડવું.

ઓચિંતું કાંઈ બનવું; દૈવયોગે અણધારી આફત આવવી.

કાગને કહે ડોબાં મરતાં નથી.

કાગવાણીના અપશુકનથી ઢોર મરે નહિ.

કાગનો વાઘ કરવો.

નજીવી વાતને મોટું સ્વરૂપ આપવું.

કાગળની હાંલ્લી ચૂલે ચડે નહિ.

જેની જેવી શક્તિ અને આવડત એ મુજબ તે કામમાં લઈ શકાય.

કાગળની હોડીએ કાંઈ દરિયો તરાય ?

જેવું કામ તેવાં સાધન જોઈએ.

કાચના ઘરમાં રહેવું ને કાંકરી મારવી.

પોતે દોષિત હોવા છતાં બીજાના દોષો જાહેર કરવા.

કાચા કાનનું તે નહિ સાનનું.

બીજાનું સાંભળીને કે ખોટી ભંભેરણીથી નિર્ણય કરવો તે સમજદારી નથી.

કાણાને કાણું ના કહેવાય.

કોઈને અપ્રિય લાગે એવું કહેવું નહિ.

કાપ્યા કાન ત્યારે આવી સાન.

મંત્ર ફૂંકી જ્ઞાન આપ્યું ત્યારે સમજણ આવી.

કામ કરે તે કાલા અને વાત કરે તે વહાલાં.

ઘણી વાર કામ કરનાર કરતાં મીઠી વાતો કરનાર વગ જમાવી બેસે છે.

કામ કર્યા તેણે કામણ કર્યા.

(૧) પરિશ્રમ ફળદાયી છે.

(૨) કામ કરવાથી પ્રેમ પ્રાપ્ત થાય છે.

કામ કામને શીખવે.

ન આવડતું કામ પણ ધીરજથી શિખવાથી આવડવા માંડે છે.

કામના વાદ થાય, કરમના નહિ.

કામ કરવામાં ચડસાચડસી થઈ શકે કરમને અધીન જે મળે તેમાં વાદ ન કરાય.

કામા (કામ) વહાલા લાગે ધામા વહાલા નહિ.

કામ કરે તે જ સારું લાગે, માત્ર બેસી રહેનાર નહિ.

કાયા કાચો કુંભ.

જીવન ક્ષણભંગુર છે.

કાયા પાણીનો પરપોટો ફૂટતાં
વાર નહીં.

જીવન ક્ષણભંગુર છે.

કાશીનું કરવત જતાંયે વહેરે ને
આવતાંયે વહેરે.

ઈચ્છિત વસ્તુ મેળવવી હોય તોય મુશ્કેલી
તો રહે જ.

કાઠની હાંલ્લી એક જ વાર
ચૂલે ચડે.

એવું કામ જે એક જ વાર થઈ શકે.

કાળ જાય ને કહેણી રહે.

તક કે અવસર પ્રમાણે ન વર્તીએ તો
શોભે નહિ ને પાછળથી સાંભળવાનું
કાયમ રહે.

કાળ જાય પણ કલંક ન જાય.

સમય પસાર થઈ જાય પણ લાગેલું
કલંક ભૂંસાતું નથી.

કાળના કોદરાય ભાવે.

મુશ્કેલ પરિસ્થિતિમાં જે મળે તે સારું
લાગે.

કાળા કાળા મંકોડા ને
રાતી રાતી ઝિમેલો.

તદન નિરાધાર હોવું તદન અભણ હોવું.

કાળા માથાનો માનવી
ધારે તે કરે.

મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરીને ધાર્યું પરિણામ
લાવી શકે.

કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય ને ટીપે
ટીપે સરોવર ભરાય.

થોડું થોડું કરતાં મોટું કામ પણ પાર પડે.

કાંકરો કાઢવો.

દૂર કરવું.

કાંટા વિના ગુલાબ ના હોય.

સુખ સાથે દુઃખ હોય જ.

કાંટો કે ત્રાજવું કોઈની શરમ
રાખે નહિ.

ધર્મરાજાનો ન્યાય; એમાં કોઈની સિફારસ
ચાલે નહીં.

કીડી ઉપર કટક.

કીડીને કણ ને હાથીને મણ.

કુમળો છોડ વાળીએ તેમ વળે.

કુલડીમાં ગોળ ભાંગવા જેવું.

કુશકા ખાંડચે ચોખા ન મળે.

કુંઠને ટીખળ સૂઝે.

કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાઘાં.

કુંભારના ઘરનું હાંલું છે તે
બદલાવાય ?

કુંવારાનું સહુ ને પરણે તેની વહુ.

કુંવારી કોઈ દી રાંડે નહિ.

કૂકડીનું મોં ઢેફલે રાજી.

કૂકડો હોય ત્યાં જ વહાણું વાય ?

કૂડના દાંડિયા કપાળમાં વાગે.

કૂતરા બિલાડાનો મેળ.

કૂતરાની ભાઈબંધી ખીજે
કરડે; રીઝે મુખ ચાટે.

નિર્બળ ઉપર બળવાનની ચડાઈ.

જેને જેટલું જોઈએ તેટલું મળી રહે.

નાનપણમાં જેટલી સારી ટેવો પાડવી
હોય તેટલી પાડી શકાય.

છૂપું છૂપું કરવું; છાનું કરવું.

નિરર્થક પુરુષાર્થને વેડફવો નહિ.

જેની શક્તિઓ કુંઠિત અર્થાત્ અટકી
જવા આવી છે એવાને મશ્કરી જ સૂઝે.

શેઠ કરતાં વાણોતર વધારે માથું મારે.

પરિણીત સ્ત્રીને બદલી ન શકાય.

કુંવારાનાં ઘણાં માગાં થાય પણ લગ્ન
પછી જ વહુ કહેવાય.

જેની પાસે કંઈ હોય નહિ તે કંઈ જ
ગુમાવતું નથી.

નાના માણસોને થોડાથી સંતોષ થાય.

આ કામ મેં કર્યું છે એવું મિથ્યાભિમાન;
કોઈની ગેરહાજરીથી કામ અટકી જતું
નથી.

કપટનું પરિણામ શુભ અને સુખદાયક
ન મળે.

ભારે દુશ્મનાવટ; અણબનાવ.

અઘટિત સંબંધથી લાભ કે ગેરલાભ
દુઃખકર છે; બેઉ બાજુનું દુઃખ.

કૂતરાની પૂંછડી ભોંયમાં દાટે
તોય વાંકી ને વાંકી.

કૂવામાં હોય તો હવાડામાં આવે.
કેડે છોકરું ને ગામમાં ઢંઢેરો.
કેરી પાકે ને માણસ થાકે.

કેળ ફળે એક જ વાર ને
આંબા ફળે વારંવાર.
કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું.

કોઈ અન્નનું ભૂખ્યું ને
કોઈ માનનું ભૂખ્યું.
કોઈ ધને મોટું કોઈ મને મોટું.
કોઈ પોતાનો વાંસો (બરડો)
ને વાંક દેખે નહિ.
કોઈની જીભ ફરે ને
કોઈના પગ ફરે.
કોઠી ધોયે કાદવ નીકળે.

કોડિયા જેવડું કપાળ ને
વચ્ચે મોટો ભમરો.
કોણી મારી કુલડું કરે તેવું છે.
કોણે કીધું કે બેટા
બાવળીએ ચડજો.

પ્રયત્નો કરવા છતાં અસલ સ્વભાવ કાયમ
રહે છે.

મૂળમાં શક્તિ હોય તો બહાર દેખાય.
પાસે જ હોવા છતાં બધે શોધી વળવું.
ધ્યેય સિદ્ધ કરવા માટે ઘણી જ પ્રક્રિયાઓ
કરવી પડે.

કુળવાન અને સદાચારી એક જ હોય તો
તો પણ ઉપયોગી.

જેની જેવી પ્રકૃતિ તે મુજબ તેને પુષ્ટિ
આપવી.

દરેકની મહત્વાકાંક્ષા જુદી જુદી હોય છે.

કોઈ ધનવાન હોય તો કોઈ ઉદાર હોય.
મનુષ્ય બીજાના અવગુણોને જુએ છે પણ
પોતાના અવગુણો જોઈ શકતો નથી.
કોઈ હુકમ કરે ને બીજો ધક્કા ખાય.

કુપાત્ર માટે કરેલા સારા પ્રયત્નો સારું
પરિણામ આપતા નથી.

નસીબમાં જ ઓછું લખાયું હોય પછી વધુ
ક્યાંથી મળે ?

કાબેલ; સમયસૂચક છે.

અઘટિત સાહસ કરવાથી ખરાબ જ ફળ
આવે; પોતે કરેલાં ખરાબ કર્મોનું
પરિણામ પોતાને જ ભોગવવું પડે છે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૮૧

કોણે દીઠી કાલ ?

સમય ચલિત છે; ગતિશીલ છે.

કોના બાપની દિવાળી ?

બીજાના પૈસે ઉજાણી.

કોની માએ સવાશેર

હિંમતવાન હોય તેની વાત ન્યારી છે.

સૂંઠ ખાધી છે ?

કોયલડી ને કાગ વાને

દેખાવ જોઈને ગુણ પારખવામાં ભૂલ ન કરવી.

વરતાયે નહિ.

કોયલાની (કોલસાની)

દુર્જન સાથે કામ પડવાથી કલંક લાગે છે.

દલાલીમાં હાથ કાળા.

કોરા ભાણે આરતી ના થાય.

ભૂખ્યા પેટે ભગવાનને ન ભજાય.

ખપ તેની છોત (છોછ) નહિ.

જેની જરૂરિયાત હોય તે ગમે તેવી નિમ્ન હોય તો પણ સ્વીકારવી.

ખમે તે જમે.

સહન કરનારને લાભ મળે છે; પોષણ પર જ શક્તિનો આધાર છે.

ખરથી ખૂટી કે ચારી તૂટી.

પૈસા ન હોય તો દોસ્તી તૂટી જાય છે; સ્વાર્થ પૂરો થતાં સંબંધ તૂટે.

ખાખરાની ખિસકોલી સાકરનો સ્વાદ શું જાણે ?

કંઈ અનુભવ હોય નહિ તે અનુભવનો ડોળ કરે તે ખોટો.

ખાટલે મોટી ખોડ પરથમ પાયો જ ના મળે.

એક એવો મોટો દુર્ગુણ કે જેથી બીજા બધા સદ્ગુણ નિરર્થક ગણાય.

ખાટી છાશ ઉકરડે ઢોળાય.

બિનઉપયોગી ચીજ-વસ્તુઓનો સંગ્રહ યોગ્ય નથી.

ખાડો ખોદે તે પડે.

બીજાનું બગાડનારનું પોતાનું જ બગડે છે; કરે તેવું પામે.

ખાતર ઉપર દીવેલ.

નુકસાન પર થોડું વધારે નુકસાન થવું.

ખાતરનાં ગાડાં સાથે ચોપદાર
ન શોભે.

ખાતાં ખૂટે ને પહેરતાં તૂટે.

ખાતી જાય; પીતી જાય ને ઘરના
વળા ગણતી જાય.

ખાધેપીધે દિવાળી ને ઊગરે
ઉચાટે.

ખાધે શૂરા ને લડ્યે પૂરા.

ખાબોચિયામાં ઢેખાળો નાખે તે

ખાય એનું જ ખોટે.

ખાય નહિ ને ખાવા દેય નહિ.

ખારા જળનું માછલું
મીઠા જળમાં મરે.

ખાલી ચણો વાગે ઘણો

ખાવામાં જગલો ને કૂટવામાં
ભગલો.

ચીજવસ્તુની સાચવણી માટે અનુરૂપ
વિવેક દાખવવો.

વપરાતી વસ્તુને ઘસારો લાગે જ.

વર્તમાનને માણતા જવું ને ભવિષ્ય વિશે
આયોજન કરવું.

આગળ-પાછળનો વિચાર કર્યા વિના
ઉડાઉપણે રહેવું એ ખોટું.

ખાવું સારીપેઠે ને કામમાં એટીપણું
રાખવું.

ગંદી જગ્યાએ અટક્યાળો કરે તો પોતાનું
જ ખરાબ થાય છે.

જે પાલક અને પોષક હોય તેને નુકસાન
કરવું; નમકહરામ થવું.

પોતાને નિરુપયોગી વસ્તુનો ઉપયોગ
બીજાંને પણ ન કરવા દેવો.

જીવન જીવવા માટે અનુકૂળ વાતાવરણ
આવશ્યક છે.

(૧) અધૂરપવાળી વ્યક્તિ વધારે દેખાવ
કરે.

(૨) પોતાની અલ્પતા અને નાનપ
ઢાંકવા ઘણા પ્રયત્નો કરવા પડે.

(૩) જેનામાં ઓછી આવડત હોય તે
વધુ બતાવવાનો દેખાવ કરે.

મહેનત કોઈક કરે અને લાભ બીજો જ
ભોગવે.

ખાવામાં જે ન જુએ તે વહેલો
ખાટે સૂવે.

ખાળે ડૂચા ને દરવાજા ઉઘાડા.

ખાંડણીમાં માથું ત્યાં ધક્કાનો
શો ડર ?

ખાંડું ધાર વિના ને
ઘર ગાર વિના.

ખિસ્સામાં રાખવું.

ખિસ્સાં ખાલી ભભકા ભારે.

ખીચડી પકાવવી.

ખિસ્સાં તર તો ફાવે તે કર.

ખીજે કરડે પગ ને
રીઝે ચાટે મુખ.

ખુદા દેતા હૈ તો છપ્પર ફાંડકે
દેતા હૈ.

ખુદા મહેરબાન તો
ગધ્ધા પહેલવાન.

ખુદાની લાકડી ખખડે નહિ.

ખુરશી માટે દોડ કરવી.

ખુશામત ખારી ના લાગે.

ખુશામત ખુદાને પણ પ્યારી
લાગે.

ખાનપાનમાં વિવેક નહિ રાખનાર
માંદગીને નોતરે છે.

નાની બાબતોમાં કાળજી રાખવી પણ
મહત્વની બાબત ધ્યાનમાં ન લેવી.

હિંમતથી મુશ્કેલી સહન કરવી.

ઉપયોગની વસ્તુને જરૂરી મરમ્મત કરીએ
નહિ તો બગડી જાય.

હસ્તક રાખવું.

ગરીબ હોવા છતાં અમીર દેખાવા
આડંબર કરે.

સ્વાર્થ સાધવો.

પૈસા હોય તો મનમાન્યું થઈ શકે.

દુર્જન માણસનું વર્તન વિવેકી હોતું
નથી.

ઈશ્વર પ્રસન્ન થાય તો કોઈપણ રીતે
માણસને ન્યાલ કરી દે છે.

ભગવાનની કૃપા હોય તો માનવી તેના
પ્રયત્નોમાં સફળ થાય છે.

ઈશ્વરનો કોપ ઊતરે ત્યારે જ ખબર
પડે.

હોદ્દો મેળવવા મથામણ કરવી.

પ્રશંસા હંમેશાં પ્રિય લાગે.

પ્રશંસા તો પ્રભુને પણ ગમે છે.

ખેડ, ખાતર ને પાણી કરમને
લાવે તાણી.

ખેપ હાર્યા કંઈ ભવ નથી હાર્યા.

ખોટું ખોવાય નહીં ને
ભૂંડું મરે નહીં.

ખોટો રૂપિયો વધારે ચળકે.

ખોડી બિલાડી અપશુકનમાંથી
ન જાય.

ખોદવો ડુંગર ને કાઢવો ઉંદર.

ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરિંગ.

ગઈ તિથિ તો બ્રાહ્મણ પણ
વાંચતો નથી.

ગત અવસર આવે નહીં
ગયા ન આવે પ્રાણ.

ગધેડા પર અંબાડી.

ગધેડા સાથે ઘોડું બાંધે તો ભૂંકતાં
નહિ તો આળોટતાં તો શીખે.

ગધેડાં ચાલે બાર ગાઉ; તો
કુંભાર ચાલે ચૌદ ગાઉ.

ગધેડે બેઠા તો પછી ગામ બહાર
શાને ઊતરવું ?

મહેનત અને અનુકૂળ સાધનોથી માણસ
ભાગ્યને ચમકાવી શકે છે.

એકવાર નિષ્ફળતા મળતાં નિરાશ ન
થતાં પુરુષાર્થ ચાલુ રાખવો.

અનિષ્ટ તત્ત્વોનો જલદી અંત આવતો
નથી.

અલ્પજ્ઞાની વિશેષ જ્ઞાની હોય તેવો
દેખાવ કરે.

ભૂંડું ભૂંડાનો ભાગ ભજવે.

ભારે પરિશ્રમ પછી તુચ્છ વસ્તુ હાથ
લાગવી.

કામ કોઈક કરે અને ફળ કોઈકને મળે.

(૧) ભૂતકાળનાં સ્મરણોમાં રાચવું નહીં.

(૨) વીતી વાતનો શોક ન કરવો.

વીતી ચૂકેલું ફરી પાછું આવતું નથી.

કોઈ નજીવી અથવા હલકી ચીજને વધારે
શોભાવવી.

જેવો સંગ તેવો રંગ; સોબતની અસર
આવે.

વ્યવસ્થા કરનારને વિશેષ પરિશ્રમ કરવો
પડે.

લાજશરમ ન હોવી.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૮૫

ગરજ સરી એટલે વૈદ્ય વેરી.

સ્વાર્થ પૂરો થાય કે સંબંધ તૂટી જાય.

ગરજવાનને અક્કલ ન હોય.

સ્વાર્થી સારાસારનો વિચાર ન કરે.

ગરજે ગધેડાને પણ બાપ
કહેવો પડે.

ગરજ હોય ત્યારે અયોગ્ય વ્યક્તિને પણ
માન આપવું પડે.

ગરથ ગાંઠે ને વિદ્યા પાઠે.

હાથમાં હોય તે ખરું કે ખપનું બાકી
ખોટું.

ગરબડ ગોટો ને સાહેબ મોટો.

ગેરસમજથી અયોગ્ય વ્યક્તિનેય
માનપાન અપાય.

ગરીબ ગમારમાં બપે;
પૈસાદારથી શરમ પડે.

નાણાંને લીધે માનમોભો મળે.

ગરીબ બોલે તો ટપલા પડે;
ધની બોલે તો તાળીઓ પડે.

ધનિકનાં માનપાન થાય.

ગરીબની જોરુ સબકી ભાભી.

નિર્ધન ઉપર સૌ હુકમ ચલાવે.

ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર.

ઈશ્વર હંમેશાં ગરીબોનું રક્ષણ કરે છે.

ગાજ્યા મેહ વરસે નહિ ને ભર્યા
કૂતરા કરડે નહિ.

પોતાની શક્તિ વિશે મિથ્યા બણગાં
ફૂંકવાં; બોલે તે કરે નહિ.

ગાજરની ચોરીમાં ફાંસીની સજા.

નાના ગુના માટે મોટી સજા થવી.

ગાજરની પિપૂડી વાગી ત્યાં
સુધી વાગી નહિ તો કરડી ખાધી.

જે વસ્તુનો જ્યાં સુધી લાભ લેવાય ત્યાં
સુધી લેવો; પછી તેનો અંત લાવી દેવો.

ગાજે તેનું વાજે.

પ્રચારથી પ્રસિદ્ધિ મળે.

ગાડી ચૂકી જવી

ઉંમર વીતી જવી; તક ગુમાવી દેવી.

ગામ ચલાવે તે ગામનો વેરી
ને ઘર ચલાવે તે ઘરનો વેરી.

જવાબદારીવાળી કે કામ કરનાર વ્યક્તિનો
જ વિરોધ થાય.

ગામ હોય ત્યાં ઉકરડો; નદી
ત્યાં ઓવારો.

ગામના મોઢે ગરણું ના બંધાય.

ગામનો ગઢ બાંધે તે નાકા-બારી
રાખે.

ગામનો જોગી જોગટો ને
પરગામનો સિદ્ધ.

ગામમાં ઘર નહીં ને
સીમમાં ખેતર નહીં.

ગાય લેવી દૂઝણી ને વહુ લેવી
શોભતી.

ગાય વાળે તે ગોવાળ.

ગાંઠનાં ગોપીચંદન ખોવાં.

ગાંઠે પૂરો ને બોલવે શૂરો.

ગાંડાંનાં ગામ ન વસે.

ગાંડી માથે બેડું.

ગાંધી ગાંધીનો વેરી.

ગુજરાતની બેટી ને સોનાની પેટી.

ગુરુ ગયા ગામ ને ચેલા કરે
યાગ (લાડ).

સિક્કાની બે બાજુ હોય છે. હંમેશાં સારી
વસ્તુની બીજી બાજુ પણ હોય.

બધાંને ટીકા કરતાં એકસાથે અટકાવી
ન શકાય.

રક્ષણ માટે કરેલી તૈયારીમાં બચાવની
યુક્તિ પણ ગોઠવેલી હોય.

પારકું તેટલું સારું ને પોતાનું તે ખરાબ.

ઠામઠેકાણા વિનાનું હોવું.

ગાય અને કન્યાની પસંદગી બહુ વિચાર
પૂર્વક કરવી.

કામ પાર પાડે તે ખરો શક્તિશાળી.

પોતાના પૈસા ખર્ચી નાખવા.

સંપત્તિ અને વાણી વર્તન બંને પાસે
હોવાં.

ગાંડાં પણ તરત પરખાય.

ઠેકાણા વગરની વાત.

એક જ ધંધાવાળી બે વ્યક્તિઓ વચ્ચે
અરસપરસ હરીફાઈ થાય છે.

ગુજરાત ધન-ધાન્યથી સમૃદ્ધ છે ને તેથી
અહીં રોજરોટી મળી રહે.

નિયંત્રણ કરતી વ્યક્તિની ગેરહાજરીમાં
એના હાથ હેઠળના માણસો લહેરથી વર્તે.

ગોર પરણાવી દે; કંઈ ઘરસૂત્ર ન ચલાવી આપે.

સંબંધ-વ્યવહાર તો પોતાની કુનેહથી જ ચલાવવો પડે.

ગોળ અંધારે ખાધો તોય ગળ્યો અને અજવાળે ખાધો તોય ગળ્યો.

ખરું હોય તે તો ખરું જ રહે છે; કદી ખોટું બનતું નથી.

ગોળ જાય ગાંગડી ને ઘી જાય આંગળી.

પ્રમાણમાં ઓછું હોય છતાં ઉત્તમ વસ્તુની પરખ આપોઆપ થઈ જાય.

ગોળ નાખીએ એટલું ગળ્યું થાય.

મોણ નાખો એટલું પોચું થાય.

ગોળ ને ખોળ સરખો.

સારાખોટાનો વિવેક ન હોવો.

ગોળના પાણીએ નવરાવવું

ખોટી આશા આપી કંઈ ન કરવું.

ગોળે મરે એને ઝેરે શું

મીઠાશથી પતે ત્યાં કડવાશ ન વહોરવી.

કામ મારવું ?

ઘડપણ તે બીજું બાળપણ.

બાળપણમાં સંભાળની જરૂર પડે; તેમ ઘડપણમાં પણ સંભાળ જરૂરી છે.

ઘડીની નવરાશ નહિ ને પાઈની પેદાશ નહિ.

લાભ વગર દોડધામ કરવી.

ઘણી કીડીઓ સાપને તાણે.

નાની વ્યક્તિઓ ભેગી મળીને સહકારથી શક્તિશાળીને પણ હંફાવે.

ધમધમતી વહેલે સૌ બેસે.

શ્રીમંતાઈમાં સહુ સુખસાહ્યબી માણવા આવે.

ઘર ગયું ને ઓસરી રહી.

(૧) મુખ્ય વસ્તુ ચાલી જવી ને નકામી વસ્તુ બાકી રહેવી.

(૨) સંપત્તિ જવી ને માત્ર નામના રહેવી.

ઘર ફૂટે ઘર જાય.

અંદરોઅંદર મતભેદ પડતાં બહારનો શત્રુ ફાવી જાય.

ઘર બાળીને તીરથ કરવું.

ઘર ભલું ને આપણે ભલાં.

ઘરકી મુરઘી દાલ બરાબર.

ઘરડાં ગાડાં વાળે.

ઘરડાં ને ઘેલાં બરાબર.

ઘરડાં વગર ઘર નહિ ને વહુ
વગર વર નહિ.

ઘરડી ગાય ને ગળે ટોકરા અથવા
ઘરડી ઘોડી ને લાલ લગામ.

ઘરનાં છોકરાં ઘંટી ચાટે ને
ઉપાધ્યાયને આટો.

ઘરના ભૂવા ને ઘરના જાગરિયા.

ઘરનાં ઊઠ્યાં વનમાં ગયાં ને
વનમાં ઊઠી લાય.

ઘરની કસર અને વહાણની
સફર.

ઘરનું ઘંઘોલિયું થવું.

ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર; બહાર
તિસમારખાં.

ઘર વેડફીનેય લહેર કરવી.

પારકી પંચાતમાં ન પડવું.

ઘરની વ્યક્તિની કોઈ કદર કરતું નથી.

વૃદ્ધજનોની સલાહ ખરે ટાણે ખપ લાગે.

ઘડપણમાં માણસ બાલિશ બની જાય.

ઘરમાં વૃદ્ધ અને વહુ બંનેની જરૂર છે.

ઘરડે ઘડપણ ઠાઠમાઠનો ચસકો કે શોખ
દેખાય પણ શોભે નહિ.

પોતાનાં ભૂખે મારવાં અને પારકાંને
પોષવાં.

(૧) બધો લાભ આપસમાં થાય એવો
ઘાટ કરવો.

(૨) કોઈ કોઈની ખોડ ન કાઢે અને
મનફાવતું કરે એવો ઘાટ હોવો.

કમનસીબી હોય તો તેનાથી છુટકારો
થતો નથી.

જેમ સાગરમાં વહાણ દ્વારા સફર સફળ
કરાય તેમ કરકસરથી ઘર સારી રીતે
ચલાવી શકાય.

ઘરની શોભા નષ્ટ થવી; ઘરનો મોભો
ભાંગી જવો.

ઘરમાં કંઈ ન ચાલે અને ઘરબહાર
મિજાજી વર્તન હોવું.

ઘરમાં વાઘ ને બહાર બકરી.

ઘરમાં શૂરાતન બતાવે પણ બહાર કાંઈ ચાલે નહિ.

ઘરમાં હાલ્લાં કુસ્તી કરે.

અત્યંત ગરીબાઈ હોવી.

ઘંટીના સો અને ઘંટાનો એક.

(૧) દુર્બળ ઘણા પ્રયત્નો પછી સફળ બને છે જ્યારે સબળ પ્રથમ પ્રયત્ને જ સફળ થાય છે.

(૨) બળિયાના એક પ્રહાર બરાબર દુર્બળના સો પ્રહાર હોય છે.

ઘા પર મીઠું ભભરાવવું.

દુઃખીને વધારે દુઃખ આપવું.

ઘા ભેગો ઘસરકો.

મોટા દુઃખ ભેગું નાનું દુઃખ.

ઘાટ ઘાટનાં પાણી પીવાં.

દેશ દેશનો અનુભવ લેવો.

ઘાણીનો બળદ ઠેરનો ઠેર.

પ્રગતિ કર્યા વિના હતા ત્યાંના ત્યાં.

ઘી ઢોળાયું તો ખીચડીમાં.

દેખીતું નુકસાન છતાં સરવાળે તેનો ફાયદો જ થઈ રહેવો.

ઘી વિના લૂખો કંસાર; મા વિના સૂકો સંસાર.

માતાના વાત્સલ્ય વિના જીવન જીવવામાં મીઠાશ મળતી નથી.

ઘીના ઠામમાં ઘી પડવું.

ઉચિત કે સારાંવાનાં થવાં.

ઘેર ઘંટી ને ઘેર ઘેર દળવા જાય.

પોતાની વસ્તુ વાપરવાને બદલે બીજાનો લાભ લેવો.

ઘેર ઘેર માટીના ચૂલા.

કોઈ કુટુંબ તકરાર વિહોણું ન હોવું.

ઘેર બેઠાં ગંગા આવવી.

અનાયાસે મોટો લાભ.

ઘેલી થઈને છૂટે ને

ભોળપણનો ડોળ કરીને પોતાને માટે

ગામ બધું લૂંટે.

કમાણી કરવી.

ઘોડો બચકું ભરે નહિ અને
ભરે તો છોડે નહિ.
ચકલી નાની ને ફેડકો મોટો.
ચટ મંગની; પટ શાદી.
ચડ જા બેટા શૂળી પર.
ચઢ ચૂલા ખાઉં.
ચઢે તે પડે.
ચતુર નર ચેતે ને
મૂરખ હોય તે વેચે.

ચમડી તૂટે પણ દમડી ના છૂટે.
ચમત્કાર વિના નમસ્કાર નહિ.
ચાકર કમાય ને શેઠ ખાય એ
વેપાર ખોટમાં જાય.

ચાકર ચોરે તો બરકત જાય ને
શેઠ ચોરે તો નખોદ જાય.

ચાકરી કરે તો ભાખરી મળે.
ચાદર પ્રમાણે સોડ તાણવી.

ગુણવાન માણસ કદી દુશ્મનાવટ કરે નહિ
ને કરે તો પછી પાછીપાની કરે નહિ.
ગજા ઉપરાંતની વાત.
વિના વિલંબે તરત જ કામ પૂર્ણ કરવું.
વહાલ દેખાડીને કાસળ કાઢવું.
જેવું બન્યું નથી કે વાપર્યું નથી.
કામ કરે તેને ક્યારેક નિષ્ફળતા પણ મળે.
નાની અમથી ઘટનાથી પણ ચતુર માણસ
સાવધાન બની કામ કરે છે; જ્યારે
બુદ્ધિ વગરનો માણસ પ્રસંગને જલદી
કળી શકતો નથી.

અતિશય કંજૂસ હોવું.

બળ બતાવો તો સૌ નમ્ર બની વર્તે.
પગારદાર નોકરોને માથે જ બધું કામ
નાખી દેવામાં આવે તો એ ધંધામાં
નુકસાન જ જાય.

નાનો માણસ ચોરી કરે તો થોડું નુકસાન
થાય પણ મૂળ માણસ પોતે જ ચોરી કરે
તો સમૂળગો નાશ પામે.

નોકરી કરે તો આજીવિકા મળે.

(૧) જે પ્રમાણે કમાણી તે પ્રમાણે ખર્ચ
કરવો.

(૨) દેવું ન કરવું.

ચામડાની જીભ ગમે તેમ વળે.

માણસ સારું-નરસું બધું ફાવે તેમ બોલતો હોય છે.

ચાર દિવસની ચાંદની ફિર અંધેરી રાત.

થોડા સુખના દિવસો પછી દુઃખ આવે છે; સુખ કોઈને સદા રહેતું નથી.

ચાર મળ્યા એટલે ચોરનો ભય ટળ્યો.

એક કરતાં વધારે માણસો સાથે હોય તો ચોરનો ભય ન રહે.

ચાલતા બળદને આર ના ઘોંચાય.

કામ કરતાં માણસને ખોટી સત્તામણી કરવી નહિ.

ચાલતી ગાડીએ ચડી બેસવું.

ચાલતામાં ભળી જવું.

ચાલતી સેરમાં પગ દેવો.

ચાલતી બાજુ જોઈને વર્તવું, કોઈની ચાલુ રોજીમાં વિઘ્ન નાખવું.

ચિંતા કરતાં ચિતા ભલી.

ચિંતા મરણ કરતાંય ખરાબ છે.

ચીભડાના ચોરને ફાંસીની સજા.

અલ્પ ગુનો કર્યો હોય તેને ભારે સજા કરવી.

ચૂલામાં બિલાડાં આળોટવાં.

ખૂબ ગરીબાઈ હોવી.

ચેત મહંદર ગોરખ આયા.

પાપભર્યું કૃત્ય કે અનીતિભર્યું કામ કરનારને એવું કામ ન કરવા ચેતવવું.

ચેતતા નર સદા સુખી.

વિચારીને પગલું ભરનાર સુખી થાય.

ચોખા ભેગી ઈયળ બફાવી.

મોટાં ભેગું નાનું સાફ થઈ જવું.

ચોખા મૂકવા જવું.

નોતરું આપવા જવું.

ચોર ને ચંદ્રમા સદાયનાં વેરી.

બેઉ વિરુદ્ધ ગુણધર્મવાળા વચ્ચે દુશ્મનાવટ.

ચોરના પગલાં ચોર જાણે.

ચોર જ ચોરને ઓળખે.

ચોરની ચાર અને જોનારની બે.

ચોર ગમે તેમ કરીને ધાપ મારી જાય.

યોરને કહે યોરી કર ને
શાહુકારને કહે જાગતો રહે.
યોરનો ભાઈ ઘંટી ચોર.

યોરાશી બંદરનો વાવટો ઊઠવો.

યોરી પર શિરજોરી.
યોળીને ચીકણું કર્યું.

ચૌદમું રતન ચખાડવું.
ચૌદ ભવન એક થવાં.
છછુંદરનાં છયે સરખાં.

છટ્ટીના લેખ તેમાં ન મરાય મેખ.

છટ્ટીનું ધાવણ ઓકાવવું.
છપ્પન ભૂંગળો વાગવી.
છપ્પન દેશનું પાણી પીવું.

છપ્પન વેપારીને ભારો કૂંચી.
છપ્પનની છિનાળી કાઢવી

છાણના દેવને
કપાસિયાની આંખો.

બંને પક્ષોને તેને ગમતી વાત કરવી;
કોઈને અપ્રિય ન થવું.

ચોર કે તેનો ભાઈ કોઈ કોઈથી ઊતરતો
હોતો નથી.

દેશ દેશાવર બહોળો વેપાર કરીને ધન
મેળવવું.

ગુનો કરીને પાછા સામું થવું.
અતિશય તપાસ કરવી કે ખૂબ ઊંડા
ઊતરીને કામ કરવાથી નુકસાન થવું.
માર મારવો.

પ્રલય થવો; ગજબ થવો
એકેયમાં સારો ગુણ નહિ; કોઈમાં કશો
ફરક નહીં.

પ્રારબ્ધમાં જે લખ્યું હોય એ બનીને જ
રહે.

મરણતોલ માર મારવો.
ખૂબ પૈસો હોવો.

દેશદેશાંતરમાં મુસાફરી કરવી; જાત
જાતના અનુભવ હોવા.

કરવું કંઈ નહિ ને દમમ ઘણો.

બધાં છાનાં કામ ઉઘાડાં પાડીને ફજેતી
કરવી.

યોગ્યતા મુજબ સત્કાર કરવો.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ
છાણનો કીડો ઘીમાં મરે.

છાબડે સૂરજ ઢાંક્યો ના રહે.
છાશ ને લાંચ વધાર્યા વધે.

છાશ મીઠી પણ કંઈ
દૂધ કહેવાય ?
છાશ લેવા જવું ને દોણી સંતાડવી.
છાશમાં માખણ જાય ને
વહુ ફૂવડ કહેવાય.

છીડે ચડ્યો તે ચોર
છોરું કછોરું થાય પણ
માવતર કમાવતર ના થાય.

જણનારીમાં જોર નહિ એમાં
સુયાણી શું કરે ?

જતિ બેઠો જપે ને જે આવે તે
ખપે.

જબાન હાર્યો તે જનમ હાર્યો.
જમ, જમાઈ ને જાયક કોઈનાં
ના થાય.

જમણ જાય ને સગું દુભાય.

૨૯૩

જેને જે વાતાવરણ અનુકૂળ હોય તેમાં
જ તે જીવી શકે.

સત્ય વસ્તુ છુપાવવાથી છુપાય નહીં.
ખરાબ કૃત્યો વધારો એટલાં વધ્યા જ
કરે.

રંગ પરથી ગુણ પામી ન શકાય.

એવું કંઈ ન કરવું કે જે છુપાવવું પડે.
નુકસાન ખમવું ને મૂરખ દેખાવું.

ચોરીની જગ્યાએ પકડાય તે ચોર
છોકરાં મા-બાપને ભૂલી જાય પણ મા-
બાપ પોતાનાં બાળક ઉપરનો સ્નેહ કદી
ભૂલે નહીં.

જેનું કામ હોય તેણે પોતે હિંમત ને જોર
રાખવું જોઈએ; બાકી મદદગાર તો
મદદ કરે.

આમદાની મેળવવા ધર્મી થવાનો આડંબર
કરવો.

વચનનું પાલન કરવું.

જમ, જમાઈ ને યાયક કોઈની શરમ રાખે
રાખે નહિ.

લાભ ગુમાવવો પડે અને છતાં સંબંધો
વણસે.

જમવામાં જગલો ને કૂટવામાં
ભગલો.

જમીન પર પગ ન મૂકવો.

જ્યાં ગંદવાડ ત્યાં મંદવાડ.

જ્યાં જાય ઉકો ત્યાં સમુદ્ર સૂકો.

જ્યાં દેવ ત્યાં જાત્રા.

જ્યાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે
કવિ.

જ્યાં પંચ ત્યાં પરમેશ્વર.

જ્યાં રોજગાર ત્યાં ઘરબાર.

જ્યાં સંપ ત્યાં જંપ.

જ્યાં સુધી શ્વાસ ત્યાં સુધી આશ.

જર ગયો ને જેબ ગયો.

જર, જમીન ને જોરુ એ ત્રણેય
કજિયાનાં છોરું.

જવાન સાસુ મરે નહિ ને વહુનો
દહાડો વળે નહિ.

જવાનીનું રળેલું ને પરોઢિયાનું
દળેલું આપત્તિમાં કામ લાગે.

જા બિલ્લી કુતેકો માર.

મહેનત કરનાર કોઈ ને મહેનતનાં ફળ
અન્ય કોઈ મેળવે.

ગર્વથી બહેકી જવું.

સ્વચ્છતાથી સ્વાસ્થ્ય સારું રહે.

કમનસીબને કંઈ જ અનુકૂળ થતું નથી.

શુભ અને સારા સ્થળની મુલાકાતે સૌ
આવે.

કવિની કલ્પનાશક્તિને કોઈ સીમાડાઓ
નડતા નથી.

એકતામાં પ્રભુતા વસે.

જ્યાં ધંધો-નોકરી હોય ત્યાં રહેવું પડે.

જ્યાં સંપ હોય ત્યાં કલહ અને કંકાસને
કોઈ સ્થાન હોતું નથી.

મૃત્યુ લગી આશા ન છૂટે.

જેની પાસે ધન નથી તે આબરૂભેર
જીવી શકતો નથી.

પૈસો, જમીન અને સ્ત્રી એ ત્રણ

ઝઘડાના કારણરૂપ છે.

સાસુ જીવંત હોય ત્યાં સુધી વહુને

સ્વાતંત્ર્ય મળતું નથી.

બચત કરી હોય તો પાછલી અવસ્થામાં

કામ લાગે.

જાતે કામ ન કરે અને એક બીજાને,
બીજો ત્રીજાને સોંપ્યા કરે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૯૫

જાગ્યા ત્યાંથી સવાર.

જાડી ચામડી હોવી.

જાત વિના ભાત પડે નહિ.

જાનમાં કોઈ જાણે નહિ ને હું
વરની ફૂંઈ.

જાયા તે જાવાના.

જીભમાં ઝેર તો જગતથી વેર.

જીવતાની ખોડ મૂએ જાય.

જીવતો નર ભદ્રા પામે.

જીવતો હાથી લાખનો, મૂએ
સવા લાખનો.

જીવવું થોડું ને જંજાળ ઘણી.

જીવે ત્યાં સુધી જંજાળ.

જીવ્યા કરતાં જોયું ભલું.

જૂઠાની આવરદા ચાર ઘડી.

જૂથ ત્યાં સૂથ.

જૂની આંખે નવા તમાશા.

જે ગામ જવું નહિ એનો રસ્તો
શીદ પૂછવો ?

દોષ સમજાય કે તરત છોડવો.

કઠણ દિલ હોવું.

સારા જ સારી વસ્તુ ગ્રહણ કરે.

સઘળું કામ મારા થકી થાય છે એવો
આડંબર કરવો.

જન્મ્યું તેનું મૃત્યુ નક્કી છે.

કટુવાણીથી દુશ્મનો વધે.

જે સ્વભાવ પડ્યો હોય તે મર્યા પછી
જાય.

જીવતો જન ગમે ત્યારે પણ સુખી થાય.

મૃત્યુ પછી જ પ્રાણીની કે માનવીની ખરી
કિંમત થાય છે.

જીવવા કરતાં પણ સંસારની માયા ઝાઝી
હોય છે.

જીવતાં હોઈએ ત્યાં સુધી બધી પ્રવૃત્તિ
ચાલે.

ફરતા રહીને દુનિયા જોવી તે જિંદગી
કરતાં પણ વધારે મહત્વનું છે.

અસત્ય બહુ ટકતું નથી.

સંઘબળ એક શક્તિ છે.

ઘરડાંઓએ જીવાનિયાઓની રીતભાતના
નવા રંગદંગ જોવા તે.

જે કામ ન કરવું તેની પંચાત ન કરવી.

જે જન્મે તે જાય.
જે થાય માવડિયું તેને ના મળે
કાવડિયું.
જે ન કરે વૈદ તે કરે દૈવ.

જે મોઢે પાન ચાવ્યાં તે મોઢે
કુશકા ન ચવાય.
જેટલા ભોગ તેટલા રોગ.

જેણે મૂકી લાજ તેને નાનું
સરખું રાજ.
જેના હાથમાં તેના મોંમાં.

જેની ગાંઠે નાણાં તેને નિત્ય ટાણાં.
જેનું ખાય તેનું ગાય.

જેને કોઈ ન પરણે તેને
ખેતરપાળ પરણે.

જેને કોઈ ના પહોંચે એને પેટ
પહોંચે.

જેના ઘેર પારણું તેનું
શોભે બારણું.

જેનો રાજા વેપારી તેની પ્રજા
ભિખારી.

જે જન્મ લે છે તેનું મૃત્યુ નિશ્ચિત છે.

માતાની આજ્ઞા અને સલાહ અનુસાર
વર્તનાર કમાણી કરી શકતો નથી.

જ્યારે દવાદારૂ કામ નથી આવતાં ત્યારે
ઈશ્વરીય મદદ કામ આવે છે.

માનમર્યાદા તજીને શરમજનક કામ ન
થાય.

બહુ ભોગનું પરિણામ અંતે રોગમાં
આવે.

શરમ છોડનારનું કોઈ નામ ન લે.

જેના કબજામાં ચીજવસ્તુ હોય તે તેના
ઉપયોગમાં આવે છે.

જેની પાસે ધન તે આનંદમાં જીવે.

જેની પાસેથી કંઈ લાભ કે ફાયદો થાય
તેના ગુણગાન ગવાય.

સ્ત્રીના કુંવારકા ગ્રહ ઉતારવા પડે.

જેનું બીજા કોઈ ન બગાડે એનું સંતાનો જ
બગાડે.

બાળકથી ઘર રળિયામણું દીસે છે.

રાજા પ્રજા પાસેથી ધન ઉપાર્જન કરે તો
પ્રજાની સુખાકારી થતી નથી.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૯૭

જેવા શેઠ એવા વાણોતર.

માલિકના ગુણ પ્રમાણે તેના હાથ
નીચેના માણસો હોય છે.

જેવા સાથે તેવા.

જે જેવો વ્યવહાર કરે તેની સાથે તેવો
વ્યવહાર કરવો.

જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ.

જેવા પોતે હોય તેવા જ અન્ય પણ
લાગે.

જેવી દાનત એવી બરકત.

જેવી વૃત્તિ તેવું ફળ.

જેવી સોબત એવી અસર.

જેવી સંગત તેવી અસર.

જેવો દેશ તેવો વેશ.

જ્યાં રહીએ ત્યાંના રીતરિવાજ
અપનાવવા.

જેવો સંગ તેવો રંગ.

સોબત તેવી અસર થાય.

જો વરસે આદરા તો

આદરા નક્ષત્રમાં વરસાદ થાય તો આખું
વર્ષ સારું જાય.

બારે માસ પાધરા.

જોશીના પાટલે ને વૈદ્યના
ખાટલે.

જોશીને કમાણી તેની સામે ગોઠવેલ પાટલે
હોય છે ને વૈદ્યને કમાણી તેની સામે
ઢાળેલ ખાટલે હોય છે; અર્થાત્ ધંધા
માટે જરૂરી ગોઠવણી કરવી આવશ્યક
છે.

ઝાઝા જોગી મઠ ઊભડે.

એક જ કામમાં બધા ઘાલમેલ કરે એ
અનિષ્ટ છે.

ઝાઝા હાથ રળિયામણા.

વધુ માણસે ઝડપી અને સારું કામ થાય.

ઝાઝાં મળ્યાં ને ખાવાનાં ટળ્યાં

ઝાઝે છોકરે ઝાઝી હેરાનગતિ થાય.

ઝાઝાં મોંએ ઝાઝી વાત.

ઘણાં માણસો જુદા જુદા અભિપ્રાય
આપે.

ઝાઝાંવાળાને ઝાઝો લાભ.
ઝાઝી ધીર; ઝાઝું દેવાળું.

ઝાઝી વાતે ગાડાં ન ભરાય.
ઝાઝી સુયાણીએ વેતર વંઠે.
ઝાઝું કરે તે થોડા માટે.
ઝાઝે ગૂમડે ઝાઝી પીડા.
ઝાઝ તેવાં ફળ.

ઝીણો પણ રાઈનો દાણો.

ઝૂંપડામાં રહેનારને ઝૂમણાના
કોડ.

ઝેરનાં પારખાં ન હોય.

ટકાની ડોસી ને ઢબ્બુ મૂંડામાણ.

ટકે શેર ભાજી ટકે શેર ખાજાં.

ટકો મળે પણ તક ન મળે.

ટાઢા ટાઢ કરીએ નહિ ને

ટાઢનાં માર્યા મરીએ નહિ.

ટાઢ વાય સૌને ન વાય વહુને.

ટાઢા પહોરના તડાકા મારવા.

ટાઢી ખીર.

જેમ ઘણું હોય તેમ ઘણો લાભ થાય.

ઘણી પળોજણ ઘણું દુઃખ લાવે,

ઝાઝી ધીરધાર કરવાથી દેવું થાય.

વાત લંબાણથી નહિ પણ ટૂંકમાં કહેવી.

ઘણાં એકઠાં થવાથી કામ બગડે છે.

બહુ દોડે તે થાકી જાય.

વિશેષ જવાબદારી ઘણી જ પીડા કરે.

જે પ્રમાણે કામ કરીએ એ પ્રમાણે ફળ મળે.

નાનું પણ તેજદાર, નાની વસ્તુ પણ ઉપયોગી.

ગરીબને સુખસાહ્યબી ભોગવવાની ઈચ્છા.

મૃત્યુજનક પરિણામવાળાં કાર્યો પ્રયોગ તરીકે ન કરી શકાય.

અસલ કિંમત કરતાં ખર્ચ વધારે.

સારુંનરસું બધું સરખું.

પૈસા કરતાં તકની કિંમત બહુ મોટી છે.

આપત્તિ સમયે રોદણાં રડવાને બદલે

આપત્તિનો સામનો કરવો.

નાના પાસે સૌ કામ કરાવે.

ગપ્પાં મારવાં.

અઘરું કામ પાર પાડી શકનાર.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૨૯૯

ટાઢે પાણીએ ખસ ગઈ.

વિના પ્રયત્ને મુશ્કેલી ટળી.

ટાણે મળે એ નાણે ન મળે.

વખત આવ્યે જે મળે તે પૈસા દેતાં
મળતું નથી.

ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય ને
કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય.

થોડે થોડે મોટું કામ થાય.

ઠાકરને ચાકર ઘણા તો
ચાકરને ઠાકર ઘણા.

જેને પૈસા આપવા છે તેને કામ કરનાર
મળી રહે છે અને જેને કામ કરવું છે
તેને નોકરી ધંધે રાખનાર મળી રહે છે.

ઠાકોર ગયા ને ઠગ રહ્યા.

રાજનું રખોપું કરનાર ન હોય તો ઠગાઈ
કરનારા ફાવે છે.

ઠારો તેવાં ઠરજો ને બાળો
તેવાં બળજો.

કર્મ કરીએ એવા ફળ મળે છે.

ઢૂંઢી ચૂડીઓ પહેરવા ગઈ
ત્યારે મરૂડિયો માંઢો પડ્યો.

અક્કમીનો પડિયો કાણો.

ઢોઢ નિશાળિયાને વતરણાં ઘણાં.

જે ભણતો નથી તે ડોળ ઘણો કરે.

ડગલે ઢૂર તે દેશાવરે ઢૂર.

થોડું પણ છેટું તે છેટું.

ડહાપણમાં દવ લાગવો.

શાણપણ વગરનું વર્તન કરવું.

ડાકણ સામે ડાકણ.

જેવાની સાથે તેવા થવું.

ડાકણેય એક ઘર મેલે.

તદન ઊતરેલ માણસ પણ કોઈ એકાદ
જગ્યાએ તો અચૂક લાગણીથી વર્તે.

ડાહી સાસરે ન જાય ને
ગાંડીને શિખામણ દે.

પરોપદેશે પાંડિત્યમ્, પોતે ન કરે તે કરવા
બીજાને ઠાવકે મોંએ શિખામણ દેવી.

ડાહ્યો ઢીકરો દેશાવર ભોગવે ને
ડાહી વહુ ચૂલામાં પેસે.

દરેક માણસે પોતાની ફરજ બજાવવી
જોઈએ.

ડાઘો ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે.

બુદ્ધિશાળી માણસો દ્વારા પણ ક્યારેક વગર વિચારેલાં કામ થાય છે.

ડાંગે માર્યા પાણી જુદાં ના પડે.

એક લોહીવાળામાં ઝટ કુસંપ ન કરાવી શકાય.

ડુંગરા દૂરથી રળિયામણા.

દૂરથી બધું જ સુંદર દેખાય છે.

ડુંગરે દવ લાગે તો દુનિયા જાણે પણ પેટમાં લાગે તે કોઈ ન જાણે.

પોતાની પીડા અન્યને કહી ન શકાય/ જણાવી ન શકાય.

ડુંગળીમાં એલચીનો સ્વાદ આવે નહિ.

સ્વભાવગત દુર્ગુણ નિવારી શકાતા નથી.

ડૂબતો માણસ ફીણને વળગે; ડૂબતો માણસ તરણું પકડે.

પડતો માણસ ગમે તેનો સહારો લે.

ડોસી મૂઆની બીક નથી; જમ પેધ્યાનો ભો છે.

એક વાર નુકસાન થાય ભલે પણ તેને બદલે અનિષ્ટ કાયમી બની જાય તે યોગ્ય નથી.

ડોળે દીકું બને નહિ ને સાથે રહેવું ગમે નહિ.

આંખો વઢવી; દીઠે અણગમો ઉત્પન્ન થવો.

ઢબ્બુની ડોશી ને ટકાનું મૂંડામણ.

વસ્તુની મૂળ કિંમત કરતાં તેની પાછળ બીજું ખર્ચ વધી જવું તે.

ઢમ ઢોલ માંહે પોલ.

બહારથી સારા દેખાતા માણસો અંદરથી પોકળ હોય છે.

ઢાંક્યા કરમની કોઈને ખબર નથી.

ભવિષ્ય ક્યારે ખૂલે એ નક્કી નથી.

ઢીંચણ સમું ધાન ને કેડ સમું કામ.

ધાન્યની પુષ્કળતા અને કામમાં મગ્યા રહેવાનું હોવું તે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ
ઢેરું ભાંગીને ધૂળ કરવી.

ઢેલના પગ બે દિવસ રાતા.
તકદીર આગળ તદબીર
ચાલે નહિ.

તકનાં વાજાં તકે જ વાગે.

તપ કીધે બાવો ન થવાય.
તપને અંતે રાજ ને રાજને
અંતે તપ.

તમાચો મારીને મોં લાલ રાખવું.

તમાશાને તેડું નહિ ને ઈશકનું
મૂલ નહિ.

તરણા ઓથે ડુંગર.

તરત દાન ને મહાપુણ્ય.

તળાવે તરસ્યો ને વેળાએ ભૂખ્યો.

તંદુરસ્તી હજાર નિયામત.

તારું મારું સહિયારું ને મારું
મારા બાપનું.

તાંબાની તોલડી તેર વાનાં માંગે.

૩૦૧

અયોગ્ય પ્રયત્નોનું પરિણામ સારું આવતું
નથી.

અલ્પજીવી પણ અલ્પતાનું સૂચક.

પ્રારબ્ધ સામે કોઈ યુક્તિ સફળ થતી
નથી.

દરેક ચીજને તેનાં યોગ્ય સમય અને
સ્થળ હોય છે.

નામના દેખાવથી ખરું પદ મળતું નથી.

દુઃખ પછી સુખ અને સુખ પછી દુઃખ.

ખોટા ભભકા કરી ધનિક હોવાનો
પ્રયત્ન કરવો.

ગામમાં નાટક રંગતમાશા હોય ત્યાં જોવા
સારું કોઈને બોલાવવા જવું ન પડે.

માયારૂપી તરણાને લીધે સત્ય દેખાતું
નથી.

ધર્મના કાર્યમાં વિલંબ ન કરવો.

જે કોઈ અવસર કે પ્રસંગ ઊભો થાય
તેનો લાભ લેવો.

સારું સ્વાસ્થ્ય જેવું અન્ય કોઈ સુખ નથી.

અન્યની માલિકીની ચીજવસ્તુમાં પોતાનો
હિસ્સો રાખવો, પરંતુ પોતાની
ચીજવસ્તુમાંથી કોઈને કંઈ ન આપવું.

ઘરસંસાર માંડો ત્યારે ઘણી ચીજસામગ્રી
જોઈએ.

તીર નહિ તો તુકકો.

સફળતા મળે તો ઠીક નહીંતર
ગુમાવવાનું શું ?

તું ઝાડે ઝાડે ફર્યો છે પણ હું
તો પાંદડે પાંદડે ફર્યો છું.

પોતાને સર્વક્ષેત્રીય અનુભવ હોવો.

તુંબડાં બાંધી દરિયો તરાય નહિ.

અપૂરતાં સાધનો અને અપૂરતી તૈયારીથી
નિયત લક્ષ્યાંક સિદ્ધ ન થઈ શકે.

તુંબડીમાં કાંકરા.

સમજી ન શકાય તેવી વાત.

તેજીને ટકોરો ને ગધેડાને ડફણાં.

બુદ્ધિશાળી ઈશારામાં સમજે, મૂર્ખ માટે
માથાકૂટ કરવી પડે.

તેરા તેલ ગયા ને મેરા ખેલ ગયા.

વેપારી અને ગ્રાહક બંને પક્ષે કોઈ કંઈ
પ્રાપ્ત ન કરે.

તેરી ભી ચૂપ ને મેરી ભી ચૂપ.

હેતુપૂર્વક મૌન રહેવું.

તેલ ગયું તૂપ ગયું હાથમાં ચાડું
રહ્યું.

બધી બાજુએથી નુકસાન થવું.

તેલ જુઓ તેલની ધાર જુઓ.

બધી વાતનો ચોમેરથી વિચાર કરીને
કામ કરવાની ભલામણ કરવી.

થાપણ માટે સાપણ થાય.

લેણું વસૂલ કરવા સારુ ગમે તે હદ સુધી
જવું.

થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે
રહીએ.

જેવી વ્યક્તિ તેવો તેની સાથે વ્યવહાર.

થૂંકે પડા ન વળાય.

શક્તિ પ્રમાણે કામ કરી શકાય.

થૂંકયું ગળાય નહીં.

વચનનું પાલન કરવું જોઈએ.

થોડી ભૂખના ને ઝાઝી સુખના.

સંતોષમાં સુખ છે.

થોરે કેળાં ન પાકે.

જાત નીચી તો ફળ ઊંચું ન જોવા મળે.

દક્ષિણા આપવી.

દગો કોઈનો સગો નહીં.

દમ ત્યાં લગી દવા.

દયા ડાકણને ખાય.

દરેક કાળી વાદળીને રૂપેરી
કોર હોય છે.

દહીંમાં ને દૂધમાં પગ રાખવો.

દંડ ઉપર ડામ.

દાંતને અને અન્નને વેર થવું.

દાઝ્યા પર ડામ દેવો.

દાટ્યાં મડદાં ઉખેળવાં
સારાં નહિ.

દાઢીની દાઢી ને સાવરણીની
સાવરણી.

દાઢીમાં હાથ ઘાલવા.

દાનત તેવી બરકત.

દામ તેવું કામ અથવા દામ
કરે કામ.

દાવ આવ્યે સોગટી મારવી.

દાળની સોબતથી ચોખો નર
મટી નારી થયો.

લાંચ આપવી.

દગો દેનાર સગપણ જોતો નથી પણ
દગો કરનારને જ નુકસાન થાય છે.

શક્તિ અનુસાર ઉપચાર.

દયા કરવા જતાં આફત વહોરવી પડે.

દુઃખદ અનુભવો કે દુઃખદ ઘટનાઓમાં
પણ કંઈક સારું રહેલું છે; નિરાશામાં
પણ આશા છે.

બંને પક્ષમાં રહેવું.

નુકસાન પર વધુ નુકસાન કરવું.

ગરીબાઈ ભોગવવી; ખાવાના સાંસા
હોવા.

દુઃખ હોય અને વધારે દુઃખ દેવું.

વીતી ગયેલી દુઃખદ ઘટનાઓની યાદ
વારંવાર ના કરવી.

શોભાની શોભા ને કામનું કામ બંને હેત
સરે.

કાલાવાલા કરવા.

જેવી ઈચ્છા તેવો તેનો લાભ.

પૈસાથી બધું થઈ શકે.

તક મળે તેનો લાભ લેવો.

જેને જેવો વાસ તેને તેવો પાશ; સોબતના
ગુણસંસ્કાર આવવા.

દિગંબરના ગામમાં ધોબીનું શું
કામ ?

દિલ્હી બહુ દૂર છે.

દીકરી ને ગાય જ્યાં
દોરે ત્યાં જાય.

દીઠા દેવ ને પહોંચી જાત્રા.

દીવા પાછળ અંધારું અથવા
દીવા વાંસે અંધારું

દીવો લઈને ફૂવામાં પડવું.
અથવા દેખતે ડોળે છેતરાવું.

દુઃખનું ઓસડ દહાડા.

દુકાળમાં અધિક માસ.

દુઃખ વિના સુખ નહિ તે કષ્ટ
વિના ફળ નહિ.

દુખતી આંખે ઝોકો વાગે.

દૂધનો દાઝ્યો છાશ ફુંકીને પીએ.

દૂધમાંથી પોરા કાઢવા.

ઘરાકી ન મળે એવા સ્થળે ધંધો કરવો
નકામો છે.

હજી ઘણું કરવાનું બાકી છે.

દીકરી અને ગાયને બીજાની ઈચ્છા
મુજબ જ વર્તવાનું હોય છે.

જેમ તેમ કાર્ય આટોપવું.

(૧) જાણીતા માણસના મરણ પછી
નમાલો માણસ આવવાને લીધે
ફેલાતી અંધાધૂંધી.

(૨) પ્રસિદ્ધ પિતા પાછળ ઘણીવાર
નામ બોળનાર સંતાન પાકે.

જાણીબૂઝીને મુશ્કેલીમાં મૂકાવું; બુદ્ધિ
હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ ના કરવો
અને પરિણામે નિષ્ફળતા મેળવવી.

સમય ગમે તેવા દુઃખને ભુલાવે છે.

મુશ્કેલીમાં ઉમેરો થવો.

રાત-દિવસની જેમ સુખ અને દુઃખનું
ચક્ર ફર્યા કરે છે.

દુઃખમાં દુઃખ ભળે.

કડવા અનુભવને લીધે વ્યક્તિ જરૂર ન
હોય ત્યાં ચેતીને ચાલે.

નજીવી ભૂલો શોધ્યા કરવી.

દેખતે ડોળે કૂવામાં પડવું.

દેખવું નહિ ને દાઝવું નહિ.

દેવ એવી જાતરા.

દેશ તેવો વેશ.

દોઢ વાંક વગર કજિયો થાય નહિ.

દોરડી બળે પણ વળ ન છોડે.

દ્રાવિડી પ્રાણાયામ.

ધકેલ પંચે દોઢસો.

ધરમ કરતાં ધાડ પડવી.

ધરમના કામમાં ઢીલ શી ?

ધરમીને ઘેર ધાડ ને કસાઈ ને
ઘેર કુશળ.

ધાન ખાઈએ છીએ; ધૂળ
નથી ખાતા.

ધીર સમાન જોગ નહિ ને રોષ
સમાન રોગ નહિ.

ધીરજનાં ફળ મીઠાં.

ધુમાડાનાં બાયકા ભરવા.

જાણીબૂઝીને નુકસાન વહોરવું.

અણગમતા પ્રસંગથી દૂર જ રહેવું.

જે જેને યોગ્ય તે તેને આપવું;

જેવો સમાજ તેવું જ આચરણ હોવું
જોઈએ.

ઝઘડા માટે બે પક્ષો કે બે વ્યક્તિઓ
જવાબદાર હોય છે.

માણસ પોતાનો સ્વભાવ છોડી શકતો
નથી.

નકામી વધારે કરવામાં આવતી
મહેનત.

આડેધડ કશી વ્યવસ્થા વિના કામ
કરવાથી શું ?

કોઈનું સારું કરવા જતાં નુકસાનીમાં
આવી પડવું.

ધર્મકાર્ય વિના વિલંબે કરવું.

કર્મ અનુસાર ફળ ન મળતાં વિપરીત ફળ
મળે છે.

સમજણપૂર્વક કામ કરવું.

ધીરજ ફળદાયી હોય છે; ક્રોધ નુકસાન-
કારક નીવડે છે.

ધીરજ રાખવાથી સારો લાભ થાય.

મિથ્યા પ્રયત્નો કરવા.

ધોબી ધુએ મૂલે ને પાપી
ધુએ કમૂલે.

ધોબીનો કૂતરો નહિ ઘરનો
નહિ ઘાટનો.

ધોળામાં ધૂળ નાંખી.

ધોળે દહાડે અંધારું.

ધોળે દહાડે તારા જોવા.

ધોળે દહાડે તારા દીઠા.

ન કરું વરો, જમું ખરો,
મને શેઠ કરો.

ન બોલવામાં નવ ગુણ.

ન મામા કરતાં કહેણો
મામો સારો.

નકટાને નાક નહિ ને નફફટને
સાન નહિ.

નકલમાં શી અક્કલ ?

નખ વડે ભોંય ખોતરવી.

નગારામાં પિપૂડીનો અવાજ ક્યાં
સંભળાય ?

નિંદા કરી કિંમત લીધા સિવાય સામાનાં
પાપ ધુએ.

(૧) માણસ જ્યારે દ્વિધામાં પડે છે ત્યારે
તે નથી રહેતો ઘરનો કે નથી
રહેતો ઘાટનો.

(૨) બંને પક્ષને પ્રસન્ન રાખવા
મથનાર નિષ્કળ જાય છે.

વૃદ્ધાવસ્થામાં લાંછન લાગ્યું.

અવ્યવસ્થા હોવી.

અશક્ય વસ્તુ વિચારવી.

બહુ દુઃખ પામી હેરાન-પરેશાન થવું.

કશું કર્યા વિના પોતાનું મહત્ત્વ
ઠસાવવાનો હાંસીપાત્ર પ્રયત્ન.

કોઈ ગંભીર વાત જોવા જાણવા છતાં
પણ મૂંગા રહેવામાં જ મઝા છે.

કશું જ ન મળે એ કરતાં થોડુંયે મળે તો
સારું.

શરમ છોડીને વર્તવું.

કોઈનું કરેલું કરવામાં કશી કારીગરી
નથી.

ભોંઠા પડી જવું.

મોટામાં નાનાનું કોણ સાંભળે ?

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૦૭

નદીનું મૂળ ને ઋષિનું કુળ
જોવાય નહિ.

નદી અને ઋષિ આદરને પાત્ર છે; તેઓ
તેમની પ્રવર્તમાન પ્રતિભાથી જ માન
અને આદરને પાત્ર છે એથી ઉત્પત્તિ કે
ઉગમ વિશે જાણવા પ્રયત્ન ના કરવો.
સારું કામ કરવા જતાં આફત આવવી.

નમાઝ પઢતાં મસીદ
કોટે વળગી.

નમ્રતા સૌથી મોટો ગુણ છે.

નમે તે સૌને ગમે.

નમ્રતા પ્રભુને પ્રિય છે.

નમ્યો તે પરમેશ્વરને ગમ્યો.

નર કરણી કરે તો નરકા નારાયણ

મનુષ્ય જો સત્કાર્ય કરે તો એ પોતાનાં
પુરુષાર્થથી મહાન પણ થઈ જાય.

નરો વા કુંજરો વા.

વિકલ્પ બતાવી સત્યને ઢાંકવા પ્રયત્ન
કરવો.

નવ નેજાં પાણી ચડે; પથ્થર ન
ભીંજે કોર.

કોઈ અસર ન થવી.

નવરો બેઠો નખ્ખોદ વાળે.

કામ વિનાનો માણસ કંઈ ને કંઈ ખટપટ
કર્યા જ કરે.

નસીબ બે ડગલાં આગળ.

જ્યાં જાય ત્યાં કમનસીબી મળવી.

નસીબના એવા બળિયા કે રાંધી
ખીચડીને થઈ ગયા ઠળિયા.

નસીબમાં જે લખાયું હોય તે થાય.

નળ નીચે બેઠું જોઈએ.

તકનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

નાક ઉપર માખી બેસવા ન દેવી.

કોઈનું જરી પણ અહેસાન ન ચડાવવું.

નાક કઢા તો કઢા લેકિન ખીર-ઘી
તો ચઢા !

આબરૂને નુકસાન પહોંચે તો પણ સ્વાદિષ્ટ
ચીજનો સ્વાદ લેવો ?

નાક નીચું ને પેટ ઊંચું.

બીજાની ખુશામત કરીને પેટ ભરવું.

નાકની દાંડી સમ આંખો રાખવી.

પ્રામાણિક રહેવું.

નાગાની પાંચશેરી ભારે.

દુર્જનથી સૌ ડરે.

નાગો ન્હાય શું ને નિયોવે શું ?

જેની પાસે કંઈ જ નથી તે શું વાપરે ?

જેણે આબરૂ ખોઈ તેને લાજશરમ નહિ.

નાયવું નહિ ત્યારે આંગણું વાંકું.

જ્યારે કામ કરવાની ઈચ્છા થતી નથી ત્યારે અનેક બહાનાં કઢાય છે.

નાદાનની દોસ્તી ને

કમઅક્કલ વ્યક્તિ સાથેની મિત્રતા

જીવનું જોખમ.

નુકસાનકારક છે.

નાને મોઢે મોટી વાત.

કક્ષા અને મોભાનો વિવેક રાખ્યા વિના કહેવું અને વર્તવું.

નાનો તો પણ રાઈનો દાણો.

ઉંમર કે કદ ભલે નાનું પણ શક્તિ વધુ.

નામ મોટાં ને દર્શન ખોટાં.

બહારથી પ્રતિષ્ઠા પણ અંદરથી દોષોથી ભરેલું.

નાહ્યા તેટલું પુણ્ય.

જેટલો લાભ કે ફાયદો લઈ શકાય તેટલો લેવો.

નીચી બોરડી સૌ ખંખેરે.

વધુ પડતી નમ્રતાને લીધે સહન કરવું પડે.

નેવનાં પાણી મોભે ન ચઢે.

અશક્ય વસ્તુ શક્ય ન બને.

પગ જોઈને પાથરણું તાણવું.

શક્તિ મુજબ કામ કરવું; આવક મુજબ ખર્ચ કરવું.

પગની મોજડી કંઈ માથે

વિવેકપૂર્ણ અને ઉચિત કાર્ય કરવું.

ન મુકાય.

પગે પનોતી બેસવી.

(૧) પડતો દહાડો આવવો.

(૨) મુશ્કેલીઓ વધી જવી.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૦૯

પડ્યો પોદળો ધૂળ ઊંચક્યા
વિના ન રહે.

પડી પટોળે ભાત ફાટે
પણ ફીટે નહિ.

પડે તે ચડે ને ભણે તે ભૂલે.

પથ્થર ઉપર પાણી.

પહેરીએ ગામને ગમતું;
ખાઈએ મનને ગમતું.

પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા.

પહેલો સગો પાડોશી.

પળમાં મન માળવે જાય.

પાઈની પેદાશ નહિ ને ઘડીની
નવરાશ નહિ.

પાકે ઘડે કાંઠા ન ચડે.

પાઘડીનો વળ છેડે.

પાછલે બારણે પ્રવેશ.

પાટલી બદલવી.

પાડાને વાંકે પખાલીને ડામ.

પાણી પહેલાં પાળ બાંધવી.

પાણી પીને ઘર પૂછવું.

જ્યાં જાય ત્યાં લાભ શોધે.

જેવી જાત તેવી ભાત પડે છે.

જે અભિમાન કરે છે તેની પડતી થાય છે.

જડ બુદ્ધિનો માણસ સમજે જ નહિ.

સ્વાસ્થ્ય સાચવવા પોતાને અનુકૂળ
આહાર કરવો પરંતુ સમાજ સાથે રહેવા
સમાજને અનુકૂળ થવું.

તંદુરસ્તી એ પ્રથમ સુખ.

પડોશીને સગા કરતા વધારે નજીકનો
ગણવો.

મન બહુ ચંચળ છે.

જેમાં કશું આર્થિક વળતર ન મળે તેવું.

વખત વીત્યા બાદ પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર
અશક્ય.

કામના પરિણામથી જ કામ પરખાય.

અનુચિત રીતે કાર્યક્ષેત્રમાં આવવું.

પક્ષાંતર કરવું.

એકના દોષે બીજાને સજા.

મુશ્કેલી આવતા પહેલાં ઉપાય કરવો.

કરવાનું કરી બેઠા પછી તેની યોગ્યતા-
અયોગ્યતાનો વિચાર કરવો.

પાણી વલોવ્યે માખણ ન નીકળે.	વ્યર્થ મહેનત કરવી.
પાણીમાં રહેવું ને મગર સાથે વેર.	જેની સત્તા હેઠળ રહેવું તેની સાથે દુશ્મનાવટ રાખવી.
પાત્ર જોઈને વાત થાય.	યોગ્યતા જોઈને વિશ્વાસ મૂકવો.
પાપડી ભેગી ઈયળ બફાય.	સારા ભેગું ખરાબ પણ નુકસાનમાં ઊતરે.
પાપનું ધન પ્રાયશ્ચિતમાં જાય.	અણહકની કમાણી અયોગ્ય માર્ગે જ વપરાય.
પાપનો ઘડો ભરાય ત્યારે મોભ પર બેસીને પોકારે.	પાપ આખરે બહાર જ પડે.
પાપનો ઘડો ફૂટ્યા વિના રહે નહિ.	(૧) છેવટે પાપ જાહેર થઈ જાય છે. (૨) પાપભર્યા કૃત્યોનાં માઠાં પરિણામ અવશ્ય આવે છે.
પારકાં છોકરાંને જતિ કરવા સૌ તૈયાર.	પોતાનાં અને પારકાં વચ્ચેનો ભેદ; અન્યને મુશ્કેલીમાં નાખવા માણસ તૈયાર હોય છે.
પારકી આશ સદા નિરાશ.	બીજા ઉપર આધાર રાખતાં સહન કરવું પડે.
પારકી જણી કાન વીંધે.	(૧) દયાલાગણી બતાવ્યા વિના અન્ય કામ કઢાવે- કામ શીખવે. (૨) પોતીકાનું ન ખમે એ પરાયાનું વેઠી લે.
પારકે પૈસે દિવાળી.	બીજાના પૈસે તાગડધિન્ના કરવા.
પારકે ભાણે મોટો લાડુ.	પોતાની વસ્તુ કરતાં બીજાની વસ્તુ સારી લાગે.

પાશેરામાં પહેલી પૂણી.

પાસે ન મળે કોડી ને ઊભી
બજાર દોડી.

પાંચે આંગળીએ પહોંચો રૂડો.
પાંચે મિત્ર, પચીસે પડોશી ને
સોએ સગો.

પિયરમાં બારસ બોલે ને તેરશ
ટૌકા કરે.

પીઠી ચોળે રંગ ન બદલાય.

પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી ને
વહુનાં લક્ષણ બારણામાંથી.

પૂછતા નર પંડિત.
પેટ કરાવે વેઠ.

પેટ પાળે વેર બાળે.

પેટનો બળ્યો ગામ બાળે.

પેટમાં ટાંટિયા હોવા.

પેટમાં પેસી નીકળવું.

પેટે પાટા બાંધવા.

પોચું દેખે ત્યાં સૌ દબાવે.

કાર્યની શરૂઆત કરવી.

ધનવાન હોવાના અબળખા કરવા.

સહકારથી સફળતા મળે.

આટલી રકમ તેમને ધીરતાં પાછી ન આવે
તો ખમી જવું; પણ તેમની સાથે સંબંધ
બગાડવો નહિ.

ભૂખમરાની દશા હોવી.

અમુક વસ્તુ એવી હોય કે ગમે તેટલા
ઉપાયે પણ એમાં ફેરફાર ન જ થાય.

સંસ્કાર કે ગુણ તો શરૂઆતથી જ દેખાઈ
આવે છે.

પૂછતાં પૂછતાં જ્ઞાન મેળવી શકાય.
પેટના પોષણ માટે બીજાની મજૂરી
કરવી પડે.

દીકરા ઘડપણમાં પાળે; વેર વંશવેલો
બાળીની નિર્વશ કરે.

પોતાને દુઃખે સૌને દુઃખી કરે.

કપટ કરવું; દગો કરવો.

કોઈના અંતઃકરણની વાત જાણવી.

ભૂખ્યું રહેવું; ખૂબ કરકસર કરવી.

નબળાને સૌ કોઈ નમાવે.

પોતાની માનમરજાદ પોતાને હાથ.

પોથીમાંનાં રીંગણાં.

પોપાંબાઈનું રાજ.

પ્રથમ ગ્રાસે મક્ષિકા.

પ્રભુ પાધરા તો વેરી આંધળા.

પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય.

પ્રેમપંથ પાવકની જવાળા.

ફરતે એકાદશી ને વચમાં
ગોકળઆઠમ.

ફરે તે ચરે બાંધ્યો ભૂખે મરે.

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.

ફૂલ નહિ ને ફૂલની પાંખડી.

ફૂવડનો મેલ ફાગણે ઊતરે.

બકરી આદુ ખાતાં શીખી.

બકરું કાઢતાં ઊંટ પેસે.

બધાં પાલખીએ બેસે ત્યારે
ઊંચકે કોણ ?

બધું ગામ ઘોરે ત્યારે ઘેલી
ઘેંશ ઓરે.

સ્વમાન જાળવો તેટલું માન પામો.

કેવળ પુસ્તકિયું જ્ઞાન હોવું.

નબળા કે પ્રમાદી માણસનો કારભાર.

શરૂમાં વિઘ્ન નડવું.

પ્રભુકૃપાથી દુશ્મનો પર વિજય મેળવવો.

સ્વભાવ મૃત્યુ સુધી ન બદલાય.

પ્રેમ અને ભક્તિનો માર્ગ વિકટ છે.

ભૂખમરાની દશા હોવી.

પુરુષાર્થ વિના બેસી રહેનાર સુખી થતો
નથી.

એક દુઃખ નિવારતાં બીજું મોટું દુઃખ
આવી પડે.

નજીવી ભેટ.

ફાગણ ઉત્સવનો સમય છે; એ એવો
સમય છે કે ફૂવડ પણ ઉત્સવ માણે.

નબળી વ્યક્તિ પણ સમય આવે
હોશિયાર થઈ જાય છે.

નાનું વિઘ્ન દૂર કરતાં મોટું વિઘ્ન આવી
જાય.

શાસક અને શ્રમિક બંને જરૂરી.

આળસુ અને ઉધમાતિયા વ્યક્તિ.

બને તો કોઈના થઈ રહીએ;
નહિ તો કોઈને પોતાનાં
કરી લઈએ.

બલા જવી.

બહાર બકરી ને ઘરમાં વાઘ.

બહાર લાખનો ને ઘરમાં કાખનો.

બહારની ડોશીને બાળવા જાય
ને ઘરની ડોશીને કૂતરાં ખાય.

બહારનો બહાર ને
અંદરનો અંદર.

બહુ દોડે તે બહુ થાકે.

બહુ બીએ તેને બહુ ખાય.

બહુચરાજીનો કૂકડો પેટમાં બોલે.

બહુ તંત બળવંત.

બહેરા આગળ શંખ ફૂંક્યો તો
કે હાડકાં કરડે છે
(અથવા ચાવે છે).

બહેરો બે વાર હસે.

આપણામાં આવડત ન હોય તો કોઈના
આધીન રહેવું અને જો ડહાપણ હોય
તો તેનાથી અન્યને વશ રાખવા.

અણગમતું દૂર થવું.

જાહેરમાં કંઈ ન કરી શકનાર માણસ
ઘરમાં શૂરાતન બતાવે.

બહાર પ્રતિષ્ઠા સારી હોવા છતાં ઘરમાં
કંઈ ન ઊપજવું.

ઘરનું કામ ન કરવું પણ બહારનું કામ
કરવું.

બહારથી ભોળું દેખાય ને અંદરથી પાકું.

(૧) અતિ જોર કરવું સારું નહિ.

(૨) જે ઘણો ખર્ચ કરે તેને પાછળથી
નાણાભીડ અનુભવવી પડે.

કાયર અથવા નબળા માણસને લોકો
વધુ પરેશાન કરે.

પાપ કર્યું હોય તે પચે જ નહિ; વહેલું
મોડું પણ એ પ્રકાશમાં આવે જ.

બળ કરતાં અક્કલ વધુ ચઢે.

બહેરો માણસ પોતાની ખામી છુપાવવા
ગમે તે કારણ બતાવે.

અયોગ્ય રીતે પોતાની ખામીઓ
છુપાવનાર મિથ્યાભિમાની હોય છે.

બળતામાં ઘી હોમવું.

ઉશ્કેરણી કરવી.

બળથી ન થાય તે કળથી થાય.

ઘણીવાર બુદ્ધિથી કે યુક્તિથી જે કામ થાય તે તાકાતથી ન થાય.

બળિયાના બે ભાગ.

બળવાન વ્યક્તિ નિર્બળ પાસેથી વસ્તુ આંચકી લે.

બંદા પહોળા ને શેરી સાંકડી.

ઉડાઉ અને ખર્ચાળ માણસને આખરે મર્યાદાઓ નડે છે.

બંદાની દાઢીમાં એવા ગુણ
જેમ ખાસડાં પડે તેમ આવે નૂર.
બાઈ બાઈ ચાળણી.

લુચ્ચા માણસો સમજાવ્યાથી ન માને પણ માર ખાય ત્યારે સારી રીતે વર્તે.
ઘેર ઘેર ફરવું અને જેતેની માગણી કરવી.

બાઈને કોઈ લેનાર નહિ ને
ભાઈને કોઈ દેનાર નહિ.

બાઈ કે ભાઈ બંનેમાંથી કોઈની આબરૂ ન હોવી.

બાપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા.

ગુણ-સંસ્કાર વારસાગત હોય છે.

બાપડી બાપડી સૌ કરે
પણ કાપડી કોઈ ન કરે.

વાત સૌ કરે પણ પાલનપોષણ તો પોતાનાં હોય તે જ કરે.

બાપનું બારમું ને બાઈડીનું
સીમંત ફરી ફરીને આવે નહિ.

જિંદગીમાં અમુક પ્રસંગ એક જ વાર આવે.

બાપને પૈસે તાગડધિન્ના.

બાપની કમાણી પર મોજમજા લૂંટવી;
પોતે કામ કરવામાં આળસ દાખવવી.

બાપનો કૂવો હોય માટે ડૂબી
મરાય નહિ.

બાપદાદાના વખતથી ચાલી આવતી જૂની રસમ હાનિકારક હોય તો તેને વળગી ન રહેવાય.

બાર ગાઉએ બોલી બદલાય.

સ્થળેસ્થળે બોલાતી બોલીમાં ફેર પડે.

બાર ભૈયા ને તેર ચોકા.

જૂથ નાનું પણ મતભેદ ઘણા.

બાર હાથનું ચીભડું

અશક્ય વાત.

તેર હાથનું બી.

બારસો યુહા મારી બિલ્લી હજ
કરવા ચાલી.

અંદરખાનેથી પાપાચારની પ્રવૃત્તિ કરવી
અને બહાર પરમાર્થનો આડંબર કરવો.

બારે દહાડા કાંઈ સરખા
જાય છે ?

મનુષ્યના જીવનમાં ચડતી-પડતી
આવતી રહે છે.

બારે બુદ્ધિ, સોળે સાન, વળ્યા તો
વળ્યા નહિ તો પથ્થર પહાણ.

વયના વિકાસ પ્રમાણે ગુણો ન વિકસે તો
જીવન દુઃખમય બને છે.

બારે વહાણ બૂડ્યાં.

ધંધામાં ખૂબ જ નુકસાન થવું.

બાવા આદમના જમાનાનું.

ખૂબ જૂના જમાનાનું.

બાવા બેઠા જપે ને જે આવે
તે ખપે.

અનાયાસે જે મળે તેનો લાભ લેવો.

બાવાનાં બેય બગડ્યાં.

બેય બાજુથી પસ્તાવું.

બાવો નાચ્યો ત્યારે બોદલી
પણ નાચી. (અથવા ઘોડીયે
નાચી).

એકે કર્યું એટલે બીજાએ પણ કર્યું;
સમજયા વગર કોઈનું અનુકરણ કરવું.

બાંડા ગામમાં બે બારસ.

મૂર્ખ માણસોના ગામમાં દરેકની વાત
જુદી જુદી હોય છે.

બાંધી મુઠ્ઠી લાખની ને ઉઘાડી
તે રાખની.

વાત ગુપ્ત રહે ત્યાં સુધી મહત્વની, પ્રગટ
થઈ ગયા પછી તેની કિંમત નહીં.

બાંધે પોટલે વેપાર થાય નહિ.

ધંધા માટે બતાવવું; સમજાવવું જરૂરી-
બોલે એનાં બોર વેચાય.

બિચારાનાં બારેય વહાણ બૂડ્યાં.

ચારે બાજુથી વિપત્તિ આવી પડવી.

બુઢ્ઢી ઘોડી ને લાલ લગામ.

વૃદ્ધાવસ્થામાં રંગરાગ કે શણગાર શોભાસ્પદ ન ગણાય.

બુંદથી બગડી તે હોજથી ન સુધરે.

ગયેલી આબરૂ પાછી આવતી નથી.

બે આંખની શરમ પડે.

ઓળખાણ કે રૂબરૂ હાજરીની અસર પડે છે.

બે ઘરનો પરોણો ભૂખે મરે.

અનિશ્ચિતતાથી વર્તનાર માણસ મુશ્કેલીમાં મુકાય.

બે ઘોડે ચડાય નહિ.

બેઉ લાભ એકી સાથે ન લેવાય.

બે પાંદડે થવું.

સુખી થવું.

બે બાવીસની ગરજ સારે.

બે જ ભાઈઓ કે મિત્ર હોય પણ જો સંપ હોય તો તેઓ બાવીસ માણસની ગરજ સારી શકે.

બે હાથ વગર તાલી ન પડે.

બંનેના વાંક વિના ઝઘડો ન થાય.

બે હાથે લાડવો ન ખવાય.

બંને પક્ષમાંથી ફાયદો ન મેળવી શકાય.

બેઠાની ડાળ શા માટે કાપવી ?

પોતાનું અહિત થાય તેવું કામ કરવું ન જોઈએ.

બેઠું ખાય તે એઠું ખાય.

જે પરાવલંબી છે તે સ્વમાની જીવન જીવી શકતું નથી.

બેઠેલો પોપડો ન ઉખેડવો ને સૂતેલો ઝઘડો ન જગાડવો.

ભૂતકાળની વાત યાદ કરીને દુઃખી ન થવું.

બેની લડાઈમાં ત્રીજો ફાવે.

બે માણસના ઝઘડામાં ત્રીજાને લાભ મળે.

બેસતો રાજા, આવતો મેહ ને આવતી વહુ, વગર વિચારે વાહવાહ કરે સૌ.

અનુભવ થયા વિના પણ આ ત્રણની પ્રશંસા કરાય.

બોબડી બેય ચૂકી, ન રહ્યા ઘરના
કે ન રહ્યા ઘાટના.

બોલતાંનાં બોર વેચાય; ના
બોલે તેની ખારેક પણ ન વેચાય.

બોલતી બંધ કરવી.

બોલવા કરતાં કરી બતાવવું
સારું.

બોલવું અને લોટ ફાકવો
એ સાથે ન બને.

બોલવું એક ને કરવું જુદું.
બોલે તે બે ખાય.

બોલે તેનાં બોર વેચાય.

બોલે તો બે ખાય.

બોલે નહિ હસી તો
સૌ જાય ખસી.

બોલ્યા વગર મા પણ
પીરસે નહીં.

એકેય પક્ષે લાભ ન થવો.

(૧) જે માણસ બોલે તે પોતાનું કામ
કરી શકે; વેપાર ધંધામાં માલ
વેચવામાં પ્રચારની જરૂરિયાત છે.

(૨) ધંધામાં પ્રચારથી માલ ખપે.

સામાને દલીલ કરતું બંધ કરવું.

સામાન્ય રીતે જે માણસો ઓછું બોલે તે
જ કાર્ય કરી બતાવે.

એકસાથે બે કામ ન થઈ શકે.

વાણી અને વર્તન જુદાં હોવાં.

પોતાની ઉપસ્થિતિને બોલીને જાહેર કરે
તેને લાભ મળે છે.

(૧) કહ્યા વિના કોઈ ન જાણે

(૨) પ્રચાર વિના કામ થાય નહિ.

બિનજરૂરી બોલવાથી નુકસાન પણ
થાય.

જો જીભમાં-વાણીમાં કટુતા હોય તો
તેને કોઈ સાથે સંબંધ રહેતો નથી.

આપણને કોઈની મદદની જરૂર હોય
તો સામી વ્યક્તિ પાસે આપણે તે રજૂ
કરવી જોઈએ, કહ્યા વગર કોઈ સમજે
નહીં.

બોલ્યું નહિ બોલ્યું નહિ થાય.
બોલ્યું બહાર પડે ને રાંધ્યું વરે.

બોલ્યો બોલ ને માર્યું તીર કદી
પાછાં નહિ આવે.

ભગાના ઘર જેવું કરી બેસવું.
ભણતાં પંડિત નીપજે; લખતાં
લહિયો થાય.

ભણી ગણીને ઊંધાં વળ્યાં.

ભણે ગણે તે લેખાં લખે ને
ન ભણે તે દીવો ધરે.

ભણે તેની વિદ્યા, મારે તેની
તલવાર ને પાળે તેનો ધરમ.

ભણેલાને ચાર આંખ અભણ
આંધળો.

ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ.

ભણ્યો ગણ્યો તે ઘોડે ચડે.

ભણ્યો ભૂલે ને તારો ડૂબે.

ભરતામાં ભરાય.

ભરમ ભારી ને ખિસ્સાં ખાલી.

બોલેલાં શબ્દો ફરી ગળી શકાતા નથી.

(૧) ગયો સમય પાછો ન આવે.

(૨) વિચાર્યા વગર બોલવું નહિ.

યોગ્ય વિચાર કરીને બોલવું અને કરવું.

સઘળું અવ્યવસ્થિત કે અસ્તવ્યસ્ત હોવું.

મહાવરાથી બધું સાધ્ય થાય; મહાવરાથી
જ મનુષ્ય પૂર્ણ થાય છે.

ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ.

વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજાય છે જ્યારે અભણ
માણસને માન મળતું નથી.

વિદ્યા, શૂરવીરતા અને ધર્મ જે સાચવી
જાણે-પાળે તેનાં જ તે થઈ રહે છે.

અર્થાત્ નિરક્ષરતા અંધત્વ સમાન છે.

માત્ર જ્ઞાન હોય પણ તેનો વ્યાવહારિક
અમલ ન આવડે તો તે વ્યર્થ છે.

ભણેલો માન અને આદરને પાત્ર બને.

કોઈ કોઈ વાર નિષ્ણાતથી પણ ભૂલ
થઈ જાય છે.

સંપત્તિ હોય ત્યાં અધિક સંપત્તિ એકત્રિત
થાય.

વગર પૈસે ડોળ કરવો.

ભરે ગજના ગજ પણ ફાડે તસુ
બી નહિ.

વાતો મોટી મોટી કરે પણ નાનું સરખું
કામ પણ કરી ન શકે.

ભર્યે ભાણે ભૂખ્યો ને ભર્યે
તળાવે તરસ્યો.

વસ્તુ નજર સમક્ષ હોવા છતાં ઉપભોગ
ન કરી શકે.

ભર્યા પેટ ઉપર ખાંડવી ખારી.

જમીને તૃપ્ત થયેલું માણસ ભાવતાં
ભોજન પણ ખાઈ શકે નહિ.

ભર્યા ભારમાં રહેવું સારું.

માનમાં રહેવું.

ભર્યો ઘડો છલકાય ઘણો ને ભૂંડો
ભૈયો મલકાય ઘણો.

દુર્જન માણસ મીઠું બોલે.

ભર્યો છલકે નહિ છલકે સો આધા;
ઘોડા ભૂંકે નહિ ભૂંકે સો ગધ્યા.

જ્ઞાની માણસ છકી ન જાય- અર્ધજ્ઞાની
વધુ દંભ કરે.

ભલાનું ભલું થાય ને ભૂંડાનું
ભૂંડું થાય.

ભલાઈ કરનારનું ઈશ્વર હંમેશાં ભલું જ
કરે છે અને ભૂંડું કરનારને તેની સજા
મળે જ છે.

ભલાનો ભાઈ ને ભૂંડાનો જમાઈ.

વ્યક્તિ જેવી હોય એ રીતે એની સાથે
વર્તવું.

ભલું થયું ભાંગી જંજાળ, સુખે
ભજીશું શ્રીગોપાળ.

નિરાંત અનુભવવી.

ભલો ભલાઈ નહિ છોડે ને
ભૂંડો ભૂંડાઈ નહિ છોડે.

પ્રાણી પોતાનો મૂળ સ્વભાવ છોડી શકતો
નથી.

ભસતાં કૂતરાં કરડે નહિ.

બણગાં ફૂંકનાર કે બડાઈ હાંકનાર કંઈ
કરી શકતા નથી.

ભસતો કૂતરો ભાગ્યે જ કરડે.

લાંબીચોડી વાત કરનારથી કંઈ થતું
નથી.

ભાઈએ આપેલું પેટીએ ને
ભોજાઈએ આપેલું ખૂંટીએ.

ભાઈ દ્વારા બહેનને કિંમતી ચીજવસ્તુ મળે, જે પેટીમાં રાખી શકાય; ભોજાઈ દ્વારા અતિ-સામાન્ય ચીજવસ્તુ મળે જેને પેટીમાં સાચવીને મૂકવાની જરૂર નથી.

ભાગ્યમાં કોઈનો ભાગ નથી.

મનુષ્યને તેનું પ્રારબ્ધ તેણે પોતે જ ભોગવવું પડે છે.

ભાગ્યમાં હોય તો ઘર બેઠાં આવે.

પ્રારબ્ધ અનુસાર પ્રાપ્તિ થાય છે.

ભાગ્યશાળીના ભૂત રળે ને
અકકર્મીની બાયડી મરે.

ભાગ્યશાળીને બધું આપોઆપ મળી રહે અને કમનસીબ દુઃખી થાય.

ભાણે આવ્યું તે જમવું ને
કરમે આવ્યું તે વેઠવું.

પ્રારબ્ધ પ્રમાણે સુખદુઃખ વેઠવાં જ પડે છે.

ભાત મેલીએ પણ સાથ
ન મેલીએ.

ખાવાનું છોડવું પડે તો છોડવું પણ મિત્રતા દુઃખ વેઠીને પણ નિભાવવી.

ભાભા મારા રળી આવ્યા,
સોના સાઠ કરી આવ્યા.

ખોટનો ધંધો કરી આવ્યા.

ભાભોજી ભારમાં તો
વડુ લાજમાં.

મોટાએ મોટપણ જાળવવું જેથી નાની વ્યક્તિ પણ એનું માન જાળવે.

ભાલાની અણી ને ચોખાની કણી;
માર્યા વગર રહે નહિ.

નાની વસ્તુ પણ નુકસાનકારક થઈ પડે છે.

ભાવ તેવી ભક્તિ.

મનમાં પ્રગટેલી ભાવના મુજબ ભક્તિ થઈ શકે.

ભાવ વિના ભક્તિ નહિ.

ભાવના કે શ્રદ્ધા હોય તો જ ભક્તિ થઈ શકે.

ભાવતું'તું ને વૈદે કહ્યું.

પોતાને ગમતું હોય ને હિતસ્વી એ જ સૂચવે.

ભાવમાં સારું કાંઈ તોલમાં
સારું ?

ભાવિ ભુલાવે તેમાં આપણો
શો ઉપાય ?

ભાવે એટલું ખાવું નહિ ને
આવડે એટલું લવવું નહિ.

ભાંગી હાંલ્લી ચૂલે ચડે નહિ.

ભાંગ્યાં હાલ્લાંમાં બધા પગ
મૂકે છે.

ભાંગ્યું ભાંગ્યું તોયે ભરૂચ.

ભીખનાં હાંલ્લાં શીકે ચડે નહિ.

ભીનું સંકેલવું.

ભીંત જોઈને ભાર મૂકવો.

ભીંત સામે માથું ઘસે
અફળાય ત્યારે ખસે.

ભીંતને લાત મારીએ તો
પગમાં વાગે.

ભૂખ ના જુએ ભાખરો ને ઊંઘ
ના જુએ સાથરો.

વેપારમાં સાટા પદ્ધતિ મુજબ ચીજવસ્તુની
આપ-લે તેની કિંમત અનુસાર થઈ શકે
છે વજન અનુસાર ન થઈ શકે.
બાજરીના ભારોભાર સોનું ન વેચી
શકાય.

ભાગ્ય બળવાન છે; એટલે અઘટિત થાય
ત્યારે અન્ય દોષને પાત્ર નથી.

કોઈ પણ કાર્ય મર્યાદામાં રહીને કરવું.

નકામી વસ્તુનો ઉપયોગ કરી શકાય
નહિ.

નબળી હાલતમાં આવેલા માણસનો સહુ
લાભ લેવા નીકળે.

પડતી અવસ્થામાં પોતાના ગૌરવને
ટકાવી રાખવું.

ભીખ માગ્યે શ્રીમંત ન થવાય.

તપાસ આગળ વધતી અટકાવવી.

શક્તિ પ્રમાણે ભક્તિ કરવી.

શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર પગલું
ભરનાર હારે ત્યારે જ પાછો પડે.

શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર પગલું ભરે
તો પોતાને જ નુકસાન થાય.

ભૂખ્યા માણસને કે ઊંઘમાં આવેલ
માણસને સારાસારનો વિવેક હોતો
નથી.

ભૂખ વગરનું ભોજન ને કંઠ
વગરનું ગાવું.

ભૂખ વેઠે ઢોર ને દુઃખ
વેઠે માણસ.

ભૂખી કૂતરી ભોટીલાં ખાય.

ભૂખે મરતું ચોરી શીખે.

ભૂખે મરતો છોકરાં વેચે.

ભૂખે મરવા કરતાં ભાલે મરવું
સારું.

ભૂખ્યાને ભાન નહિ ને સ્વાર્થીને
સાન નહિ.

ભૂખ્યો ઘા એરણ ઉપર.

ભૂખ્યો સિંહ તરણું ન ખાય.

ભૂત જાય વસવાથી ને ડાઘ
જાય ઘસવાથી.

ભૂત મરે ને પલીત જાગે.

ભૂતનું ઠેકાણું આંબલી.

ભૂતને પીપળા ઘણા.

ઈચ્છા વગર થતા કાર્યમાં રસ હોતો નથી.

ઢોર ભૂખ સહન કરી જીવી શકે અને
માણસો દુઃખ વેઠીને પણ જીવી શકે.

ભૂખ એવી ભૂંડી છે કે તે પ્રેમ અને
વાત્સલ્યને પણ વિસારે છે.

ભૂખ્યો માણસ ગમે તે અનિષ્ટ કરે છે.

ભૂખ્યો માણસ પ્રેમ/વાત્સલ્ય અને
સારાસારનો વિવેક કરતો નથી.

અણીના સમયે મોટું જોખમ ખેડી લેવું
જોઈએ.

ભૂખ્યો અને સ્વાર્થી માણસ અવિચારી
અને અવિવેકી કામ કરતાં અચકાય નહિ.

ભૂખ્યો માણસ સાનભાન ગુમાવી બેસે
છે.

દુઃખને પ્રસંગે પણ સ્વમાની માણસ
પોતાની ટેક ભૂલતો નથી.

વસવાથી કે રહેવાથી વહેમ દૂર થઈ જાય
અને કપડાં પર પડેલો ડાઘ ઘસવાથી
દૂર થાય છે.

એક દુઃખ જાય ત્યાં બીજું દુઃખ આવે.

જેવો માણસ તેવો વાસ.

ભૂતને રહેવા માટે ઘણાં સ્થાન મળી
રહે; અર્થાત્ ભૂંડાને બધી અનુકૂળતા
મળી રહે.

ભૂલચૂક લેવીદેવી.

નાણાકીય વ્યવહારમાં ભૂલ હોય તો પછીથી સુધારી લેવી.

ભૂલ્યાં ત્યાંથી ફરી ગણવું.

પાછલી ભૂલ ભૂલી જઈ ફરી ભૂલ ન થાય તે રીતે શરૂઆત કરવી.

ભૂવો ધૂણે તોયે નાળિયેર તો ઘર ભણી જ નાખે.

સ્વાર્થી માણસ સર્વદા પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ થાય એવું કામ કરે.

ભૂંડા માણસથી ભૂત બી નાસે.

ભૂંડા ભૂત કરતાંયે ખરાબ.

ભૂંડાથી નહિ બીવું, પણ ભૂંડાના ફેલથી અથવા ભૂંડાની ભલાઈથી બીવું.

ભૂંડા માણસની ભલાઈમાં કપટ રહેલો હોય છે માટે ચેતતા રહેવું સારું.

ભૂંડાના દોસ્ત ઘણા ને ભલાના દુશ્મન ઘણા.

અનિષ્ટોનું સંગઠન જલદી થાય છે.

ભૂંડી ભેંશ ને ચાંદરો પાડો, આંધળી દોનારી ને ગોવાળ ગાંડો.

સાથ અને સથવારો સારો અને સહકાર-યુક્ત ન હોય ત્યારે સફળતા મળતી નથી.

ભૂંડું તાકે તેનું ભૂંડું થાય.

જેવું કરે તેવું ભોગવે.

ભૂખ ઘણી હોય પણ બે હાથે ન ખવાય.

કામની રીતે કામ થાય; ખોટી ઉતાવળ વ્યર્થ નિવડે.

ભે વિનાની પ્રીત નહિ.

કોઈપણ જાતના ભયરૂપી અંકુશ વગર વસ્તુ કે વ્યક્તિને દાબમાં રાખી શકાય નહિ.

ભેંશ આગળ ભાગવત ને અંધા આગળ આરસી.

આણસમજુને ઉપદેશ આપવો નકામો છે.

ભેંશ કૂદે તે ખીલાને જોરે.

પીઠબળ વિના ઉત્સાહ ન હોય.

ભેંશ જીરવે ખાણ ને ભાર
જીરવે વહાણ.

ભેંશ ભાગોળે ને ઘેર ઝૈડકાં.
ભેંશ ભાગોળે ને છાશ છાગોળે
અને સોદા બજારમાં.
ભેંશનાં શિંગડાં ભેંશને ભારે.
ભોકતા વિણ કલા નહિ.

ભોગવે તે ભાગ્યશાળી.

ભોંય ખોતરવી પડે તેના કરતાં
ચૂપ બેસવું સારું.

ભોંયે પડ્યું ભાગ્યનું જડે તેના
બાપનું.

મકોડાને પાંખ આવે તે મરવાની
નિશાની.

મખમલની મોજડી માથે ન
પહેરાય.

મગનું નામ મરી ન કહેવું.

મઠ વાવીને બાજરો લણવો.

મડદાં બાળવા જનાર ભેગાં ન
બળે.

મણ ભાત ને સવામણ ફૂસકી.

ગજા પ્રમાણે ભાર વહી શકે.

શેખચલ્લી જેવી ખોટી ધમાલ.

અનિશ્ચિત વસ્તુની અગાઉથી આશા
બાંધવી નહિ.

પોતાનો ભાર પોતે જ વેઠવો પડે.

રસ માણનાર ન હોય તેને કલાનું મૂલ્ય
ન સમજાય.

વાપરે એનું ધન; જે ભોગવી જાણે કે
વાપરી જાણે તે ભાગ્યશાળી ગણાય છે.

શરમજનક પરિસ્થિતિમાં મુકાવું પડે તેના
કરતાં મૌન વધુ આવશ્યક છે.

જે હસ્તગત કરે તે માલિકી ભોગવે.

ન જોયાનું જોવાથી અભિમાન થવું.

જે વસ્તુ જ્યાં શોભતી હોય ત્યાં જ
શોભે.

કાંઈપણ બોલ્યા વિના જોયા કરવું.

પરિશ્રમ કરવાથી જીવન જીવવા રોટલો
કમાઈ શકાય.

એકનું કષ્ટ બીજો ન વેઠી શકે.

વસ્તુ તદ્દન ખરાબ હોવી.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૨૫

મણનું મારું જજો; પણ નવટાંકનું
ન જશો.

જીવ કરતાં પણ આબરૂ મોટી વસ્તુ છે.

મતલબનાં સૌ દોસ્ત.

લાભ હોય ત્યારે સૌ સંબંધ રાખે.

મધ દરિયામાં ખારવા ખૂટ્યા.

જેની પર વિશ્વાસ મૂક્યો હોય તે જ
માણસ દગો દે.

મધ પર મકોડા થાય.

લાભ દેખાય ત્યાં જ સૌ દોડે.

મધ હોય ત્યાં માખી ભમે.

લાભ દેખાતો હોય ત્યાં સૌ જાય.

મન કહે હું માળિયે બેસું ને
કરમ કહે હું કોઠીમાં પેસું.

ઈચ્છા કર્મને આધીન છે.

મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા.

અંતઃકરણ પવિત્ર હોય તો યાત્રા
કરવાની જરૂર નથી.

મન, મોતી, ને કાચ ભાંગ્યાં
સંધાય નહિ.

(૧) મન, મોતી અને કાચ એકવાર તૂટ્યા
પછી સંધાય નહિ, માટે આ ત્રણ
વસ્તુ પ્રત્યે સાવચેત રહેવું.

(૨) મનમાં પડેલી તિરાડ ફરી સંધાતી
નથી.

મન રાખવું ને ઝેર ચાખવું
બરાબર છે.

કોઈની પણ ઈચ્છાને માન આપીને રહેવું
મુશ્કેલ છે.

મન હોય તો માળવે જવાય.

ઈચ્છા હોય તો બધું થાય.

મનમાં પરણ્યાં મનમાં રાંડ્યાં.

જાતે વિચાર કરવો ને જાતે માંડી વાળવો.

મને નહિ પણ મારા પડોશીને
હજો.

પહેલો સગો પડોશી.

મફતકા ચંદન ઘસ બે લાલજી.

પારકે પૈસે આનંદ કરવો.

મફતનાં મરી કોને તીખાં લાગે ?

પારકે પૈસે મજા કરવી સૌને ગમે.

મફતનું ખાવું ને મસીદમાં સૂવું.

કોઈ જાતનો કામધંધો નહિ કરતાં
રમતારામ થઈ ફરવું.

મમ મમ સાથે કામ કે ટપ ટપ
સાથે કામ ?

કાર્યના પરિણામ સાથે નિસબત રાખવી.

મર કહેવાથી કોઈ મરતું નથી.

કોઈના કાંઈ કહેવા માત્રથી કશું થઈ
જતું નથી.

મરઘી આપીને ઈડું લીધું.

મોંઘી વસ્તુ આપીને નજીવી વસ્તુ લેવી.

મરનારને ઉપાડનારની પીડા શી ?

મૃત્યુ પછીની ચિંતા નિરર્થક છે.

મળે ચાર ચોટલા તો

સ્ત્રીઓ ભેગી થાય તો નિંદા કરી ઘર
ભાંગે.

ભાંગે ઓટલા.

મસાણે વાસ તેને શો ત્રાસ ?

જે દૂર હોય તે દુઃખ ન આપે.

મહાદેવના ગુણ પૂજારી જાણે.

જે જેના સંપર્કમાં રહેતો હોય તે તેના
ગુણ વિશેષ જાણે.

મહેતા મારેય નહિ તે ભણાવે
નહિ.

ક્રિયાહીન રહેવું.

મહેર ત્યાં લહેર.

લાગવગ હોય ત્યાં બધા લાભ લઈ
શકાય.

મંજીરા વગાડવા.

કામ છોડી આળસ કરવી.

મા તે મા બીજા બધા

મા સમાન બીજું કોઈ નથી.

વગડાના વા.

માબાપ જનમ આપે, કરમ નહિ.

દરેક વ્યક્તિ પોતાનું કરમ પોતાની સાથે
જ લઈ આવે છે.

મા મૂળો ને બાપ ગાજર.

વર્ણસંકર જાતિ.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૨૭

મા લગી મોસાળ ને બાપ લગી
કુટુંબ.

મા હોય ત્યાં સુધી મોસાળ સાથે સંબંધ
રહે અને બાપ હોય ત્યાં સુધી કુટુંબ
ધ્યાન રાખે.

માખ શોધે યાંદું ને વૈદ
શોધે માંદું.

સૌ પોતાનો લાભ જુએ.

માગનારને વાયદો દેવાય કાંઈ
પેટને વાયદો દેવાય ?

ભૂખ કદી ખમી શકાતી નથી.

માગવા કરતાં મરવું ભલું.

અપમાન સહન કરીને માગવું તેના
કરતાં મૃત્યુ બહેતર છે.

માગવી ભીખ ને કરવી શીખ.

માગીને ખાવુંને ઉપરથી તોર દાખવવો.

માગ્યા વિના મા પણ ના પીરસે.

જોઈતું હોય તો માગવું પડે.

માગ્યાં મોત પણ નથી આવતાં.

આપણી અપેક્ષા પ્રમાણે જ જીવનમાં
સુખ દુઃખ નથી આવતાં.

માછલાંને તરતાં શીખવવું
પડે નહિ.

જાતિ સ્વભાવ પ્રમાણે કામ કરે.

માણસ ધારે કાંઈક ને ઈશ્વર
કરે કાંઈક.

ધારવું માણસને હાથ; કરવું ઈશ્વરને
હાથ છે.

માણસને ઈશારો ને ગધેડાંને
ડફણાં.

ચતુર નર સાનમાં સમજી જાય. મૂરખને
ગમે તેટલું કહીએ તોપણ અસર થાય
નહિ.

માણસનો તોલ એક બોલમાં.

વાણીથી માણસની પરખ થઈ જાય છે.

માથા કરતાં પાઘડી મોટી.

ગજા બહારનું કામ કે જવાબદારી.

માથું દુઃખે ને કૂટે પેટ.

જેની જરૂર હોય તે નહિ ને અન્ય વાત
કરવી.

માથું મુંડાવે જતિ નહિ ને
ધૂમટો તાણે સતી નહિ.

માના રેંટિયામાં સમાય; બાપના
રાજમાં ન સમાય.

માને તો દેવ નહિ તો પથ્થર.
માયા દેખી મુનિવર ચળે.

માર માર્યા ભુલાય; પણ કટુ
વચન ન ભુલાય.

મરતાંને સૌ મારે.

મારનાર કરતાં બચાવનાર
મોટો છે.

મારી બલા જાણે.
મારે તેની તલવાર.

માલ કરતાં હેલ ભારી.
માળી રૂઠ્યો ફૂલ લેશે; કાંઈ
ચોટલી તો નહિ લે !

માંડવો બાંધવા સૌ કોઈ આવે
છોડવા કોઈ ન આવે.

માંદા ઢોરને બગાઈ ઘણી.

બાહ્ય દેખાવથી આંતરિક ગુણ પામી
શકાતા નથી.

સંતાનોનું પાલન માતા પેટે પાટા બાંધી
કરે; પરંતુ પિતા માતા જેટલું કષ્ટ સહન
ન કરે.

શ્રદ્ધા જ ફળે.

લક્ષ્મી જોઈને જોગીઓ પણ લલચાઈ
જાય છે.

કડવાં વેણ માર કરતાં વધુ દુઃખદાયી
હોય છે.

દુબળાને સૌ દુઃખ દેવા તૈયાર થાય.

(૧) મારનાર ઘણો બળવાન હોય પણ
રક્ષણ કરનાર તેનાથી મહાન છે.

(૨) ઈશ્વર જેનું રક્ષણ કરે છે તેને
કોઈનો ભય હોતો નથી.

અજાણ હોવું.

સાધનનો ઉપયોગ કરે તેનું સાધન
ગણાય.

સોના કરતાં ઘડામણ મોંઘું.

શક્તિ ઉપરવટ કોઈ નુકસાન કરી શકતું
નથી.

કાર્યના આરંભમાં ઘણાં હાજરી આપે;
વિસર્જન વેળાએ કોઈ હાજર ન રહે.

(૧) ગરીબોને જ વધારે પીડવામાં આવે.

(૨) નબળાને પીડાઓ પણ ઘણી હોય.

માંઘલા ગુણ મહાદેવજી જાણે.

આંતરિક ગુણો અજ્ઞાત હોય છે.

મિયાં બીબી રાજી તો કયા કરેગા કાજી ?

પતિ-પત્ની વચ્ચે સુમેળ હોય તો સમાજની શી પરવા ?

મિયાંની મીંદડી થઈ જવું.

બીકણ કે નામદ દેખાવું.

મિયાં શેર તો બીબી સવાશેર.

પતિ કરતાં પત્નીનું ચલણ વધારે.

મીઠાં બોલાં લોક ને કડવીબોલી મા.

ખુશામત કરનારા ઘણાં મળે; પરંતુ કડવી શિખામણ તો અંગત અને હિતેચ્છુઓ જ આપે.

મીઠાં ઝાડનાં મૂળ ન ખોદાય.

કોઈની ભલમનસાઈ કે ઉદારતાનો ગેરલાભ ન લેવાય.

મીઠી છરી ને ઝેરથી ભરી.

ખુશામતખોર માણસથી ચેતતા રહેવું.

મીઠું બોલે શું રંધાયું ?

મીઠા શબ્દોથી કંઈ પેટ ભરાતું નથી વાત પકવાનથી ભૂખ ન ભાંગે.

મુખમાં રામ ઓર બગલમાં છૂરી.

દેખાવે સારું પણ દિલમાં કપટી.

મુસાભાઈનાં વા ને પાણી.

ખર્ચની કોઈ જવાબદારી નહિ.

મૂઈ ઘો કાયંડામાંથી ન જાય

સત્ત્વશીલ વ્યક્તિનું માઠી સ્થિતિમાંય કંઈક મૂલ્ય તો જળવાઈ રહે છે.

મૂઈ ભેંશના મોટા ડોળા.

વસ્તુ જતી રહે પછી તેની પ્રશંસા થાય.

મૂકીએ ખસતું તો આવે પગે પડતું.

માણસ ઘણીવાર સમજાવવાથી ન સમજે પણ હારે ત્યારે સમજે.

મૂગે ખાધો માર, નહીં વ્હાર નહીં બચાવ.

લાચાર માણસ પોતાનો બચાવ કરી શકતો નથી.

મૂરખને માથે કાંઈ શીંગડાં હોય ?

મૂર્ખ છાના રહેતા નથી.

મૂર્ખાઓના ગામમાં ધૂતારા વસે,
ધપ્પા પડે ને ખડખડ હસે.

મૂરખ જલદી છેતરાય છે; તેથી મૂર્ખાઓ સાથેના વ્યવહારમાં ધૂર્ત માણસો લાભ લે છે.

મેરી બિલ્લી મુજસે મ્યાંઉ.
મેરી બી ચૂપ તેરી બી ચૂપ.

પોતે જ પોષેલ વ્યક્તિ દગો દે.
એકબીજાની વાત એકબીજાએ મળીને છાની રાખવી.

મેલે લૂગડે વહેવારિયો ધોયે
લૂગડે દેવાણિયો.

દેવાદાર વધારે દંભથી ફરે.

મેસથી કાળું કલંક.

ખરાબ કર્મનું કલંક કાજળ કરતાં પણ વધુ કાળું એટલે કે તે ક્યારેય ભૂંસાતું નથી.

મોટા એટલા ખોટા.

એકવાર મોટાઈ આવ્યા પછી તેના અહંને કારણે તેઓ મદદરૂપ થતા નથી.

મોટા માનના ભૂખ્યા ગરીબ
ધાનના ભૂખ્યા.

મોટા આડંબરી લોકો પ્રતિષ્ઠાના ભૂખ્યા હોય જ્યારે ગરીબ માણસ ધાન માટે આતુર હોય છે.

મોટાનાં પરણે રીતે ને ગરીબનાં
પરણે ગીતે.

મોટા માણસો ધનસંપત્તિથી લગ્ન-વિવાહ ઊજવે જ્યારે ગરીબ લોકો લગ્ન પ્રસંગે ગીતો ગાઈ આનંદ માણે છે.

મોટાનાં ઘરના પોલા વાંસા.

મોટાની રહેણી કરણીમાં મોજમઝા અને વિલાસિતા હોવાથી ક્યારેક નીતિનિયમનો ભંગ થતો હોય છે; મોટો હોય પણ વાસ્તવિક રીતે કંઈ ન હોય.

મોટાનાં પગરખાંમાં પગ ઘલાય
નહિ.

મોટાનાં વાદ ન લઈ શકાય.

મોઢું વાઘનું પણ પૂંછડું શિયાળનું.
મોઢે ચડાવ્યાં માથે ચડે.

મોઢે સાકર ને પેટમાં કાતર.

મોત આગળ વેઢનું શું ચાલે ?
મોર પીંછે રળિયામણો.
મોર વગડામાં નાચ્યો કોણે જોયો ?
મોરનાં ઈંડાં ચીતરવાં ન પડે.
મોસાળે જમવું ને મા પીરસનાર.

મોં એવી લપડાક ને ગાલ એવો
તમાચો.

મોં વાટે કોળિયો જાય ને નાક
વાટે દાણો ન જાય.

રખડતા રામ જ્યાં બેઠા ત્યાં
મુકામ.

રખપત તો સખપત.

રજનું ગજ ને વાતનું વતેસર.
રમાડ્યું કોઈ ન જાણે
રોવડાવ્યું સૌ જાણે.

રસ્તાની બોરડી સૌ કોઈ જૂડે.

દેખાવે બહાદુર છતાં બીકણ.

અતિશય લાડથી બહેકાવવું કે સામું
બોલતું કરવું.

મોઢેથી મીઠું બોલનાર પણ મનમાં દ્વેષ
રાખનાર.

મોત કોઈને મૂકતું નથી.

રૂપ થકી માણસ શોભે છે.

સાચી સાબિતીનો અભાવ હોવો.

સાચી વસ્તુને જાહેરાતની જરૂર નથી.

લાભની પ્રાપ્તિ માટે સઘળી અનુકૂળતા
મળી રહેવી.

યોગ્યતા મુજબ સત્કાર કરવો.

કાર્યપદ્ધતિ યોગ્ય હોવી.

કંઈ કામધંધો કરવો નહિ.

જાતે સાચવીએ એટલી જ આબરૂ
સચવાય.

નાની વાતને મોટું સ્વરૂપ આપવું.

મેળવેલ ફાયદાને ભાગ્યે જ યાદ કરે છે;
પણ થયેલું નુકસાન હંમેશ માટે ગવાયા
કરે છે.

ધણીધોરી વિનાને સૌ કોઈ લૂંટે; તેને
સૌ હેરાન કરે.

રહે ઝૂંપડીમાં ને ખ્વાબ જુએ
મહેલનાં.

રહે તો આપથી ને જાય તો
સગા બાપથી.

રંગ ગયા પણ ઢંગ ગયા.

રંગનાં ચટકા હોય કાંઈ કૂંડાં
ભરાય.

રાઈનો પર્વત ને પર્વતની રાઈ.

રાખનાર રામ તો મારનાર
કોણ ?

રાજા કહે તે હા ને બાપ
પરણે તે મા.

રાજા દંડે તેને પહોંચાય પણ
નસીબ દંડે તેને ન પહોંચાય.

રાજા, વાજા ને વાંદરા, એને
જેમ ભંભેરીએ તેમ ભમે.

રાજાને ગમી રાણી, છાણાં
વીણતી આણી.

રાણાને કાણો કેમ કહેવાય ?
રાત અંધારી ને તલ કાળા લે
વાણિયા તારા ને તારા.

રાત થોડી ને વેશ ઝાઝા.

પાસે કોડી પણ ન હોય અને હવાઈકિલ્લા
બાંધવા.

સમજે તો પોતાની મેળે સમજે અને ન
સમજે તો સગા બાપને કહે પણ ન સમજે.

પ્રાણ ને પ્રકૃતિ સાથે જ જાય.

અતિશયમાં સાર નહિ; દરેક વસ્તુ
મર્યાદામાં શોભે.

નાની વાતને મોટું સ્વરૂપ આપવું અને
મોટી વાતને તુચ્છ ગણવી.

પ્રભુ જેનું રક્ષણ કરે તેને બીજા કોઈનો
ડર રહેતો નથી.

સત્તા આગળ શાણપણ નકામું છે.

રાજાનો દંડ અમુક સમય સુધી હોય જ્યારે
પ્રારબ્ધનો દંડ જીવનભર વેઠવો પડે.

રાજા, વાજાં ને વાંદરાં-ત્રણમાંથી એકેયનો
ભરોસો નહિ; આડું પડતાં વાર લાગે
નહિ.

જેની સાથે મન માન્યું તેની જાત જોયા
વિના લગ્ન કરવું.

શાસકના દોષ ના જોવાય.

અંધેર વ્યવસ્થા.

સમય ઓછો ને કામ વધારે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૩૩

રાતે બોલ્યા દિવસે ફોક.

વચન ન પાળવું.

રામ નામ જપના, પરાયા માલ
અપના.

ભક્તિનો ડોળ કરી, ઠગાઈ કરી અન્યનું
હડપ કરવું.

રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ?
રામને નામે પથ્થર તરે.

પ્રભુ રક્ષે તેને કોઈ નુકસાન ન કરી શકે ?
શ્રદ્ધાથી મુશ્કેલ અને અસંભવિત કાર્ય
પાર પડી શકે છે.

રામને રળવું નહિ ને સીતાને
દળવું નહિ.

પતિ-પત્ની બેઉ આળસુ.

રાહનાં ગાડાં કાંઈ રાહમાં
અટકવાનાં છે ?

સમય સમય પછીનું કામ કરે છે; કશું જ
અટકી પડતું નથી.

રાંકને ઘેર રતન.

ખૂબ જ હર્ષજનક બાબત બનવી.

રાંટી ઘોડે પલાણ માંડી.

હલકી વસ્તુથી કામ લેવું.

રાંડ્યા પછીનું ડહાપણ.

નુકસાન થયા પછી ડહાપણ આવે તો
કામ આવતું નથી.

રાંધે કોઈ ને જમે કોઈ.

જે જેના પ્રારબ્ધનું હોય તેને જ મળે.

રેતીમાં નાવ ચલાવવું.

અત્યંત ગરીબાઈમાં ઘરસંસાર
નિભાવવો.

રેવડી દાણાદાણ.

મહામુશ્કેલી હોવી.

રૈયત રાજા રામની નથી થઈ.

દુનિયા સ્વાર્થથી ભરેલી છે.

રોકડા (મૂડી) કરતાં વ્યાજ
વહાલું.

પૌત્રો પ્રત્યે અપાર પ્રેમ-વાત્સલ્ય
રાખવું.

રોગ આવે ઘોડા વેગે ને
જાય કીડી વેગે.

રોગ આવે ઝડપથી પણ દૂર થતાં વિલંબ
લાગે.

રોગ, ઋણ ને શત્રુ તેને ઊગતાં
જ ડામવાં જોઈએ.

રોગનું આવે આયખું ત્યારે વૈદ્ય
વિશ્વંભરનાથ.

રોગનું મૂળ ખાંસી ને કજિયાનું
મૂળ હાંસી.

રોજ મરે તેને કોણ રડે ?

રોતો જાય ને અણચી કરતો જાય.

રોતો જાય ને મારતો જાય.

રૂપે રૂડા ને કર્મે કૂડા.

રૂપે રૂડી પણ કર્મે ભૂંડી.

લક્ષ્મી આગળ બકરી નાચે.

લક્ષ્મી ચાંલ્લો કરવા આવે ત્યારે
મોં ધોવા ન જવું.

લક્ષ્મી વગરનો લપોડ; ગરથ
વગરનો ગાંગલો.

લક્ષ્મી શોભે દાને.

લખણ લખેસરીનાં ને કરમ
ભિખારીનાં.

લખતાં લહિયો નીપજે ભણતાં
પંડિત થાય.

લખતો ભૂલે ને તરતો ડૂબે.

લખાણું તે વંચાણું.

રોગ અને દેવું વધે તથા શત્રુ બળવાન
બને એ પહેલાં જ તેમને નષ્ટ કરવાં.

રોગ મૃત્યુ આવવાથી મટી જાય છે.

ઉધરસમાંથી રોગ થાય અને મશ્કરીમાંથી
કજિયો થાય.

હંમેશના દુઃખનું મહત્ત્વ હોતું નથી.

રોઈને ઘર રાખે તેવો.

દેખાવ રડવાનો કરે પણ બીજાનું અહિત
કરતો હોય.

રૂપ એ દોષનું કારણ છે.

રૂપ હોય પણ ગુણ ન હોય.

ધમકી આપવાથી જ સીધું ઊતરે.

આવેલી તક ન ગુમાવાય.

લક્ષ્મી માનમોભાનું કારણ છે.

ધનનો યશસ્વી ઉપયોગ દાન છે.

પુરુષાર્થ પ્રમાણે પુરસ્કાર ન મળવો.

કોઈ પણ કાર્ય કરતાં રહેવાથી એમાં
પ્રવીણતા આવે છે.

જે કામમાં પડે તેની જ ભૂલ થાય.

જે લખાયું હોય તે જ અમલમાં મુકાય.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૩૫

લખ્યા લેખ મટે નહિ.

નસીબમાં લખ્યું હોય તે જ થાય.

લગનનાં ગીત લગને જ ગવાય.

જ્યારે જે શોભતું હોય ત્યારે જ તે શોભે.

લગને લગને કુંવારા.

જીવનમાં આવતી દરેક મંગળ ઘડીએ ઉત્સુક બનવું.

લડાઈમાં ઘા ને રમતમાં દાવ ચૂકવા નહિ.

લડાઈ જીતવા અનુકૂળ તક જે મળે તે જતી ન કરવી.

લપસી પડ્યા તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યા.

(૧) ભૂલ કે નિષ્ફળતામાં સમાધાન કરવું.

લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર.

(૨) વિપત્તિનો આનંદથી સ્વીકાર કરવો.

લંકામાં સોનું તે શા કામનું ?

પ્રેમની કોઈ સીમાબંધન નથી; તેમાં કોઈ ઊંચનીચના ભેદ રહેતા નથી.

લંગડાનો વૈદ કાણો.

સારી કે સસ્તી છતાં દૂરની વસ્તુ શા કામની ?

લાકડાના લાડુ ખાય તે પસ્તાય અને ન ખાય તે પણ પસ્તાય.

વિકલાંગની ગત વિકલાંગ જાણે.

લાખ મળ્યા નહિ ને લખેશરી થયા નહિ.

બંને બાજુથી ગેરલાભ.

લાખના ટૂટ્યા કોડીએ ન સંધાય.

ફળપ્રાપ્તિ માટે પુરુષાર્થ પૂરેપૂરો કર્યો નહિ.

લાખે લેખાં ને કોડી ને દેખા.

જેણે મોટી રકમની ખોટ ખાધી; તે નાની રકમથી પૂરી શકાતી નથી.

લાગે તો તીર નહિ તો તુક્કો.

લાખો રૂપિયાનો હિસાબ લખે પણ ધન ન કમાય.

કાર્ય થાય તો સારું ન થાય તો સારું-પ્રયત્ન તો કરવો જ.

લાડી ને પાડીનાં નીવડ્યે વખાણ.

વહુને વાછરડીની કામથી પરખ.

લાલો લોભ વગર લોટે નહિ.

લોભી માણસ સ્વાર્થ સાધવા બધા યાળા કરે.

લાંબા જોડે ટૂંકો જાય મરે નહિ તો માંદો થાય.

કોઈનો વાદ કરવો નહિ, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વર્તવું.

લાંબા હાથ હોય તે કાંઈ વાડમાં ખોસાય નહીં.

શક્તિ હોય તે કંઈ નિર્રથક વેડફી ન દેવાય.

લાંબું જોઈને ડરવું નહીં ને ટૂંકું જોઈને લડવું નહિ.

દેખાવ પરથી કોઈની શક્તિનો અંદાજ ન કઢાય.

લીમડાને સો મણ સાકરમાં સીંચે તો પણ કડવો ને કડવો.

ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરવાં છતાં અસલ પ્રકૃતિ યથાવત્ રહે.

લીલા ઝાડ હેઠળ ભૂખે મરે તેવો.

(૧) અતિશય શરમાળ હોવું.
(૨) આળસુ; આવડત કે હોશિયારી વગરનું; મૂર્ખ હોવું.

લીલા પીળા થઈને ફરીએ તે શા ઉપર ?

બનીઠનીને મહાલવા ધનનો ખર્ચ થાય; પરંતુ આવો ખર્ચ કરતાં પહેલાં તેમાં વિવેક સાચવવો જરૂરી છે.

લીલા વનના સૂડા ઘણાં.

લાભ દેખાય ત્યાં ઘણાં આવે.

લીલો ઘડો ટપલા ખમે પણ સૂકો ન ખમે.

સહન કરવાની શક્તિ સૌની એકસરખી હોતી નથી.

લુચ્ચાની પાંચશેરી ભારે.

કપટ કરનાર માણસ ઘણીવાર જીતી જાય.

લૂલી વાસીદું વાળે ને સાત જણ આલવા જોઈએ.

પોતાનાં કામમાં બીજાં માણસોને પણ રોકી રાખવાં.

લૂંટાયા તો લૂંટાયા પણ ચોર તો
દીઠા.

લૂંટાયા પછી ભય શો ?

લેતી વખત ઢીલા ને આપતી
વખતે વીલા.

લેવા ગયો બકરી ને ખોઈ
આવ્યો ઊંટ.

લોકની લાજે કે પેટની દાઝે.

લોકવાણી તે દેવવાણી.

લોટ ફાકવો ને હસવું એ બે
સાથે બને નહિ.

લોભ ત્યાં થોભ નહિ.

લોભિયા વસે ત્યાં ધુતારા
ભૂખ્યા ન મરે.

લોભે લક્ષણ જાય.

વખત આવ્યો ખોટો ને બાપ
કરતાં દીકરો મોટો.

વખત જાય પણ વાત રહી જાય.

વખત તેવાં વાજાં.

વખત તેવી વાત ને
પવન તેવી પીઠ.

વખતનાં ગીત વખતે ગવાય.

લૂંટાયા પછી અફસોસ નહિ.

સઘળું ગુમાવ્યા પછી બીવું નકામું.

લેવાનું ગમે, આપવાનું નહીં.

થોડું સુખ લેવા જતાં મોટી પીડા આવી
પડવી.

લાચાર પરિસ્થિતિ.

લોકના અભિપ્રાયનો સ્વીકાર કરવો.

એકસાથે બે કામ ન થાય.

લાલસા કદી તૃપ્ત થતી નથી.

લોભ કરનાર છેતરાય છે.

લોભથી બુદ્ધિ નષ્ટ થાય.

ક્યારેક એવી વિપરીત વેળા આવે છે
જ્યારે અનુચિત અને જેમાં તર્કબદ્ધતા
નથી એવા સંજોગોને પ્રાધાન્ય મળે છે.

કાળ જાય પણ કહેણ રહી જાય.

સમય પ્રમાણે વર્તવું.

લાગ જોઈને ઘા કરવો.

જેવો સમય હોય તેને અનુરૂપ વર્તન
કરાય.

વખતની વાત વખતે છાજે.

જે સમયે જે કરવું જોઈએ તે સમયે તે કરવું.

વખાણી ખીચડી દાંતે વળગે.

અતિ પ્રશંસા પામેલ વસ્તુ છેવટે હાનિ પહોંચાડે.

વખાનો માર્યો વન વેઠે.

ખરાબ વખત આવ્યો હોય તો વનવાસ પણ વેઠવો પડે.

વગ કરે પગ.

લાગવગથી પ્રવેશ પામી શકાય છે.

વગર બોલાવ્યું બોલે એ તણખલાને તોલે.

આપબોલો પોતાનું સ્વમાન ગુમાવે છે.

વચમાં આડી રાત તેની શી વાત ?

સમય હોય તો સમસ્યાનો નિકાલ થઈ શકે.

વડ તેવા ટેટા ને બાપ તેવા બેટા.

જેવા બાપના ગુણ હોય તેવા જ દીકરાના ગુણ હોય છે.

વડા થઈએ પણ વડાની હારમાં ઊભા રહીએ ત્યારે ખરા.

મોટાઈ રાખવાની નહિ પણ મોટા સજજનો જેવાં સત્કર્મ કરી તેઓની કક્ષા સુધી પહોંચીએ તો જ મોટાઈ ગણાય.

વધાર્યું વધે ને ઘટાડ્યું ઘટે.

જે પ્રમાણે વાપરીએ તે પ્રમાણે વધ-ઘટ થાય.

વર મરો, કન્યા મરો પણ ગોરનું તરભાણું ભરો.

જેને લીધે પોતે કાર્ય કરી રહ્યો છે તેનું હિત વિચાર્યા વિના માત્ર પોતાનો લાભ થાય એ રીતે કામ કરવું.

વર રાજી શીખથી, ભિખારી રાજી ભીખથી.

જેવું પાત્ર હોય તેવું તેને મળે તો તે ખુશ થાય.

વર વિનાની હજો પણ ઘર વિનાની ન હજો.

સ્ત્રીઓ માટે પતિ કરતાં પણ આશ્રયસ્થાન વધારે મહત્વનું છે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૩૯

વરને કોણ વખાણે તો કહે
વરની મા.

પોતાનું એટલું સારું એમ માનવાપણું.

વરમાંથી ઘર થાય.

વરના પુરુષાર્થથી ઘર વસાવવા માટે
સઘળી જરૂરિયાતો પરિપૂર્ણ થાય છે.

વરસ ખાઈ ગયો છે.

ઉંમર પ્રમાણે શરીર ન થવું.

વરસાદને અને વહુને જશ નહિ.

બંનેની અનિવાર્યતા છતાં તેમની
ટીકાઓ થાય છે.

વરસાદના ભીંજવેલા સારા પણ
સૂકવેલા માઠા.

ભીંજવવાની ક્રિયા ક્યારેક આકસ્મિક છે
ને પ્રાયોજિત હોય તો તેમાં આનંદ
માણવાનો ઉદ્દેશ છે; જ્યારે સૂકવવાની
ક્રિયામાં ચોક્કસ હેતુ છે ને તે વરસાદમાં
પાર પડતો નથી.

વસુ વિના નર પશુ.

લક્ષ્મી વિનાના માણસની ગણના થતી
નથી.

વહાલાજીના મહિના ગાવા.

દોષો વ્યક્ત કરવા.

વહુ, વછેરો ને વાછરડો એ
નીવડે વખાણ.

કોણ કેવું છે, એ સમય આવ્યે ઓળખાય.

વહુની રીસ ને સાસુનો સંતોષ.

જે પરસ્પર વિરોધી છે તે એકબીજાને
નુકસાન થવાથી સંતોષ અનુભવે છે.
આનંદમાં રાચે છે.

વહેતી ગંગા ને ચાલતો ધર્મ.

પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ થાય એ પ્રમાણે
ધર્મના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવાનું પાખંડ
કરવું.

વહેલો તે પહેલો ને ભૂલે તે ઘેલો.

પહેલાની પહેલ.

વહેવાર વધાર્યો વધે ને
ઘટાડ્યો ઘટે.

વળીને એક ખીલાનું દુઃખ તો
મોભને હજારનું.

વા એટલા ઘા, બફા સો નફા.

વા જોઈ વહાણ હંકારવું.

વા વાતને લઈ જાય.

વાએ ઊડ્યા હાથી જાય ને ડોસી
કહે મારી પૂણીઓ ક્યાં ?

વાઘ ને બકરી એક ઓવારે
પાણી પીએ.

વાઘના મોંમાં ગયું પાછું
આવે નહિ.

વાઘને કોણ કહે તારું મોં
ગંધાય છે ?

વાડ એવો વેલો ને ગુરુ
એવો ચેલો.

વાડ ચીભડાં ગળે.

વાડ રાખે ખેતરને ખેતર રાખે
વાડને.

વાડ વિના વેલો ન ચડે.

અપનાવેલા અભિગમ અનુસાર
જાહેરજીવનમાં પરિણામ મળે છે.

નાનાને થોડી ને મોટાંને વધારે જવાબદારી
તેથી તેને વધુ પીડા સહન કરવી પડે છે.

બાફ લેવો એ સારું પણ પવન
નુકસાનકારક છે.

સમય અને સંજોગો પારખીને કામ કરવું.

કશું જ છાનું ન રહેવું.

મોટાં નુકસાનમાં નાનાં નુકસાન બદલ
દિલગીર થવું.

પ્રેમ અને સહિષ્ણુતાને વર્તનમાં ઉતારવાં.

દુર્જનના સંગમાં અહિત જ થાય.

શક્તિશાળી માણસોનો વાંક હોય છતાં
સમાજ તેઓને કંઈ કહી શકતો નથી.

જેનો સંગ લાગ્યો હોય એના ગુણ આવે જ.

રક્ષક જ ભક્ષક બને એ સારું નહિ.

અન્યોન્યનો સહકાર જરૂરી.

(૧) આધાર વિના વિકાસ ન થાય.

(૨) ઊંચું સ્થાન કે પદ પ્રાપ્ત કરવા કોઈ
મોટી વ્યક્તિની ઓથ જોઈએ જ.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૪૧

વાડ વેલાને ગળી જાય ત્યારે
ફરિયાદ કોને કરવી ?

રક્ષણ કરનાર જ જ્યારે ભક્ષક બને ત્યારે
કોને કહેવું ?

વાઢી આંગળી ઉપર ન
મૂતરે તેવા.

કોઈનું કામ ન કરનાર વ્યક્તિ.

વાણિયાનો જીવ પેટમાં.

સ્વાર્થીને સ્વાર્થીની જ મતલબ રહે.

વાણિયાભાઈ અબી બોલ્યા ને
અબી ફોક.

વચન ન પાળવું તે.

વાણિયો રીઝ્યો તાલી આપે.

વાણિયાની ખાસિયત-ખુશ થાય તો
માત્ર તાલી જ આપે.

વાણિયો સાંચે પળી પળી ને
ઉઠાવે કુપ્પા.

વાણિયો આપે ઓછું ને તેના બદલામાં
લે વધુ.

વાણોતરનો વેચ્યો શેઠ વેચાય.

નોકર પર ભરોસા મૂકી દેવામાં આવે
ને પોતે કામકાજમાં ધ્યાન ન આપે તો
ધંધામાં નુકસાન જાય.

વાત કરવી હુંકારે ને લડાઈ
લડવી તુંકારે.

જેવું કામ હોય તે પ્રમાણે વર્તવું.

વાર્યા ન વળે હાર્યા વળે.

કંઈ ઉપાય ન ચાલે ત્યારે આપમેળે
ઠેકાણે આવે.

વાવડી ચસકી.

અક્કલ વગરની વાતો થવી.

વાવણી ને તાવણી ઉતાવળી સારી.

વાવણી અને તાવણી વખતે ત્વરા અને
કુશળતા રાખવી.

વાવમાં હોય તે હવાડામાં આવે.

મૂળમાં હોય તે બહાર દેખાય.

વાવવું તેવું લણવું અને કરવું તેવું
પામવું.

જેવાં કર્મ તેવું ફળ.

વાવે તે લણે ને ખોદે તે પડે.

વાસી ફૂલ ચીમળાઈ જાય; રૂપ જોબન તેમ નાસી જાય.

વાસી ફૂલમાં વાસ નહિ ને જોબન બારે માસ નહિ.

વાસી વધે નહિ ને કુત્તા પામે નહિ.

વાસીદામાં સાંબેલું જાય.

વાંકી આંગળી વિના ધી ના નીકળે.

વાંદરાને દારુ પાયો.

વાંદરાને નિસરણી આપવી.

વાંદરો સો વર્ષનો થાય પણ ઠેક ભૂલે નહિ.

વાંસના કજિયામાં વન બળે.

વિદ્વાનની સોબત સારી મૂર્ખની કૃપા પણ નહારી.

વિદ્યાહીન નર તે પશુ.

વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.

કરણી તેવી પાર ઉતરણી.

માનવનું શરીર નાશવંત છે.

સમય જાય એમ બધું પલટાય; શક્તિ સદા ન ટકે.

પ્રમાણસરનું હોવું.

કામમાં બેકાળજી દાખવવી.

સંસાર વ્યવહારમાં યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ વાપરવી પડે છે.

અટક્યાળાને વળી વધુ છૂટ આપવી.

મૂર્ખને મૂર્ખાઈભર્યા કામ કરવા અનુકૂળતા કરી આપવી.

ઉંમર થતાં શાણપણ અને ગંભીરતા આવવાને બદલે એનું એ ઉછાંછળાપણું સ્વભાવમાં ચાલુ રહે.

નાની વસ્તુને કારણભૂત બનાવી મોટું રૂપ આપવું; ભારે નુકસાન કરવું.

વિદ્વાન મનુષ્યોની સોબત રાખવામાં શાણપણ છે પણ મૂર્ખની કૃપાદષ્ટિ પણ બૂરી છે.

ભણેલો હોય તે જ માણસ ગણાય.

આપત્તિ આવવાની હોય ત્યારે અવળું જ સૂઝે છે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૪૩

વિવેકથી બંને રહે; દોષી ને
વળી દૂધ.

વિશ્વાસે વહાણ ચાલે.

વીતી હોય તે જાણે.

વીતે વિવાહે માંડવો શોભે નહિ.

વીંછી માને ખાય, સર્પ બચ્ચાંને
ખાય.

વેચાતો કજિયો વોરવો નહિ.

વેણે વેણે વાંકું પડે.

વેપારે વધંતી લક્ષ્મી.

વેરાગ તનનો સાચો નહિ મનનો
વેરાગ તે સાચો.

વેળા વેળાની છાંયડી.

વેળાએ મળ્યાં તે કેળાં.

વૈકુંઠ નાનું ને ભગતડાં બહુ.

વૈદ-ગાંધીનાં સહિયારાં.

વૈદનાં મરે નહિ ને જોશીનાં
રાંડે નહિ.

વિવેકી તથા બુદ્ધિશાળી માણસ બેવડો
લાભ મેળવી શકે છે.

એકમેક પરના વિશ્વાસથી સમાજજીવન
ચાલે છે.

દુઃખ અનુભવનાર જ દુઃખ સમજી શકે.

અવસર પ્રમાણે સઘળું સારું લાગે.

જાતિસ્વભાવ અનુસાર વર્તન.

કોઈ અન્યને માટે અથવા કારણ વિના
ઝઘડો કરવો નહિ.

નાની નાની વાતમાં લડી ઊઠે એવા
સ્વભાવનું; કજિયાખોર.

વેપાર કરવાથી સમૃદ્ધિ વધે.

બાહ્ય દેખાવ હંમેશાં સાચો હોતો નથી;
મનથી જે અનાસક્ત હોય તે જ સાચો
સાધુ.

મનુષ્ય કરતાં સમય વધુ બળવાન છે.

જે સમયે જે ઉપયોગી છે તે સમયે જ
એ મળે તો તે વધુ યોગ્ય છે.

સ્થળનો લાભ લેવા ઘણાં માણસો મથે.

ઉભય એકબીજાને નફો કે લાભ થાય
એ પ્રમાણે હળીમળીને ધંધો કરે.

ઓસડ અને ભવિષ્યકથન માત્ર મન
મનાવવા પૂરતાં છે.

વૈદ્ય ભૂવાને ડાકલાંવાળા,
આવે ચડ્યા ને જાય પાળા.

વૈદ્ય ને ગુરુ આગળ જૂઠું
બોલવું નહિ.

વૈદ્યને તેડવા ગયો ને મૂઆનાં
સાજ પણ લેતો આવ્યો.

વો દિન કહાં કે મિયાંકે
પાંવમેં જૂતી ?

વ્યાજમાં રાજ ડૂબે.

શણગાર્યો બાવળ પણ શોભે.

શત્રુ ને રોગ ઊગતાં ડામવાં.

શરમાય તે ભૂખ્યું રહે.

શરીર કટાઈ જાય તે કરતાં
કસાઈ જાય તે સારું.

શરીરનું પોષણ ખોરાકથી ને
આત્માનું પોષણ સંતોષથી.

શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે.

દરદીને સાજો કરવાની ગરજથી આવાંઓને
વાહનમાં બેસાડીને લાવવામાં આવે છે
પણ તેઓ નિષ્ફળ જાય છે ત્યારે તેમને
પગપાળા જવું પડે છે.

વૈદ્ય અને ગુરુ સમક્ષ અસત્ય વિગત
રજૂ કરવામાં આવે તો સાચી સલાહ ન
મળે.

અગમચેતી વિચારીને અવળું કામ કરવું.

શેખીખોરની વાણીમાં બધું હોય પણ એના
શરીર કે ઘરમાં કશું ન હોય.

દેવું દુઃખ સમાન છે; વ્યાજ ભરવાથી
અર્થતંત્ર ખોરવાઈ જાય.

શણગારથી કદરૂપો માણસ પણ શોભી
ઊઠે છે.

દુઃખ દર્દના કારણોનું નિવારણ તરત
જ કરવું.

જે શરમમાં રહે તેને પોતાને જ ગેરલાભ
થાય.

આળસ કરતાં ઉદ્યમથી શરીર પણ સારું
રહે છે અને આર્થિક લાભ પણ મળે છે.

અન્નથી શરીર અને જ્ઞાનથી આત્મા
પોષાય છે.

સ્વાસ્થ્ય સર્વ સુખોનું કારણ છે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૪૫

શહેરનો ગરીબ તે ગામડાનો
શાહુકાર.

માણસનું વ્યક્તિત્વ સ્થળ મુજબ
પરિવર્તન પામતું હોય છે.

શહેરમાંથી નીકળી વનમાં ગયાં
ત્યાં પણ લાગી આગ.

શાંતિ મેળવવાના પ્રયત્નોમાં નિષ્ફળ જવું.

શંકા ભૂત ને મંછા ડાકણ.

ભૂત અને ડાકણ એ આપણી જ
માન્યતાઓ અને શંકાઓ છે.

શાણાને સાન ગધેડાને ડફણાં.
શાલીગ્રામ પર મરી ન વટાય.

ચતુરને ઈશારો અને મૂર્ખને માર.

જે પૂજ્ય અને શ્રદ્ધેય છે તેનો આદર
કરવો; વિવેકભર્યો ઉપયોગ કરવો.

શિખામણ તો તેને દઈએ જેને
શિખામણ લાગે.

શિખામણ કે જ્ઞાન યોગ્ય વ્યક્તિને
આપવાથી અર્થ સરે.

શિખામણ લાગે ગળી તેની દશા
વળી.

કોઈની સાચી વાત માને તો તે સુખી
થાય.

શિયાળ તાણે સીમ ભણી ને
કૂતરું તાણે ગામ ભણી.

સૌ પોતપોતાના લાભ જુએ.

શિયાળો ભોગીનો ઉનાળો
જોગીનો.

રાગ અને ત્યાગના રસ્તા નિરાળા છે.

શિર સલામત તો પઘડિયાં
બહોત.

માણસ જીવંત હોય તો તેને પોષણ
મળી રહે છે.

શિંગડે જાલે તો બાંડો ને પૂછડે
જાલે તો બાંડો.

દરેક રીતે વાંકું પડવું.

શીરા માટે શ્રાવક થવું.

નજીવા લાભ માટે ધર્મભ્રષ્ટ થવું.

શૂળીનું દુઃખ કાંટે.

નાની આપત્તિથી મોટી ઉપાધિ
આપોઆપ દૂર થઈ જાય.

શૂળીનો ઘા કાંટે સરવો.

મોટું જોખમ કોઈ નાની આપત્તિથી પતી જવું.

શેક્યો પાપડ ભાંગે એવા ન હોવું.

(૧) એટલા બધા નબળા હોવું કે કાંઈ થઈ શકે નહિ.

(૨) શક્તિશાળી ન હોવું.

શેઠ આવ્યા તો કહે નાખો વખારે.

ઘટિત સત્કારનો અભાવ.

શેઠની શિખામણ ઝાંપા લગી.

ડાહ્યા માણસના બોધની અસર થોડો સમય જ રહે છે.

શેરડી ભેગો એરંડો પાણી પીએ.

એકની સાથે બીજું પણ લાભ પામે.

શેરડીનો સાંઠો પૂંછડા લગી

માણસ સર્વગુણસંપન્ન નથી.

ગળ્યો ન હોય.

શેરને માથે સવા શેર.

દુનિયામાં એકબીજાથી બળવાન મળી આવે છે.

શેરી જોઈ ચાલીએ કંથડો જોઈ મહાલીએ.

શક્તિ પ્રમાણે કામ કે ખર્ચ કરવું; પછેડી જોઈ સોડ તાણવી.

શ્રમ વગર પ્રારબ્ધ લૂલું.

પુરુષાર્થ આગળ પ્રારબ્ધ પાંગળું છે.

શ્રાદ્ધ સરાવ કે બાપ બતાવ.

સત્ય વસ્તુ ન હોય તેને અસ્તિત્વ વિનાની ગણવી.

શ્રાવણ ઊતર્યો નથી ને ભાદરવો ચડ્યો નથી.

શરીર એવું ને એવું રહેવું.

શ્વાસ ત્યાં લગી આશ.

જીવનની છેલ્લી ક્ષણ સુધી આશા છોડવી નહિ; આશા અમર છે.

સઈની સાંજ ને મોચીનું વહાણું.

ખોટા વાયદા કરવા.

સઈનો દીકરો જીવે ત્યાં
લગી સીવે.

- (૧) બાપદાદાના ધંધાને વળગી રહે.
- (૨) મૃત્યુ સુધી અવિરત કામ કરતાં રહેવું.

સકકર્મીની જીભ ને અકકર્મીના
ટાંટિયા.

નસીબદાર માણસો હુકમ કરવા ને
કમનસીબ તે હુકમો ઉપાડવા સર્જાયેલા
હોય છે.

સગપણ ને કામ ટાળ્યાં ટળે નહીં.

જીવન-વ્યવહાર માટે જે અનિવાર્ય છે
તેને નિવારી શકાતું નથી.

સગપણમાં સાદુ ને જમણમાં લાડુ.

જમણમાં લાડુ જેમ ઉત્તમ ગણાય છે
તેમ સગપણમાં સાદુનું સમજવું.

સગા સગાની ઘોર ખોદે.

પોતાનાં સગાં હોય એ જ ખરાબ કરે.

સઘળું કરવું સહેલું, એક સત્ય
પાળવું દોહેલું.

સત્યપાલન દોઢલું છે.

સઘળું પાછું મળે; શરીર, સહોદર
ને મૂઆં માબાપ ફરી મળે નહીં.

મનુષ્ય જીવન નાશવંત છે.

સટ્ટો જરૂર બેસાડે બટ્ટો.

જુગારી ધંધો પ્રતિષ્ઠા ઘટાડે છે.

સત બરાબર તપ નહિ ને જૂઠ
બરાબર પાપ નહિ.

સાયું બોલવું એ ઉત્તમ પ્રકારનું તપ છે,
જૂઠું બોલવું એ મહાપાપ છે.

સતી શાપ દે નહિ ને શંખણીના
લાગે નહિ.

જે ખરેખર સતી સ્ત્રી હોય તે કદાપિ
કોઈનું બૂરું ઈચ્છે નહિ અને જે બૂરું
ઈચ્છે તે સતી હોય જ નહીં.

સત્તરસોના સરવાળામાં
ઓગણીસોની ભૂલ.

હિસાબ વ્યવસ્થિત રાખવો નહિ-લખવો
નહિ એ બરાબર નથી.

સત્તા આગળ શાણપણ નકામું.

બળવાન કે શક્તિમાન આગળ ડહાપણ
નકામું છે.

સત્યે પથ્થર તરે અસત્યે તૂંબડું
પણ ડૂબે.

સબ ઘડી ઘરકી તો એક
ઘડી હરકી.

સબસે બડી ચૂપ.

સમ ખાય તે સદા જૂઠો.

સમજુ વેરી સારો પણ મૂરખ
ભાઈબંધ ખોટો.

સમય અને ભરતીનાં પાણી
કોઈની રાહ જોવા થોભતાં નથી.

સમુંદર તરીને ખાબોચિયામાં
ડૂબ્યા.

સમુદ્ર આગળ લૂણની ભેટ.

સમો વરતે સાવધાન.

સરપ (સર્પ) દરમાં પાંસરો ચાલે.

સર્વ સાથ જે જગન્નાથ.

સવા મણ તેલે અંધારું.

સવા મણની કોઠી ભરાય પણ
સવાશેરની કોઠી ન ભરાય.

સત્યનો સર્વદા વિજય થાય છે, અસત્ય
નાશને નોતરે છે.

આખો દિવસ પોતાના માટે સમય
કાઢીએ તો દિવસમાં એકાદ ઘડી ઈશ્વરને
માટે કાઢવી જોઈએ.

મૌન શક્તિશાળી છે, શાંત રહેવાથી
ફાયદો થાય છે.

વાતવાતમાં સોગન ખાય તેનો ભરોસો
કરવો નહિ.

મૂરખ મિત્ર કરતાં શાણો શત્રુ સારો.

સમય અવિરત ગતિશીલ છે.

મોટાં સાહસ સફળતાપૂર્વક પાર પાડવાં
અને નજીવા કામ કરતાં નિષ્ફળ જવું.

જેની જે ચીજવસ્તુ છે તે જ તેને આપવી.

વખત જોઈ વર્તન કરવું.

માણસ સંકટ અગર સંકડામણમાં આવ્યે
સીધો ચાલે.

જનતાનો સહકાર જગન્નાથ સમાન
બળવાન છે.

સાધનો હોવા છતાં ગેરવ્યવસ્થા હોવી.

પેટની ભૂખ સંતોષવા જીવનભર મથવું
પડે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૪૯

સવેળાએ સંઘર્યું હોય તો અવસરે
આવે કામ.

નકામી ચીજ ગણીને સંઘર્યું હોય તે પણ
વખત આવ્યે કામ લાગે છે.

સસરાની શૂળી સારી પણ
પિયરની પાલખી ભૂંડી.

સ્ત્રીનું સ્થાન તેના સાસરે જ શોભે.

સસરાને ઘેર ઘોડો ને જમાઈને
હણહણાટ.

સસરાની સંપદાને ભોગવવા જમાઈ
ઉત્સુક હોય છે.

સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોંકાણ.

જે સહિયારું છે તેની દેખસંભાળ કોઈ
રાખતું નથી.

સહુ પોતપોતાનાં ગીત ગાય.

સૌને પોતાની જ વાતો કરવી ગમે.

સહેજે આવ્યું દૂધ બરાબર.

સહેજમાં મળી જાય તેનું મૂલ્ય ઘણું હોય.

સળગતી સગડી માથે લઈ
ફરિયાદ કરવા જવું.

બળાપા સાથે ફરિયાદ કરવી.

સંગ તેવો રંગ.

સોબતની અસર પડે છે.

સંઘર્યો સાપ પણ કામમાં આવે.

દુનિયામાં કોઈ ચીજ નકામી નથી.

સંપ ત્યાં જંપ.

સંપથી શાંતિ ને સુખ મળે છે.

સંભારીને નામું લખે,
ઊંટે ચડીને ઊંઘે.

જેમ ઊંટે ચડીને ઊંઘવાથી પડવાનો ભય
છે તેમ ઉધાર આપેલ વસ્તુ તરત જ ન
લખવાથી ભૂલવાનો પાકો ભય છે.

સાકરને કડવી કોઈ કહે નહિ.

સારા માણસને કોઈ દુર્જન ન કહે.

સાકરે મરે તેને ઝેર શું કરવા
આપવું જોઈએ ?

મીઠું બોલવાથી પતી જતું હોય તો કડવું
ન કહેવું.

સાગ સીસમ ને સોનું કઠી ન
થાય જૂનું.

સાગ સીસમ અને સોનું ક્યારેય જૂનાં થતાં
નથી.

સાગરનું નીર ગાગરમાં
ન સમાય.

અતિશયપણું અને અગાધતા સાથે ન
જોવા મળે.

સાયને નહીં આંચ.

સાજા ખાય અન્ન ને માંદા ખાય
ધન.

સાજે લૂગડે થીંગડું ન હોય.

સાઠ નિશાળીએ ઊંચકી
મહેતાજીની સોય.

સાત દીકરાનો બાપ ટોપલે
ઢંકાય; એક દીકરાનો બાપ
ચરુએ પંકાય.

સાત દીકરીએ બાપ વાંઝિયો.

સાત પગલાં સાથે ચાલતાં
મૈત્રી-સંબંધ બંધાઈ જાય છે.

સાત સાંધે ત્યાં તેર તૂટે.

સાતમાં શૂરું ને પાંચમાં પૂરું.

સાપ કાંચળી બદલે પણ
વળ ન મૂકે.

સાપ કાઢતાં ઘો પેઠી.

સાપ ગયા ને લિસોટા રહ્યા.

સાપ મરે નહીં, અને લાઠી ભાંગે
નહીં.

સાપના મોંમાંથી અમૃત ન નીકળે.

સત્યનો સદા જય થાય છે.

બીમાર માણસ પાછળ ધન વધારે
વપરાય.

કારણ વગર કોઈ કાર્ય ન થાય.

શબ્દનો કેવળ શબ્દશઃ અર્થ કરી
હાસ્યાસ્પદ બનવું.

સાત દીકરાઓ દ્વારા થતાં કાર્યોથી પિતાને
જે નામના મળે; એથી અધિક નામના
એક દીકરાનાં કાર્યોથી બાપને મળે.

પુત્રી એ પારકું ધન છે. પુત્ર દ્વારા
વંશવેલો જીવંત રહે છે.

સારા માણસ સાથે થોડું પણ બેસવા-
ચાલવાથી મિત્રતા થઈ જાય છે.

ઊપજ કરતાં ખર્ચ વધી જવું.

ગમે તેમ ગબડે એવું.

પ્રાણ અને પ્રકૃતિ જતી નથી.

એક મુશ્કેલી દૂર કરતાં બીજી મુશ્કેલી
બેઠી.

કાર્ય પૂરું થઈ જાય એ પછી પણ તેના
સંસ્કાર ચાલુ રહે.

એકેને હાનિ ન થાય એમ કળથી કામ
લેવું.

દુષ્ટ લોકો પાસેથી સારાની આશા ન
રાખવી.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૫૧

સાપને ઘેર સાપ પરોણો
જીભ ચાટીને પાછો વળાણો.
સાપે છછુંદર ગળવું.

સમાન ગુણધર્મીઓનો એકબીજા સાથે
વ્યવહાર એકબીજાને અનુકૂળ હોય છે.
કામને પૂર્ણ કરવા જતાં એવા સંજોગ
ઊભા થાય કે તેને પૂર્ણ કરવામાં પણ
નુકસાન અને છોડી દેવામાં પણ
નુકસાન.

સામાબોલી સાસરે ન સમાય.

સામો જવાબ આપનારી વહુનું સાસરે
માન રહેતું નથી.

સારા કામમાં સો વિઘ્ન.

સારું કામ કરવાનો આરંભ કરીએ ત્યારે
અનેક વિઘ્નો આડાં આવે છે.

સારામાં સહુનો ભાગ.

સુખમાં સૌ ભાગ પડાવે.

સારો હોય તો માટી નીકર
કચરાની પાટી.

પતિ સારો હોય તો જ સ્ત્રીને સુખ મળે,
નહિતર આખું જીવન બરબાદ થઈ
જાય.

સાસરે સમાય નહિ ને પિયરે
માય નહિ.

ક્યાંય અનુકૂળ થઈને ન રહે તેવા
સ્વભાવની સ્ત્રી.

સાસુ કોઈની સાકર નહિ ને મા
કોઈની ડાકણ નહીં.

સાસુએ વહુ સાથે મીઠાશબ્દો વ્યવહાર
રાખવો તથા સાસુએ વહુને માતા જેવો
પ્રેમ આપવો.

સાસુ ગઈ શિવરાત વહુને આવી
નવરાશ.

સાસુની ગેરહાજરીમાં વહુને સુખ.

સાસુ દમે સવેળા; તો વહુ
દમે કવેળા.

સાસુ દેખતાં દુઃખ આપે તો વહુ છાની
રીતે દુઃખ આપે.

સાહેબ (ખુદા) મહેરબાન તો
ગધ્યા પહેલવાન.

ઈશ્વરની કૃપા હોય તો મૂર્ખ પણ ઉત્તમતા
પામી શકે છે.

૩૫૨

સાંભળ્યાનો સંતાપ અને
દીઠાનું ઝેર.

સાંભળીએ જનનું ને કરીએ
મનનું.

સાંકડા કપાળમાં સોળ ભમરા.

સાંબેલું બજાવે તો હું જાણું કે તું
શાણો છે.

સિંહ પાંજરે પડ્યો ગરીબ.

સિંહ મરે પણ ઘાસ (ખડ)
નહિ ખાય.

સીદીભાઈનો ડાબો કાન.

સીદીભાઈનો છોકરો સૌથી
રૂપાળો.

સીદીભાઈ સો મણ સાબુ
ચોળે તો પણ કાળા ને કાળા.

સુખે સાંભરે સોની ને દુઃખે
સાંભરે રામ.

સુથારની સોડમાં ને લુહારની
કોઠમાં બેસવું નહિ.

સુથારનું મન બાવળિયે.

સુપાત્રે દાન કુપાત્રે ધાન.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

સાંભળવાથી અને નજરે જોવાથી દુઃખ
થાય છે.

બધાંની વાત સાંભળવી પણ આપણા
મનને ઠીક લાગે તે જ કરવું.

ગરીબનું નસીબ ગરીબ.

કલાની કદર ન કરવી.

વિવશતા શક્તિશાળી માટે પણ દુઃખકર
છે.

ટેકીલા માણસો પોતાની ટેક કે પોતાનો
સ્વભાવ ક્યારેય છોડતા નથી.

કામ કરવાની સહેલી રીત પડતી મૂકી
અઘરી રીત લેવી.

પ્રેમ અને વાત્સલ્યના લીધે પોતાનાં
સંતાન રૂપાળાં લાગે.

જે જેવું હોય તેવું જ રહે.

સુખ કે વૈભવને ભોગવતાં પ્રભુનું સ્મરણ
નથી થતું.

સુથાર અને લુહાર પાસે બેસવાથી
ઓજાર વાગવાનો ભય રહે છે.

સ્વાર્થભરી નજર હોવી.

દાન પાત્ર જોઈને અપાય.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૫૩

સૂઝ વિનાની સાસરે ગઈ
ખાસડાં ખાઈ પાછી ફરી.

સૂડી વચ્ચે સોપારી.

સૂતરનો તાંતણો નથી કે તોડી
નાખીએ.

સૂતા જેવું સુખ નહિ ને મૂઆ
જેવું દુઃખ નહિ.

સૂતેલા સિંહને જગાડવો નહિ.

સૂરજ કાંઈ છાબડે ઢાંક્યો રહે
નહિ.

સૂરજ સામે ધૂળ નાખીએ તો
આપણી જ આંખમાં પડે.

સૂરત સોનાની મૂરત.

સૂરતનું જમણ ને કાશીનું મરણ.

સૂવાનું મૂકી જાગવાનું વોર્યું;
ઊંઘ વેચી ઉજાગરો વોર્યો.

સૂંઠને ગાંગડે ગાંધી ન થવાય.

સેવા કરે તો મેવા મળે.

મૂર્ખ, અજ્ઞાની માણસની અવદશા જ
થાય છે.

ધર્મસંકટ આવવું.

અગાધ-અતૂટ પ્રેમ-સંબંધ હોવો.

ઊંઘ્યા કે મર્યા પછી કશી ઉપાધિ રહેતી
નથી.

જાણીજોઈને જોખમ ન લેવું.

જે શક્તિશાળી, પ્રતિભાશાળી અને
કીર્તિવંત છે, તે વ્યક્તિ છૂપી રહી શકતી
નથી.

જે સમર્થ છે, તેજસ્વી છે તેની નિંદા-
કૂથલી કરીએ તો પોતાને જ નુકસાન
થાય છે.

સૂરત સમૃદ્ધ છે.

કાશીમાં નીપજેલ મરણ સ્વર્ગ આપે
છે; તેમ સૂરતમાં જમણ સ્વર્ગ સમું સુખ
આપે છે.

બિનજરૂરી મુશ્કેલી હાથે કરીને ઊભી
કરવી.

અધૂરી શક્તિ અને અપૂર્ણ સંપત્તિ હોવા
છતાં પૂર્ણતાનો આડંબર કરવો.

જે બીજાનું ભલું કરે તેને અવશ્ય તેનું
સુફળ મળે જ છે.

સો ઉંદર મારીને બિલાડી પાટે
બેઠી.

પાપભર્યા કૃત્યો કર્યા પછી તે છુપાવવા
ધર્મી થવાનો આડંબર કરવો.

સો ગરણો ગળીએ ત્યારે
એક વાત કરીએ.

ખૂબ વિચાર કરી- આવશ્યક સૂચનો
મેળવી-સલાહ લીધા પછી નિર્ણય
કરવો.

સો જજો પણ સોનો પાલનહાર
ન જજો.

ગરીબ અને દુઃખી માણસોની સેવા કરનાર
લાંબું જીવજો.

સો દહાડા સાસુના તો એક
દહાડો વહુનો.

ત્રાસ અને સીતમનો બદલો લેવાની તક
એક વખત મળે છે.

સો મણ તેલે અંધારું.

(૧) ઘણાં સાધન હોવા છતાં થતી
ગેરવ્યવસ્થા કે બગાડ.

(૨) સાધન હોવા છતાં કામ સફળ ના
થાય.

સો સુવાવડ અને એક કસુવાવડ.

કસુવાવડનું દુઃખ એ સો સુવાવડ કરતાં
પણ અધિક છે.

સોટી વાગે ચમચમ વિદ્યા આવે
રમઝમ.

માર પડે ત્યારે જ્ઞાન આવે.

સોના કરતાં ઘડામણ મોંઘું.

વૃદ્ધાવસ્થાને જીરવવી, નિભાવવી મોંઘી
છે; તે ખર્ચાળ છે.

સોનાની કટારી ભેટે બંધાય; કેડે
ન ખોસાય.

અતિશય પ્રિય વ્યક્તિ સાથે ઘટિત
વ્યવહાર કરવો; તેની સાથે હાનિ ભરેલો
વ્યવહાર ન કરવો.

સોનાની થાળી ને લોઢાની મેખ.

અનેક સદ્ગુણો એક અવગુણથી ઝાંખા
પડે.

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

૩૫૫

સોનું જાણી સંઘર્યું નીકળ્યું કથીર.

માણસના મૂલ્યાંકનમાં-માણસને ઓળખવામાં ભૂલ ખાવી.

સોનું જોઈએ કસી ને માણસ જોઈએ વસી.

સુવર્ણને પારખવાની પદ્ધતિ તેના કસવામાં છે તેવી રીતે માણસની સાચી ઓળખ તેના પરિચયે થાય છે.

સોનું દેખી મુનિવર ચળે.

માયાથી મહાપુરુષોનાં મન પણ ચલિત થાય છે.

સોમાં નવાણુંની ભૂલ.

હિસાબમાં ગોટાળો.

સોય પછવાડે દોરો.

સોયને દોરો અનુસરે છે.

સોળે સાન વીસે વાન વળ્યા તો વળ્યા નહિ તો પથ્થર પહાણ.

પુખ્ત ઉંમર થવાથી પુખ્ત વિચાર બંધાય છે અને વીસ વર્ષની ઉંમર થતાં સુધીમાં શરીરનો બાંધો બંધાઈ જાય છે, પછી કાંઈ ફેરફાર થતો નથી.

સોંઘું ભાડું ને સિદ્ધપુરની જાત્રા.

મર્યાદિત સાધનોથી સુંદર કામ કરવું; ઓછા ખર્ચે યાત્રા જેવું પુણ્ય રળવું.

સૌ ગયાં સગેવગે વહુ રહ્યાં ઊભે પગે.

વહુને આનંદ-પ્રમોદથી વંચિત રાખવી.

સૌ સારું જેનું છેવટ સારું.

જીવનપર્યંત સૌની સાથે સારો સંબંધ રાખ્યો હોય તેનું અંતમાં સારું જ થાય છે.

સૌ સૌના ઘરનાં શેઠ.

માણસ પોતાના ક્ષેત્રમાં હકૂમત ચલાવી શકે.

સૌ સૌને તુંબડે તરે છે.

દરેક પોતાની શક્તિ અનુસાર સફળતા મેળવી શકે છે.

સૌનું થશે તે વહુનું થશે.

આપત્તિ કે સંકટ સમયે કોઈ એક વ્યક્તિ વિશે ન વિચારવું; સમૂહનું વિચારવું.

સ્થાન પ્રધાન; બળ નહિ પ્રધાન.

મહિમા માણસનો નહિ; પણ માણસના સ્થાનનો છે. માન ગાદીને છે, ગાદી ઉપર બેસનારને નહિ.

સ્મશાનવૈરાગ્ય સ્મશાનમાં જ રહે.

ક્ષણિક જ્ઞાન.

સ્વપ્નાનાં સુખદુઃખ જાગતાં સુધી.

સ્વપ્ન-સૃષ્ટિ વાસ્તવિક નથી.

સ્વાર્થ આગળ પરમાર્થ આંધળો.

પોતાનો જ્યાં સ્વાર્થ દેખાય ત્યાં પરમાર્થને સ્થાન રહેતું નથી.

હક્કનું હશે તો તકે આવશે.

સૌને સૌના પ્રારબ્ધ અનુસાર સુખ-દુઃખ મળે છે.

હક્કનું પચે; હરામનું ન પચે.

નીતિનું ધન વપરાય અને અનીતિનું એળે જાય.

હજાર કામ મૂકીને નહાવું ને સો કામ મૂકીને ખાવું.

જીવન માટે સ્નાન અને અન્ન જરૂરી.

હજી તો દૂધિયા દાંત છે.

બિનઅનુભવી હોવું.

હજી તો પગ ભોંયે અડ્યા નથી.

દુનિયાના અનુભવથી અજાણ હોવું.

હથિયાર કરતાં હિંમત વધે.

હિંમત વિના વિજય હાંસલ થતો નથી.

હથેળીનો ગોળ જ્યારે ખાવો હોય ત્યારે ખવાય.

પોતાની પાસે જે વસ્તુ હાજર હોય તે જ ઉપયોગમાં આવે.

હનુમાન હડીઓ કાઢે ને ભૂત ભૂસકા મારે.

ઘરમાં ખાવાનું ન હોવું; આર્થિક સ્થિતિ ખરાબ હોવી.

હમ બી રાણી; તુમ બી રાણી કોણ ભરે બેડે પાણી ?

બધા શેઠ થાય તો કામ કોણ કરે ?

હર દરદની દવા; દોઢડાઘ્યાની દવા નહીં.

જે સમજી છે તેને ભૂલ સમજાવીએ તો તે સુધારે; પરંતુ મૂરખને સમજાવો તો પણ તે સમજી શકતો નથી.

હરામનું ખાવું ને મસીદમાં સૂવું.

હરામનો માલ પયે નહિ.

હરિગુણ ગાતી ને હેયામાં કાતી.

હલકી ગાલ્લી વધારે દોડે.

હલકું લોહી હવાલદારનું.

હલાવી ખીચડી ને લડાવી દીકરી.

હવનમાં હાડકું.

હવે પાછલાં બારણાં કેમ લીધાં ?

હવેલી જોઈ ઝૂંપડું પાડી ન
નખાય.

હવેલી લેતાં ગુજરાત ખોઈ.

હસે તેનું ઘર વસે.

હશે તેનું જશે.

હસવામાંથી ખસવું થવું.

હસવું ને લોટ ફાકવો સાથે બને
નહિ.

આળસુ પડી રહેવું.

પ્રામાણિક કમાણી ભોગવવી.

નામ ભગવાનનું લે પણ કામ શેતાનનું
કરે.

જેને માન મોભાનું અભિમાન છે તે
વધુ સ્ફૂર્તિથી -સફળતાથી કામ કરે.

નાના માણસને માથે દોષ આવે.

ખીચડીને રાંધતી વેળાએ હલાવવાથી
તે સીઝતી નથી; એટલે હલાવવાથી
ખીચડી બગડે; તેમ દીકરીને લાડ
લડાવવાથી તે કેળવી શકાતી નથી.

શુભ કાર્યમાં વિઘ્ન નાખવું.

પાછલે બારણેથી-છાનામાનાં-નાસી
છૂટવું.

કોઈનો વાદ થાય નહિ.

વગર વિચાર્યું પગલું ભરવાથી પરિણામ
સારું આવતું નથી.

આનંદમાં રહેવાથી જીવન સમૃદ્ધ બને
છે.

જેની પાસે કંઈક હશે તેનો વ્યય થશે.

મજાક કરવા જતાં માઠું પરિણામ
આવવું.

એકસાથે બે કામ ન કરી શકાય.

૩૫૮

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

હસ્યાં તેનાં વસ્યાં અને રોયાં તેનાં
ખોયાં.

આવેલી પરિસ્થિતિને આનંદથી વધાવવી
ને આનંદ સાથે કાર્ય પરિપૂર્ણ કરવું;
સંજોગોનો પડકાર ઝીલવાને બદલે જે
રોદડાં રડે છે તે કંઈ પામી શકતું નથી.

હંસ ગયા ને બગલા રહ્યા.

અસલ વસ્તુ જતી રહી ને નકલી વસ્તુ
રહી.

હંસની ચાલ ચાલવા જતાં કાગડો
પોતાની ચાલ ભૂલ્યો.

નકલ ન કરવી.

હા અને નાને વેર છે.

(૧) મતમતાંતર હોવા.

(૨) કહેવાથી ઊલટું જ કરવું.

હાકેમ બદલાય; પણ હુકમ ન
બદલાય.

સત્તાધારી વ્યક્તિ બદલાય પણ ખુરશી
નહીં.

હાજર સો હથિયાર.

અણીને વખતે હાથ પર હોય તે જ
ઉપયોગી બને.

હાડ હસે ને લોહી તપે.

આનંદ અને ગુસ્સો બંને સાથે હોવાં.

હાડિયાના મનને હસવું ને
દેડકાના પ્રાણ જાય.

એકને મન ગમ્મત બીજાને મન પ્રાણ
જાય- તકલીફ.

હાથ ચાંપ્યે કંઈ પેટ ન ભરાય.

કોઈ વસ્તુ માટે વ્યર્થ વલખાં મારવાથી
તે પ્રાપ્ત થતી નથી.

હાથ ભરે પણ તસુ ન ફાડે.

નિરર્થક દેખાવ કર્યા કરવું.

હાથનાં કર્યા હૈયે વાગ્યાં.

પોતાની ભૂલનો પોતે ભોગ બનવું.

હૈયું બાળવા કરતાં હાથ
બાળવા સારા.

પસ્તાવા કરતાં જાતે કરી લેવું સારું.

હોઠ સાજા તો ઉત્તર આજા.

વાણીશક્તિ હોય તો ગમે ત્યારે તેનો
ઉપાય કરી શકાય.

પરિશિષ્ટ - ૧

રૂઢિપ્રયોગ તરીકે કેટલાંક વ્યક્તિવિશેષ - પાત્રો

પાત્ર	ધ્વનિત અર્થ
ગણપતિ	કાર્ય આરંભ કર્યો સૂચવવા.
ગણેશ	દુંદાળું- મોટું પેટ અને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ સૂચવવા.
રંગલો	ભવાઈમાં રજૂ થતું પ્રથમ પાત્ર; મશ્કરો
નંગ	મૂર્ખતા કે ખંધાઈ સૂચક શબ્દ-ઉદા., “વાહ ! તમે તો નંગ છો !”
રાધા	પ્રેમિકા
ભદ્રંભદ્ર	દરેક આચરણમાં ધર્મશાસ્ત્રનું આડંબર સાથે અવલંબન, વાણી અને વર્તનમાં કૃત્રિમ રીતે શાસ્ત્રોનું અનુકરણ કરનાર એક પાત્ર (રમણભાઈ નીલકંઠ રચિત હાસ્યનવલ “ભદ્રંભદ્ર”નું એક પાત્ર)
અડવો	ભવાઈનું એક પાત્ર, જે તર્કરહિત અને અવિચારી સાહસો કરે છે. સાહસને નામે હાસ્યાસ્પદ વર્તન કરતી વ્યક્તિ માટે પ્રાયોજિત
ઢ	અણઆવડતવાળી વ્યક્તિ
દુર્વાસા	અતિક્રોધ ધરાવતી વ્યક્તિ
અગસ્ત્ય	લાંબા ને ન પાળવાના એવા ખોટા વાયદા કરનાર વ્યક્તિ

૩૬૦

ભીષ્મ

ભગીરથ

પનોતી

અક્કલનો બારદાન

ઝોડ

ખાખરાની ખિસકોલી

બગભગત

ઘરકી મુરઘી

ઊંટવૈદ

ધોબીનો કૂતરો

ગંજીનો કૂતરો

રાવણ

ઘાંચીનો બળદ

બારમો ચંદ્રમા

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

દઢ ને મહાન પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરનાર

પ્રબળ પુરુષાર્થ કરનાર

જ્યોતિષમાં શનિની દશા; પડતી દશા

જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં શનિનો ગ્રહ

હાનિકારક બને એ સમય

મૂર્ખ માણસ

“ઝોડ” એટલે ભૂત-પ્રેતનો વળગાડ,

જે વ્યક્તિનો અભિગમ વળગાડ જેવો

ત્રાસજનક હોય તેને માટે પ્રયોજાતો

શબ્દપ્રયોગ

બિનઅનુભવી અને સીમિત શક્તિવાળી

વ્યક્તિ

ઠગ ભગત

અત્યંત વિદ્વાન કે કુશળ, પણ પોતાના

વિસ્તારમાં કંઈ જ કિંમત ન હોય

માણસની દવા કરવાની લાયકાત

વગરનો લેભાગુ વૈદ

ઠામઠેકાણા વગરની રખડતી વ્યક્તિ

ખાય નહીં ને ખાવા દે નહીં એવો

અદેખો માણસ

મિથ્યા અભિમાનનું પ્રતીક

એક જ ઘરેડમાં કામ કૂટનાર

દુશ્મનાવટ વ્યક્ત કરવા યોજાતો

શબ્દપ્રયોગ

સુરદાસ

“અંધજન” માટે વપરાતો શબ્દપ્રયોગ

પ્રજ્ઞાયક્ષુ

“અંધજન” માટે વપરાતો શબ્દપ્રયોગ

દાધારંગું

ઠેકાણા વગરનું, ગાંડા જેવું

બીકણ બિલાડી

ખૂબ બીકણ વ્યક્તિ

મખ્ખીચૂસ

કંજૂસ

છછુંદર

અત્યંત તુચ્છ વ્યક્તિ

શેખચલ્લી

કપોલકલ્પિત વિચારો કરનાર,
હવાઈકિલ્લા બાંધનાર

મગતરું

તુચ્છ, અપમાનસૂચક શબ્દપ્રયોગ

હંસલો

આત્મા, જીવ

મહમદ તઘલખ

અવ્યવહારુ અને તરંગી વ્યક્તિ

અમીચંદ

વિશ્વાસઘાત કરનાર, દેશદ્રોહી

મંથરા

કાનભંભેરણી કરનાર અને કાવતરાખોર
સ્ત્રી, દગો-પ્રપંચ જેવા કરતૂત કરનાર
સ્ત્રી

કુબ્જા

કાળી-કૂબડી, બેડોળ સ્ત્રી

હિડિમ્બા

કદાવર, સ્થૂલ અને બિહામણી સ્ત્રી

તાડકા

અતિશય ઊંચી સ્ત્રી

ત્રિશંકુ

અધવચ્ચે લટકી રહેવું તે, નહીં અહીંનું
નહીં ત્યાંનું એવી સ્થિતિ

છાપેલું કાટલું

નામચીન

ચમચો

પુશામત કરનાર વ્યક્તિ

કડછો

બુદ્ધિ ચલાવ્યા વિના આડેધડ કામ
કરનાર વ્યક્તિ

૩૬૨

૨૭૭૨ સ્ટેમ્પ

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

પોતાનું મૌલિક વ્યક્તિત્વ ન હોય અને બીજાના આદેશ પ્રમાણે કામ કરતી વ્યક્તિ

ગુંદરિયો

માન કે અપમાનની તમા રાખ્યા વિના ચિટકી રહેનાર

કુંભકર્ણ

ઊંઘણશી વ્યક્તિ

રાજા હરિશ્ચંદ્ર

રાજા હરિશ્ચંદ્ર સત્યનો એક આદર્શ છે, પરંતુ સત્યનું પાલન નહિ કરનાર માટે વ્યંગમાં યોજાતો રૂઢિપ્રયોગ

શ્રવણ

પિતૃભક્ત પુત્ર

નારદ

એક પક્ષને કંઈ અને બીજા પક્ષને તેથી કંઈક જુદું જ કહી બંને પક્ષોને લડાવી મારનાર

સતી સીતા

(૧) સતીત્વનો આદર્શ

(૨) સતી ન હોય તેવી સ્ત્રી માટે વ્યંગમાં વપરાતો પ્રયોગ

શકુની

મુત્સદીગીરી અને ખંધાઈભર્યું નકારાત્મક વ્યક્તિત્વ

રાજા રામ

(૧) આદર્શ પતિ

(૨) કલ્યાણ રાજ્યના શાસક

ઘંટ

કોઈથી છેતરાય નહિ. અનુભવે ઘડાયેલી પરંતુ પોતાની શક્તિઓને અન્યને છેતરવામાં ઉપયોગ કરે તેવી વ્યક્તિ

ગુરુ ઘંટાલ

પાકકો-ધૂત અથવા ઉસ્તાદ

લુખ્ખો

કંઈ જ કમાતો ન હોય, પરંતુ દાદાગીરી કરી પૈસા પડાવતો હોય એવો સફેદ ગુંડો

કાગડો

કટુ વચન બોલનાર, લુચ્ચાઈ અને નકારાત્મક ચતુરાઈનું પ્રતીક

વૃકોદર

ખાઉધરો

દિલ્હીનો શાહુકાર

મોટો ઠગ

ભૂખડી બારસ

(૧) ખાઉં ખાઉંની દાનતવાળું

(૨) કંગાલ

કડકો

ખિસ્સે તદ્દન ખાલી

પોઠિયો

ચમચાગીરી કરનાર

અપ્સરા

રૂપવતી સ્ત્રી, રૂપાળી સ્ત્રી

દીવડી

ગૃહિણી માટેનો શબ્દપ્રયોગ

માંડવો

‘બાળકીનો જન્મ થયો છે’ એવું જણાવવા થતો શબ્દપ્રયોગ

બાબરો ભૂત

દેખાવમાં બિહામણી વ્યક્તિ

મદનિયું

ઠીંગણી તથા શરીરે સ્થૂળ વ્યક્તિ

મરચું

સ્વભાવે અત્યંત ઉગ્ર

ભામાશા

સ્વદેશ માટે તમામ મિલકત ન્યોચ્છાવર કરનાર આદર્શ વ્યક્તિ

કાર્ટૂન

દેખાવે અને વર્તને હાસ્ય પેદા કરે તેવી વ્યક્તિ

દોઢડાહ્યો

વર્તનમાં ડહાપણનો અતિરેક કરનાર વ્યક્તિ

બલિનો બકરો

કોઈના કૂડા કરતૂતનો ભોગ બનતી વ્યક્તિ

ગાડાનો બેલ

વ્યવહારનો સઘળો બોજ પોતાને શિરે લે અને અન્ય સભ્યો તાગડધિન્ના કરે એવી વ્યક્તિ

અંગૂઠા છાપ

નિરક્ષર; અભણ

જૂનો જોગી

અનુભવી

ધૂપો રુસ્તમ

પ્રકાશમાં-જાહેરમાં ખાસ ન આવ્યો હોય એવો કલાકાર, કસબી કે ઉસ્તાદ

સહદેવી જોશી

પૂછ્યા વિના ઉત્તર ન આપે તેવી વ્યક્તિ

પ્યાદું

કોઈ પ્રપંચમાં નિમિત્ત બનનાર વ્યક્તિ

કુડાડીનો હાથો

કોઈનું ખરાબ કરવામાં કોઈનું સાધન બનનાર

કોડાફાડ

આખાબોલી કડવાબોલી વ્યક્તિ

મુસાભાઈ

ખર્ચ કર્યા પછી, તેના પૈસા ચૂકવે નહિ ને હાથ ઊંચા કરે તેવી વ્યક્તિ

રાજાનો સાળો

વહીવટમાં ગેરલાભ લેનાર વ્યક્તિ

દશમો ગ્રહ

કનડગત કરનાર જમાઈ માટે આ શબ્દપ્રયોગ થાય છે.

તિસમારખાં

બડાશખોર, શેખી મારનાર વ્યક્તિ

પોપાંબાઈ

શિથિલ રાજ્યકર્તા

બલા

(૧) આફત

(૨) વણઆમંત્રિત મહેમાન

લલ્લુ

મૂર્ખ વ્યક્તિ

રૂઢિપ્રયોગ અને કહેવત સંગ્રહ

ચારસો વીસ

કોઈનો લાડકવાયો

પાંચમી કતારિયો

૩૬૫

ઠગ, ઢગાબાજ, ધૂત

શહીદ

દેશદ્રોહી વ્યક્તિ

•

www.marugpunjavati.in

પરિશિષ્ટ : ૨

કહેવત તરીકે કેટલાંક કવિત અને સૂત્રો

(‘કહેવત’ મહદ અંશે સૂત્રાત્મક કથનો છે, પરંતુ આપણા લોકસાહિત્યમાં એવી ઘણી પદ્યરચના છે, જે સ્વરૂપે મુક્તક, સુભાષિત, જોડકણું કે દુહા સાખીઓના સ્વાંગમાં વિલસે છે. જનસમુદાયમાં આ રચનાઓ આજપર્યંત જીવંત છે તેના અનેક કારણોમાંનું એક કારણ તેમની કાવ્ય-પ્રવાહિતા છે. આવી કેટલીક રચનાઓ અહીં રજૂ કરી છે.)

(૧)

પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા,
બીજું સુખ તે ઘેર દીકરા,
ત્રીજું સુખ તે કોઠીએ જાર,
ચોથું સુખ તે સુલક્ષણી નાર.

(૨)

શાક બગડ્યું તેનો દિવસ બગડ્યો,
અથાણું બગડ્યું તેનું વરસ બગડ્યું,
જીવાની બગડી તેનું જીવતર બગડ્યું
દીકરો બગડ્યો તેનું કુળ બગડ્યું.

(૩)

કડી ઉપર તાળું નહિ ને લાડુ ઉપર વાળુ નહિ,
ડગલા ઉપર શાલ નહિ ને બપ્તર ઉપર ઢાલ નહિ,
મઠને ખેતર માળો નહિ, ઉંદરનો ઉચાળો નહિ,
ઘેલીને ગવાળો નહિ, કુંવારાને સાળો નહિ,
બ્રાહ્મણને ઘેર પાળો નહિ, નાગર બચ્ચો કાળો નહિ,
ચાટવામાં ફાડ નહિ ને ઘરજમાઈને લાડ નહિ.

(૪)

પંથવર ભાંગે હાડ, બીજવર લડાવે હાડ;
ત્રીજ વર કલ્લી સાંકળાં, ચોથ વર મરણ લાકડાં.

(૫)

એક ગોરીનો નાવલો, હીડે જાણે કળાયેલ મોર,
બે ગોરીને નાવલો, હીડે જાણે હરાયું ઢોર.

(૬)

એક નૂર આદમી, હજાર નૂર કપડાં;
લાખ નૂર જેવર, કરોડ નૂર નખરાં.

(૭)

મહેમાન, માગણ ને મહીપતિ, ચોથી ઘરની નાર;
એ આપ્યા વિણ ખસે નહિ, કહે : 'લાવ ને લાવ';

(૮)

જમીન, જોરુ ને જર, એ ત્રણ કજિયાનાં ઘર.
શિંગ, ડોડી ને પોપટો, એ ત્રણ જાતનાં અનાજ.
ફૂંક, માર ને ઘસરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાજિંત્ર.
ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રલય, એ ત્રણ જાતનાં ખેલ.
ફરતું, ચરતું ને તરતું, એ ત્રણ જાતનાં વાહન.
ધાર, અણી ને ધુબાકો, એ ત્રણ જાતનાં હથિયાર.

(૯)

જોશી, ડોશી ને વટેમાર્ગુ, એ ત્રણ ફોગટિયાં.
વૈદ, વેશ્યા ને વકીલ, એ ત્રણ રોકડિયાં.

(૧૦)

વગે પીરસણું, વગે ન્યાય, વગ ન હોય તે પાછો જાય;
વગે વાવણાં, વગે કૂવા, વગ વિનાના કુંવારા મૂઆ.

(૧૧)

ઝાડ વંઠ્યું જે બગલું બેઠું, કાયા વંઠી જે કાળિયું પેઠું
કૂવો વંઠ્યો કબૂતર બેઠું, ઘર વંઠ્યું જે ભગતડું પેઠું.

(૧૨)

પારકો કાગળ, પારકી લેખણ
પારકી શાહી, મતુ કરે મારા માવજીભાઈ

(૧૩)

વાંઢાને વલોણું નહિ ને વેશ્યાને વગોણું નહિ.
હથેળીમાં વાળ નહિ ને ગધેડાને ગાળ નહિ.
ચાડિયાને શરમ નહિ ને અઘોરીને ધરમ નહિ.
સંતને તંત નહિ ને સાધુજનને સ્વાદ નહિ.

(૧૪)

જેનો જેવો ઢંગ, તેનો તેવો રંગ
ચંદન ધોઈ માછલી, પણ છૂટી નહિ ગંધ.

(૧૫)

રાગ, પાગ ને પારખું, નાડી ને વળી ન્યાય
તરવું, તાંતરવું ને તરસ્યું, એ આઠે આપ કળાય

(૧૬)

અક્કલ ઉધારે ન મળે, હેત ન હાટ વેચાય;
રૂપ ઉછીનું ના મળે, પ્રીત પરાણે ન થાય.

(૧૭)

અંધાને અંધો કહીએ, કડવું લાગે વેણ;
ધીરે રહીને પૂછીએ : શેને ખોયાં નેણ ?

(૧૯)

આંબે મોર ને લાખે લેખાં, જાતે દા'ડે કાંઈ ન દેખા.

(૨૦)

ઉઘમ તો સૌ આદરે, પામે કર્મ પ્રમાણ;
કર્મીને હીરા જડે, અકર્મીને પહાણ.

(૨૧)

કમાય થોડું ને ખરયે ઘણું,
પહેલો મૂરખ એને ગણું.

(૨૨)

કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું,
કરવી વઢવાડ તો બોલ આડું.

(૨૩)

પારકા ઘેર પરોણા ત્યારે આભામંડળ;
પોતાના ઘેર પરોણા ત્યારે બાઘામંડળ.

(૨૪)

દાઢમાં ખટકે કાંકરો, કણું ખટકે ને'ણ.
વચન ખટકે ઉરમાં, ગયાં ખટકે સે'ણ.

(૨૫)

સદા ન જોબન સ્થિર રહે, સદા ન લક્ષ્મી ગેહ.
જોબન ચલ સંસાર ચલ, ચલ વૈભવ ચલ દેહ.

(૨૬)

ચિંતાથી ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ, ગુણ, જ્ઞાન;
બુદ્ધિ સહિત વિદ્યા ઘટે, ચિંતા ચિતા સમાન.

(૨૭)

વાતે રીઝે વાણિયો, રણે રીઝે રજપૂત;
બ્રાહ્મણ રીઝે લાડવે, બાકળે રીઝે ભૂત.

(૨૮)

પીરની માનતા મુજાવર વધારે.
શેઠનું માહાત્મ્ય ગુમાસ્તા વધારે.
દેવનું માહાત્મ્ય પૂજારી વધારે.

(૨૯)

મન મેલાં, તન ઊજળાં, બગલાં કપટી અંગ;
તેથી તો કાગા ભલા, તનમન એક જ રંગ.

(૩૦)

ચાતક, ચકવા, ચતુર નર, નિશદિન ફરે ઉદાસ;
ખર, ઘુવડ ને મૂરખ જન, સુખે સૂએ નિજ વાસ.

(૩૧)

બેસે છે ભાગ્ય બેઠાનું, ઊભું ઊભા રહેલનું;
સૂતેલાનું દીસે સૂતું, ચાલે ભાગ્ય ચલંતનું.

(૩૨)

વિપત પડે ન વલખીએ, વલખે વિપત ન જાય;
વિપતે ઉઘમ કીજીએ, ઉઘમ વિપતને ખાય.

(૩૩)

સિંહમૂછ, ભોરિંગમણિ, કરપી ધન, સતી નાર;
જીવતાં પરકર નવ ચઢે, ત્યમ ક્ષત્રી તલવાર.

(૩૪)

તારાના તેજમાં ચંદ છૂપે નહિ, સૂર્ય છૂપે નહિ વાદળછાયો;
રણચઢ્યો રજપૂત છૂપે નહિ, દાની છૂપે નહિ જાયક આયો.

(૩૫)

વા ફરે, વાઢળ ફરે, ફરે નદીનાં પૂર;
શૂરા બોલ્યા ના ફરે, ભલે પશ્ચિમ ઊગે સૂર.

(૩૬)

કોયલડી ને કાગ વાને વરતાયે નહિ;
જીભલડીમાં જવાબ સાચું સોરઠિયો ભણે.

(૩૭)

ચીલે ચીલે ગાડી ચલે, ચીલે ચલે કપૂત;
પણ એ ચીલે નવ ચલે, ઘોડા, સિંહ, સપૂત.

(૩૮)

કાયા છે માટી સમી, ઘડીએ તેમ ઘડાય;
કાંચન એ ત્યારે બને, જેમ કસોટી થાય.

(૩૯)

સંપત ગઈ તે સાંપડે, ગયાં વળે છે વહાણ;
ગત અવસર આવે નહિ, ગયા ન આવે પ્રાણ.

(૪૦)

વિદ્યા પુસ્તકમાં અને પરકબજામાં ધન;
ભીડ પડે કામ ના'વે એ વિદ્યા ને ધન.

(૪૧)

સગપણ કે સ્નેહમાં દેણા લેણા દામ;
અંતે હેત રહે નહિ, કરજો જોઈને કામ.

(૪૨)

વેર, વ્યસન, વૈભવ ને વ્યાજ;
વહાલાં થઈ કરશે તારાજ.

(૪૩)

શેરીમિત્રો સો મળે, તાળીમિત્ર અનેક;
જેમાં સુખદુઃખ પામીએ, તે લાખોમાં એક.

(૪૪)

ધન, જોબન ને ઠાકરી, તે ઉપર અવિવેક
એ ચારે ભેગાં થયાં, અનરથ કરે અનેક.

(૪૫)

ઘેલી માથે બેડલું, મરકટ કોટે હાર,
જુગારી ગાંઠે ગર્થ, તે ટકે કેટલી વાર.

(૪૬)

પીંપળપાન ખરંતાં હસતી કુંપળિયાં,
મુજ વીતી તુજ વીતશે, ધીરી બાપુડિયાં.

(૪૭)

મોતી ભાંગ્યું વીંધતાં, મન ભાંગ્યું કવેણ;
ઘોડો ભાંગ્યો ખેડતાં, એને નહિ સાંધો, નહિ રેણ.

(૪૮)

વિદ્યા વપરાતી ભલી, વહેતાં ભલાં નવાણ,
અણછેડ્યા મૂરખ ભલા, છેડ્યાં ભલાં સુજાણ.

(૪૯)

આક મૂળનું દાતણ કરે, નરણા હરડે ખાય;
દૂધે વાળુ જે કરે, તે ઘરે વૈદ્ય ન જાય.

(૫૦)

આંખે ત્રિફળા દાંતે લૂણ, પેટ ન ભરીએ ચારે ખૂણ;
અને જમીને ડાબે પડખે સૂએ, તે ઘરે વૈદ્ય ન જાય.

(૫૧)

કુણી કુણી કાકડી ને ભાદરવાની છાશ,
તાવ સંદેશો મોકલે આજ આવું કે કાલ.

(૫૨)

સૂંઠ, સંચળ ને કાંચકો, જે ખાય તેને ન આવે આંચકો.

(૫૩)

ખાવું તો તોળી-તોળી, પીવું તો ઘોળી-ઘોળી;
સૂવું તો રોળી-રોળી, એ ઓસડ ને એ ગોળી.

(૫૪)

વીજળી થઈ ઈશાની, ને રૂપિયાની કોથળી વિસારી.

(૫૫)

દિવસે કરે વાદળાં, રાતે કાઢે તારા;
ખરે બપોર છાંટા, એ અગનોતરાના યાળા.

(૫૬)

રોહણ વાય અને મૃગસર તપે, તો રાજા પીડાય અને પ્રજા ખપે.

(૫૭)

અગર બળતાં ગુણ કરે, ને સુખડ વાસંતાં,
શૂરા હોય તે રણે ચડે, ને કાયર ભાગંતા.

(૫૮)

કડવી વેલકી કડવી તુંબડિયા, સડસઠ તીરથ ફિરકે આઈ;
ગંગા નાહી ગોમતી નાહી, તો ભી ન મીટી કડવાઈ.

(૫૯)

ઠાઠ, તિલક ઔર મધુરી બાની; દગાબાજકી યહી નિશાની.

(૬૦)

સમો સમો બળવાન, નહિ પુરુષ બળવાન.
કાબે અર્જુન લૂંટિયો; વહી ધનુષ વહી બાણ.

(૬૧)

અબે તબેકા સોલ હી આના, અઠેકઠેકા બાર;
ઈકડં તિકડં આઠ હી આના, શું શાં પૈસા ચાર.

•

www.marupunjvati.in